

Geopolitički utjecaj globalnih aktera na energetska pozicioniranje Hrvatske u 21. stoljeću

Rojnić, Dobrinka

Doctoral thesis / Disertacija

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:792503>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-30**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZADRU
i
LIBERTAS MEĐUNARODNO SVEUČILIŠTE
ZAJEDNIČKI POSLIJEDIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ
MEĐUNARODNI ODNOSI

Dobrinka Rojnić

**GEPOLITIČKI UTJECAJ GLOBALNIH
AKTERA NA ENERGETSKO POZICIONIRANJE
HRVATSKE U 21. STOLJEĆU**

Doktorski rad

Zadar; Zagreb, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZADRU

i

LIBERTAS MEĐUNARODNO SVEUČILIŠTE

ZAJEDNIČKI POSLIJEDIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ

MEĐUNARODNI ODNOSI

Dobrinka Rojnić

**GEOPOLITIČKI UTJECAJ GLOBALNIH
AKTERA NA ENERGETSKO POZICIONIRANJE
HRVATSKE U 21. STOLJEĆU**

Doktorski rad

Mentor

prof. dr. sc. Igor Dekanić

Komentor

doc. dr. sc. Davor Perkov

Zadar; Zagreb, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZADRU

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA

I. Autor i studij

Ime i prezime: Dobrinka Rojnić

Naziv studijskog programa: Međunarodni odnosi

Mentor: prof. dr. sc. Igor Dekanić

Komentor: doc. dr. sc. Davor Perkov

Datum obrane: 21. prosinca 2022.

Znanstveno područje i polje u kojem je postignut doktorat znanosti: Društvene znanosti, polje interdisciplinarnih društvenih znanosti

II. Doktorski rad

Naslov: Geopolitički utjecaj globalnih aktera na energetska pozicioniranje Hrvatske u 21. stoljeću

UDK oznaka: 620.9(497.5)"20"

Broj stranica: 319

Broj slika/grafičkih prikaza/tablica: 27/0/21

Broj bilježaka: 15

Broj korištenih bibliografskih jedinica i izvora: 375

Broj priloga: 5

Jezik rada: hrvatski

III. Stručna povjerenstva

Stručno povjerenstvo za ocjenu doktorskog rada:

1. izv. prof. dr. sc. Vladimir Filipović, predsjednik
2. prof. dr. sc. Zdravko Petak, član
3. doc. dr. sc. Branimir Vukosav, član

Stručno povjerenstvo za obranu doktorskog rada:

1. izv. prof. dr. sc. Vladimir Filipović, predsjednik
2. prof. dr. sc. Zdravko Petak, član
3. doc. dr. sc. Branimir Vukosav, član

UNIVERSITY OF ZADAR
BASIC DOCUMENTATION CARD

I. Author and study

Name and surname: Dobrinka Rojnić

Name of the study programme: International Relations

Mentor: Professor Igor Dekanić, PhD

Co-mentor: Assistant Professor Davor Perkov, PhD

Date of the defence: 21st December 2022

Scientific area and field in which the PhD is obtained: Social Sciences, Field Interdisciplinary
Social Sciences

II. Doctoral dissertation

Title: Geopolitical Influence by Global Actors on Energy Positioning of Croatia in 21st
Century

UDC mark: 620.9(497.5)"20"

Number of pages: 319

Number of pictures/graphical representations/tables: 27/0/21

Number of notes: 15

Number of used bibliographic units and sources: 375

Number of appendices: 5

Language of the doctoral dissertation: Croatian

III. Expert committees

Expert committee for the evaluation of the doctoral dissertation:

1. Associate Professor Vladimir Filipović, PhD, chair
2. Professor Zdravko Petak, PhD, member
3. Assistant Professor Branimir Vukosav, PhD, member

Expert committee for the defence of the doctoral dissertation:

1. Associate Professor Vladimir Filipović, PhD, chair
2. Professor Zdravko Petak, PhD, member
3. Assistant Professor Branimir Vukosav, PhD, member

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, Dobrinka Rojnić, ovime izjavljujem da je moj **doktorski** rad pod naslovom Geopolitički utjecaj globalnih aktera na energetska pozicioniranje Hrvatske u 21. stoljeću rezultat mojeg vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojeg rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojeg rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 21. prosinca 2022.

Sadržaj

1. UVOD	1
1.1. Geopolitika, javno upravljanje, utjecaj i energetska pozicioniranje Hrvatske u 21. stoljeću	2
1.2. Cilj istraživanja, metodologija i struktura rada	4
2. TEORIJSKI OKVIR: UTJECAJ GLOBALNIH AKTERA NA ENERGETSKO POZICIONIRANJE DRŽAVE U 21. STOLJEĆU	6
2.1. Sinergija energetike i geopolitike	6
2.1.1. Energija kao motiv izučavanja	7
2.1.2. Energetika kao motor razvoja drugih disciplina i interdisciplinarnosti	8
2.2. Uvertira utjecaja na energetska pozicioniranje za novi milenij – fokus na sadržaj ...	12
2.2.1. Era „Sedam sestara“ (1900–60)	13
2.2.2. Proizvođači nafte – kormilari (1960–1970)	16
2.2.3. Koalicija uvoznica (1970–90)	19
2.3. Nova milenijska paradigma energetska pozicioniranja – fokus na proces	25
2.4. Procesni model utjecaja na energetska pozicioniranje države	27
2.4.1. Pozadinski pokretač – globalno upravljanje energetikom	31
2.4.1.1. Globalizacija	33
2.4.1.2. Klimatske promjene	42
2.4.1.3. Globalni energetska akteri	44
2.4.1.4. Prioriteti globalnog upravljanja energetikom	80
2.4.2. Pozadinski pokretač energetska pozicioniranja – nacionalna deliberacija o sadržaju energetska politike	83
2.4.2.1. Upravljanje idejama energetike	88
2.4.2.3. Akteri unutar politička sustava i tijela javne vlasti	109
2.4.3. Formulacija i odlučivanje o nacionalnoj energetska politici	115
2.4.3.1. Formulacija	115
2.4.3.2. Odlučivanje i ishod	119
3. DIZAJN ISTRAŽIVANJA	121
3.1. Metodologija	121
3.2. Izvori i metode prikupljanja podataka	125
3.3. Analiza podataka	129

4. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE: REZULTATI ISTRAŽIVANJA UTJECAJA GLOBALNIH AKTERA NA ENERGETSKO POZICIONIRANJE	138
4.1. Rezultat utjecaja: tri faze procesa utjecaja na energetska pozicioniranje Hrvatske	138
4.1.1. Faza nacionalne deliberacije o sadržaju energetske politike	140
4.1.1.1. Upravljanje idejama energetike	140
4.1.1.2. Nevladine organizacije	163
4.1.1.3. Interesne skupine	173
4.1.1.4. Akteri unutar političkog sustava i tijela javne vlasti	183
4.1.2. Faza formulacije i faza odlučivanja	196
4.1.3. Ishod: Strategija energetske razvoja	215
4.1.3.1. Dimenzija općih ciljeva i globalnih načela	218
4.1.3.2. Dimenzija tehnologije i specifičnih sektorskih ciljeva	220
4.1.3.3. Dimenzija dokumenta i projekata	222
4.1.3.4. Dimenzija međunarodnih aktera	227
5. ZAKLJUČAK.....	233
LITERATURA	244
SUMMARY	287
PRILOZI	288
PRILOG 1 Popis analiziranih dokumenata	288
PRILOG 2 Protokol za polustrukturirane intervjue s ekspertima u istraživanju <i>process-tracing</i>	309
PRILOG 3 Etička izjava	312
PRILOG 4 Popis slika	315
PRILOG 5 Popis tablica.....	317
KRATAK ŽIVOTOPIS AUTORA.....	319

1. UVOD

Istraživanja u području međunarodnih odnosa imaju iznimno multidisciplinarni pristup. U području se energetske politike općenito traga za višedimenzionalnim odgovorima, pa je korištenje znanja raznih disciplina i njihovo ujedinjavanje na agendi svjetskih i nacionalnih istraživanja. Upravo zbog pozamašnih traganja geopolitički utjecaj nekog aktera na energetske pozicioniranje drugog aktera u literaturi se razlikuje u dvama kontekstima: 1) političke opredijeljenosti države i njezinih bilateralnih ili bliskih odnosa s drugom državom odnosno drugim državama te 2) strateškom i geopolitičkom utjecaju novih struktura aktera. Istovremeno, literatura ne pruža konkretan teorijski okvir za analizu moguće uzročnosti utjecaja nekog aktera iz međunarodne energetske arene na drugog aktera pri oblikovanju energetske politike.

Ova disertacija ima cilj opisati globalne aktere i njihove ideje energetske politike te objasniti dinamiku utjecaja i ishod njihova potencijalnog utjecaja na energetske pozicioniranje Hrvatske u 21. stoljeću. S obzirom na to da je Hrvatska mlada demokracija koja je 2013. godine ušla u Europsku uniju, disertacija nastoji utvrditi kako izgleda dinamika utjecaja globalnih aktera na njezino energetske pozicioniranje u 21. stoljeću. Glavno se istraživačko pitanje usmjerava na utvrđivanje načina na koji globalni akteri utječu na hrvatsku energetske politiku te na identificiranje ishoda tog utjecaja. Fokusiranjem na izgradnju procesne teorije u području sektorske energetske politike, disertacija nastoji opisati i objasniti mehanizam energetske pozicioniranja te identificirati ključne aktere i aktivnosti u tom procesu. Objašnjenje dinamike utjecaja globalnih aktera na energetske pozicioniranje Hrvatske disertacija nastoji postići povezivanjem teorije i metoda disciplina energetike, geopolitike te javnog upravljanja i javnih politika.

Uvodno se poglavlje nastavlja potpoglavljem 1.1. koje daje kratke opise značenja odrednica geopolitike, javnog upravljanja i utjecaja u 21. stoljeću te energetske pozicioniranja s osvrtom na Hrvatsku. U potpoglavlju 1.2. elaboriraju se istraživačka pitanja, cilj istraživanja, korištena metodologija koja se koristi u svrhu odgovora na istraživačka pitanja kao i pregled strukture disertacije.

1.1. Geopolitika, javno upravljanje, utjecaj i energetska pozicioniranje Hrvatske u 21. stoljeću

Ovo potpoglavlje daje kratak pregled četiriju ključnih pojmova za disertaciju, kao i uvid u dosadašnje energetska pozicioniranje Hrvatske u 21. stoljeću. Pojmovi geopolitika, javno upravljanje, utjecaj i energetska pozicioniranje u kontekstu energetike omogućuju uvodnu „šetnju“ kroz disertaciju.

Pojam je geopolitike u literaturi natprosječno zastupljen. Prominentnost se odnosi na širok spektar pripadajućih definicija, pa se u tekstu daje jedna odabrana opća definicija, zatim određenje pojma u kontekstu energetske politike, ali i važnosti današnjih globaliziranih procesa. Općenito, geopolitika jest znanstveno područje koje pripada studijima političke geografije i međunarodnih odnosa, a istražuje interakciju između političkog djelovanja žena i muškaraca te njihova okruženja kroz tri dimenzije: fizičko-geografsku, ljudsko-geografsku i prostornu (Criekemans, 2007; Criekemans, 2018). U kontekstu je energetska pitanja geopolitika uvijek bila interesantna jer je prepoznato da su režimi energetike globalnog sustava i energetska odnosa između proizvođačkih zemalja, tranzitnih i potrošačkih zemalja važne varijable koje mogu utjecati na međunarodne odnose (Scholten, 2018).

Osvrtom na današnje globalizacijske procese, svijet globalne energetske politike 21. stoljeća ispunjen je rastućom međuovisnošću, gdje je važna komponenta energetska sigurnost. Geopolitički utjecaj globalnih aktera kao i načini upravljanja odnosima među državama, tako, u znatnoj mjeri ovise o njihovoj energetska sigurnosti (Yergin, 2006). Jedan je od načina upravljanja međuovisnošću aktera i država kreiranje nacionalne energetske politike. Sadržaj i implementacija energetske politike već su dulje u fokusu prirodnih i društvenih, posebice ekonomskih istraživanja i istraživanja javnog upravljanja (Sovacool, 2014). Vrlo često, pritom, istraživanja su se usmjeravala na tehničke ispravke, no ne i na analizu procesa donošenja odluka izvršne vlasti i raspodjele posljedica povezanih s tehnologijama u energetici (Van de Graaf i dr., 2016). Osim toga, istraživanja još uvijek nisu dostatno obradila društvene i političke varijable te varijable ponašanja kojima se utječe na procese i ishode energetske politike (Stern, 1986). Stoga se u ovoj disertaciji odgovori na širok spektar današnjih izazova geopolitike traže u razumijevanju procesa stvaranja energetske politike iz perspektive javnog upravljanja i javnih politika (Pollitt i Bouckaert, 2011), s posebnim naglaskom na analizu pozicija i aktivnosti državnih i nedržavnih aktera javnih politika (Grdešić, 1995).

Javno upravljanje (*public governance*) odnosi se na promijenjenu ulogu vlasti u društvu, odnosno na sadržaj i način kreiranja javnih politika u kontekstu sve učestalije suradnje državnih s nedržavnim akterima u procesu stvaranja javnih politika (Petek, 2016; Petak, 2014, Majone, 1996). Analiza aktera javnih politika (*policy actor analysis*) ili analiza dionika usmjerena je na analizu aktera koji sudjeluju u oblikovanju i implementaciji javnih politika u kojoj su bitni: identifikacija aktera, njihova obilježja i strukturirana interakcija (Petek, 2014: 27).

Uz geopolitiku i javno upravljanje, važan pojam u disertaciji je *utjecaj*. Etimološko značenje riječi *utjecaj* potječe iz latinske riječi *influentia*, što znači utjecanje, prodiranje, moć, snaga, djelovanje (Klaić, 2012). Unatoč raznolikosti definicija ovog koncepta, razabiru se dvije šire definicije: dok Dür (2008: 47) *utjecaj* definira kao „sposobnost aktera da oblikuje odluke u skladu sa svojim preferencijama“, Giannetto (2019: 168) ga određuje kao „sposobnost kontrole ili djelovanja na ishod javnih politika do određene mjere“. Milenijski objedinjeno značenje *utjecaja* i *aktera* normativna je implikacija jer su ciljevi vlada i međunarodnih organizacija povećanje političke participacije društvenih skupina, što posljedično objašnjava normativnu evaluaciju kreiranja javnih politika (Dür, 2008).

Pojam se *energetskog pozicioniranja* vrlo često upotrebljava u hrvatskom diskursu javnog upravljanja kao figurativan izraz koji ima neposredan, ali vrlo jak odjek. Moglo bi se reći da se radi o paradigmi čija je svrha pozitivno uvjeravanje u političkoj zajednici. Tomu svjedoči pridodavanje pažnje energetskoj sigurnosti u kontekstu energetskog pozicioniranja od strane hrvatske Sigurnosno-obavještajne agencije (2021) koja glasi: „Energetska sigurnost nije samo ekonomska kategorija. Energenti se često koriste kao sredstvo za postizanje vanjskopolitičkih ciljeva. Stoga je energetska sigurnost i važno političko pitanje koje duboko zadire u zaštitu nacionalnih interesa. Republika Hrvatska ima dobre geopolitičke preduvjete za regionalno i europsko pozicioniranje te svoj geografski položaj može kapitalizirati poboljšavanjem vlastite energetske sigurnosti i pretvaranjem u bitno energetsko čvorište.“ Stoga se odrednica energetskog pozicioniranja države u ovoj disertaciji definira u kontekstu istraživanja javnih politika (*public policy*) te se formulira ovako: *energetsko pozicioniranje države predmnijeva proces oblikovanja nacionalne energetske politike od strane izvršne vlasti, a ishod je tog procesa strateški dokument koji utvrđuje smjer, ciljeve i instrumente energetskog razvoja države.*

Hrvatska se u 21. stoljeću energetski pozicionirala kroz tri strateška dokumenta: 1. Strategiju energetskog razvitka Republike Hrvatske od 16. 4. 2002 (Narodne novine – NN

38/02); 2. Strategiju energetskeg razvoja Republike Hrvatske od 30. 10. 2009 (NN 130/09) i 3. Strategiju energetskeg razvoja Republike Hrvatske do 2030. s pogledom na 2050. godinu od 6. 3. 2020 (NN 25/20). Ciljevi Strategije iz 2002. godine bili su usmjereni na ambiciozne razvojne ciljeve, kao i Strategija iz 2009. godine koji su proizašli iz promišljanja europskog okuženja u pogledima što bi trebali biti europski ciljevi i dosezi u energetskekim sektorima (Dekanić, 2016a). Prema Dekaniću (2016a: 9) taj je „svojevrsni diktat europskih energetskekih ciljeva preseljen u ciljeve hrvatskekih energetskekih strategija“. Shodno tomu, u središtu je pažnje ove disertacije aktualna Strategija energetskeg razvoja Republike Hrvatske do 2030. s pogledom na 2050. godinu, a cilj je utvrđivanje procesa i mehanizama utjecaja globalnih aktera na njezin sadržaj.

1.2. Cilj istraživanja, metodologija i struktura rada

Disertacija ima cilj opisati i objasniti dinamiku i ishod utjecaja globalnih aktera na energetskeko pozicioniranje Hrvatske u 21. stoljeću u kontekstu analize ključnih aktera javnih politika i analize javnih politika. Polazeći od razumijevanja temeljnih pojmova ovog rada te inicijalnog osvrta na ciljeve energetskeg pozicioniranja Hrvatske u prethodnim strateškim ciklusima, rad nastoji odgovoriti na sljedeće glavno istraživačko pitanje:

1. Kako izgledaju proces i ishod utjecaja globalnih aktera na energetskeko pozicioniranje Hrvatske u 21. stoljeću?

Glavno istraživačko pitanje upućuje na utjecajne čimbenike u procesu oblikovanja hrvatske energetske politike i vodi istraživanje prema uzročnoj analizi procesa i ishoda utjecaja. U fokusu su, dakle, proces kojim se u hrvatskekoj energetskekoj politici odvio utjecaj globalnih aktera te ishod tog utjecaja. Svrha je utvrditi mehanizam utjecaja globalnih aktera na energetskeko pozicioniranje države kako bi se izgradila logika uzročnosti i, usmjeravanjem na proces objasnio način na koji se odvio utjecaj globalnih aktera na kreiranje sadržaja hrvatske energetske politike.

S obzirom na istraživačko pitanje i cilj istraživanja postavljena je sljedeća radna hipoteza: Globalne ideje energetike imaju važan utjecaj na energetskeko pozicioniranje Hrvatske i taj utjecaj ostvaruju interakcijom državnih i nedržavnih aktera u fazama procesa stvaranja nacionalne energetske politike što se, posljedično, odražava u strateškom dokumentu države.

Odgovorom na istraživačko pitanje rada – objašnjenje mehanizma utjecaja globalnih aktera na energetskeko pozicioniranje Hrvatske – tražit će se uporabom metode analize procesa

(*process-tracing*). Metoda je izabrana jer omogućava sistematično razumijevanje uzročnih odnosa u procesima stvaranja ili provedbe javnih politika.

Analiza procesa (*process-tracing*) jest suvremena kvalitativna metoda u društvenim znanostima koja se koristi za izgradnju procesne teorije. Uključuje, prije svega, aktivnosti analize i praćenja procesa s aspiracijom utvrđivanja uzročnog mehanizma, odnosno načina na koji određeni uzrok dovodi do određenog ishoda (Beach i Pedersen, 2013). Uzročni se mehanizam definira kao „složeni sustav“ koji proizvodi rezultat interakcijom brojnih dijelova (Glennan, 1996). Dakle, radi se o metodi koja pokriva upotrebu mješovitih metoda i ujedinjuje alate za istraživanje uzročnog mehanizma u studiji jednog slučaja kao istraživačkom dizajnu (Beach i Pedersen, 2013). Korištenjem analize procesa u radu će se, tako, nastojati izgraditi teorijsko objašnjenje uzročnog mehanizma, odnosno načina na koji se ideje globalnih aktera (X) ugrađuju u strateške dokumente energetske politike (Y). Uz proces kojim se ostvaruje utjecaj globalnih aktera na hrvatsku energetske politiku, disertacija teži utvrditi i ishod tog utjecaja. Ishod se, pritom, analizira s fokusom na sadržaj temeljnog strateškog dokumenta energetske politike.

Drugo poglavlje, kao uvod u raspravu o utjecajima na energetske pozicioniranje i energetske politiku određene države, ukazuje ponajprije na važnost sinergije različitih disciplina za proučavanje energetske politike te daje povijesni pregled dinamičkih utjecajnih energetske aktera. Isto poglavlje, potom, pruža i teorijski okvir za empirijsku analizu kao okvir istraživanja rezultata, utjecajnih čimbenika i procesa energetske pozicioniranja. U trećem se poglavlju predstavlja dizajn istraživanja koji uključuje metodološki pristup za prikupljanje podataka i analizu. Četvrto pak poglavlje sadrži empirijsku analizu podijeljenu prema fazama procesa energetske pozicioniranja i njezina ishoda. Korištenjem metode analize procesa (*process-tracing*) istražuju se procesi kako bi se utvrdili čimbenici utjecaja globalnih aktera na energetske pozicioniranje i izgradio mehanizam tog utjecaja. Usto, analizom sadržaja važećega strateškog dokumenta energetske politike istražuje se ishod energetske pozicioniranja kategorizacijom ciljeva, čime se ujedno validira utvrđeni mehanizam utjecaja globalnih aktera na energetske pozicioniranje Hrvatske.

2. TEORIJSKI OKVIR: UTJECAJ GLOBALNIH AKTERA NA ENERGETSKO POZICIONIRANJE DRŽAVE U 21. STOLJEĆU

U uvodnom je poglavlju istaknuto glavno istraživačko pitanje: Kako izgledaju proces utjecaja i ishod utjecaja globalnih aktera na energetska pozicioniranje Hrvatske u 21. stoljeću? Ovo je poglavlje strukturirano slijedećim modalitetom: poglavlje 2.1. pruža sažet pregled razvoja i interakcije disciplina energetike i geopolitike te naglašava važnost interdisciplinarnog proučavanja energetske pozicioniranja država u 21. stoljeću. Poglavlje 2.2. daje kratak povijesni pregled utjecaja globalnih energetske aktera u 20. stoljeću i prikazuje što je donio ulazak u 21. stoljeće. Poglavlje 2.3. predstavlja novu milenijsku paradigmu i usmjerava se na procesne faze oblikovanja energetske politike. U konačnici, poglavlje 2.4. daje pregled prethodnih istraživanja, pri čemu se usmjerava na konceptualizaciju procesnog modela utjecaja na energetska pozicioniranje koja se u nastavku rada koristi kao okvir za dizajn i provedbu istraživanja.

2.1. Sinergija energetike i geopolitike

U znanstvenoj se literaturi ukazuje na iznimno značenje energije u modernom društvu, koja se obično naziva krvotokom modernog društva (Prontera, 2009; Dekanić, 2011; Van de Graaf i dr., 2013). Energija omogućuje ispunjenje osnovnih ljudskih potreba i pokretanje svjetskog gospodarstva. Spoznaja da je nema dovoljno te da globalno nije ravnomjerno raspoređena kao i da čovječanstvo uvelike ovisi o njoj determinirala je nove sukobe. Tako su intenzivnost u potrošnji energije te ovisnost o njoj temeljne pretpostavke daljnjeg razvoja gospodarstva i civilizacije (Dekanić, 2011: 11), ali i generiranja sukoba. Činjenica je da je energetska put u kojem se nalazi današnje društvo globalno neodrživo, pa je time njezino značenje još veće. Zato se u ovom poglavlju određuje i prikazuje značenje energije te se nudi pregled razvoja i interakcija disciplina energetike i geopolitike. Naglašavanjem važnosti interdisciplinarnog proučavanja energetske pozicioniranja država u 21. stoljeću, poglavlje inicijalno identificira važnost korištenja pojmova i metoda disciplina javnog upravljanja i javnih politika za dodatno postizanje sinergije između energetike i geopolitike.

2.1.1. Energija kao motiv izučavanja

Termin energija potječe od starogrčke riječi *energeia*, koju je skovao Aristotel (384–322 prije nove ere), a doslovno joj je značenje „aktivnost u radu“ (Smil, 2006). S druge strane, u glagolskom obliku termin upućuje na proces kretanja, djelovanja, rada i promjena (Smil, 2006; Sovacool i Dworkin, 2014.). Tako Požar (1976a: 319) pruža jednostavnu definiciju energije kao sposobnosti obavljanja rada, koja se u prirodi pojavljuje u različitim oblicima, a slično tumačenje nudi i Udovičić (2016).

Sistematizacija pojavnih oblika energije u literaturi se razlikuje s obzirom na fokus upotrebe u energetskej industriji, gospodarstvu, energetskim analizama, energetskom planiranju i sl. (Požar, 1976b; Požar, 1992; Van Beeck, 2000; Rybár i dr., 2015; Dekanić, 2011; Dekanić i Karasalihović Sedlar, 2016; Van de Graaf i dr., 2020; Van de Graaf i Sovacool, 2020). Najvažnija je distinkcija između primarnih izvora energije, tj. goriva dostupnih u prirodi, te sekundarnih izvora energije, tj. oni koji trebaju biti proizvedeni (Van Beeck, 2000; Smil, 2006; Dekanić, 2011; Rybár i dr., 2015; Van de Graaf i dr., 2020; Van de Graaf i Sovacool, 2020). Primarni se izvori energije dodatno kategoriziraju na dva tipa: obnovljive (fosilna goriva poput nafte, prirodnog plina, ugljena i mineralna goriva kao što je uran) i obnovljive (Sunčevo zračenje i toplina, vjetar, voda, biomasa te geotermalno zračenje). Sekundarni se izvori energije sve češće u literaturi klasificiraju sintagmom nositelji energije (engl. *energy carriers*) jer se proizvode iz primarnih izvora energije, kao što se npr. obradom sirove nafte iz prirode u rafineriji proizvodi benzin ili dizel (Van de Graaf i dr., 2020).

Razvoj su znanstvenog bavljenja energijom zbog njezina društvenog značenja kroz stoljeća poticala otkrićima iz različitih disciplina poput geologije, fizike, ekonomije, prava i političkih znanosti. Tako je primjerice rad na napredcima započeo u 17. stoljeću i znatno se unaprijedio u 18. stoljeću zahvaljujući radovima Isaaca Newtona (1642–1727), koji su donijeli sveobuhvatan pogled na fiziku i inženjerske eksperimente, te onima Jamesa Watta (1736–1819), kojima je usavršio konstrukciju parnog stroja (Smil, 2006). Tek su teorijske energetske studije dosegule koherentnost i jasnoću potkraj 19. stoljeća od zapadnoga intelektualnog i inventivnog naraštaja, koji je položio čvrste temelje moderne znanosti i ubrzo nakon toga stvorio mnogobrojne sofisticirane koncepte (Smil, 2006). U ranim je godinama 19. stoljeća ključni prinos temeljima modernog shvaćanja energije dao mladi francuski inženjer Sadi Carnot (1796–1832), dok je daljnjemu razvoju pridonio utemeljitelj moderne kemije i poljoprivrede

Justus von Liebig (1803–1873). Usto, osobit je prinos dao brodski liječnik Julius Robert Mayer (1814–1878), koji je na temelju svojeg putovanja na Javu (1840) objavio 1842. prvu kvantitativnu procjenu ekvivalencije te tri godine poslije proširio ideju očuvanja energije na sve prirodne pojave. Ta je pak ideja 1847. poslužila engleskomu fizičaru Jamesu Prescottu Jouleu (1818–1889) u postavljanju temelja prvog zakona termodinamike – zakona o očuvanju energije. Već 1850. njemački teorijski fizičar Rudolf Clausius (1822–1888) pridonio je daljnjemu razvoju Carnotova ciklusa te 1865. skovao termin entropija i udario temelj drugomu zakonu termodinamike – zakonu entropije. Taj je zakon postao jednom od najvećih kozmičkih generalizacija koju upotrebljavaju fizičari, političari, novinari i sl. u opisivanju civilizacije. Potom je prvo desetljeće 20. stoljeća donijelo temeljno proširenje prvog zakona termodinamike, kad je Albert Einstein (1879–1955) 1906. zaključio da je masa sama po sebi oblik energije. Njegova jednadžba o energiji jednakoj umnošku mase i kvadrata brzine svjetlosti do današnjih je dana ostala najpoznatija. Iste je godine treći zakon termodinamike formulirao Walther Nernst (1864–1941) teoremom topline (Smil, 2006).

Prema tome, razvidno je da je ozbiljnije izučavanje energije pridonijelo nizu znanstvenih otkrića koja su poslužila dobrobiti čovječanstva i postali motiv u razvoju znanosti. Tako prema Požaru (1976) izučavanjem se energije, njezinih izvora i svih ostalih segmenata s tim povezanim bavi energetika. Time je energetika poslužila kao čvrst temelj razvoju ostalih disciplina u znanosti poput geopolitike te dala ključan doprinos empirijskim istraživanjima u granama javnog upravljanja i javnih politika.

2.1.2. Energetika kao motor razvoja drugih disciplina i interdisciplinarnosti

Energetika determinira mnoge današnje spoznaje na globalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini. Primarne spoznaje u energetici o nedovoljnosti, neravnomjernoj raspoređenosti izvora i ovisnosti o energiji rezultirale su borbom za resurse, koja je utjecala na razvoj znanosti geopolitike. Sekundarne spoznaje u energetici, primjerice o međuovisnosti aktera i država kao izazovu geopolitike, a poduprte globalizacijskim procesima, s druge su pak strane rezultirale razvojem novih interdisciplinarnih znanosti. Tako se, naprimjer, u istraživanju upravljanja međuovisnošću pri izazovu energetske sigurnosti primjenjuju znanja i pristupi analize javnog upravljanja i javnih politika. Kako disertacija istražuje geopolitički utjecaj globalnih aktera na

energetsko pozicioniranje Hrvatske u 21. stoljeću, u nastavku se rada daje kratak pregled podjele i utemeljitelja geopolitike.

U osnovnoj su literaturi ove discipline prisutne različite podjele geopolitike. Primjerice, Dekanić (2011) razlikuje klasičnu i kritičku geopolitiku, baš poput Tuathaila (1999). S druge strane, Agnew (2003) i Cohen (2014) geopolitiku stavljaju pod zajednički nazivnik moderne geopolitike. Ipak, bez obzira na različita poimanja vrsta geopolitike, autorima su zajednički prikazi utemeljitelja i faza razvoja ove važne znanstvene discipline. Ključni autori prepoznaju, naime, pet faza razvoja: 1. faza imperijalne hegemonije; 2. njemački „*geopolitik*“; 3. geopolitika u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD); 4. hladnoratovska geopolitika; 5. posthladnoratovska geopolitika (Cohen, 2014).

Prva faza, koju karakterizira utrka za imperijalnom hegemonijom, broji pet najvažnijih teoretičara. Korijeni joj sežu u geopolitičkim razmišljanjima još od Aristotela, Straba, Bodina, Montesquieua, Kanta i Hegela (Tuathail, 1999; Cohen, 2014). U 19. stoljeću doprinos su dali Humboldt, Guyot, Buckle i Ritter. Ipak se osnivačima klasične geopolitike (Dekanić, 2011; Tuathail, 1999) ili moderne geopolitike (Agnew, 2003; Cohen, 2014) prve faze razvoja smatraju vodeći teoretičari Ratzel, Mackinder, Kjellen, Bowman i Mahan (Dekanić, 2011; Tuathail, 1999; Agnew, 2003; Cohen, 2014).

Friedrich Ratzel (1844–1904), njemački „otac“ političke geografije i prirodnih znanosti, prvi je sustavno obradio prostor i lokaciju u komparativnim studijima država te povezoao geografiju i politiku (Dekanić, 2011; Cohen, 2014). Halford Mackinder (1861–1947), engleski znanstvenik i političar, uspostavio je geografiju kao sveučilišnu disciplinu u Britaniji i dao osobit doprinos geopolitici postavljanjem teorije o središnjem prostoru tzv. „*heartlanda*“, a čiji je pojam uveo engleski geograf James Fairgrieve (Dekanić, 2011; Cohen, 2014). Admiral Alfred Thayer Mahan (1840–1914), pomorski povjesničar i drugi predsjednik Pomorskoga ratnog sveučilišta Sjedinjenih Američkih Država, sudjelovao je u razvoju geopolitike pišući o kritičkim zonama sukoba (Tuathail, 1999; Cohen, 2003; Chapman, 2011). Isaiah Bowman (1878–1950) svoj je doprinos razvoju geopolitike u praktičnom smislu dao kao vodeći američki geograf tog vremena, angažiran u oblikovanju svjetskog poretka Woodrowa Wilsona. Politolog švedskog porijekla Rudolf Kjellén (1864–1922), konzervativni političar, formulirao je termin geopolitika 1899. godine (Tuathail, 1999; Dekanić, 2011; Cohen, 2014).

Druga faza razvoja discipline tumačena je kao njemački *geopolitik* jer je nastala kao reakcija na poraz Njemačke u Prvom svjetskom ratu, kad je ponižena ugovorom iz Versaillesa

oduzimanjem prekomorskog carstva i dijelova nacionalnog teritorija (Cohen, 2014). Ta razina razvoja pridaje pozornost isključivo njegovu glavnomu arhitektu Karlu Haushoferu (1869–1946), bivšem njemačkom ratnom zapovjedniku koji je poslije postao političkim geografom (Dekanić, 2011; Cohen, 2003). Kao odgovor na razvoj njemačke geopolitike slijedila je treća faza razvoja geopolitike u SAD-u s dvama važnim academicima. Nicholas John Spykman (1893–1943), najistaknutiji američki znanstvenik međunarodnih odnosa nizozemskog porijekla, razvio je teoriju „rimlanda“ („rubne zemlje“), koja je odražavala Mahanova stajališta (Spykman, 1942: 411). Njegov „rimland“ bio je antidot prvotna koncepta Mackinderova „heartlanda“ iako je njihov svjetski pogled bio identičan.

Hladnoratovska se geopolitika smjestila u četvrtoj fazi razvoja, koja je započela buđenjem interesa Zapada. Zanimljivo je da su u razvoju sudjelovali povjesničari, politolozi i državnici, a ne geografi kao u prijašnjim fazama. Prvotni joj je promicatelj bio George Kennan, član u planiranju javnih politika američke administracije u Trumanovo doba. Ostali su rani zagovornici bili Dean Acheson, Paul Nitze, John Foster Dulles, Dwight Eisenhower, Walt Rostov i Maxwell Taylor dok kasniji Henry Kissinger, Richard Nixon, Zbigniew Brzezinski i Alexander Haig (Cohen, 2014: 29).

Istodobno, ponovnim angažmanom geografa u geopolitici 1960-ih i 1970-ih godina doprinos su dali psiholog Heinz Werner i G. R. Chrone dok dva desetljeća poslije Immanuel Wallerstein, Peter Taylor i Yves Lacoste (Cohen, 2014). Dodatni su zagovaratelji bili Heinz Werner i G.R. Chrone te Immanuel Wallerstein i Peter Taylor, koji su razvijali sustav temeljen na ekonomiji.

U petoj fazi razvoja geopolitike u tzv. posthladnoratovskoj eri pojavljuju se i novi teoretičari. Iznimnu je pozornost privukao Francis Fukuyama svojom teorijom o kraju političke povijesti čovječanstva 1992. godine idealizirajući svijet, a koja je ipak ubrzo osporena (Dekanić, 2011; Cohen, 2014). Dodatnu je pozornost izazvao i Robert Kaplan geopolitikom anarhije te podjelom svijeta na bogati Sjever i siromašan Jug (Cohen, 2014). S obzirom na naprednu američku politiku „*the West against the rest*“ istaknuo se američki profesor Samuel Huntington, koji je tvrdio da se svjetski primat može održati dijeljenjem i odlučujućim utakmicama s drugim civilizacijama (Huntington, 1993). Napad na SAD 11. rujna 2001. i tad objavljeni rat protiv terorizma zapravo su potvrdili tezu Huntingtona koja prema Dekaniću (2011: 31) istovremeno prikriva temeljnu osnovu da energija kao i njezin nadzor nad izvorima motiviraju svjetske sile u određivanju geopolitičkih ciljeva. Isto potvrđuje i invazija Ruske

Federacije na Ukrajinu započeta 24. veljače 2022. godine, koja u trenutku pisanja ovog rada još uvijek traje, a u bliskoj budućnosti i dodatno potvrditi tezu i Huntingtona (1993) i Dekanića (2011). Tako je sukob civilizacija ujedno rat za prirodnim resursima (Dekanić, 2011).

Doprinos su dali kritički geopolitičari, profesor geografije John Agnew i Gearóid Ó Tuathail razvojem znanstvenoga društvenog mišljenja o pitanjima djelovanja moći i njegova osporavanja (Agnew i dr., 2010; Tuathail, 1999). Svoj je obol dao i Joe Painter, naglašavajući važnost geopolitičkih studija fokusiranjem na analizu diskursa – retorike, metafore i simbola, feminističke pristupe temi nacionalne sigurnosti i društvenih pokreta u odnosu na novu radikaliziranu i participativnu demokraciju (Cohen, 2014).

Zaključno se može utvrditi da su znanstvena otkrića povezana s izučavanjem energije bila motiv za razvoj energetike. Promatrajući energetiku kao modernu znanost, zapravo je njezin razvoj započeo početkom 19. stoljeća paralelno s razvojem geopolitike. Ipak su se ove dvije znanosti vezale uz sustavne aktivnosti povezivanja ciljeva i međudisciplinarnom interakcijom. Kako je energetika, kao što je već spomenuto, definirana kao znanost koja se bavi izučavanjem energije i njezinih izvora, ali i svega onoga što je s tim u vezi (Požar, 1976), zapravo je utrla put razvoju novih disciplina i postala njihovim motorom razvoja. Potonje se posebno odnosi na disciplinu geopolitike koja danas nužno podrazumijeva sagledavanje odnosa prema energiji kao sastavnica geopolitičkih ciljeva svjetskih sila. Cohen (2014: 16) stoga i naglašava da je moderna geopolitika: „(...) analiza interakcija između s jedne strane geografskih postavka i perspektiva i s druge strane političkog procesa. Postavke se sastoje od zemljopisnih obilježja i obrazaca te njihovih višeslojnih regija. Politički procesi uključuju sile koje djeluju na međunarodnoj i nacionalnoj razini i utječu na međunarodno ponašanje. Oba dvije su dinamične jer svaka utječe i pod utjecajem je drugoga.“

U tom kontekstu i geopolitika kao znanstvena disciplina daje snažan doprinos razvoju drugih znanstvenih disciplina i interdisciplinarnomu proučavanju važnih društvenih fenomena. Kako ovaj rad istražuje geopolitički utjecaj globalnih aktera na energetska pozicioniranje Hrvatske u 21. stoljeću, tako se inspiracija za njegov teorijski okvir pronašla u kombinaciji uvida energetike, geopolitike te javnog upravljanja i javnih politika. Dok su značajni nalazi provedenih istraživanja iz prvih dviju disciplina omogućili utvrđivanje temeljnih elemenata geopolitičkog djelovanja globalnih energetske aktera i energetske pozicioniranja Hrvatske, kategorijalni aparat i teorijski okviri iz potonjih dviju poslužili su usmjeravanju istraživanja dinamike interakcije i njezinih ishoda u oblikovanju nacionalne energetske politike. Za što

djelotvornije pozicioniranje rada među prethodna relevantna istraživanja o energetske pozicioniranju država, sljedeće poglavlje iznosi kratak povijesni pregled utjecaja globalnih aktera u 20. stoljeću i upoznaje s novostima koje je donijelo 21. stoljeće.

2.2. Uvertira utjecaja na energetske pozicioniranje za novi milenij – fokus na sadržaj

Ranija istraživanja o utjecajima globalnih aktera na energetske pozicioniranje zemalja vrlo su oskudna. Literatura je uglavnom orijentirana na naftu kao problem nacionalne sigurnosti. Pregled literature nudi nekoliko razmatranja koja zaokupljaju tematiku aktera energetske politike 20. stoljeća.

Prema Huges i Lipsy (2013) energetske su politike 20. stoljeća bile motivirane implikacijama nacionalne sigurnosti vezane za ovisnost resursa. Isto tako, istraživanja Gilpina (1999) i Baldwin (2012) pokazuju da je utrka za pristupom i opskrbom izvorima, vođena interesima nacionalne sigurnosti, bila važan pokretač ponašanja država u 20. stoljeću. Vlade su, kao najvažniji akteri u kreiranju i implementiranju energetske politike 20. stoljeća, oblikovale strategije s pozivom na nacionalnu sigurnost zbog uvozne ovisnosti (Gilpin, 1999; Baldwin, 2012). Ključan motiv strateškog planiranja bio je rast cijena nafte, prihvatljiv za proizvođačke države, za potrošačke pak neprihvatljiv (Gilpin, 1999; Baldwin, 2012). Nažalost, takva međuigra nije osiguravala podlogu za uravnotežene odnose jer su i jedne i druge imale svoje interese, pa je energent nafte u 20. stoljeću služio kao „političko oružje“ s dvostrukom namjenom (Keohane i Victor, 2013; Escribano i dr., 2017). Interesi su proizvođačkih država s jedne strane bili usmjereni na potrošačke države uz provedbu pritiska za upravljanjem odnosima na Bliskom istoku (primjer energetske krize 1973) (Keohane i Victor, 2013; Escribano i dr., 2017). Interesi su potrošačkih država s druge strane bili usmjereni prema proizvođačkim državama nametanjem embarga, i to zbog sigurnosti opskrbe, stabilnosti cijena i relativno nižih cijena nafte (Keohane i Victor, 2013; Escribano i dr., 2017).

Razmatranja Jonesa i dr. (2004) usmjerena su na ponudu i potražnju za resursima te na dva okidača u „igri razmjene“ 20. stoljeća. Potražnja za resursima, osobito za naftnim proizvodima, omogućila je državama sposobnost ratovanja. Najvažniji centri ponude i potražnje za naftom bili su pritom geografski udaljeni jedni od drugih. S obzirom na ponudu i potražnju, a vezano uz prepoznavanje ekonomske i političke koristi kroz opskrbu odnosno prijetnje opskrbom, dva su okidača u „igri razmjene“ 20. stoljeća (Jones i dr., 2004). Geografska

je udaljenost bila prvi okidač tvrtkama i vladama, dok je drugi okidač bila volatilnost cijena na energetskom tržištu, pa je tržište energentima postalo tržište moći (Jones i dr., 2004). Interakcija geografije i politike promatrana je kao trostrana prizma, gdje je na jednoj strani trokut „geografskoga“ – prostor, teritorij i lokacija, a na drugoj trokut „političkoga“ – moć, politika i javne politike (Jones i dr., 2004). Razmatranje kroz prizmu interakcije moći, politike i javnih politika naglašava, pritom, kako je globalno tržište energije u strukturi ponude i potražnje bilo u velikoj mjeri pod utjecajem poslovnog sektora i vlada. Potonji su akteri djelovali s ciljem zadržavanja relativne cijene energenata kao važnog čimbenika u organizaciji industrije, ali i u ostvarenju drugih im interesa. U istom je smjeru Morgenthau (1963) identificirao kontrolu prirodnih izvora kao centralni element nacionalne moći i u ratu i u miru.

Važan doprinos razumijevanju dinamike interakcije i utjecaja globalnih aktera na energetsko pozicioniranje zemalja dao je Van de Graaf (2013), koji je ponudio identifikaciju energetskih aktera 20. stoljeća kroz razlikovanje četiriju faza razvoja upravljačke energetske strukture. U prvima trima, pokazao je Van de Graaf (2013), kao globalni energetski akteri dominirale su međunarodne kompanije, države domaćini tih kompanija i potrošačke zemlje. U svima se pak trima fazama mogao prepoznati dominantan akter koji je pokušavao izmijeniti pravila igre prema svojim prednostima, a pitanje globalnog upravljanja energetikom definiralo se primarno fokusiranjem na sadržaj: osiguravanje najma od i prema pristupu istraživanja rezervama nafte. Četvrta je faza, s druge strane, donijela novu dinamiku i utrla put suvremenomu djelovanju globalnih mreža aktera (Van de Graaf, 2013).

2.2.1. Era „Sedam sestara“ (1900–60)

Era „Sedam sestara“ veže se uz prvu fazu razvojne upravljačke energetske strukture, koja obuhvaća razdoblje od 1900. godine pa sve do 60-ih godina 20. stoljeća, s osobitom naglaskom od 1930-ih godina nadalje. „Sedam sestara“ predstavljale su vertikalno integrirane naftne kompanije s implikacijom posjedovanja, proizvodnje i transporta glavne naftne trgovine (tzv. „*downstream* i *upstream*“ aktivnosti¹) (Sampson, 1975; Yergin, 1991; Dekanić i dr.; 2003; Jones i dr., 2004; Van de Graaf, 2013). Činjenica je da je do 1970-ih godina nafta bila jedina energetska roba kojom se trgovalo u velikim količinama preko granica (Dekanić, 2011; Van de

¹ Prema Yerginu (1991), naftni je svijet podijeljen na tri dijela: a) *upstream*, koji podrazumijeva eksploraciju i proizvodnju; b) *downstream*, koji uključuje preradu, marketing i distribuciju do benzinskih stanica ili za to pogodnih trgovina; c) *midstream*, koji podrazumijeva tankere i cjevovode koji prenose sirovu naftu do rafinerija.

Graaf, 2013). U toj su prvoj fazi dominirale dvije supersile bogate domaćim rezervama nafte: SAD i Sovjetski Savez. SAD je bio najveći proizvođač nafte, samodovoljan u opskrbi zemlje do završetka Drugoga svjetskog rata, dok je Sovjetski savez čak i bio mali neto izvoznik nafte prema državama u sferi svojeg utjecaja (Victor i dr., 2006). Međutim, zapadne su naftne kompanije imale široku dominaciju u međunarodnoj trgovini naftom kroz formalne kartelne sporazume (Van de Graaf, 2013). Stoga eru „Sedam sestara“ obilježava dominacija male skupine naftnih kompanija američkog i zapadnoeuropskog podrijetla u međunarodnoj trgovini naftom (Dekanić i dr, 2003: 172; Van de Graaf, 2013).

Sve je započelo početkom 20. stoljeća, i to s najvećom američkom energetsom kompanijom *Standard Oil Trust*, čija je imperativna poslovna strategija bila rast tržišne mreže u cijelom spektru, od rafinerije do pristupa kupcima (Dekanić i dr., 2003; Yergin, 2012). Kompaniju su u naftnim kružocima nazivali „The Old House“ s obzirom na njezinu dugu i impozantnu poziciju u SAD-u (Yergin, 2012; Dekanić, 2007). Naime, u prvom su se desetljeću 20. stoljeća u SAD-u uz *Standard Oil Trust* pojavili i drugi lokalni proizvođači i prerađivači nafte, pa su kao „neovisni naftaši“ pružali otpor monopolskomu raspoloženju *Standard Oil Trusta* (Yergin, 2012). Tako je 1908. Kongres SAD-a proglasio Shermanov zakon protiv trustova, što je rezultiralo dezintegracijom te kompanije na 34 neovisne sastavnice koje nisu smjele biti međusobno povezane ni kapitalom, ni poslovnom politikom (Dekanić i dr., 2003). Neovisne su kompanije zadržale naziv *Standard Oil*, osim što je dodatak nazivu bila zemljopisna pozicija tadašnje podružnice, npr. *Standard Oil of New Jersey*, *Standard Oil of New York*, *Standard Oil of California*, *Standard Oil of Indiana* i sl. (Dekanić i dr., 2003; Dekanić, 2007).

Upravo su te četiri neovisne kompanije sudjelovale u različitim formalnim kartelskim sporazumima. Dva kamena temeljca formalnih kartelskih sporazuma bili su Sporazum crvene crte (*Red-Line Agreement*²), sklopljen 1928, i Sporazum *As-Is*³ („kao što jest“), sklopljen u škotskom dvorcu Achnacarryju iste godine (Dekanić i dr., 2003; Van de Graaf, 2013). Prvi je

² Sporazum ili Ugovor crvene crte (*Red-Line Agreement*) je ugovor između četiri naftne kompanije interesnog područja Bliskog istoka (bez Kuvajta i Perzije). Ugovorom nisu bila dopuštena samostalna istraživanja potpisnica unutar te crte (Dekanić i dr., 2003: 101; Dekanić, 2011: 34).

³ Sporazum *As-Is*, u slobodnom prijevodu „kao što jest“ odnosno Ugovor o zatečenom stanju je ugovor kojim su se naftni divovi dogovorili o načelima ponašanja. Načela ponašanja odnosila su se na formiranje cijena čije snižavanje nije bilo dopušteno te na obvezu zajedničkih pothvata pri otkrićima nafte. Literatura sporazum *As-Is* smatra formalnim iako nije nikad potpisan jer bi predstavljao legalan dokument o monopolu. Ipak, formalnost proistječe iz pedesetogodišnjega monopolskog ponašanja kompanija (Dekanić i dr., 2003: 113; Dekanić, 2011: 110).

sporazum precizirao da će rezerve Bliskog istoka biti razvijane kroz jednu tvrtku i to *Turkish Petroleum Company*, koja je bila vlasnica triju međunarodnih naftnih kompanija: *Anglo-Iranian Oil Company* (današnji *British Petroleum*, BP), *Royal Dutch-Shell* i *Compagnie Française des Pétroles* (CFP, današnji *Total*).

Kartelski je sporazum *As-Is* iz 1928. bitno odredila prethodna, 1927. godina, koja je u SAD-u zapamćena po niskim profitima, reduciranim dividendama i nesigurnosti industrije, a istovremeno su najveći globalni natjecatelji u pristupu i opskrbi naftom bili SAD i Velika Britanija (Denny, 1928). Ta je 1927. bitna jer je SAD dopustio centriranje privatne naftne industrije u zaštiti nacionalne sigurnosti SAD-a s konkretnim ciljevima: što veća neovisnost od drugih u opskrbi sirovom naftom, povećanje aktivnosti za stvaranje već tada velikih rezervi nafte i lanaca opskrbe te kontrola tržišta dionica (Denny, 1928). U knjizi *We fight for Oil* 1928. godine Denny je zabilježio kako su 30. lipnja 1927. centrirane četiri tvrtke nekadašnje kompanije Standard Oil Trusta: Standard Oil of New Jersey (Esso, poslije Exxon, danas ExxonMobil), Standard Oil of Indiana, Standard Oil of California (današnji Chevron), Standard Oil of New York (Socony, poslije Mobil, sada dio ExxonMobila) te Royal Dutch-Shell (današnji Shell), Gulf Oil (današnji Chevron), Texas Company (poslije spojena u Chevron) i Sinclair Consolidated (Denny, 1928: 259).

Sporazum *As-Is* podijelio je prodaju nafte na svjetskim tržištima između sedam naftnih kompanija američkog i zapadnoeuropskog porijekla (Van de Graaf, 2013). Sedam najjačih transnacionalnih naftnih kompanija Standard Oil of New Jersey (Exxon), Socony (Mobil), Socal (Chevron), Texaco (Chevron), Gulf Oil (Chevron), Royal Dutch-Shell (Shell) i Anglo-Iranian Oil Company (BP) činile su društvo „Sedam sestara“⁴ (Dekanić i dr., 2003; Dekanić, 2007). Taj je termin kreirao predsjednik konkurentske talijanske naftne kompanije ENI (*Ente Nazionale Idrocarburi*) Enrico Mattei, kad je tražio da im se pridruži kartelskom sporazumu Konzorcij za Iran, dominantnom od sredine 1940-ih do 1970-ih godina, a članstvo mu je odbijeno (Sampson, 1975; Dekanić i dr., 2003; Jones i dr., 2004; Van de Graaf, 2013).

Interakcija činitelja moći, politike i javnih politika omogućili su tim sedam najjačim transnacionalnim naftnim kompanijama iz Achnacarryja kontrolu proizvodnje nafte na Bliskom istoku od 1930-ih do 1973, tj. 1974. godine (Sampson, 1975; Dekanić i dr., 2003; Jones i dr., 2004; Van de Graaf, 2013). Kartel „Sedam sestara“ ograničavao je opskrbu naftom i kontrolirao

⁴ Njima se poslije pridružila i „osma sestra“ Française des Pétroles (CFP, današnji Total), a na stanovitoj poslovnoj distanci i skupina od desetak tzv. neovisnih američkih kompanija. (Dekanić i dr., 2003).

cijene na svjetskom tržištu (Van de Graaf, 2013). Svakako valja naglasiti da su u takvom kartelskom nastupu kompanija bili zastupljeni interesi vlada, pretočeni u interese nacionalnih aktera na tržištu energije. A to su bile upravo naftne kompanije koje su investirale u proizvodnju i isporučivale naftu. Primjerice, kompanija Standard Oil imala je dominantnu ulogu u razvoju naftne industrije u SAD-u, ali i je i SAD uložio golem napor da kompanija postane vodećom na međunarodnom tržištu (Hughes i Lipsey, 2013). Dobar je primjer interesa vlada i Francuska, u kojoj su, prema Nowellu (1994), državnu regulaciju energije u međuratnim godinama oblikovani Standard Oil i Royal Dutch putem svojih domaćih saveznika iz sektora bankarstva. Kako su utvrdili Marcel i Mitchell (2006), vlade koje imaju naftne tvrtke u državnom vlasništvu, uključujući i proizvođačke zemlje, znatno variraju u strateškom pristupu vršenja kontrole, kao i stupnja kontrole.

Takva je oligopolistička struktura tržišta ustupila poslije mjesto stabilnomu sustavu odnosa, pružajući kompanijama ogromne profite, s jedne, te omogućujući potrošačima industrijaliziranih zemalja uvoz nafte po manjim cijenama od realnih, s druge strane (Dekanić i dr., 2003; Van de Graaf, 2013). Ipak, već se poslije Drugoga svjetskog rata takav sustav počeo urušavati usporedno s kolapsom kolonijalnih sila (Van de Graaf, 2013). Od kasnih su 1940-ih zemlje izvoznice nafte započele pregovore o nevjerojatno povoljnijim ponudama samo da bi ostvarile veći udio u naftnim rentama. Takva usmjerenost ostvarenju većeg dijela kolača natjerala je zemlje izvoznice na intervenciju kod „glavnih zemalja izvoznica“ da provedu nove pregovore o honorarima, porezima i podjeli troškova sa „sedam sestara“ (Van de Graaf, 2013). U skladu s tim ne čudi što su vlade domaćini zemalja izvoznica započele s kontinuiranim pritiscima prema skupini „Sedam sestara“ o povećanju odnosa proizvodnih kvota.

2.2.2. Proizvođači nafte – kormilari (1960–1970)

Trend pritisaka zemalja izvoznica obilježio je preuzimanje kormila u kontroli nad naftnim poslom unutar njihovih granica (Yergin, 1991; Dekanić i dr., 2003; Colgan i dr., 2011; Van de Graaf, 2013; Dekanić i Karasalihović Sedlar, 2016). Uloga se nositelja ravnoteže tržišta s naftnih kompanija, tako, prebacila na zemlje izvoznice odnosno proizvođače nafte. Pritisci prema naftnim kompanijama iznjedrili su rođenje međunarodne organizacije OPEC (*Organization of the Petroleum Exporting Countries*). OPEC je osnovan 1960. na inicijativu venezualskog ministra nafte Péreza Alfonsa i saudijskog ministra nafte Abdullaha Tarikija,

poznata kao „Crveni šaik“ (Yergin, 1991: 522; Dekanić i dr., 2003; Dekanić, 2007; Van de Graaf, 2013). Venezuela je, kao najveći izvoznik nafte, bila pod utjecajem obvezna programa uvoza nafte, koji je implementirao predsjednik SAD-a Eisenhower 1959. godine (*Mandatory Oil Import Program*), a koji je štitió domaću naftnu industriju od troška uvoza nafte. Potez Venezuele za osnivanje OPEC-a bio je odgovor na implementirani kvotski program SAD-a. Alfonso i Tariki proučavali su prorcionalnu politiku Ureda za regulaciju i nadzor željezničkog prometa države Texas⁵ (*Texas Railroad Comission*) te su htjeli replicirati model na globalnoj razini (Yergin, 1991: 523). Venezueli i Saudijskoj Arabiji pridružili su se Iran, Irak i Kuvajt.

Azapsko-izraelski rat u lipnju, k tome, 1967. rezultirao je embargom prema proizraelskim zemljama tako što je Sirija zatvorila naftne cjevovode, Libanon ograničio pristup tankerima nafte, a Saudijska Arabija stopirala punjenje tankera naftom. Embargo je bio neuspješán jer je SAD imao osigurane rezervne kapacitete nafte i kroz europske tokove. Rezultat je rata bio OAPEC (*Organisation of Arab Petroleum Exporting Countries*), organizacija koju su 1968. osnovali Kuvajt, Saudijska Arabija i Libija, a cilj joj je bila prevencija isporuke nafte svim državama koje su podupirale Izrael (Yergin, 1991). S obzirom da je OAPEC imao krucijalnu ulogu u prvom energetskom šoku 1973–74, ironično je da je njihova izvorna svrha zaista bila „prevencija“ uporabe nafte kao političkog oružja (Van de Graaf, 2013). OPEC-u se 1973. pridružilo još 12 država izvoznica, uglavnom država Bliskog istoka i sjeverne Afrike, među kojima je važnu ulogu imao Iran. Tako su ujedinjene zemlje izvoznice u 1970-ima imale 53,9 % ukupne svjetske proizvodnje nafte (Van de Graaf, 2013).

U tom istom razdoblju, nužno je naglasiti, OPEC je u nešto sporijoj borbi s naftnim kompanijama ipak preuzeo kontrolu proizvodnje i kontrole cijena. Libija je, na čelu s Gaddafijem, bila država vođa 1969. godine u oduzimanju moći naftnim kompanijama (Van de Graaf, 2013). Ostale zemlje izvoznice slijedile su njezin primjer, pa su udruženjem u OPEC blok ulazile u međusobne pregovore, što je rezultiralo sporazumom u Teheranu i Tripoliju 1971. godine. Tim su dvama sporazumima postignuli povećanje honorara i cijena nafte te promjenu dvadesetogodišnjeg načela poslovanja „pola-pola“ („*fifty-fifty*“) (Dekanić i dr., 2003; Van de Graaf, 2013; Bini, 2014; Bini i dr., 2016). Sporazumi su uvelike bili potaknuti strahom SAD-a da Sovjetski Savez ne preuzme utjecaj na Bliskom istoku (Yergin, 1991).

⁵ Ured za regulaciju i nadzor željezničkog prometa države Texas jest regulatorna institucija nastala kao odgovor na protumonopolsku praksu implementacijom zakonodavnih regulativa za prijevoz nafte i plina cjevovodima i željeznicom. Implementacijom je u praksi uvelike utjecala na zakonodavnu i regulatornu praksu energetskih tržišta u svijetu (Dekanić i Karasalihoó Sedlar, 2016: 440).

Usporedno s procesima potpisivanja sporazuma odvijao se i val nacionalizacija naftnih kompanija u Libiji (1970), Iraku (1972) i Venezueli (1974), što je utkalo put trendu koji obilježava i današnje doba u kojem nacionalne naftne kompanije kontroliraju glavninu svjetskih naftnih rezervi (Van de Graaf, 2013). Dakle, trend pritisaka OPEC-a kulminirao je tijekom nacionalizacija kompanija, pa su vlade Bliskog istoka do sredine 1970-ih godina imale kontrolu nad naftnim poslom unutar svojih granica (Yergin, 1991; Dekanić i dr., 2003; Colgan i dr., 2011; Van de Graaf, 2013). Takav je razvoj ukazivao na promjene u distribuciji moći na međunarodnom naftnom tržištu s naftnih kompanija prema zemljama OPEC-a (Dekanić i dr., 2003; Van de Graaf, 2013).

U pothvat udruživanja, važno je naglasiti, nisu ulazile samo zemlje izvoznice nafte (OPEC i OAPEC), nego su se 1960. priključile i zemlje uvoznice. Nekadašnja organizacija zapadnih zemalja osnovana za koordinaciju provedbe pomoći Europi pod programom Marshallova plana, tzv. OEEC organizacija (*Organisation for European Economic Cooperation*), evoluirala je 1961. u OECD (*Organisation for Economic Co-operation and Development*) (Van de Graaf, 2013; Van de Graaf i Zelli, 2016). OECD je bila organizacija zapadnih industrijaliziranih zemalja s funkcijom ekonomske suradnje, uključujući i pitanja energije. Nakon osnivanja OECD je usvojio dvije zakonodavne mjere važne za zemlje članice, vezane uz zalihe nafte i raspodjelu prema namjeni (Van de Graaf, 2013). Naime, OPEC-ova funkcija proizvođača kormilara u kontekstu preuzimanja politike proizvodnje i cijena nafte dovela je do zatezanja međunarodnog tržišta nafte. Dva su ključna čimbenika koja su dodatno potpomogla politici proizvođača kormirala. Prvi se čimbenik ogledao u potražnji za naftom koja je dosegula raspoložive zalihe, a razlog je bio sve jači ekonomski rast industrijaliziranih zemalja, zbog kojeg su zemlje OECD-a sve više ovisile o uvozu nafte s Bliskog istoka (Van de Graaf, 2013). Drugi je čimbenik taj što se u isto vrijeme domaća industrijska proizvodnja nafte u SAD-u promijenila. Promijenila se jer je Nixonovo uvođenje kontrole cijena nafte zbog rastuće inflacije dovelo do vrhunca naftne proizvodnje 1970. i 1971 (tzv. *peak oil*), pa je po prvi put komisija *Texas Railroad* dopustila otvorenu proizvodnju (Dekanić i dr., 2003; Van de Graaf, 2013). Nikako se ne smije podcijeniti osobitost Nixonova novog režima kontrole cijena zato što je taj režim doveo do gubitka kapaciteta rezervnih zaliha nafte, što je pak za posljedicu imalo gubitak sposobnosti SAD-a da utječe na svjetske cijene nafte, kao i da djeluje u poremećajima opskrbe naftom (Van de Graaf, 2013).

Takve su okolnosti također potaknule zemlje izvoznice nafte u prepoznavanju političke koristi od tretiranja „nafte kao oružja“ (Bini i dr., 2016). Okidač je energetske krize bio šestodnevni tzv. jomkipurski rat u listopadu 1973. godine (Dekanić, 2007). Proizraelska pozicija SAD-a i Nizozemske u tom je sukobu rezultirala traženjem od arapskih zemalja da se embargo nametne samo SAD-u i Nizozemskoj (ni jedan zahtjev nije bio prema članici OPEC-a). Bez obzira na njihove zahtjeve, zabrana se izvoza proširila i na Portugal, Južnu Afriku i Rodeziju. Rezultat krize bio je devetpostotni pad opskrbe od rujna do prosinca 1973. na globalnoj razini svjetske opskrbe naftom, a cijene su nafte bile volatilne (Van de Graaf, 2013). Za vrijeme Arapsko-izraelskog sukoba 1973–74. i nakon toga na volatilnost su cijena na tržištu zemlje uvoznice odgovarale podosta drugačije (Cherp, Jewel, Goldthau, 2011).

Energetski šokovi tih godina doveli su do visokih troškova zbog nekoordinirane, natjecateljske politike među zemljama uvoznicama (Keohane, 1984). Jedan je od primjera reakcija vlada članica Europske ekonomske zajednice (EEZ) na sankcije arapskih država prema Nizozemskoj u kojoj se nalazila glavna luka Rotterdam za opskrbu Zapadne Europe. Reakcija je bila što brže distanciranje od partnera Nizozemske i proizraelske politike te smirivanje odnosa s Arapima (Keohane 1984, Stobaugh, 1975; Field 1996). Drugi je primjer reakcija Velike Britanije i Francuske koje su zbog osiguranja svojih preferencija za opskrbom izvršile pritisak na domaće naftne tvrtke. Francuska je usvojila neomerkantilističku strategiju s fokusom na povećanje državne kontrole promoviranjem nuklearne energije i nacionalizacijom energetske tvrtke (Hughes i Lipsey, 2013). Dobri su primjeri oslanjanje Njemačke na više cijene samo da bi osigurala opskrbu te Japana, koji je adaptirao proarapsku deklaraciju kako bi bili na prioritetoj listi za opskrbu naftom (Keohane 1984; Stobaugh 1975; Field 1996). Zapravo se svaka zemlja uvoznica, kao što je naglasio Keohane (1983: 223), u općoj panici vodila motom „Neka se spasi tko može“.

2.2.3. Koalicija uvoznica (1970–90)

Razdoblje do 70-ih godina prošlog stoljeća bilo je relativno mirno u nabavama i pristupima izvorima. Globalne alarmantnosti monetarnih i energetske kriza 1970-ih, isprovocirane cijenama nafte, bile su ključni motivi kreatora energetske politike u usmjeravanju na probleme potražnje i opskrbe energijom. Dramatične promjene u 1970-ima i ranim 80-ima, poput energetske kriza, događaja na Bliskom istoku i tenzija u komunističkim zemljama, stvorile su

kreatorima energetske politike okruženje za razvoj kvalitativno različitog poretka od onoga koji je dominirao u prethodnom desetljeću (Gilpin, 1999). Od početka 1970-ih do kraja 1980-ih globalna se energetska arhitektura razvijala pod vodstvom SAD-a na temelju triju stupova: tržišne integracije, „*upstream*“ liberalizacije i osnivanja Međunarodne agencije za energiju (*International Energy Agency*, IEA) (Leverett, 2010).

Događaji su se unutar tih stupova odvijali simultano. Njihov je razvoj započeo s OPEC-ovim isticanjem tržišne moći u ranim 70-ima i uporabom mjere *Arabian Light* kao referentne vrijednosti u usporedbi cijena nafte na tržištu, na što je SAD reagirao protivljenjem (Dekanić i dr., 2003; Van de Graaf, 2013). SAD je tad krenuo s izmjenom glavnih pravila na međunarodnom tržištu nafte strategijom „kružnog liberalizma“. Prva se faza odvijala između 1973. do 1980. na domaćoj i međunarodnoj sceni. Na domaćoj se sceni SAD držao stroge regulatorne politike dizajnirane tako da od rastućih svjetskih cijena nafte zaštiti i potrošače i male naftne tvrtke. Prvi je potez na međunarodnoj sceni povukao u veljači 1974. američki državni tajnik Henry Kissinger, sazvavši konferenciju u Washingtonu s namjerom formiranja institucije koja bi djelovala kao protuteža OPEC-u (Keohane, 1984; Ikenberry, 2018). Zanimljivo je da su se europske države i Japan opirale takvomu „kartelu kupaca“ iako su bile izložnije prekidima opskrbom naftom (Van de Graaf, 2013).

Dogovor je ipak postignut u studenom iste godine te je osnovana IEA kao autonomna agencija OECD-a sa sjedištem u Parizu. Neovisno pak o mjestu sjedišta, Francuska je u opskrbi naftom njegovala bilateralne odnose s arapskim zemljama. IEA je unatoč tomu imala u začetku 16 zemalja potpisnica, čime je stvorena koalicija uvoznica (Van de Graaf, 2013). Najvažnija joj je funkcija bilo održavanje i unapređenje sustava suočavanja s poremećajima opskrbe naftom. To je podrazumijevalo da svaka članica mora imati rezervnu zalihu nafte za 60 dana ekvivalentno svojoj potrošnji neto naftnog uvoza za taj period. Agencija je pritom djelovala kao vrsta osiguranja koja se aktivira samo u slučaju ugroženih nacionalnih interesa, uz dogovor da IEA neće ublažavati cijene u hitnim slučajevima (Van de Graaf, 2013).

Druga faza kružnog liberalizma započela je 1981, kad je ured preuzela Reaganova administracija te se okrenula strategiji izravne „liberalne nevidljive ruke“. Takvom strategijom se usmjerilo na potpuno iskorjenjivanje državne intervencije iz domaćih i međunarodnih naftnih tržišta (Van de Graaf, 2013). Njome je SAD inaugurirao način upravljanja svjetskom međunarodnom naftnom trgovinom kroz upravljanje cijenama na tzv. spot-tržištima. Spot tržišta su trajala godinama, a trgovanje je bilo profitabilnije u odnosu na tradicionalne

dugoročne ugovore dominante desetljećima prije (Dekanić, 2006). U istraživanjima spot-tržišta kao najveći pothvat Leverett (2010) i Van de Graaf (2013) prepoznaju lansiranje prvoga „naftnog ugovora budućnosti“, tzv. „paper oil“ na njujorškoj burzi 1983 (*New York Stock Exchange* – NYMEX) i londonskoj 1988 (*London's International Petroleum Exchange* – IPE), koji je omogućio novomu poretku svijeta nafte slobodu od ovisnosti o dugoročnim bilateralnim ugovorima. Burze su tako postale glavnom arenom formiranja cijena na međunarodnom tržištu (Leverett, 2010; Van de Graaf, 2013; Dekanić i Karasalihović Sedlar, 2016).

Istodobno s uspostavom dominacije burza Reaganova je vladavina 1980-ih godina otvorila pitanje „upstream“ aktivnosti u naftnom i plinskom sektoru za strane investitore. „Upstream“ liberalizacija osnažila je proizvođače kroz bilateralne ugovore, tzv. „sporazume proizvođačkog dijeljenja“ na Bliskom istoku, Latinskoj Americi, Africi i Aziji, čime su se one otvorile prema zapadnim zemljama. Takvi su „liberalni“ ugovori uključivali formulu osiguranja i stimulansa. S jedne je strane državama izvoznicama osigurano vlasništvo nad resursima, a s druge se naftnim kompanijama osigurao poticaj na prava istraživanja i razvijanja tih resursa, čiji se pragmatični sustav rabi i danas (Van de Graaf, 2013). Na međunarodnoj je sceni SAD kontinuirano isticao ulogu IEA nasuprot tržišnomu intervencionizmu (Hughes i Lipsy, 2013; Ikenberry, 2018).

Na drugoj strani svijeta, u Latinskoj Americi, godinu dana prije osnutka IEA osnovana je potpisivanjem sporazuma u Limi agencija *Latin American Energy Organization* (španjolski akronim OLADE). Ona se nije razvila samo kao odgovor na energetske krize nego ponajprije u kontekstu novih, relativno nepristranih ekonomskih odnosa između razvijenih i nerazvijenih zemalja s ciljem doprinosa regionalnoj energetskej integraciji očuvanja i zaštite regionalnih nacionalnih izvora (Van de Graaf, 2013; OLADE, 2020). Turbulentne su 70-e iznjedrile još jednu relevantnu koaliciju šest glavnih industrijaliziranih zemalja (Cherp, Jewel, Goldthau, 2011). Redovitim je sazivanjem sastanaka osnovana 1975. skupina šestorice (G6), 1976. skupina sedmorice (G7) priključenjem Kanade te 1997. skupina osmorice (G8) priključenjem Rusije. Dnevni je red sastanaka bio usmjeren na makroekonomske izazove, koji su u mnogim slučajevima uključivali i energetiku (Van de Graaf, 2013; Van de Graaf i Zelli, 2016).

Krajem 70-ih, točnije 1979/1980, dogodio se drugi energetske šok uzrokovan Iranskom revolucijom, kad su cijene nafte strmoglavo porasle, a najveću su štetu pretrpjele nerazvijene zemlje Trećeg svijeta i zemlje u razvoju u rubnim područjima Europe (Dekanić i dr., 2003; Bini i dr., 2016; Dekanić i Karasalihović Sedlar, 2016). Drugi je energetske šok stvorio priliku za

industrijalizirane zemlje u djelovanju prema manjim razvijenim zemljama zbog bržega tehnološkog razvoja, a dokaz su tomu nadmetanja SAD-a i SSSR-a u narednom razdoblju (Dekanić i dr., 2003). Izravno je nadmetanje započelo nakon revolucije u Iranu te sovjetske invazije i okupacije Afganistana. Američki predsjednik Carter 1980. deklaracijom je iskazao stajalište SAD-a da svako vojno prisustvo Sovjeta u Perzijskom zaljevu predstavlja ozbiljnu prijetnju slobodnu kretanju srednjoistočne nafte, što ujedno predstavlja napad na vitalne interese SAD-a (Leverett, 2010). Nakon izbijanja Iransko-iračkog rata (1980–88) isto je stajalište zadržao predsjednik Reagan, proglašivši obvezu štíćenja Saudijske Arabije, čime je eksplicitno započeo utjecaj SAD na tom prostoru (Leverett, 2010). Valja istaknuti i svjetsku energetska krizu 1986, kad je zbog povećane proizvodnje u zemljama nečlanicama OPEC-a došlo do kolapsa cijena nafte, a uzrok je krize bio pad potražnje za naftom u naprednim industrijaliziranim zemljama (Dekanić, 2007; Hughes, 2014; Stevens, 2015; Dekanić i Karasalihović, Sedlar, 2016).

U toj fazi energetske razvojne strukture za vrijeme energetska šokova, kako su utvrdili Katzenstein (1977) i Ikenberry (2018), energetske su politike u domaćim institucijama kreirali akteri izvršne vlasti nacionalnih država. U to su vrijeme prevladavali interesi nacionalne sigurnosti zemalja uvoznica, dok je SAD bio ograničen u kreiranju vlastite energetske politike (Katzenstein, 1977; Ikenberry, 2018). Prepoznate ograničenosti natjerale su ga da se koristi diplomatskim strategijama i liberalizacijom cijena kao alatima različitim u odnosu na intervencionističke pristupe primjenjivane u drugim zemljama (Hughes i Lipsky, 2013; Ikenberry, 2018). Izbor tržišno orijentiranog pristupa i vidljiva usmjerenost na interese očuvanja SAD-a kao hegemonu vezali su se uz uspostavu IEA kao mehanizma zaštite u kontekstu obvezivanja SAD-a u pružanju sigurnosti fizičkog protoka svjetske nafte (Leverett, 2010). Usporedno s djelovanjem SAD-a, tijekom 1980-ih i 1990-ih vlade najindustrijaliziranih zemalja reducirale su stupanj interveniranja na tržištu nafte (Hughes, 2014; Stevens, 2015).

U opisanoj drugoj i trećoj fazi razvoja energetske strukture, može se sažeti, uspostavilo se dvokrako upravljanje energetikom, kroz dva suparnička bloka: blok proizvođača i blok potrošača (Van de Graaf, 2013). Do znakovite geopolitičke transformacije došlo je 1990. Padom Sovjetskog Saveza u ranim 90-ima nastale su nove države koje su postale zemlje u razvoju. Bitna razlika u korelaciji 70-ih s 90-ima jest da su članstvo u OECD-u činile gotovo sve zemlje svijeta (Van de Graaf, 2013). Geopolitička je transformacija pojavom mnogobrojnih država pridonijela evoluciji složenije strukture energetska globalnog poretka.

2.2.4. Početni razvoj mreže aktera

U prethodnim je dijelovima po poglavljima kroz tri faze razvoja predstavljena dinamika interakcije globalnih aktera energetske politike. U trećoj su fazi, tako, djelovali dominantni globalni akteri OPEC i IEA, organizacije s dvama zajedničkim obilježjima: 1) djelovale su kao multilateralne organizacije na globalnoj razini i 2) u djelovanju su bile usmjerene na naftna tržišta (Van de Graaf, 2013). Naime, geopolitičke transformacije na početku 1990-ih, poput pada Berlinskog zida 1989, raspada Sovjetskog Saveza 1991. i prestanka djelovanja, za istočni blok vezane i Comecon organizacije⁶, pridonijele su pristupima različitim energetskim izvorima te spajanju zapadnih potrošača i različitih zemalja proizvođača iz sfere sovjetskog utjecaja. Spajanje potrošača i proizvođača iz različitih političkih sustava, isključivo između IEA i OPEC-a, već je na samom početku generiralo međusobni jaz, pa je već 1991. osnovana prva energetska organizacija IEF (*International Energy Forum*) kao most uspostave međusobnog dijaloga (Van de Graaf, 2013).

Prema Leverettu (2010) i Van de Graafu (2013), put razvoja međunarodne mreže aktera utrt je djelovanjem SAD-a i njegovih europskih partnera, koji su 1990-ih počeli istraživati mogućnosti uporabe multilateralnih konvencija kako bi konsolidirali međunarodna odobrenja liberalnog pristupa energetskih direktnih inozemnih investicija. Osnovu za postavljanje kodificiranih pravila trgovanja energijom i tranzitnih ruta kroz nacionalne granice, uključujući plin, sirovu naftu i rafinirane proizvode, tražili su u načelima utjelovljenim u GATT-u (*General Agreement on Trade and Tariffs*) i poslije u WTO-u (*World Trade Organisation*). Prema Van de Graafu (2013), politički je odgovor zapadnoeuropskih zemalja na transformaciju komunističkih sustava bio vrlo brz jer je novo preslagivanje karte svijeta omogućilo prilike za ulaganja zapadnog novca i širenja zapadnih vrijednosti u zemlje nasljednice Sovjetskog Saveza.

Zapadnoeuropske zemlje prepoznale su i interese Istoka, kako je to elaborirao nizozemski premijer Ruud Lubbers u prosincu 1990. u Dublinu predstavljajući ideju paneuropske energetske zajednice. Njegova ideja trgovanja energijom na relaciji Istok–Zapad prouzročila je ozbiljne transatlantske poremećaje u odnosima jer se SAD bojao (još iz razdoblja hladnog rata) da će Sovjeti plinom „držati mač“ nad zapadnom europskom sigurnošću (Victor i dr., 2006). Ne samo to, disolucija je Sovjetskog Saveza generirala niz specifičnih neizvjesnosti. Specifične

⁶ U Comecon organizaciju, koja je djelovala od 1949. do 1991. te je bila suprotstavljena nekadašnjemu OEEC-u (Britanica, 2020), bile su uključene zemlje istočnog bloka.

neizvjesnosti su se ogledale u pojavi „novih“ tranzitnih zemalja duž opskrbnih puteva, među kojima je najznačajnija Ukrajina (Van de Graaf, 2013). Zbog takvih se neizvjesnosti probudila zabrinutost da će ruski izvoz plina prema zapadnoj Europi biti ugrožen ili politiziran (Van de Graaf, 2013), što će se u 2022. pokazati točnim zbog invazije Ruske Federacije na Ukrajinu (rat započeo 24. veljače). Činjenica jest da je Njemačka njegovala pristup trgovanja i investicija s Rusijom i prije tih neizvjesnosti, kao što je danas, a i isporuka ruskog plina nikad nije bila upitna. Njemačka je podržala proces pregovora Europske energetske povelje (*Energy Charter Treaty – ECT*), dokazujući sigurnost investiranja u Rusiju (Andersen i dr., 2017). Lubbersov je prijedlog prihvaćen te je proces osnivanja organizacije Europske energetske povelje započeo u prosincu 1991. potpisivanjem 49 zemalja i EU-a (Van de Graaf, 2013). Zemlje su potpisale političku deklaraciju s iskazivanjem namjere promoviranja energetske trgovine na relaciji Istok–Zapad te se obvezale prihvatiti odluku da će ECT imati osnovni ugovor koji će se nadopunjavati specifičnim protokolima za energetske sektor s vezivnim legalnim dokumentima (Van de Graaf, 2013; Andersen i dr., 2017). Pregovarački je proces bio dugotrajan, a završen je potpisivanjem ugovora u Lisabonu u prosincu 1994.

Proces pregovora oko ECT-a, istraživanja su pokazala, vrtio se oko snažnih ekonomskih interesa (Mabro, 1991). Washington je, kako su analize službenih izjava utvrdile, prepoznao tu inicijativu kao pokušaj Zapadne Europe u monopolizaciji pristupa energetske izvora i tržištu na Istoku, kao i uspješno lobiranje za ekspanziju novog okvira uključivanja neeuropskih OECD članova (Doré, 1996). Prema Leverettu (2010), europske su zemlje imale potporu SAD-a, s tim da je SAD inzistirao da bude uključen u pregovore. S druge strane, Van de Graafovo istraživanje (2013) pokazalo je da se SAD nije htio priključiti ECT-u jer je uvidio veće prednosti i protekcije kroz bilateralne investicijske sporazume nego kroz ECT. Priključile se u početku nisu ni ključne izvozne zemlje poput Rusije i Norveške, kao ni članice OPEC-a (Van de Graaf, 2013). Cilj je ECT-a bio srodan onomu IEF-a, osim što je glavni fokus ECT-a bio na energetske izvora, specifično na reguliranju trgovine prirodnim plinom, a ne sirovom naftom i njezinim proizvodima (Van de Graaf, 2013).

Pregled razvoja dinamike interakcije globalnih energetske aktera pokazao je kako se izazov energetske sigurnosti u svim četirima fazama razvoja energetske strukture odnosio na uspostavu stabilne i jeftine opskrbe unatoč prijetnjama embargom i manipulacijom cijenama nafte. Djelovanje se aktera pritom kretalo prema pronalasku alternativnih rješenja pojedinih problema energetske politike – pristup i opskrba naftom. Dominacija pojedinog aktera

mijenjala se samo u fazama do 1990-ih godina te nakon tog razdoblja dolazi do preustroja upravljanja i dominacije jednog novog trenda: osnivanja energetske organizacije na globalnoj razini. Taj je trend Susan Strange (1996) opisala kao pojavu i vidljivost sve većeg broja međunarodnih, međuvladinih organizacija na koje se prebacila moć i dio ovlasti s nacionalnih država, nazvavši ga trendom „povlačenja država“. Iako su kritizirali njegovo prenamaganje, Van de Graaf i Colgan (2016) utvrdili su postojanje obilnosti dokaza da nedržavni akteri igraju vrlo važnu ulogu u javnim politikama, osobito energetske. K tomu, uz tendenciju prema kojoj je koncept javnog upravljanja (*governance*) postao sinonimom za suvremene aktivnosti vlade, djelovanje u dizajnu i provedbi energetske politike nužno obuhvaća i aktivnosti lokalnih i međunarodnih nevladinih organizacija, zatim aktivističkih skupina, tj. nedržavnih aktera, i donošenje odluka na globalnim konferencijama (Van de Graaf i Colgan, 2016). S tim u vidu, može se zaključno utvrditi kako je poslije 1990-ih nastupio preobražaj od fokusa na sadržaj do fokusa na proces globalnog upravljanja energetikom (Vining i Weimer, 2010). Takva promjena ocrtala je novu milenijsku paradigmu energetske pozicioniranja na globalnoj razini.

2.3. Nova milenijska paradigma energetske pozicioniranja – fokus na proces

Suvremena je energetska politika bez sumnje pod utjecajem širega ekonomskog i političkog konteksta, pa joj je i definicija obavijena nepreciznim terminologijama (Van de Graaf i dr., 2016). Tako IEA (2019a) energetske politiku povezuje s energetske sigurnošću koja podrazumijeva neprekidnu dostupnost energetske resursima po pristupačnoj cijeni. Nadalje, prihvaćena je činjenica da su neprekinuti pristupi strateškomu dobru kao što su nafta i plin u 21. stoljeću povezani s nacionalnom sigurnošću, ekonomskim razvojem i socijalnim mirom (Goldthau i Witte, 2009; Van de Graaf i dr., 2016). Kako bi se zadržao neprekinut pristup, nastavlja se model prekogranične suradnje, koja pak postaje fragmentirana na nacionalnoj, regionalnoj i globalnoj razini (Van de Graaf i dr., 2016). Kontekst se energetske politike, dakle, mijenja pod utjecajem događaja, procesa i aktera.

Primjerice, u 2000. su godini visoke cijene nafte tako iznjedrile rasprave o „peak oilu“ i dostupnosti količini nafte na planetu (Van de Graaf i Colgan, 2013; Dekanić, 2011; Ledenko i dr., 2018). Teroristički napad 11. rujna 2001. na Svjetski trgovački centar u New Yorku začeo je novu politizaciju energije i globalnu nestabilnost, posebice krilaticom „Rat protiv terorizma“, koju je inaugurirao tadašnji američki predsjednik George Walker Bush mlađi (Dekanić, 2011;

Dekanić i Karasalihović Sedlar, 2016). Osim toga, globalna je ekonomska kriza 2008. oslabila potražnju za energijom u razvijenom svijetu (Europa, Sjeverna Amerika i istočni dio Azije), što je usporilo rast potrošnje u razvijenim zemljama poput Kine, Indije i Brazila (Dekanić, 2011). Iako je globalna recesija sredinom 2008. dovela do oštra pada cijena nafte i ostale energije, već se početkom 2009. zbio preokret koji je doveo do znatnog poskupljenja (Dekanić, 2011).

Istovremeno s ciklusima nestabilnih cijena nafte 21. stoljeće započelo je povećanjem uporabe ugljena, poglavito u brzorastućim ekonomijama Kine i Indije, koje zbog svoje veličine imaju značajan utjecaj na globalne podatke o potrošnji i na strukturu potrošnje energije (Dekanić, 2011; Dekanić i Karasalihović Sedlar, 2016). Ovo stoljeće, istraživanja također pokazuju, obilježavaju revolucija plina iz škriljevaca u Sjevernoj Americi kao i čvrstog ulja te utrka na Arktiku za resursima i katranskim pijeskom (Klare, 2009; Van de Graaf i Colgan, 2013; Dekanić, 2016b). Od političkih pak događaja valja izdvojiti rusko-ukrajinske krize 2006, 2009. i 2014. te spomenutu eskalacijsku krizu ruskom invazijom na Ukrajinu 2022. Također, važan utjecaj na razvoj nove milenijske paradigme energetske pozicioniranja imaju neminovni procesi poput tehnološkog razvoja, diverzifikacije resursa i rastuća briga oko klimatskih promjena (Hughes i Lipsy, 2013; Van de Graaf i Colgan, 2016; Dekanić i Karasalihović Sedlar, 2016).

Od ostalih promjena koje u 21. stoljeću definiraju kontekst energetske politike treba spomenuti inicijative više dionika koje okupljaju vlade, kompanije i aktere civilnog društva na lokalnoj, regionalnoj i globalnoj razini (Van de Graaf i dr., 2016; Heine i Holstenkamp, 2018). U praksi se to odražava na fenomenu proliferacije aktera i rastuće kompleksnosti multiakterskih konstelacija, kao i na jačanju zagovarateljske i inovativne uloge interesnih skupina prilikom političkih konflikata u kreiranju energetske politike (Heine i Holstenkamp, 2018). Suvremena geopolitika, kako se zaključuje kroz analizu prikazanih trendova, nužno uključuje i geopolitiku, i geoekonomiju, i geoaktere. Pristup se energiji pod okriljem energetske sigurnosti u novom mileniju tako artikulira kao glavna stavka na međunarodnoj političkoj agendi s fokusom na doprinos globalnomu upravljanju energetikom (Goldthau i Witte, 2009).

Temeljem prepoznavanja zaokreta prema trendu globalnog upravljanja energetikom, ovaj se rad usmjerava na pitanje utjecaja i mehanizme djelovanja raznih tipova aktera u upravljanju energetikom na globalnoj razini. Analizu dinamike te ishoda utjecaja globalnih aktera na sadržaj energetske politike na nacionalnoj razini rad propituje usmjeravajući se

prema Hrvatskoj. Fokus je analize pritom na proces kojim se stvara nacionalna energetska politika uz razmatranje utjecaja aktera i koraka koji prethode usvajanju politike.

2.4. Procesni model utjecaja na energetska pozicioniranje države

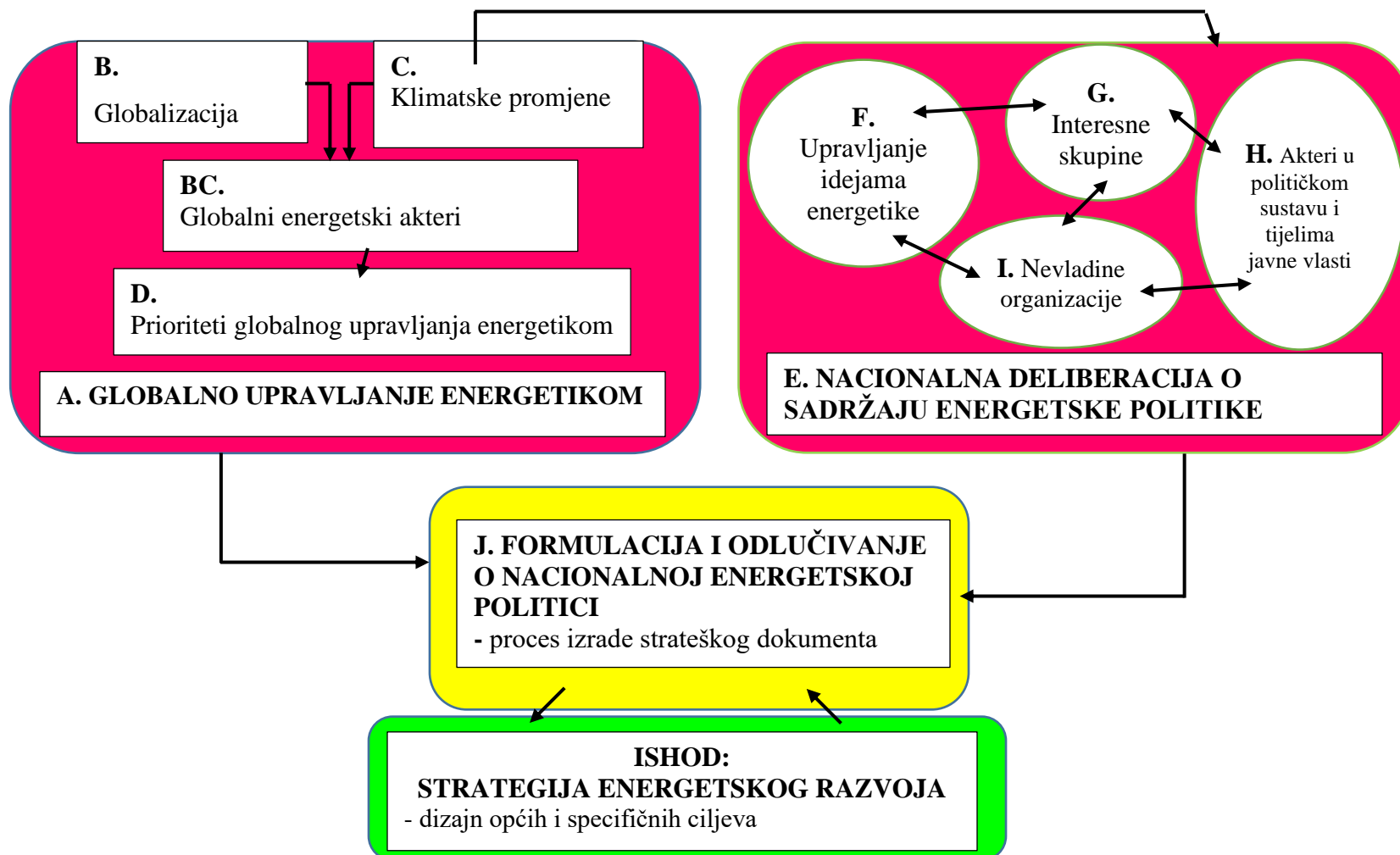
Za objašnjenje procesa i ishoda energetske pozicioniranja države koji se odvija putem kreiranja i/ili reforme nacionalne energetske politike preuzet je teorijski okvir Pollitta i Bouckaerta (2011). Motiv za njegovo preuzimanje leži u činjenici da su Pollitt i Bouckaert (2011) napravili konceptualnu mapu za istraživanje utjecaja različitih činitelja na razvoj i reformu nacionalnih javnih politika. Konceptualna mapa omogućava razvijanje detaljnih tipologija i više specifičnih teorija koje će objasniti utjecaje te klasificirati obrasce i trendove između država i aktera među njima (Pollitt i Bouckaert, 2011). Drugim riječima, navedeni se teorijski okvir može primijeniti na svim temeljnim nacionalnim politikama, uključujući i energetska politiku koja predstavlja klasičnu sektorsku javnu politiku (Petek, 2012).

Također okvir omogućava razmatranje utjecaja ne samo nacionalnih nego i međunarodnih aktera na kreiranje određene javne politike. Potonji je aspekt posebno izrađen u oblikovanju suvremene energetske politike u kojoj, kao što je prikaz faza njezina razvoja na globalnoj sceni pokazao, ideje energetike cirkuliraju oko međunarodnih mreža, a ne samo u nacionalnom okruženju. Međunarodne organizacije i mreže često predstavljaju važan dio njezina oblikovanja ili reforme. Štoviše, ključne su odluke obično formalno preuzete od nacionalne vlade, pa čak i ako se odvijaju pod utjecajem širih mreža poput Svjetske banke, OECD-a i dr. Vlade kopiraju druge vlade, dok ministri i državni službenici razmjenjuju ideje na sastancima u međunarodnoj organizaciji ili Europskom vijeću ministara. Vlade se također koriste alatima savjetodavnih usluga konzultanata, najčešće multinacionalnih konzultantskih kuća (Saint Martin, 2009; Pollitt i Bouckaert, 2011).

Na slici 1 (Procesni model utjecaja na energetska pozicioniranje države) predstavlja se prilagođeni teorijski okvir za istraživanje geopolitičkog utjecaja globalnih aktera na energetska pozicioniranje nacionalne države. Uočljivo je da se u njegovu donjem dijelu nalazi formulacija i odluka izvršne vlasti (okvir J). Iznad formulacije i odluke izvršne vlasti smještene su dvije ostale velike skupine elemenata koje čine utjecaji: 1) globalnog upravljanja energetikom (okvir A) i 2) nacionalna deliberacija o sadržaju energetske politike (okvir E), tj. postavljanje *policy*

problema⁷ na dnevni red ili inicijativu. Okviri A i E predstavljaju skupine činitelja koji utječu na dinamiku oblikovanja i preoblikovanja odluka izvršne vlasti, odnosno na sadržaj predstavljen u okviru J (Pollitt i Bouckaert, 2011).

⁷ Prema Grdešiću (1995), termin *policy* nema adekvatan prijevod ni u njemačkom, ni u talijanskom, ni u francuskom, pa ni u hrvatskom jeziku jer potječe iz suvremenih znanosti iz engleskog jezika. Termin pripada istoj obitelji starogrčkih riječi *polis* i *politeia*. U hrvatskom jeziku tog termina još uvijek nema u *Rječniku stranih riječi* (Klaić, 2012), no ipak se u političkom i znanstvenom diskursu koristi u odnosu na politiku kao odnosa moći, alokacije društvene vrijednosti, borbe za vlast (Grdešić, 1995). *Policy* problem jest javni neslužbeni problem sve dok ga ne „definiraju“ elite (Dery, 2000).

Slika 1: Procesni model utjecaja na energetske pozicioniranje države

Izvor: Prilagođeno prema Pollitt, C., Bouckaert, G. (2011: 33). *Public Management Reform*. New York: Oxford University Press Inc.

Okvir A, kao što pokazuje slika 1, predstavlja opći skup čimbenika, uključujući globalizaciju i klimatske promjene kao pozadinske pokretače (okvir B i C), globalne energetske aktere (okvir BC) te globalne prioritete upravljanja energetikom (okvir D), koji se mogu obuhvatiti zajedničkim nazivnikom globalnog upravljanja energetikom. Može se reći da su ti čimbenici strukturalni jer su duboko ukorijenjeni i dugotrajni. Primjerice, globalizacija je dugotrajan, neopoziv proces koji kroz vrijeme mijenja svoje oblike posredstvom novih znanja i tehnologija. Pridonosi modernizaciji društava i država, pa tako i energetske politike, a moć joj je u stvaranju novih poredaka u svijetu i integriranju tržišnog gospodarstva zajedno s novim informacijsko-komunikacijskim tehnologijama (Smil, 2010; Van de Graaf i Colgan, 2016). Klimatske su pak promjene problem sadašnjih generacija, koje se moraju pobrinuti za opstanak svijeta. Rast populacije i gospodarstava država utječe na klimatske promjene zbog sve veće emisije ugljikova dioksida, a najveći je uzrok njegove emisije u izboru energetske miksa. Energetski povezan izazov kao što je globalno zatopljenje također predstavlja javni problem (IEA, 2013). Takvo društvo rizika zahtijeva međunarodnu suradnju i kolektivnu akciju, a čini ga set aktera koji operativno djeluju kroz različite političke ljestvice, geografske prostore, energetske izvore i tržišne segmente (Van de Graaf i Zelli, 2016). Globalni energetske akteri postavljaju prioritete u globalnom upravljanju energetikom kako bi se izbjegle dileme kolektivne akcije (Van de Graaf, 2013).

Okvir E predstavlja drugu skupinu utjecajnih čimbenika, onih koji se odnose na nacionalni kontekst stvaranje energetske politike. Razmatrajući globalizaciju, koja je omogućila razvoj globalnih tržišta energije i rast aktera poput kompanija koje trguju energijom, također je onemogućila potpunu kontrolu nacionalnih vlada. Zbog natjecateljskog okruženja i klimatskih izazova vlade su primorane mijenjati svoju energetske politiku jer je nemoguće zadržati istu razinu energetske politike koja bi se prelila i na ostale politike (Pollitt i Bouckaert, 2011; Dubash i Florini, 2011). Kompanijama bi trebale osigurati nesmetanu profilaciju na domaćem, regionalnom i globalnom tržištu, dok bi potrošačima trebale osigurati pristup uslugama energije po prihvatljivim cijenama. Preveliki porezi i prekomjerno administriranje smanjuju konkurentnost. U takvu izazovnu okruženju vlade su ograničenije u držanju kontrole socijalnih problema poput nezaposlenosti i siromaštva. Okvir E, stoga, obuhvaća interakciju činitelja koji globalne ideje prenose u nacionalni sustav, uključujući interesne skupine, političke aktere te nevladine organizacije.

Globalni i nacionalni čimbenici utječu na ishod programa energetske politike koja, prema Pollittu i Bouckaertu (2011), predstavlja produkt interakcije procesa iz okvira E te nastavnog procesa donošenja odluke o instrumentima i ciljevima energetske politike. Formulacija i donošenje odluke izvršne vlasti sadržajno se pretače u zakonodavni akt, i to u strategiju energetske države, što čini njezino energetske pozicioniranje za određeno razdoblje. Drugim riječima, komunikacija izvršne vlasti postaje direktnom primjenom instrumenata u realizaciji općih i specifičnih ciljeva energetske politike.

Neizbježan je zaključak prezentiranoga teorijskog okvira taj da pozadinski pokretači u kreiranju nacionalne energetske politike (okvir A i E) predstavljaju dva ključna pritiska: „za“ promjene i „otpornost“ na promjene. I jedan i drugi ovise o svim gore navedenim kategorijama čimbenika. U sljedećem će se potpoglavlju elaborirati specifični čimbenici unutar svake skupine elemenata, temeljeno na teoriji i dokazima prikupljenima iz literature.

2.4.1. Pozadinski pokretač – globalno upravljanje energetikom

Geopolitička i sigurnosna dimenzija analizirana kroz energetiku dugo je bila dominantna perspektiva, a takva će i ostati. Dominantnost se očituje u pritiscima globalnih energetske izazova i aktera koji adresiraju nedostatke između nacionalnih energetske politika i strategija. Iz tog se jaza osvještava perspektiva za globalnim upravljanjem energetikom. Sintagma globalnog upravljanja energetikom iznjedrena je prije nekoliko godina, točnije 2005. godine na samitu skupine G8 u Gleneaglesu kao novo polje istraživanja u međunarodnim studijima (Van de Graaf i Colgan, 2016). Prvi ga je upotrijebio ekspert skupine G8 Kirton (2006), a termin je preciziran u dokumentu radne skupine G8 (Lesage i dr., 2009).

Prva je postavka koja se nameće pitanje što je to globalno upravljanje energetikom. Korijeni su nastanka tog koncepta izazovi koji su obilježili 2006. godinu: rastuće cijene nafte te spor Ruske Federacije i Ukrajine oko isporuke plina (Kirton, 2006; Lesage i dr. 2009). Navedeni izazovi, koji su zapravo istog karaktera, pomaknuli su fokus na proces globalnog upravljanja energetikom. Povod su uspostavi ideje o važnosti globalnog upravljanja energetikom bili kolektivni problemi koje pojedinci i tržišta nisu bili sposobni sami riješiti te posljedično tomu donositi i provoditi pravila (Florini, 2015). Sovacool i Florini (2012) globalno upravljanje energetikom definiraju kao

stvaranje i provođenje pravila kako bi se izbjegli problemi kolektivnih akcija vezanih za energetiku izvan nacionalnih država. Goldthau and Witte (2010) ne daju pak konkretnu definiciju, već naglasak stavljaju na energetske sigurnost, tvrdeći da je sadašnja geopolitička dimenzija energetske sigurnosti asimetrična i vođena pogrešnom pretpostavkom. Zaključuju da je pretpostavka današnje globalne energetske politike „zero-sum game“, što znači da jedna zemlja dobiva, a druga gubi. Uzrok su tomu tri glavna trenda: 1) porast potrošača energije, posebice Indije i Kine, 2) porast igrača na globalnom tržištu nafte i plina te 3) spajanje regionalnih i globalnih režima za ublažavanje klimatskih promjena. Rješenje vide u nužnosti reforme institucionalne arhitekture globalne energetike koja podrazumijeva nova pravila i novu igru (Goldthau i Witte, 2010).

Vrijedan doprinos razumijevanju globalnog upravljanja energetikom daju Lesage, Van de Graaf i Westphal (2016). Prije svega, energiju definiraju kao „megapitanje“ zbog trnovitih, višeslojnih i obeshrabrujućih izazova današnje politike te procjenjuju da „megapitanje“ energije traži vertikalno i horizontalno integrirani odgovor politike. Vertikalno integrirani odgovor potreban je zato što rješenja u doba globalizacije zahtijevaju kooperaciju mnoštva aktera, od globalne razine do individualne. Vertikalna rješenja pritom imaju utjecaj na globalni sustav energetike kroz javne politike, odluke o investicijama ili pak odluke o životnom stilu. Isto tako, horizontalno integrirani odgovor nužan je jer adresiranje izazova energetike zahtjeva primjenu različitih mjera politike kroz nekoliko javnih politika (Lesage i dr., 2016). Implikacije su najčešće u transformaciji ekonomske i socijalne politike, koje se u potrazi za rješenjima prilagođavaju rastućemu utjecaju klimatskih promjena (Lesage i dr., 2016). Istodobno energetska politika bilo koje zemlje utječe na socijalno-ekonomsku, ekološku i političku dimenziju globalnog stanja u energetici (Lesage i dr., 2016). Primjer je potonjega nestabilnost cijena nafte 2008, koja je pogodila i proizvođače i potrošače diljem svijeta.

Pozadina nužnosti i dinamike globalnog upravljanja idejama energetike krije se u globalnom društvu rizika. Rizici energetike jesu izazovi s direktnom i indirektnom komponentom podržavanja ili ograničavanja odluka nacionalne politike i ponašanja privatnog sektora. Ni rizike energetike, kao ni ostale rizike i izazove, nije moguće izbjeći, pa ih valja prihvatiti kao pozitivan fenomen, temelj dinamičnog gospodarstva i inovativnog društva (Giddens, 2005). Aktivno je preuzimanje rizika, stoga, nužno obilježje procesa globalnog upravljanja energetikom. Kao takvo, ono

podrazumijeva proces kontinuirana osiguranja od rizika energetike na globalnoj razini s misijom suradnje s nacionalnim državama i omogućavanje prilagodbe država novonastalim procesima.

Proces osiguranja od rizika energetike podrazumijeva nužnost anticipiranja rizika energetike na globalnoj razini te time uspostavu mjera energetske politike definiranjem pravila i normi kroz etabliranu institucionalnu arhitekturu. Nju pak čine vlade, nevladine organizacije, civilne društvene skupine, stanovnici, javno-privatna partnerstva, međunarodne institucije i potrošači (Sovacool i Florini, 2012). Međutim, prema Van de Graafu i dr. (2016) i Smithu i dr. (2017), u 21. stoljeću ključni su akteri takve infrastrukture i multinacionalne kompanije (MNK), koje djeluju iza države iz koje dolaze. Ukratko, globalno je upravljanje energetikom proces koji uključuje anticipiranje rizika, postavljanja agende, pregovora, implementacije, planiranja mjera i evaluaciju i ponovno djelovanje (Sovacool i Florini, 2012). Anticipacija je rizika kao prvi korak iznimno važna jer na njih utječu čimbenici globalizacije i klimatskih promjena.

2.4.1.1. Globalizacija

U društvu rizika i globalnog upravljanja energetikom globalizaciju valja promatrati kao pozitivan fenomen jer omogućuje kontinuiran napredak. Promatrajući napredak kroz osnovne teorije međunarodnih odnosa, dobiva se slika globalizacije u svjetskim debatama. Prema Smithu i dr. (2017) te Baylisu i dr. (2020), liberali globalizaciju promatraju kao krajnji proizvod dugotrajne transformacije svjetske politike, posebno u revoluciji ekonomije, tehnologije i komunikacije. Središnji akteri za izazove svjetske politike nisu države, nego se pojavljuju i brojni drugi. Realisti pak vide globalizaciju potpuno drugačije. Teritorijalna je divizija svijeta nacionalna država, a jake države zadržavaju svoj suverenitet. Globalizacija ih ne čini zastarjelima u borbi za političku moć među državama. Smatraju da ona može utjecati na ekonomsku i socijalnu politiku te kulturu življenja, ali ne može nadmašiti međunarodnu politiku država (Smith i dr., 2017; Baylis i dr., 2020). Marksisti u globalizaciji uočavaju varku i to je zadnja faza razvoja međunarodnog kapitalizma tzv. neoliberalizma. Globalizacijski neoliberalizam produbljuje postojeće podjele jezgre društva, periferije i poluperiferije (Baylis i dr., 2020). S druge strane, teoretičari je konstruktivizma teže prikazati kao vanjsku snagu država, gdje vođe u stvarnom svijetu tvrde da ju ne mogu izazvati te

da je ona politički akt, smatrajući je pozitivnom jer daje stvarne prilike za napredak (Baylis i dr., 2020). Različiti se autori fokusiraju na različite dijelove struktura i procesa (Smith i dr., 2017).

Napredak globalizacije kroz definicije i pristupe u literaturi je postao globalnim trendom i fenomenom. Ona obiluje različitim definicijama zbog dugotrajna procesa koji je napredovao osobito zahvaljujući pojavi interneta (Dekanić, 2011). Globalizacija se razvijala i nastavlja se razvijati tijekom vremena. Prema Dekaniću (2011), naišla je na stanovite otpore, no proces neumoljivo ide dalje. Pojednostavljeno rečeno, postala je ključnim terminom u opisivanju, analizi i pojašnjenjima života suvremenog svijeta (Smith i dr., 2017).

U odnosu na energetiku globalizacija djeluje u četirima smjerovima: (1) prema Dubashu i Florini (2011), globalizacija je u odnosu na energetske povezani razvoj omogućila rapidne promjene svjetskog poretka; (2) prema Perkovu (2019), ona je izvor nevjerojatne moći, briše granice i afirmira svjetsko društvo bez svjetske države; (3) prema Archibugiju i Lundvallu (2001), osigurava nove mogućnosti diseminacije znanja, poglavito međunarodne transmisije znanja i tehnološke ekspertize te konstantan rast svjetske trgovine; (4) prema Dekaniću i dr. (2003) te Dekaniću i Karasalihović Sedlar (2016), predvodnica je globalizacije bila nafta, a danas je nafta globalizirana industrija posebno u razvoju i primjeni novih tehnologija za dobivanje ugljikovodika, preradu nafte i plina, pa i u procesu energetske marketinga. Navedena pojašnjenja nisu međusobno isključiva, naprotiv, prepletena su mrežom procesa, infrastrukture i aktera. Kao sažetak prikaza utjecaja globalizacije tablica 1 prikazuje ključne pozitivne učinke na globalno upravljanje idejama energetike.

Tablica 1: Ključni pozitivni učinci globalizacije u globalnom upravljanju energetikom

Autor pojašnjenja globalizacije	Ključni pozitivni učinci globalizacije
Dubash i Florini (2011)	- stvaranje svjetskog poretka
Perkov (2019)	- uvjetno brisanje granica država: nastanak globalnih energetske tržišta i ekonomski rast zemalja
Archibugi i Lundvall (2001)	- okrupnjavanje proizvodnje spajanjem znanja i inovacija
Dekanić, Kolundžić i Karasalihović Sedlar (2003); Dekanić i Karasalihović Sedlar (2016)	- globalizirana industrija: rastući broj potrošača i proizvođača

Izvor: kompilacija autora (2019).

U razumijevanju utjecaja globalizacije na upravljanje energetikom treba istaknuti povijesno i suvremeno značenje energije. Globalizacija je omogućila evoluciju energije. Povijesno gledano, upravljanje je energetikom na nacionalnoj i globalnoj razini bilo fragmentirano energetske izvorima – nuklearnim, naftom i plinom, obnovljivim izvorima i sl. (Dubash i Florini, 2011). Sukladno su tomu bile formirane i energetske politike, uglavnom oko barela nafte, ali i drugih energetske izvora (Dubash i Florini, 2011). Drugim riječima, energetika je usko povezana s evolucijom industrijalizacije. Usto, presudan je njezin prinos proizvođačkim aktivnostima i različitim društvenim ishodima poput zdravlja, obrazovanja i stanovanja. Kao pozitivan fenomen globalizacija ima povoljne učinke na potražnju za energijom jer uklanja prekogranična ograničenja trgovine i ulaganja te tako postaje sredstvom povećanja gospodarskog rasta i blagostanja. Primjerice, ako prekogranične tvrtke osnuju nove tvrtke ili prošire postojeće koristeći se naprednijim tehnologijama, tad se u konačnici potrošnja energije može smanjiti, kao i tvrtkino ukupni troškovi (Shahbaz i dr., 2018).

Proces je globalizacije u naftnoj industriji omogućio okrupnjavanje proizvodnje spajanjem znanja i inovacija kako bi se smanjili troškovi. Posljedično su nestale male tvrtke i nastale korporacije, koje su postale izvorom moći s glavnim odlikama centralizacije politike, integracije poslovanja među podružnicama, zajedničkim razvojem i istraživanjem (Dekanić i dr., 2003; Dekanić i Karasalihović Sedlar, 2016). Njihov zajednički razvoj i primjena modernih tehnologija stvorila su velika energetska tržišta. Takav je napredak u drugom desetljeću 21. stoljeća uvjetovan rastućim brojem proizvođača i potrošača energije. Danas oni zajedno preoblikuju globalna energetska tržišta s najvišim prioritetom usmjerenim na geopolitiku energetske sigurnosti (Downie, 2015).

Geopolitika energetske sigurnosti podrazumijeva pojavu velikog broja aktera, interesa i globalnih energetske tržišta, pa razvoj energetike poprima suvremenu dimenziju (Sovacool, 2011). Suvremeni razvoj energetike zahtijeva upravljačke mehanizme kako bi se primjenjivali ugovori i osiguralo pravedno natjecanje za izvorima energije (Goldthau i Witte, 2010). Procesi, akteri i infrastruktura doveli su do prividnog brisanja granica (Perkov, 2019), dok su ekonomija i sigurnost postigli sinergiju. Sinergija je pokazala da su sprega nafte i politike temelj globalne moći dok sprega znanosti i gospodarstva poluge rasta (Dekanić, 2007). U tom smislu Leonard (2016), identificirajući sedam arhetipskih oblika moći u svijetu ekonomije, naglašava kako je jedan od njih

energija (ostali su konstrukcija, financije, migracije, ljudi, regulacija i spajanje moći). Dakle, ono što daje potporu ovakvu pristupu jest da se u konstelaciji energetike kao globalne moći i kao poluge rasta formirao i svjetski poredak. U njegovu je formiranju globalizacija bila posrednik.

Prvo su polazište posrednosti globalizacije geopolitičke promjene. Dvije su najveće svjetske geopolitičke promjene pad Sovjetskog Saveza u ranim 90-ima i sve veći rast zemalja u razvoju i zemalja uvoznica energije (Van de Graaf i Colgan, 2016). Zemlje koje nisu bile članice OECD-a u 70-ima su imale udio u svjetskoj potrošnji energije manje od 30 % do gotovo 60 % u 2014 (BP, 2015). U tablici 2 prikazana je potrošnja energije od 2008. do 2018. za zemlje članice OECD-a i nečlanice te Europsku uniju (EU). Razvidno je da zemlje u razvoju imaju kontinuirani rast potrošnje energije, pa je njihov prosjek rasta za razdoblje od deset godina (2007–17) 1,5 %, dok članice OECD-a imaju pad od 0,2 %. EU u istom razdoblju bilježi pad od 0,8 %. Udio potrošnje energije zemalja u razvoju u 2018. zauzima gotovo 59,1% svjetske potrošnje energije (BP, 2019).

Tablica 2: Potrošnja energije u razdoblju od 2008. do 2018. Mtoe i %

Milijun tona ekvivalenta nafte	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Stopa rasta po godini		
												2018	2017	Udio 2018
Sveukupno	11705.1	5365.1	12099.9	12403.7	12575.5	12819.4	12939.8	13045.6	13328.6	13474.6	13864.9	2,9 %	1,5 %	100 %
Od kojih:														
OECD	5636.3	5365.1	5570.8	5517.5	5463.8	5522.7	5483.5	5495.7	5530.6	5586.9	5669	1,5 %	-0,2 %	40,9 %
ne-OECD	6068.8	6175.2	6529.1	6886.2	7111.7	7296.8	7456.3	7549.9	7698	7887.7	8195.9	3,9 %	3 %	59,1 %
Europska unija	1818.1	1714.8	1777.1	1719.1	1705.8	1694.4	1631.7	1652.9	1670.4	1691.8	1688.2	-0,2 %	-0,8 %	12,2 %

Izvor: British Petroleum. (2019). BP Statistical Review of World Energy 2019 - 68th Edition.

Pristupljeno 4. siječnja 2020. na <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf>

Na globalnoj je razini potrošnja energije narasla za 2,9 % u 2018. u odnosu na 2017, što je najveći rast od 2010, ponajviše zbog Kine, SAD-a i Indije koji čine dvije trećine svjetskog rasta potrošnje energije (BP, 2019). Valja izdvojiti SAD koji je imao povijesni rast potrošnje od 3,5 % u 2018, u oštroj suprotnosti s padom trenda posljednjih 10 godina (BP, 2019). Analize su pokazale da je rast potrošnje energije u 2018. povezan s klimatskim promjenama. Promjene vremena, posebice u SAD-u, Kini i Rusiji, imale su utjecaj na rast zbog veće potražnje za hlađenjem i grijanjem. Primjerice, u SAD-u je potražnja za hlađenjem i grijanjem bila najveća od 1950. godine (National Oceanic and Atmospheric Administration, 2019).

Kratak pregled potrošnje energije kroz razdoblja pokazuje kako zemlje u razvoju kao uvoznice energije igraju vodeću ulogu u kreiranju svjetskog poretka zbog otvaranja novih tržišta za zemlje izvoznice. Oblik i supstancija energetske politike varirale su tijekom vremena u odgovorima razvoja cijene, promjenom percepcija eksternalija povezanih s energetskim sektorom, smanjivanjem resursa i preoblikovanjem ideoloških preferencija odgovarajuće uloge vlada u ekonomiji (Goldthau, 2012). Tako je prema Van de Graafu i dr. (2016) sadašnja era karakterizirana kao državno-kapitalistički poredak, i to putem sljedećih obrazaca u upravljanju energetikom: 1. rastuće cijene nafte potiču novu eru „nacionalizma resursa“; 2. ekonomije u nastajanju slijede oblike kapitalizma pod vodstvom države, često putem nevladinih organizacija; 3. OECD se još uvijek drži liberalnog oblika kapitalizma, ali se oslanja na različite razine javne politike da nastavi dekarbonizaciju.

Valja istaknuti da je globalizacija omogućila državni kapitalizam u ključnim područjima. Primjerice, u području je geopolitike omogućila rast zemalja BRIC-a i multipolarnost, dok je na globalnom jugu omogućila nastajanje tržišta (Smil, 2010; Van de Graaf i dr.; 2016, Scholten, 2018). U području financija omogućila je propise, regionalizam i reformu globalnog sustava (Smil, 2010; Van de Graaf i dr., 2016). Preoblikovanja u upravljanju energetikom koja su dovela do tog poretka jesu porast cijena roba zbog rastuće potražnje Kine i Indije, „*fracking*“⁸ revolucije koja je otključala ogromne količine plina iz škriljevaca i čvrstog ulja u SAD-u, povlačenja iz nuklearnog sporazuma te globalne akcije prema učinkovitim i niskougljičnim izvorima energije (Smil, 2010;

⁸ *Fracking* ili hidraulično lomljenje jest tehnika ekstrakcije nafte i plina iz podzemlja. Podrazumijeva ubrizgavanje materijala poput pijeska, vode i kemikalija pod visokotlačnim pritiskom u podzemni škriljevac i druge stijene kako bi se povećali prijelomi te tako ispustile količine plina ili nafte (Leal-Arcas, 2018: 75).

Dannreuther, 2013; Van de Graaf i dr., 2016; Scholten, 2018). Nadalje, geoekonomski svjetski poredak obilježava porast sekuritizacije ekonomskih politika i ekonomizacija strateških politika (Wesley, 2016). Dakle, geoeconomija/geopolitika postala je relevantnom praksom vanjske politike i strategijom nacionalne sigurnosti, dok je ključ međunarodnih odnosa 21. stoljeća međuovisnost.

Ovom je prilikom potrebno ponovo se vratiti na povezanost geopolitike i globalizacije u globalnom upravljanju energetikom. Krene li se od postulata da je obilježje globalizacije međuovisnost, tad kao dokaz valja prikazati sljedeće slučajeve. Vanjskoj je politici SAD-a sigurnost služila u ekonomskom svjetskom poretku kao opravdanje ulaska u trgovinske i investicijske sporazume kako bi povećala ekonomsku međuovisnost (Roberts i dr., 2019). Dobar je primjer osiguravanje energetske sigurnosti SAD-a saveznicima u Europi i na Dalekom istoku s ciljevima njihova jačanja u odnosu na Kinu i Rusiju, ali i s ciljem povećanja njihove ekonomske međuovisnosti u odnosu na SAD (Blackwill i dr., 2016). Neizostavan je i slučaj Rusije koja se koristila energetske resursima za unapređenje svojih političkih interesa, pružajući jeftin prirodni plin poželjnim vladama, tj. vladama bivših sovjetskih republika, dok je s druge strane dijelila Europsku uniju nudeći različite cijene plina članicama EU-a (Wihma i Wigell, 2016). Time se potvrđuje istraživanje Scholwina i Wigella (2018) o tom da je spajanje svjetova posredstvom globalizacije dovelo do taktike ovisnosti države A o državi B u globalizacijskoj areni, kao i da su ekonomski instrumenti postali presudnima za postizanje strateških ciljeva, što je dovelo do procesa širenja multipolarnosti. Nastale su nove sile koje imaju različite interese i razumijevanja. Ti su interesi posredstvom globalizacije evidentni kroz rast ekonomske moći zemalja. Zanimljiv je primjer rast moći zemalja BRIC-a (Brazil, Rusija, Indija i Kina). Akronim je skovan još 2001. godine da bi se istaknule rastuće ekonomske sile članica. Postavlja se pitanje kako je taj njihov ekonomski rast povezan s globalnim upravljanjem energetikom. Najjači je argument postojanje niza međusobnih divergencija, a jedna je od njih njihov politički sustav. Brazil i Indija jesu najveće demokracije svijeta, Rusija i Kina najveće su pak autokracije u svijetu (Stephens, 2011). Druga su divergencija interesi u trgovinskoj razmjeni, posebice energije. Rusija i Brazil izvoznice su energije, Indija i Kina uvoznici (Stuenkel, 2013). S aspekta izvoza energije Rusija i Brazil imaju profite od visokih cijena energije, dok su s aspekta uvoza Indija i Kina ugrožene zbog visokih cijena energije (Sharma, 2012).

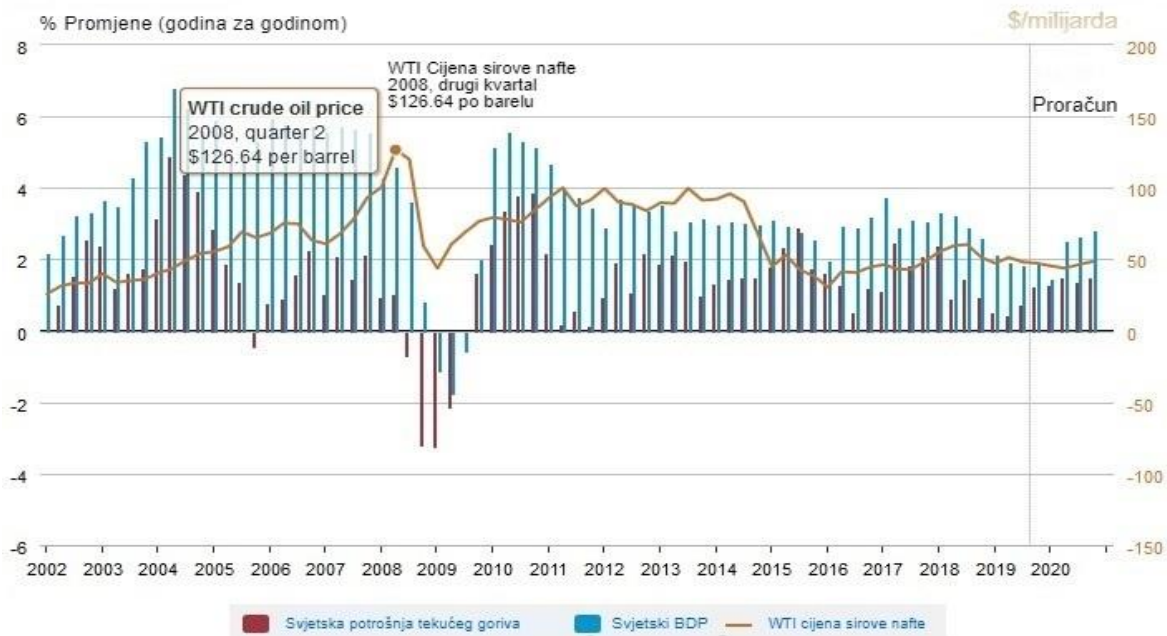
Od svih je članica BRIC-a Kina najveća ekonomija. Rast se njezine moći bilježi osobito posljednjih godina, pa je tako u 2015. imala veći BDP od SAD-a, postajući sve izrazitijim potrošačem energenata (Downie, 2015). Činjenica je da je Kina svjetski najveći potrošač energenata, dok će Indija to postati od 2020 (Downie, 2015). Predviđa se da će u jednom desetljeću Kina postati najvećim uvoznikom nafte, a Indija najvećim uvoznikom ugljena (IEA, 2013). Ipak, prognozira se usporavanje ekonomskog rasta Kine od 2025, pa će glavni potrošač energije biti Indija. Također se procjenjuje da će Azija do 2035. godine trošiti 80 % više energije od SAD-a kao drugoga najvećeg svjetskog potrošača energije (Downie, 2015). Zapravo, nije bit samo u tom što su zemlje BRIC-a postale rastućim ekonomijama, već što se zbog njihova rasta transformiraju globalna tržišta energije. Slike 2 i 3 pokazuju povezanost tih aspekata.

Na Slici 2 prikazan je utjecaj rasta BDP-a zemalja u razvoju s potrošnjom tekućih goriva, pri čemu se uočava jaka povezanost rasta BDP-a i potrošnje nafte u zemljama nečlanicama OECD-a. Na Slici 3 vidljiva je svjetska potrošnja tekućih goriva u korelaciji s gospodarskim rastom i promjenom cijena na tržištu. Iz korelacije je razvidno da sadašnje i buduće razine ekonomskog rasta znatno utječu na potražnju za naftom i njezine cijene. Komercijalne i osobne aktivnosti, stoga, zahtijevaju veće količine nafte i direktno su vezane za ekonomske uvjete. Također, mnogi proizvodni procesi rabe naftu kao gorivo ili sirovinu. U nekim nečlanicama OECD-a nafta ostaje osnovno gorivo za proizvodnju energije. Slijedom toga, zbog takva će načina uporabe cijene nafte rasti kada raste ekonomska aktivnost i potražnja za naftom. Osim toga, nečlanice se OECD-a suočavaju s brzim rastom populacije, što je dodatni faktor za pojačanim rastom potrošnje nafte i ostalih izvora energije (U.S. EIA, 2019). Na Slici 3 vidljivo je da se razine WTI cijena (*West Texas Intermediate* – mjerilo za laganu sirovu naftu koje se koristi za usporedbu cijena na tržištu) sirove nafte na svjetskom energetskom tržištu mijenjaju s razinom rasta svjetskog BDP-a i svjetske potrošnje.

Slika 2: Utjecaj BDP-a na rast potrošnje tekućeg goriva zemalja nečlanica OECD-a, od 2001. do 2019, s projekcijom za 2020.

Izvor: U.S. Energy Information Administration. (2019). New York: Oxford Economics. Pristupljeno 5. siječnja 2020. na <https://www.eia.gov/finance/markets/crudeoil/demand-nonoecd.php>

Slika 3: Svjetska potrošnja tekućeg goriva, GDP, cijena sirove nafte za razdoblje od 2002. do 2019. i predviđanje za 2020.

Izvor: U.S. Energy Information Administration. (2019). New York: Oxford Economics. Pristupljeno 5. siječnja 2020. na <https://www.eia.gov/finance/markets/crudeoil/demand-nonoecd.php>

Analize na slikama 2 i 3 jasno pokazuju da izgaranje fosilnih goriva vodi emisiji CO₂, iscrpljivanju izvora, lokalnoj degradaciji okoliša i klimatskim promjenama. Ukazuju također da ulazak milijarde ljudi na svjetsku ekonomsku scenu, posebice u Aziji, ima strukturalne utjecaje na potražnju energije, pa tako i na vjerojatan rezultat konvencionalne energetske nestašice u nadolazećim desetljećima. Osim toga, ako se uzme u obzir da se tržište dionica zbog nestašice izvora može razviti, kao što je bio slučaj u ljeto 2008 (kad je barel dosegnuo zapanjujući rekord cijene od 147 dolara), očekuje se da će se cijene fosilnih goriva multiplicirati u kratkom vremenskom okviru i kreirati volatilnost na tržištu (Criekemans, 2018).

Ključno je zaključno napomenuti da svi ti elementi tjeraju izvršitelje odluka energetske politike da odaberu tranziciju prema obnovljivim oblicima energije (Scholten, 2018). Budući da tranzicija zahtijeva sofisticiranu tehnologiju, današnju geopolitiku/geoekonomiju energije zaokuplja upravo ta glavna komponenta potaknuta procesom globalizacije (Criekemans, 2018).

Valja dodati da se prema Clappu i Dauvergneu (2005) te Van de Graafu i Zelliju (2016) globalizacija percipira pogledom „tržišnog liberala“. Takav pogled percipira globalizaciju i gospodarski rast kao pozitivne pokretače, s dubokom vjerom u sposobnosti moderne znanosti i tehnologija te ciljeve poboljšavanja uvjeta globalnog okruženja za dobrobit društva u cjelini (Clapp i Dauvergne, 2005; Van de Graaf i Zelli, 2016). Ipak, drugu stranu globalizacije čine klimatske promjene.

2.4.1.2. Klimatske promjene

Klimatske promjene imaju natprosječan odjek u međunarodnoj političkoj areni. Znanstvenici vjeruju da su ubrzane klimatske promjene rezultat čovjekova djelovanja nakon industrijske revolucije. Svijet u pravom smislu te riječi postaje „globalno selo“, u kojem se rast populacije povezuje sa svakidašnjim zahtjevima za energijom i povezanim uslugama, dok se svijet u ovoj formi ne može mijenjati (Owusu i Asumadu-Sarkodie, 2016). Sva društva pozivaju na zadovoljenje osnovnih ljudskih potreba kao generativnih procesa poput zdravlja, osvjetljenja, kuhanja, udobnosti prostora, mobilnosti i komunikacija (Edenhofer i dr., 2011, Scholten, 2018). Rast populacije i povećana potražnja za energijom poput već opisanih učinaka globalizacije imaju kontinuiranu potrebu za socijalnim, zdravstvenim i ekonomskim razvojem.

Upravo se zbog razvoja i generativnih procesa pojavljuju dva dijametralna suprotna izazova energetskog sektora održive budućnosti: osiguravanje opskrbe energijom i ograničavanje utjecaja na klimatske promjene (Abbassi i dr., 2011; Kaygusuz, 2012). Ta su dva izazova okosnica transformacije klime. Prvi se naglasak transformacije klime stavlja na osiguravanje pristupa energiji. Pristup energiji u svijetu u 2018. nije imalo 860 milijuna ljudi; taj će se broj prema projekcijama do 2030. smanjiti na 650 milijuna ljudi, ali zbog rasta populacije i povećati do 2050. na 740 milijuna ljudi (IEA, 2018). Pristup energiji 2017. nije imalo 11,1 % svjetskog stanovništva, odnosno 1 milijarda ljudi (World Data Bank, 2020). Osiguravanje pristupa energiji uključuje i dvije istodobne pojave: (1) ponudu – rezerve energetskih izvora koncentrirani su u malom broju zemalja, uglavnom u nestabilnim državama i (2) potražnju – potražnja za energentima kontinuirano raste (Downie, 2015). Dok su jedni ovisni o energentima, drugi ih posjeduju u obilju. Time se dolazi do sljedećeg paradoksa: smanjenje siromaštva i povećanje zagađenja, odnosno potražnja za sve više

energije, s jedne strane, i ponuda zagađenja sa što *manjom* emisijom stakleničkih plinova, s druge. Zato se drugi naglasak transformacije klime stavlja na ograničavanje utjecaja na klimatske promjene.

Glavnu ulogu u ograničavanju ima smanjenje količine emisije stakleničkih plinova, koji su rezultat ljudskog djelovanja te su u zadnjih 50 godina zagrijali planet (Intergovernmental Panel on Climate Change, 2018). Najveći udio stakleničkih plinova otpada na ugljikov dioksid (CO₂), nastao od izgaranja fosilnih goriva, pa je svjetska emisija prema zagađivaču CO₂ u 2017. iznosila 81 % (Environmental Protection Agency, 2019). Po prvi se put u izvješću IEA od 2019. ocjenjuje utjecaj uporabe fosilnih goriva na povećanje globalne temperature. Istraživanjem se došlo do zaključka da je emisija CO₂ nastala izgaranjem ugljena odgovorna za porast više od 0,3 °C od 1 °C povećanja godišnjega globalnog prosjeka temperature zemlje od predindustrijskog doba. Tako je ugljen proglašen jedinim najvećim izvorom povećanja globalne temperature (IEA, 2019b). Činjenica je da su energetska proizvodnja i potrošnja jedini najveći izvori emisije stakleničkih plinova, s gotovo 78 % svjetske emisije stakleničkih plinova u 2018 (Natural Resources Canada, 2018). Pokazatelji u nastavku teksta govore tomu u prilog. Godišnji porast emisije stakleničkih plinova energetske opskrbe porastao je od 1,7 % godišnje u razdoblju 1990–2000. na 3,1 % godišnje u razdoblju 2000–10 (Bruckner i dr., 2014). Razlog je takvom trendu bila jača energetska potražnja, brzi ekonomski rast i viši udio ugljena u globalnom energetsom miksu (Bruckner i dr., 2014). U 2018. globalna energetska emisija stakleničkih plinova narasla je za 1,7 %, što je najveći rast od 2013, odnosno 70 % više u prosjeku od 2010 (IEA, 2019c). Na emisiju stakleničkih plinova utjecali su ekonomski indikatori kao što su populacija i bruto domaći proizvod (BDP) i cijene glavnih energenata na globalnom tržištu – ugljena, nafte i plina.

Ishodi osiguravanja pristupa energiji i ograničavanja utjecaja na klimatske promjene govore u prilog održivom razvoju u kontekstu brige za okoliš. Razvidne su činjenice da briga za okoliš počinje 1972, kad je održana konferencija za okoliš u Stockholmu, te da je u izvješću Brundtlanda 1988. dana jednostavna definicija koncepta održivog razvoja: „*Održivi razvoj je razvoj koji osigurava sadašnje potrebe bez ugrožavanja mogućnosti budućih generacija da osiguraju vlastite potrebe.*“ (Dekanić i Karasalihović, 2016: 429). Udovičić (2004: 74; 2008: 144) ipak konceptu dodjeljuje implikaciju dubljeg razumijevanja u kontekstu trajnog gospodarenja prirodnim bogatstvima. Tek je na samitu u Rio de Janeiru 1992. operacionaliziran koncept održivog razvoja

kao smjer globalne politike (Dekanić i Karasalihović Sedlar, 2016), bez vođenja računa o sektoru energije (Dubash i Florini, 2009). Prvi je put zabrinutost oko klimatskih promjena i energije iskazana 2011. u dokumentu UNFCCC-a (*The United Nation Framework Convention on Climate Change*), iako fokus nije bio samo na energiji nego i na smanjenju emisije stakleničkih plinova iz svih izvora te odabiru tehnologije proizvodnje energije (Cherp, Jewell i Goldthau, 2011). Unatoč UNFCCC-u i Kyotskomu protokolu emisija stakleničkih plinova u globalnom energetsom opskrbnom sektoru kontinuirano raste (Bruckner i dr., 2014). Uzimajući u obzir obveze o reduciranju ili kontroliranju emisije stakleničkih plinova, po prvi su se put na pariškoj konferenciji sve zemlje svijeta obvezale činiti isto (UN, 2015). Nema sumnje da smanjenje emisije stakleničkih plinova državama predstavlja poticaje u izborima vrste potrošnje goriva i primjeni obrasca energetske proizvodnje. Ti poticaji pomiču granice izbora potrošnje. Potrošnja bazirana na teškoemitiranim izvorima kao što su ugljen i nafta prelazi prema nižeemitiranim izvorima poput vjetra, sunca, geotermalne i hidroelektrične snage (Van de Graaf i Colgan, 2016; Scholten, 2018).

Čimbenici globalizacije i klimatskih promjena pridonijeli su mnoštvu eksternalija energetsom sustavu. U završnoj analizi valja istaknuti dvije glavne promjene na globalnom energetsom tržištu u 21. stoljeću. Prva je ta što su zemlje u razvoju kao uvoznice energenata, posebice Kina i Indija, postale glavnim izvorom potražnje za energijom. One upravljaju cijenama energije na tržištu. Njihov je gospodarski rast pridonio volatilnosti cijena na tržištu koja nije viđena od 1970-ih godina (Smith, 2009). Druga je promjena vezana za strukturu potražnje za energijom, odnosno izboru energetske miksa. Nafta će i dalje ostati dominantan primarni izvor energije zbog nedostatka jeftinije supstitucije naftnih proizvoda potrebnih za transport (Hughes i Lipsy, 2013). Međutim, sve veća briga za okoliš i klimatske promjene uvjetuje izbor alternativnih energenata i energetska repozicioniranje država.

2.4.1.3. Globalni energetske akteri

Istraživanja se globalnih energetske aktera u novom tisućljeću kreću u području međunarodne političke ekonomije energije (MPEE). MPEE je sastavnica međunarodne političke ekonomije⁹

⁹ Dva ključna svjetska događaja koja su označila rođenje MPE-a jesu kraj fiksnih deviznih tečajeva te ubrzana globalna energetska kriza uzrokovana OPEC-ovim embargom zapadnim zemljama (Hancock i Vivoda, 2014).

(MPE), kao submultidisciplinarno područje međunarodnih odnosa koje se pojavilo još ranih 70-ih godina 20. stoljeća (Van de Graaf i dr., 2013; Hancock i Vivoda, 2014; Smith, 2017). Za razumijevanje MPEE-a presudno je razumijevanje MPE-a. Prema Gilpinu (1987), MPE jest područje proučavanja interakcija između vlada ili država i privatnog sektora ili tržišta na međunarodnoj razini. Slično definiraju Frieden i Lake (2000), pozivajući na proučavanje međugre ekonomije te vlada i politike u svjetskoj areni. Dakako, integracija istraživanja energije u područje MPE-a dodatno obogaćuje poddisciplinu simboliziranjem aktera u diskursu politike i moći. Diskurs politike predmnijeva distribuciju ograničenih resursa i njihovu raspodjelu, dok diskurs moći objašnjava rezultate te distribucije i raspodjele (Ravenhill, 2011; Hancock i Vivoda, 2014). Diskurs moći, relativno nova fenomena MPEE-a, fundamentalan je iz dvaju razloga. Prvi govori u prilog sposobnosti jednog aktera države, organizacije i pojedinaca da promijeni, odnosno utječe na ponašanje drugog aktera, a drugi pak razlog leži u sposobnosti aktera da utjecajem postavlja dnevne redove (agende) i strukturne uloge.

Taj proces u konačnici rezultira koristima za poneke aktere, dok se ostalima oduzima prednost (Ravenhill, 2011; Hancock i Vivoda, 2014). Sovacool i dr. (2015) te Van de Graaf i dr. (2016) takav su diskurs pojasnili jednostavnijim rječnikom, konstatirajući da je on proces u kojem se interakcijom odnosno utjecajem produciraju pobjednici i gubitnici (Sovacool i dr., 2015; Van de Graaf i dr., 2013) jer su interesi, moć, vrijednosti i percepcije rascijepani i stalno u pokretu, oblikovani globalnim promjenama u tehnologiji, politici, okolišu i ekonomiji (Van de Graaf i Zelli, 2016). U području MPEE-a ponašanje se odnosno utjecaj moći globalnih aktera promatra na temelju paradigmi i varijabli teorija, a u novije se vrijeme javlja i drugačiji pristup zbog pojave niza mreže aktera. Zato se može reći da ni jedan od pristupa nije nezanemariv.

Kada se u obzir uzimaju globalni energetske akteri, istraživanja pokazuju da se u konstelaciji 21. stoljeća nameće davno postavljeno pitanje Harolda Lasswella (1936) „Tko dobiva što, gdje i kako?“. Kontinuirano kulminiranje konfliktnih interesa, tako, pripisano neminovnim globalnim promjenama, podupire rađanje novoga dinamičnog i kompleksnog institucionalnog okvira (Dekanić, 2011). Konotacije dinamičnosti i kompleksnosti ogledaju se u dvjema najvažnijim tezama: 1. u energetske izazovima koji rastu na međunarodnoj ekonomskoj agendi i 2. u kontinuiranom porastu broja globalnih aktera. Jedan je od primjera prve teze porast svjetskih cijena nafte, prirodnog plina i ugljena koji podižu razine volatilnosti na međunarodnom tržištu, dok

istodobno postoji pojačana tjeskoba zbog energetske sigurnosti (Wilson, 2015). Druga pak teza, neodvojiva od prve, ukazuje na tendenciju porasta broja globalnih aktera u energetske areni, što dovodi do pluralnosti aktera i interesa (Dubash i Florini, 2011; Keohane and Victor, 2011; Van de Graaf i dr., 2013; Van de Graaf i Sovacool, 2020).

Pluralnost i preklapanje u literaturi se predstavlja kao koncept kompleksnosti režima; termin je to koji su inaugurirali Raustiala i Victor (2004), koji je potom dopunjen terminom globalna arhitektura upravljanja, koji su uveli Biermann i dr. (2007). Biermann i dr. (2009; 2010) definiraju ga kao koncept „ambicioznog sustava javnih i privatnih institucija koje su opunomoćene ili aktivne u datom području svjetske politike“. Dodatno, Suding i Lempp (2007) milenijsku međunarodnu arenu zbog kompleksnosti aktera simboliziraju kao političku šikaru snažno prepletenu odnosima između aktera, aktivnih po pitanjima energije, zaštite okoliša i razvojnog sektora.

U svjetlu tih uvida današnja su istraživanja globalnih aktera u području MPEE-a usmjerena na njihovo mapiranje te analizu dinamike njihova utjecaja na energetske politiku država. Djelujući među mnoštvom aktera globalnog upravljanja energetikom, države se trebaju koristiti institucijama kako bi minimalizirale transakcijske troškove suradnje (Urpelainen i Van de Graaf, 2015). Suradnja u procesu globalnog upravljanja naglasak stavlja na institucionalnu suradnju. Njezina je najjača forma formiranje institucija poput međunarodnih organizacija baziranih na poveljama ili ugovorima, opremljenih s tajništvima i dovoljno financijskih sredstava kako bi poduzele akcije u specifičnim područjima (Karlsson-Vinkhuyzen, 2010). U prošlom je stoljeću bilo važnih osnivanja međunarodnih organizacija, no one se danas javljaju u različitim formama, od univerzalno međuvladinih (primjerice, kao dio sustava Ujedinjenih naroda) do minimalno institucionaliziranih neorganizacija poput skupine G8/G20 ili mreža (Karlsson-Vinkhuyzen, 2010).

Pozamašna strana literatura nudi različita mapiranja energetske aktera. Jedno su od najopsežnijih mapiranja dali Van de Graaf i Colgan (2016), sintetizirajući nalaze ključnih istraživanja koja se bave globalnim upravljanjem energetikom. Broj identificiranih energetske aktera kreće se od broja 6 (Kerebel i Keppler, 2009) do 50 (Sovacool i Florini, 2012), ovisno o fokusu istraživanja. Primjerice, neka se istraživanja fokusiraju isključivo na naftno i plinsko tržište (Kerebel i Kepler, 2009) te na obnovljive izvore energije i niskokarbonsku tehnologiju (Suding i Lempp, 2007). Colgan i dr. (2012) te Wilson (2015) fokusiraju se na međuvladine organizacije i samit procese. Sovacool i Florini (2012) dodatno se usredotočuju na nevladine međunarodne

organizacije, multilateralne financijske institucije i hibridne entitete, uključujući sve transnacionalne mreže zastupnih i kvaziregulatornih privatnih tijela, mreže globalne politike i javno-privatnog partnerstva.

Prema Van de Graafu i Colganu (2016), postojeća istraživanja daju različit prinos mapiranju aktera s obzirom na dva elementa: 1. pojavnost nekih istih aktera kod znanstvenika i 2. različitu klasifikaciju aktera. Dobar je primjer prve osobitosti međuvladina organizacija IEA koja se pojavljuje u svim mapiranim istraživanjima znanstvenika. IEA je tako dobila najviše pozornosti jer je percipirana kao najistaknutija multilateralna energetska organizacija (Van de Graaf i Colgan, 2016; Heubbaum i Biermann, 2015). S obzirom na različite kriterije klasifikacije, gore već spomenuti Sovacool i Florini (2012) sažimaju identifikaciju na nevladine međunarodne organizacije, hibridne entitete i javno-privatna partnerstva, dok iste te aktere ostali znanstvenici klasificiraju kao energetske interesne skupine (Lorenz i dr., 2008; Frynas, 2009; Du i Vieria, 2012; Naumann i Philippi, 2014; Goldthau, 2012; Smith i dr., 2017).

Interesne su skupine neformalni, tj. nedržavni akteri koji svoje pravo sudjelovanja u procesu stvaranja politika izvode iz općeg prava sudjelovanja u demokratskom sustavu (Petek i Petković, 2014). Nemaju, dakle, izravno pravo odlučivanja, ali participiraju zastupajući svoje interese i vrijednosti. Pogled na interesne skupine pokazuje da su u zadnjim trima desetljećima nedržavni akteri postali vrlo važnima u procesu upravljanja u međunarodnoj političkoj ekonomiji, posebno u području globalnog upravljanja energetikom (Falkner, 2003; Florini i Sovacool, 2009; Sovacool i Florini, 2012; Lesage i dr., 2010; Van de Graaf i Colgan, 2015; Wilson, 2015; Van Alstine i Andrews, 2016). Razlog tomu, kao što je već opisano u prijašnjem poglavlju, jest taj da su privatni energetske akteri imali veliku ulogu u 19. stoljeću, koja se potom proširila sve do posljednjeg desetljeća 20. stoljeća zbog akceleracije procesa ekonomske globalizacije, koji je implicirao rast industrije i broja nedržavnih organizacija u globalnom upravljanju energetikom (Falkner, 2003).

Do povećanja broja nedržavnih organizacija došlo je i zbog rasta globalnoga civilnog društva te smjena vlasti i ideologija (Falkner, 2003; Van Alstine i Andrew, 2016). Kritike na račun rasta nedržavnih aktera sugeriraju da su oni jedini akteri koji mogu izmjestiti vlast iz ruku države te poslužiti za promociju samoregulacije i međunarodne liberalne paradigme (Falkner, 2003). U globalnom upravljanju energetikom, eksplicitnije rečeno, u upravljanju u ekstraktivnoj industriji postoje jake tenzije između državnih i nedržavnih aktera jer je država primarni akter kontrole

pristupa i upravljanja prirodnim izvorima (Van Alstine i Andrews, 2016; Van Alstine, 2017). Prema Van Alstineu i Andrews (2016), na međunarodnoj razini nedržavni akteri imaju jednako važan utjecaj nad politikom države domaćina te indirektno kroz više slojeva međunarodnih pravila, normi i standarda primjenjivanih u kontekstu države domaćina.

Temeljem analize prikazanih istraživanja u ovom se doktorskom radu globalni energetske akteri 21. stoljeća (okvir BC Slike 1) klasificiraju na: međunarodne/međuvladine organizacije, regionalne organizacije, javno-privatna partnerstva i nevladine organizacije. U tablici 3 identifikacija aktera veže se uz prikaz njihovih ciljeva i mehanizama djelovanja te države članice.

Tablica 3: Sažet pregled globalnih energetske aktera 21. stoljeća: ciljevi i mehanizmi djelovanja

Red . br.	Globalni energetski akter	Akronim	Godina osnutka	CILJ	MEHANIZAM
MEĐUNARODNE/MEĐUVLADINE ORGANIZACIJE					
1.	United Nations	UN	1945; ostale specijalizirane agencije imaju različite godine osnutka	- poduzimanje mjera u vezi s pitanjima s kojima se suočava čovječanstvo poput mira i sigurnosti, klimatskih promjena, održivog razvoja, ljudskih prava, razoružanja, terorizma, humanitarne i zdravstvene hitnosti, ravnopravnosti spolova, upravljanja, proizvodnje hrane i dr.	- osnivanje novih specijaliziranih agencija koje su neovisne u smislu da država članica ne mora biti ujedno članica UN-a - programi i fondovi usmjereni na sva područja - mitinzi za države članice, samiti -i nvolviranje nedržavnih aktera kroz specijalizirane odjele UN-a ECOSOC i UN DGC - PR aktivnosti poput obilaska UN-a s vodičem, sudjelovanja predstavnika na konferencijama, izdavanja brošura i publikacija, edukacija putem e-knjžnice UN-a, objava članaka, uključivanja poznatih osoba u promociju, korištenja mrežnih stranica, medija (npr. UN WEB 24h TV kanal) i društvenih mreža (YouTube, LinkedIn, Twitter, Facebook, Flickr, Pinterest, Tumbir, Snapchat, Medium) za govore, priče, izvješća, priopćenja za javnosti, videouratke, <i>newslettere</i> , novosti i sl.
1.1.	*195 članica (Hrvatska)				
2.	United Nations Enviroment Programme	UNEP	1972.	- poboljšanje razumijevanja znanosti, pružanje savjeta u kreiranju energetske politika vlada, kataliziranje javnog i privatnog financiranja čiste energije i podržavanje usvajanja tehnologija čiste energije	- fondacije kojima se financiraju projekti, predstavništva u drugim zemljama - PR aktivnosti poput izdavanja brošura, publikacija i informiranja javnosti, medija, komunikacije na društvenim mrežama, web stranicama i sl. - kreiranje institucija za istraživanje, savjetovanje i umrežavanje za energiju, klimu i održivi razvoj - partnerstva sa sveučilištima u različitim državama - osnivanje kolaborativnih platformi
2.1.	*195 članica (Hrvatska)				
3.	United Nations Framework	UNFCCC	1992.	- ograničiti globalno zatopljenje ispod 2 °C,	- obvezujući sporazum - godišnje sesije

	Convention on Climate Change			po mogućnosti na 1,5 °C kako bi se izbjegle katastrofalne posljedice klimatskih promjena	- PR aktivnosti: mrežne stranice, društvene mreže (Twitter, LinkedIn, Facebook, Instagram), članci, objave, sudjelovanje na konferencijama, organizacija događanja
3.1.	*197 članica (Hrvatska)				
4.	World Energy Council	WEC	1923.	- promoviranje održive opskrbe i uporabe energije na dobrobit svih	- članstvo - PR aktivnosti: organizacija konferencija (glavna jednom u tri godine), foruma, umrežavanja na nacionalnoj, regionalnoj i globalnoj razini, pružanje interaktivnih alata poput <i>World Energy Issues Monitor</i> za praćenje vlada u energetskej tranziciji i <i>Energy Trilemma Index</i> za praćenje razvojne energetske politike zemlje i sl.; objavljivanje publikacije na mrežnim stranicama, obavljanje istraživanja i analize, organiziranje radionica, sudjelovanje na ostalim konferencijama, korištenje komunikacijskih kanala poput Twittera, Facebooka, LinkedIna, YouTubea i Instagrama
4.1.	*Države članice (77): Alžir, Argentina, Armenija, Austrija, Bahrein, Belgija, Bocvana, Bolivija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Cipar, Čile, Demokratska Republika Kongo, Dominikanska Republika, Egipat, Ekvador, Estonija, Etiopija, Finska, Francuska, Grčka, Hong Kong, Hrvatska , Indija, Indonezija, Iran, Irska, Island, Italija, Japan, Jordan, Kamerun, Kazahstan, Kina, Kolumbija, Kraljevina Esvatini, Latvija, Libanon, Mađarska, Malta, Maroko, Meksiko, Monako, Mongolija, Namibija, Nepal, Niger, Nigerija, Nizozemska, Novi Zeland, Njemačka, Obala Bjelokosti, Pakistan, Panama, Paragvaj, Poljska, Portugal, Republika Koreja, Rumunjska, Ruska Federacija, Saudijska Arabija, Senegal, Singapur, Slovenija, Srbija, Španjolska, Šri Lanka, Švedska, Švicarska, Tajland, Trinidad i Tobago, Tunis, Turska, Ujedinjeni Arapski Emirati, Urugvaj (WEC, 2021)				
5.	World Bank (World Bank Group)	WB	1944.	- davanje zajmova i kredita zemljama u razvoju kako bi stimulirala socijalni i društveni razvoj u pokušaju ublažavanja siromaštva na globalnoj razini	- članstvo - podružnice - PR aktivnosti: mrežne stranice, društvene mreže (Twitter, Facebook, LinkedIn, Instagram, Blog, Flickr), <i>newsletteri</i> , izdavanje publikacija i članaka, organiziranje događaja poput godišnjih konferencija, izrada različitih analiza, istraživanja, sudjelovanje predstavnika na konferencijama drugih organizatora i sl.
5.1.	Države članice (189): Afganistan, Albanija, Algerija, Angola, Antigva i Barbuda, Arapska Republika Sirija, Argentina, Armenija, Australija, Austrija, Azerbajdžan, Bahami, Bangladeš, Barbados, Belgija, Belize, Benin, Bjelorusija, Bocvana, Bolivija, Bosna i Hercegovina, Brazil, Brunej, Bugarska, Burkina Faso, Burundi, Butan, Centralna Afrička Republika, Cipar, Crna Gora, Čad, Češka, Čile, Danska, Demokratska Republika Kongo, Dominika, Dominikanska Republika, Džibuti, Egipat, Ekvador, Ekvatorska Gvineja, Eritreja, Estonija, Etiopija, Fidži,				

	<p>Filipini, Finska, Francuska, Gabon, Gambija, Gana, Grenada, Gruzija, Grčka, Gvajana, Gvatemala, Gvineja, Gvineja Bisau, Haiti, Honduras, Hrvatska, Indija, Indonezija, Irak, Iran, Irska, Island, Istočni Timor, Italija, Izrael, Jamajka, Japan, Jemen, Jordan, Južnoafrička Republika, Kambodža, Kamerun, Kanada, Kapverdski Otoci, Katar, Kazahstan, Kenija, Kina, Kirgistan, Kiribati, Kolumbija, Koreja, Kosovo, Kostarika, Kraljevina Esvatini, Kuvajt, Laos, Latvija, Lesoto, Libanon, Liberija, Libija, Litva, Luksemburg, Madagaskar, Malavi, Maldivi, Malezija, Mali, Malta, Maroko, Maršalovi Otoci, Mauricijus, Mauritanija, Mađarska, Meksiko, Mjanmar, Moldavija, Mongolija, Mozambik, Namibija, Nauru, Nepal, Niger, Nigerija, Nikaragva, Nizozemska, Njemačka, Norveška, Novi Zeland, Obala Bjelokosti, Oman, Pakistan, Palau, Panama, Papua Nova Gvineja, Paragvaj, Peru, Poljska, Portugal, Republika Kongo, Rumunjska, Salvador, Samoa, San Marino, Saudijska Arabija, Savezne Države Mikronezije, Sejšeli, Senegal, Sijera Leone, Singapur, Sjedinjene Američke Države, Sjeverna Makedonija, Slovačka Republika, Slovenija, Solomonski Otoci, Somalija, Srbija, Sudan, Surinam, Sveta Lucija, Sveti Kristofor i Nevis, Sveti Toma i Princip, Sveti Vincent i Grenadini, Španjolska, Šri Lanka, Švedska, Švicarska, Tadžikistan, Tajland, Tanzanija, Togo, Tonga, Trinidad i Tobago, Tunis, Turkmenistan, Turska, Tuvalu, Uganda, Ujedinjeni Arapski Emirati, Ujedinjeno Kraljevstvo, Ukrajina, Urugvaj, Uzbekistan, Vanuatu, Venezuela, Vijetnam, Zambija, Zimbabve (World Bank Group, 2021a)</p>				
6.	European Bank for Reconstruction and Development	EBRD	1991.	- podrška projektima u srednjoj i istočnoj Europi, srednjoj Aziji te na istočnom i južnom Mediteranu, poticanje mehanizama slobodnog tržišta	- članstvo - inicijative - programi i pružanje podrške - PR aktivnosti: radionice, organizacija godišnjeg foruma, objavljivanje izvješća, publikacija, članaka putem različitih komunikacijskih kanala – mrežnih stranica i društvenih mreža (LinkedIn, YouTube, Facebook, Instagram)
6.1.	<p>*Države (65), EU i Europska investicijska banka: Albanija, Armenija, Australija, Austrija, Azerbajdžan, Belgija, Bjelorusija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Cipar, Crna Gora, Češka, Danska, Egipat, Estonija, Finska, Francuska, Gruzija, Grčka, Hrvatska, Indija, Irska, Island, Italija, Izrael, Japan, Jordan, Kanada, Kazahstan, Kina, Kirgistan, Koreja, Kosovo, Latvija, Libanon, Libija, Lihtenštajn, Litva, Luksemburg, Mađarska, Malta, Maroko, Meksiko, Moldavija, Mongolija, Nizozemska, Njemačka, Norveška, Novi Zeland, Poljska, Portugal, Rumunjska, Ruska Federacija, SAD, San Marino, Sjeverna Makedonija, Slovačka, Srbija, Španjolska, Švedska, Švicarska, Tadžikistan, Tunis, Turkmenistan, Turska, Ujedinjeno Kraljevstvo, Ukrajina, Uzbekistan (EBRD, 2021)</p>				
7.	International Energy Agency	IEA	1974.	- očuvanje kolektivne energetske sigurnosti uspostavljanjem sustava izvještavanja cijena nafte i kreiranja rezervi u krizama te pružanje ključnih informacija o energiji	- publikacija o globalnoj energetskej statistici – obvezne strateške zalihe nafte – međunarodna i regionalna partnerstva - interaktivni treninzi - lansiranje programa - alati za statističke analize - organizacija samita i drugih događaja - PR aktivnosti putem internetskih stranica i društvenih mreža (LinkedIn, Facebook, Twitter, YouTube), <i>newsletteri</i> , članci i dr.

7.1.	*Države članice (30): Australija, Austrija, Belgija, Češka Republika, Danska, Estonija, Finska, Francuska, Grčka, Irska, Italija, Japan, Kanada, Koreja, Luksemburg, Mađarska, Meksiko, Nizozemska, Njemačka, Norveška, Novi Zeland, Poljska, Portugal, Sjedinjene Američke Države, Slovačka Republika, Španjolska, Švedska, Švicarska, Turska, Ujedinjeno Kraljevstvo (IEA, 2020) Pridružene zemlje: Brazil, Indija, Indonezija, Južnoafrička Republika, Kina, Maroko, Singapur, Tajland (IEA, 2020)				
8.	International Renewable Energy Agency	IRENA	2009.	- promoviranje širenja i povećanja adaptacije i održive uporabe svih oblika obnovljive energije, pomoć vladama u kreiranju nacionalne energetske politike	- članstvo - inicijative - časopis statističkoga godišnjeg pregleda <i>World Energy Transition Outlook</i> - PR aktivnosti: organiziranje događaja, objavljivanje članaka, priopćenja za javnost, edukacije putem webinara, sudjelovanje predstavnika na konferencijama, uporaba internetskih stranica i društvenih mreža
8.1.	*Države (163): Afganistan, Albanija, Alžir, Angola, Antigua i Barbuda, Argentina, Armenija, Australija, Austrija, Azerbajdžan, Bahami, Bahrein, Bangladeš, Barbados, Belgija, Belize, Benin, Bjelorusija, Bocvana, Bosna i Hercegovina, Brunej, Bugarska, Burkina Faso, Burundi, Butan, Cipar, Crna Gora, Čad, Češka, Čile, Danska, Dominika, Dominikanska Republika, Džibuti, Egipt, Ekvador, Eritreja, Estonija, Etiopija, EU, Fidži, Filipini, Finska, Francuska, Gabon, Gambija, Gana, Grenada, Gruzija, Grčka, Gvajana, Gvineja, Hrvatska , Indija, Indonezija, Irak, Iran, Irska, Island, Italija, Izrael, Jamajka, Japan, Jemen, Jordan, Južnoafrička Republika, Kamerun, Kanada, Kapverdski Otoci, Katar, Kazahstan, Kenija, Kina, Kiribati, Kolumbija, Komori, Koreja, Kostarika, Kraljevina Esvatini, Kuba, Kuvajt, Latvija, Lesoto, Libanon, Lihtenštajn, Litva, Luksemburg, Malazija, Maldivi, Mali, Malta, Maroko, Maršalovi Otoci, Mauricijus, Mauritanija, Mađarska, Meksiko, Moldova, Monako, Mongolija, Mozambik, Namibija, Nauru, Nepal, Niger, Nigerija, Nikaragva, Nizozemska, Njemačka, Norveška, Novi Zeland, Obala Bjelokosti, Oman, Pakistan, Palau, Panama, Paragvaj, Peru, Poljska, Portugal, Ruanda, Rumunjska, Ruska Federacija, Salvador, Samoa, Saudijska Arabija, Savezne Države Mikronezije, Sejšeli, Senegal, Sijera Leone, Singapur, Sjedinjene Američke Države, Sjeverna Makedonija, Slovačka Republika, Slovenija, Solomonski Otoci, Somalija, Srbija, Sudan, Sveta Lucija, Sveti Kristofor i Nevis, Sveti Toma i Princip, Španjolska, Šri Lanka, Švedska, Švicarska, Tadžikistan, Tajland, Tanzanija, Togo, Tonga, Trinidad i Tobago, Tunis, Turkmenistan, Turska, Tuvalu, Uganda, Ujedinjeni Arapski Emirati, Ujedinjeno Kraljevstvo, Ukrajina, Urugvaj, Uzbekistan, Vanuatu, Zambija, Zimbabve U pristupanju (21): Andora, Arapska Republika Sirija, Brazil, Burundi, Čile, Demokratska Republika Kongo, Gvatemala, Honduras, Istočni Timor, Kambodža, Kirgistan, Kongo, Liberija, Libija, Madagaskar, Malavi, Papua Nova Gvineja, San Marino, Srednjoafrička Republika, Ujedinjena Republika Tanzanija (IRENA, 2021a)				
9.	Organisation of Petroleum Exporting Countries	OPEC	1960.	- organizacija glavnih država izvoznica nafte, koje su se obvezale na „stabilizaciju cijena	- članstvo - globalna energetska statistika i kvote - publikacije

				nafte“ na međunarodnom tržištu	- PR aktivnosti: uporaba komunikacijskih kanala poput Twittera, YouTubea, LinkedIna i Facebooka; izdavanje brošura, knjiga za djecu
9.1.	Države članice (14): Alžir, Angola, Kongo, Ekvador, Ekvatorska Gvineja, Gabon, Iran, Irak, Kuvajt, Libija, Nigerija, Saudijska Arabija, Ujedinjeni Arapski Emirati, Venezuela (OPEC, 2020a)				
10.	International Energy Forum	IEF	1991/2002	- politički dijalog među ministrima energije o globalnim energetske izazovima te uspostavljanje sustava izvještavanja o cijenama nafte	- članstvo - dijalog i globalna sveobuhvatna statistika iz više izvora (APEC, IEA, OLADE i OPEC) - PR aktivnosti: uporaba komunikacijskih kanala poput Twittera, YouTubea, LinkedIna i Facebooka, podržavanje i sudjelovanje predstavnika IEF-a na ostalim konferencijama, objavljivanje novosti, članaka i komentara, priopćenja za javnost i sl.
10.1.	Države članice (70): Afganistan, Alžir, Angola, Argentina, Australija, Austrija, Bahrein, Bangladeš, Belgija, Brunej, Bugarska, Burkina Faso, Cipar, Čad, Djibouti, Egipat, Ekvador, Ekvatorska Gvineja, Eritreja, Etiopija, Filipini, Finska, Francuska, Gvineja, Indija, Irak, Iran, Irska, Italija, Japan, Jemen, Južna Koreja, Južnoafrička Republika, Kanada, Katar, Kina, Komori, Kuvajt, Malezija, Mali, Maroko, Mauritanija, Mađarska, Meksiko, Mozambik, Niger, Nigerija, Nizozemska, Njemačka, Norveška, Novi Zeland, Poljska, Rusija, Saudijska Arabija, Senegal, Singapur, Sjedinjene Američke Države, Somalija, Sudan, Švedska, Švicarska Tanzanija, Tunis, Turska, Uganda, Ujedinjeni Arapski Emirati, Velika Britanija, Venezuela, Vijetnam, Zambija (IEF, 2021a)				
11.	Energy Charter Treaty/Confere nce	ECT	1994.	- kreiranje transparentnoga i učinkovitoga energetskeg tržišta	- članstvo - konferencija / politička deklaracija - PR aktivnosti: koristi se jednim kanalom na društvenim mrežama (Twitterom), novosti na mrežnim stranicama
11.1.	Države članice (50): Afganistan, Albanija, Armenija, Australija*, Austrija, Azerbajdžan, Belgija, Bjelorusija*, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Cipar, Crna Gora, Češka Republika, Danska, Estonija, Finska, Francuska, Gruzija, Grčka, Hrvatska , Irska, Island, Japan, Jemen, Jordan, Kazahstan, Kirgistan, Latvija, Lihtenštaj, Litva, Luksemburg, Malta, Mađarska, Moldavija, Mongolija, Nizozemska, Njemačka, Norveška*, Poljska, Portugal, Rumunjska, Ruska Federacija*, Sjeverna Makedonija, Slovačka, Slovenija, Španjolska, Švedska, Švicarska, Tadžikistan, Turkmenistan, Turska, Ujedinjeno Kraljevstvo, Ukrajina, Uzbekistan, (ECT, 2019) *Australija, Bjelorusija, Norveška, Rusija nakon odluke ECT-a 2009. o modernizaciji procesa povelje nisu se htjele pridružiti (ECT, 2019)				
12.	Group of Eight/Seven; Group of Twenty	G8/G7; G20	1975/1997; 2008	- okupljanje na forumu vođa industrijaliziranih zemalja (predsjednici, ministri) kako bi raspravljali o koordinaciji politika	G7: - samit; - PR aktivnosti: Twitter, Instagram, novosti na internetskoj stranici G20: - samit; - PR aktivnosti: Twitter, Facebook, Instagram, novosti na internetskim stranicama

12.1	Države članice G7/G8: Francuska, Italija, Japan, Kanada, Njemačka, Rusija*, SAD, Ujedinjeno Kraljevstvo (Mingst, 2019) *Rusija je bila članica od 1997. do 2014, kad isključena iz članstva zbog aneksije Krima (Ukrajina) Države članice G20: Argentina, Australija, Brazil, EU, Francuska, Indija, Indonezija, Italija, Japan, Južnoafrička Republika, Kanada, Kina, Meksiko, Njemačka, Republika Koreja, Rusija, SAD, Saudijska Arabija, Turska, Ujedinjeno Kraljevstvo (G20, 2020)				
REGIONALNE ORGANIZACIJE					
13.	Europska unija	EU	1993.	- promoviranje europske ekonomske i političke integracije te uspostavljanje zajedničkog tržišta trgovine i razmjene - promoviranje međusobne povezanosti tržišta energije među članicama i šire strateškim skladištenjem energije te postavljanje ciljeva redukcije emisije plinova i nacionalnih ciljeva za prelazak na obnovljive izvore energije	- članstvo - ugovori, - uredbe - direktive - odluke - preporuke - mišljenja - predstavništva u zemljama članicama - objavljivanje brošura, publikacija, priključivanje otvorenih podataka, organiziranje konferencija - sudjelovanja predstavnika na konferencijama - izvješća - uporaba društvenih mreža (Twitter, LinkedIn, Instagram, Reddit, Facebook, Flickr, Spotify, Blogs, Youtube, Pinterest, Foursquare)
13.1	Države članice (27+1*): Austrija, Belgija, Bugarska, Cipar, Češka, Danska, Estonija, Finska, Francuska, Grčka, Hrvatska , Irska, Italija, Latvija, Litva, Luksemburg, Malta, Mađarska, Nizozemska, Njemačka, Poljska, Portugal, Rumunjska, Slovačka, Slovenija, Španjolska, Švedska, Ujedinjeno Kraljevstvo* (EU, 2020) *Ujedinjeno Kraljevstvo izlazi iz EU 31. 1. 2020.				
JAVNO-PRIVATNO PARTNERTSTVO					
14.	Extractive Industries Transparency Initiative	EITI	2003.	- rješavanje korupcije i prelijevanja u lancu vrijednosti ekstraktivne industrije	- države: članstvo dobrovoljnom implementacijom EITI standarda 2019 (bivši EITI standard 2016), s kontinuiranom validacijom i izvještavanjem kompanija o primicima - kompanije, civilno društvo, udruga više dionika: podrška primjenom zahtjeva 1 EITI standarda 2019 o dobrovoljnom izvještavanju kompanija o plaćanjima prema vladama

					- PR aktivnosti: objavljivanje publikacija, novosti, članaka, izvješća, zatim otvorenih podataka za svaku zemlju članicu, korištenje komunikacijskih kanala na društvenim mrežama, slanje <i>newslettera</i>
14. 1.	<p>Države članice (53): Afganistan, Albanija, Armenija, Azerbajdžan, Burkina Faso, Čad, Demokratska Republika Kongo, Dominikanska Republika, Etiopija, Filipini, Gabon, Gana, Gvatemala, Gvineja, Honduras, Indonezija, Irak, Istočni Timor, Jemen, Kamerun, Kazahstan, Kirgistan, Kolumbija, Liberija, Madagaskar, Malavi, Mali, Mauritanija, Mjanmar, Mongolija, Mozambik, Niger, Nigerija, Njemačka, Norveška, Obala Bjelokosti, Papua Nova Gvineja, Peru, Republika Kongo, SAD, Sejšeli, Senegal, Sijera Leone, Solomonski Otoci, Srednjoafrička Republika, Sveti Toma i Princip, Tadžikistan, Tanzanija, Togo, Trinidad i Tobago, Ujedinjeno Kraljevstvo, Ukrajina, Zambija (EITI, 2020)</p> <p>Države – podrška (15): Australija, Belgija, Danska, Finska, Francuska, Italija, Japan, Kanada, Nizozemska, Njemačka, Norveška, SAD, Švedska, Švicarska, Ujedinjeno Kraljevstvo (EITI, 2020)</p> <p>Civilno društvo – podrška (9): Catholic Agency for Overseas Development (CAFOD), Cordad, Global Witness, Natural Resource Governance Institut, Open Society Institute, Oxfam, Publish What You Pay Coalition, Secours Catholique (Caritas), Transparency International (EITI, 2020)</p> <p>Energetska kompanija – podrška (67):</p> <p>a) <u>kompanije za naftu i plin</u> (21): BP, Cairn Energy, Chevron, ConocoPhillips, Eni, Equinor, ExxonMobil, FAR Limited, Hess, Inpex, Kosmos Energy, Lundin Petroleum, Noble Energy, Oil Search, Qatar Petroleum, Repsol, Royal Dutch Shell, Staatsolie, Total, Tullow Oil, Woodside Petroleum (EITI, 2020)</p> <p>b) <u>rudarske kompanije</u> (37): African Rainbow Mineral, Alcoa, AMG Advanced Metallurgical, AngloAmerican, AngloGold Ashanti, Antofagaste Minerals, ArcelorMittal, Barrick Gold, Base Titanium, BHP, Centerra Gold, Codalco, Dundee Precious Metals, Eramet, Freeport-McMoRan, Gold Fields, Hudbay Minerals, Hydro, JX Nippon Mining & Metals, KAZ Minerals, Kinross Gold, Minera San Cristobal, Mitsubishi Materials, MMG, Newcrest Mining, Newmont, Orano Mining, Polyus, Rio Tinto, Shersitt International, Sibarye Stillwater, South32, Southern Copper, St Barbara, Sumitomo Metal Mining, Teck Resources, Vale</p> <p>c) <u>kompanije – trgovci robom</u> (3): Glencore, Gunvor Group, Trafigure Group (EITI, 2020)</p>				
NEVLADINE ORGANIZACIJE					
15.	Friends of the Earth	FoEI	1971.	- očuvanje okoliša i socijalne pravde	- lobiranje/zagovaranje - PR aktivnosti: kampanje, priopćenja za javnost, priče, blog, sudjelovanje na konferencijama, objavljivanje članaka, izvješća, uporaba društvenih mreža, umrežavanje ljudi kroz vlastite mreže, <i>chat</i>
16.	Greenpeace	Greenpeace	1971.	-mijenjanje stavova i ponašanja s ciljem zaštite i očuvanja okoliša te promicanje mira	- lobiranje/zagovaranje - PR aktivnosti: kampanje, priopćenja za javnost, priče, blog, sudjelovanje na konferencijama, objavljivanje članaka, izvješća, uporaba društvenih mreža, umrežavanje ljudi kroz vlastite mreže

17.	Coalition for Environmentally Responsible Economies	CERES	1989.	- rješenja kroz ekonomiju adresiranjem održivosti i izazova klimatskih promjena	- članstvo, inicijative
-----	---	-------	-------	---	-------------------------

Izvor: Prilagođeno prema Lorenz i dr. (2008); Cherp i dr. (2011: 84); Sovacool i Florini (2012: 239); Wilson (2015: 88); Van de Graaf i Zelli (2016: 59); Smith i dr. (2017).

Kao što tablica 3 pokazuje, Ujedinjene narode (UN) osnovale su 1945. industrijalizirane zemlje ovisne o uvozu energije, preciznije o fosilnim gorivima iz drugih zemalja (Karlsson-Vinkhuyzen, 2010). Uvoz je energije uglavnom bio temeljen na bilateralnim i regionalnim sporazumima, pa je u globalnom kontekstu energija bila isključena. Iako UN obuhvaća mnoga područja, prvi su koraci po pitanjima energije iznjedrili 1949. UN-ovu znanstvenu konferenciju oko čuvanja i korištenja energije, no nisu bile uključene političke implikacije (Linnér, 1998). Dvadeset godina poslije, točnije 1961. na zahtjev UN-ova Ekonomskog i društvenog vijeća (*UN Economic and Social Council – ECOSOC*), održana je konferencija fokusirana isključivo na nove energetske izvore, i to na solarnu energiju, hidroenergiju i energiju vjetra (UN, 1963). Na UN-ovoj konferenciji 1981. u Nairobiju energija je po prvi put bila ekskluzivan predmet rasprave, kada se energetske izvorima, uz naftu i plin, priključuju solarna i hidroenergija, energija vjetra i oceana, biomasa, ogrjevno drvo, ugljen, ali i treset, naftni škriljevci i katranski pijesak (UN, 1985). Do takva je preokreta došlo zbog potrebe tranzicije s nafte i plina na nove izvore energije. Iako je konferencija bila puna kontroverzija i političkih implikacija, usvojen je *Nairobi Programme Action* te rezolucija kojom se pozivaju vlade da uzmu u obzir blisku vezanost energetike i okoliša te prilagode svoje energetske politike (UN, 1985).

Povijesna je dimenzija UN-ova sustava visoko institucionalizirana u formi odbora, međuagencija i sl., kao što je to, primjerice, pitanje međunarodnog mira i sigurnosti u ovlasti Vijeća sigurnosti (Karlsson-Vinkhuyzen, 2016). Znatno prinos UN-a po pitanju energetike datira iz rujna 2015, kada su članice UN-a usvojile Održive razvojne ciljeve (*Sustainable Developments Goals*) kao nasljednike Milenijskih razvojnih ciljeva (*Millennium Developments Goals*), gdje je cilj broj 7 usmjeren na energetiku: osiguravanje pristupa povoljnoj, pouzdanoj, održivoj i modernoj energiji svima (Van de Graaf i Sovacool, 2020). Dva su mjeseca poslije članice UN-a također usvojile Pariški sporazum, u kojem se ne spominje ni riječ energija, ni nafta, ni fosilna goriva, ni ugljen, nego je najvažniji cilj ograničavanje globalnog zatopljanja do ispod 2 °C kao obveze dekarbonizacije svjetske ekonomije. Taj put postaje tako pravac za 21. stoljeće (Van de Graaf i Sovacool, 2020). Iako će vrijeme pokazati u kojem će opsegu ti ciljevi biti realizirani, prema Van de Graafu i Sovacoolu (2020), ova su dva globalna sporazuma donijela međunarodnoj zajednici po prvi put normativnu koherentnost u fragmentiranoj globalnoj energetskej arhitekturi, s jasnim pravcem po pitanjima energetike koji treba slijediti u narednim desetljećima 21. stoljeća.

Valja također podsjetiti da su prvotni ciljevi UN-a bili međunarodni mir i sigurnost; oni su prisutni i danas, osim što se njihova verbalizacija mijenjala sukladno globalnim promjenama. Danas su ciljevi opširniji te uključuju poduzimanje mjera u vezi s pitanjima s kojima se suočava civilizacija poput mira i sigurnosti, klimatskih promjena, održivog razvoja, ljudskih prava, razoružanja, terorizma, humanitarne i zdravstvene hitnosti, ravnopravnosti spolova, upravljanja, proizvodnje hrane i dr. (UN, 2021a). Energija je u UN-ovu kontekstu dobila novi normativ i institucionalni razvoj u drugom desetljeću 21. stoljeća duž dvije niti: adresiranja klimatskih promjena kroz Okvirnu konvenciju Ujedinjenih naroda za klimatske promjene (*UN Framework Convention on Climate Change*, UNFCCC) i adresiranja održivog razvoja kroz agendu razvoja poslije 2015 (Keohane i Victor, 2011; Karlsson-Vinkhuyzen, 2016). Tako je UNFCCC zadužen za razvoj energetske sustava u cijelom svijetu (Keohane i Victor, 2011).

U institucionalnom terminima tijelo UN-a nikad nije bio primarno posvećeno pitanjima energije (Karlsson-Vinkhuyzen, 2010), nego UN kreira fondove, programe i specijalizirane agencije koji čine dio njegove „obitelji“ (UN, 2021b). Fondovi i programi financiraju se dobrovoljno članstvom, dok su kreirane specijalizirane agencije autonomne međunarodne organizacije, koje se također financiraju dobrovoljno i članstvom, no razlika je u tome da za samo članstvo nije uvjet da država članica bude i članica UN-a (UN, 2021a). Institucionalna je kolaboracija bazirana na poveljama ili ugovorima te opremljena sekretarijatom i fondacijama za poduzimanje akcija u posebnim područjima, poput, primjerice, UNDP-a (*United Nation Development Programme*). UN također uključuje i nevladine aktere kroz konzultantske usluge prijavom u ECOSOC (*Economic and Social Council*) i UN DGC (*UN Department of Global Communications*), kako bi se prvotno akreditirali i aktivno sudjelovali (UN, 2021c). Za realizaciju ciljeva UN koristi i druge mehanizme djelovanja poput akcija, organiziranja globalnih samita, osnivanja podružnica po regijama i državama, PR aktivnosti, poput obilaska UN-a s vodičem, sudjelovanja predstavnika na konferencijama, izdavanja brošura, publikacija i članaka, edukacija putem e-knjižnice, uključivanja poznatih osoba u promociju, koriste web stranice, medije (npr. UN WEB 24h TV kanal) i društvene mreže (YouTube, LinkedIn, Twitter, Facebook, Flickr, Pinterest, Tumblr, Snapchat, Medium) za govore, priče, izvješća, priopćenja za javnosti, videouratke, *newslettere*, novosti i sl. (UN, 2021d; UN, 2021e).

Program Ujedinjenih naroda za okoliš (*United Nations Environment Programme*, UNEP) ustanovljen je 1972. godine s ciljem postizanja održivog razvoja u zaštiti i očuvanju okoliša, sa sjedištem u Nairobiju (Kenija), te čini dio UN-ova sustava (UNEP, 2021a). UNEP jest vodeći globalni program s ciljem pružanja vodstva i poticanja suradnje oko brige za okoliš informiranjem, inspiriranjem i omogućavanjem ljudima da poboljšaju kvalitetu života bez ugrožavanja budućih naraštaja (UNEP, 2021a). Usmjerenost se prema energetici ocrtava u ideji o održivoj energiji kao prilici transformiranja života i ekonomija te istodobnog očuvanja planeta (UNEP, 2021b). UNEP-ov je cilj za održivom energijom polaganje temelja za elastičnu ekonomiju s niskim emisijama (UNEP, 2021a). U području energetike fokusirani su na poboljšanje razumijevanja znanosti, pružanje savjeta u kreiranju energetske politike vlada, kataliziranje javnog i privatnog financiranja čiste energije te podržavanje usvajanja tehnologija čiste energije (UNEP, 2021a).

Članice UNEP-a čine sve države članice UN-a. Budući da je u Agendi 2030 za održivi razvoj prepoznata potreba za jačom suradnjom s privatnim sektorom, kreirana je Strategija uključivanja privatnog sektora (UNEP, 2019). UNEP djeluje sličnim mehanizmima kao UN. Znakovite su fondacije kojima se financiraju projekti, kreiranja institucija za istraživanje, savjete i umrežavanje za energiju, klimu i održivi razvoj (npr. *UNEP DTU Partnership*), otvorena predstavništva u drugim zemljama, partnerstva sa sveučilištima te osnivanje kolaborativnih platformi, npr. *Global Alliance for Buildings and Constructions*, *Climate and Clean Air Coalition* i dr. (UNEP, 2021c; *UNEP DTU Partnership*, 2021). Uz te mehanizme, za informiranje i privlačenje javnosti UNEP upotrebljava niz PR aktivnosti poput kampanja, sudjelovanja predstavnika na konferencijama, izdavanja brošura i publikacija, izvješća, objave članaka, organizacija događanja, uporaba medija, internetskih stranica i društvenih mreža (npr. LinkedIn, Twitter, Instagram, Weibo) za izjave, govore, priče, videouratke, priopćenja za javnost i dr. (UNEP, 2021d).

The United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) prvi je pravi klimatski fokusiran ugovor, usvojen na samitu Rio Earth Summit u Rio de Janeiru 1992. te je dio „obitelji“ UN-a (Dubash i Florini, 2009; Cherp i dr., 2011; Van de Graaf i dr., 2013; Van de Graaf i Sovacool, 2020). Ondje je kao ultimativni cilj postavljeno postizanje stabiliziranih koncentracija stakleničkih plinova u atmosferi na razinu koja će prevenirati opasna antropogena miješanja u klimatskom sustavu, a prihvatilo ga je gotovo svih 200 članica država UN-a, uključujući Rusiju, OPEC i zemlje u razvoju (Van de Graaf i Sovacool, 2020). Intrigantno je to što je potpis ugovora

zapravo bio politički konsenzus jer nitko nije razumio što su „opasne razine miješanja“ (Van de Graaf i Sovacool, 2020). Osnovni se ciljevi i principi UNFCCC-a transliraju u konkretne aktivnosti koje se pregovaraju s državama. Najveći su odjek u javnosti imali sporazumi u Kyotu i Parizu (Kyoto protokol i Pariški sporazum).

Kyotski je protokol potpisan 1997. godine, no ratificiran je tek kasnije, osobito zato što ga nije htio potpisati SAD. Stupio je na snagu osam godina kasnije tj. 2005. zahvaljujući Rusiji, koja ga je ratificirala 2004 (Van de Graaf i Sovacool, 2020). Protokol je imao mnoštvo nedostataka jer su postavljeni ciljevi bili preskromni, ali i neadekvatni oko određivanja količine emisija. Dobar je primjer Rusija koja je prije raspada na manje države emitirala više emisija, pa je prema ovom protokolu dobila pravo na još više emisija jer su se ciljevi postavljali na temelju prethodnog razdoblja (Van de Graaf i Sovacool, 2020).

S druge strane, Pariški se sporazum smatra diplomatskom pobjedom, postignutom u prosincu 2015. nakon dugotrajnih neplodnih pregovora. Ratificiran je 11 mjeseci poslije, u studenom 2016. Glavni mu je cilj ograničenje globalnog zatopljenja znatno ispod 2 °C, po mogućnosti na 1,5 °C kako bi se izbjegnule katastrofalne posljedice klimatskih promjena (EP, 2019; UNFCCC, 2021a). Ovaj sporazum je prekretnica u realizaciji jer je posve suprotna od prijašnjeg Kyoto protokola. Ključ je uspjeha u tome da su sve države, ne samo razvijene, trebale pripremiti nacionalne planove o redukciji emisija do 2020, odnosno svakih 5 godina. Nacionalnim se planovima želi potaknuti deliberacija o energetske i klimatske politici kako bi kreiranje energetske politike bio nacionalno vođen proces (Van de Graaf i Sovacool, 2020). Međutim, vitalno je pitanje kako će sporazum biti proveden do kraja jer je prvi udarac doživio već u lipnju 2018, kad je američki predsjednik Donald Trump objavio povlačenje (Uperlainen i Van de Graaf, 2018; Van de Graaf i Sovacool, 2020). Istraživanja su pokazala da će emisije SAD-a i dalje padati jer će se ugljen zbog jeftinog plina iz škriljevaca i jeftinih obnovljivih izvora izbaciti sa tržišta (Uperlainen i Van de Graaf, 2018). Zato bi se mogao očekivati njihov ponovni ulazak u sporazum. No, važniji su mehanizmi djelovanja UNFCCC-a koji se vežu na važeće sporazume.

Tako je problematika oko izlaska SAD-a usmjerena na financijski mehanizam sporazuma koji gradi povjerenje između industrijaliziranih, zemalja u usponu i onih u razvoju zbog visine financijske participacije SAD-a (Uperlainen i Van de Graaf, 2018). Sporazum uključuje i tehničke mehanizme te mehanizme jačanja kapaciteta zemalja u razvoju (UNFCCC, 2021a). Mehanizmi

djelovanja UNFCCC-a, osim univerzalnog članstva i obveza po sporazumima, uključuju pregovaračke sesije oko klimatskih promjena na godišnjoj razini, kao što je *Conference of The Parties*, koji se svake godine održava na različitoj lokaciji te okuplja više od 25 000 sudionika (UNFCCC, 2021b). Informiranje se dionika na međunarodnoj sceni odvija komunikacijskim kanalima poput mrežnih stranica, društvenih mreža (Twitter, Facebook, Instagram i LinkedIn), objavljivanjem članaka te sudjelovanjem na konferencijama (UNFCCC, 2021b). Također, organiziraju se različita događanja na regionalnoj i globalnoj razini (UNFCCC, 2021c). UNFCCC se danas percipira kao ključni forum o raspravama oko klime i energije u međunarodnoj energetskej areni (Karlsson-Vinkhuyzen i McGee, 2013).

Svjetsko energetskej vijeće (*World Energy Council*, WEC) prva je stoljetna institucija u međunarodnim odnosima. Osnovana je 1923. kao *World Power Conference* okupljanjem 40 zemalja u organizaciji vizionara Daniela Dunlopa, kako bi se debatiralo o problemima u energetskej industriji (Kerebel i Keppler, 2009). Godine 1968. prerasla je u *World Energy Conference*, a od 1989. poznata je pod današnjim imenom (Wright i dr., 2013). U svom je djelovanju WEC prošao i izdržao mnoštvo promjena, od geopolitičkih i ekonomskih preokreta do kompletnog preoblikovanja načina razumijevanja i uporabe energije (WEC, 2021). Danas WEC djeluje kao globalna tranzicijska platforma s više od 100 članova nacionalnih vlada s fokusom na povlačenje inteligentnog vodstva u energetici i kataliziranju kroz pametno vođene dijaloge. Cilj mu je promoviranje održive opskrbe i uporabe energije za dobrobit svih. Mehanizmi su djelovanja organizacija konferencija (glavna jednom u tri godine), foruma, umrežavanja na nacionalnoj, regionalnoj i globalnoj razini te pružanje interaktivnih alata, poput *World Energy Issues Monitor* za praćenje vlada u energetskej tranziciji i *Energy Trilemma Index* za bolje praćenje razvojne energetske politike zemlje (WEC, 2021). Usto, WEC kontinuirano objavljuje publikacije na internetskim stranicama, obavlja istraživanja i analize (Sovacool i Florini, 2012), organizira radionice, sudjeluje na ostalim konferencijama te se koristi komunikacijskim kanalima poput Twittera, Facebooka, LinkedIna, YouTubea i Instagrama (WEC, 2021).

Iako je prema nekim istraživanjima Svjetska banka (*World Bank*) manje zastupljena kao akter u upravljanju energetikom, valja istaknuti da je oko pitanja energetike aktivna još od osnutka 1944 (Lesage i dr., 2010; Sovacool i Florini, 2012; Van de Graaf i Sovacool, 2020). Kreirana na konferenciji u Bretton Woodsu, prvotno je bila isključivo fokusirana na poratnu rekonstrukciju

Europe (Lesage i dr., 2010). Ubrzo je usmjerenje prebacila na razvoj s naglaskom na infrastrukturu poput brana, električne mreže, sustave navodnjavanja i ceste (World Bank, 2021a; 2021b; 2021c). Danas se Svjetska banka sastoji od pet odvojenih entiteta: Međunarodne banke za obnovu i razvoj (*International Bank for Reconstruction and Development*, IBRD), Međunarodnog udruženja za razvoj (*International Development Association*, IDA), Međunarodne financijske korporacije (*International Finance Corporation*), Multilateralne agencije za garantiranje investicija (*Multilateral Investment Guarantee Agency*, MIGA) i Međunarodnog centra za rješavanje investicijskih sporova (*International Centre for Settlement of Investment Disputes*, CSID), sa sjedištem u Washingtonu (Sovacool i Florini, 2012; World Bank, 2021d).

Glavni su dioničari Svjetske banke SAD, Francuska, Njemačka, Japan i Velika Britanija, a glavni zajmoprimci Brazil, Kina, Indija, Indonezija, Meksiko i Rusija (Van de Graaf i Sovacool, 2020). Današnja joj je uloga davanje zajmova i kredita zemljama u razvoju kako bi u pokušaju ublažavanja siromaštva na globalnoj razini stimulirala socijalni i društveni razvoj (World Bank, 2021b). Vrlo je impozantan podatak da je od 2014. do 2018. financirala energetske projekte u 65 zemalja (Van de Graaf i Sovacool, 2020). Sovacool i Florini (2012) opisuju je kao „puno veću instituciju od ostalih multilateralnih razvojnih institucija“. Prema Van de Graafu i Sovacoolu (2020), Svjetska banka ima velik potencijal upravljanja energetskim investicijama zemalja u razvoju te je glavni izvor financiranja investiranja u energetiku, poglavito u infrastrukturne projekte, uključujući plinovode, naftna i plinska polja te elektrane (Sovacool, 2017; Van de Graaf i Sovacool, 2020).

Iako Svjetska banka okuplja sve aktere (organizacije, privatni sektor, udruge), najčešće je kritiziraju udruge zbog financiranja projekata. One, primjerice, tvrde da se Svjetska banka koristila kao „vozilo“ za industrijalizirane zemlje kako bi otvorile sektore fosilnih goriva zemalja u razvoju zbog zadovoljavanja potrebe za energijom umjesto rješavanja pitanja siromaštva ili razvoja (Friends of the Earth, 2008). Dodatno, Van de Graaf i Sovacool (2020) tvrde da je, iako je zbog kritika lansirala neovisan mehanizam poznat kao *Inspection Panel* 1993. kako bi imala veću kontrolu nad vrstom financiranja projekata, ipak je od 2014. do 2019. potrošila čak 12 milijardi dolara na projekte povezane s fosilnim gorivima, što je trostruko veće davanje zajma za investiranje u fosilna goriva nego u projekte čiste energije. Mehanizmi su joj djelovanja vrlo slični onima u drugim organizacijama. Osim članstva, skupina djeluje kroz podružnice i PR aktivnosti putem

mrežne stranice, društvenih mreža (Twitter, Facebook, LinkedIn, Flickr, Instagram, blog), objavljivanja publikacija, članaka, organiziranja događaja, godišnjih konferencija, različitih analiza i istraživanja te sudjelovanja predstavnika na konferencijama ostalih organizatora i sl. (World Bank, 2021e).

Slična je u davanju zajmova za financiranje projekata u energetici i Europska banka za obnovu i razvoj (*European Bank for Reconstruction and Development*, EBRD), osnovana 1991. sa sjedištem u Londonu (Lee, 2005; Sovacool i Florini, 2012). Članstvo čini 69 vlada s pet kontinenata, EU i Europska investicijska banka (*European Investment Bank*, EIB) (EK, 2021a). Primarni joj je cilj podrška projektima privatnog sektora u istočnoj Europi i središnjoj Aziji te poticanje mehanizama slobodnog tržišta (Sovacool i Florini, 2012), ali i u srednjoj Europi te od 2011. na južnom i istočnom Mediteranu (EK, 2021a). Svoju je politiku poslovanja promijenila 2017, kad je cilj s podrške projektima usmjerila i na reforme u energetskej politici. Reforme podrazumijevaju dobro funkcioniranje tržišta koje uključuje inkluzivno, zeleno i integrirano dobro upravljanje (EBRD, 2021). Stoga EBRD i WEC usko surađuju baš zato što je europska regija fokusirana na razvijanje energetskej politike (WEC, 2021). Dobar je pokazatelj njezina uspjeha ulaganje 4,6 milijardi eura u projekte zelene ekonomije u 2019. godini, pri čemu je najveći dio otpadao na ulaganje u energetiku, čak 30 % (EBRD, 2020). Osim toga, u 2019. godini bili su u interakciji sa dionicima u 20 zemalja radi poboljšanja tržišnih uvjeta za zelene investicije (EBRD, 2020). Osim članstva, inicijativa, programa i pružanja podrške (Sovacool i Florini, 2012), EBRD se služi i ostalim mehanizmima kao što su radionice, godišnji forum, objava izvješća, publikacija, članaka te uporaba komunikacijskih kanala na društvenim mrežama (LinkedIn, YouTube, Facebook, Instagram) i internetskim stranicama (EBRD, 2021).

Međunarodna agencija za energiju (*International Energy Agency*) osnovana je 1974. prema odluci američkoga državnog tajnika Henry Kissingera, kao odgovor glavnih potrošačkih država članica OECD-a na prvi naftni šok 1973. za vrijeme Arapsko-izraelskog rata (Florini i Sovacool, 2009; Van de Graaf i dr., 2016). Cilj je njezina osnivanja bila obrana interesa kolektivne energetske sigurnosti članica, kojima ih obvezuje na držanje rezervi nafte za 90 dana potrošnje, koordinaciju te pružanje ključnih informacija o energiji (Sovacool i Florini, 2012; Leal-Arcas i Filis, 2013; IEA, 2020). Prva joj je aktivnost bila za vrijeme iranske revolucije 1979, kad su se cijene nafte na tržištu udvostručile. Među državama uvoznicama, članicama OECD-a, pojavilo se konkurentsko

ponašanje, a IEA-ina je koordinacija bila neformalna jer od vlada država članica nije dobila formalan odgovor oko držanja rezervi nafte (Keohane, 1984; Florini i Sovacool, 2009). Budući da je ona „kći“ OECD-a, uvjet je članstva da su države članice OECD-a, pri čemu tako tvore „klub potrošača“ razvijenih zemalja (Colgan, 2009; Dubash i Florini, 2011; Leal-Arcas i Filis, 2013; Van de Graaf i Colgan, 2015). S obzirom na uvjet držanja naftnih rezervi 90 dana, razvidno je da države s depozitima energetske izvora, poput Rusije, Irana i Kazahstana, ali i neke na Bliskom istoku, u središnjoj Aziji, Latinskoj Americi i Africi, nisu dio tog kluba (Leal-Arcas i Filis, 2013; IEA, 2020).

IEA želi širiti svoje članstvo na države s dokazanim energetske izvora kako bi mogla pravodobno odgovoriti na energetske šokove i dijeliti podatke, ali to predstavlja političku prepreku osnivačima, OECD-u odnosno IEA-u (Leal-Arcas i Filis, 2013). Godine 2013. planirala je članstvo Kine i ostalih pet rastućih ekonomija Indije, Rusije, Brazila, Južnoafričke Republike i Indonezije; međutim realizirano je pridruženo članstvo svima navedenima osim Rusije, a naknadno su pridruženi Maroko, Singapur i Tajland. Rusko pak članstvo nije realizirano zbog uvjeta učlanjena u OECD (Leal-Arcas i Filis, 2013, Downie, 2015; IEA, 2020). Valja istaknuti da je Rusija pokušala biti članica OECD-a od početka 1990-ih godina, no članstvo joj je, uz kontinuirano propitivanje vođenja politike odbijeno 2010. Ipak, 2012. uspjela je postati članica WTO-a (Clifton i Díaz-Fuentes, 2015). IEA se nečlanicama bavi u nastojanju da osigura transparentnost te da podijeli podatke kao odgovor na potencijalne krize (Leal-Arcas i Filis, 2013). Prema Leverettu (2010), članstvo Kine i Indije osigurat će korjenitu transformaciju Agencije, i to osobito zbog redistribucije moći donošenja odluka.

Postoji veći opseg mehanizama djelovanja IEA. Jedan je od mehanizama djelovanja i izdavanje vodeće godišnje publikacije (u studenom) o trendovima u energetici pod nazivom *World Energy Outlook*, koja uključuje analize i grafove te njezina projekcijska izvješća međunarodne energetske industrije (Van de Graaf i dr., 2016). Izvješća daju projekciju o evoluciji energetske potražnje, opskrbe, cijena i tehnologije u sljedećih 25 godina, kao i alternativne scenarije, ali i poruke politike IEA u izvješćima koje vlade i mediji s pozornošću prate (Van de Graaf i dr., 2016). Drugi su mehanizmi djelovanja obvezujući sporazumi o strateškim zalihama nafte (Cherp i dr., 2011) te međunarodna i regionalna partnerstva s organizacijama i forumima, primjerice s Azijskom razvojnom bankom (*Asian Development Bank*) i drugima (IEA, 2021a). Usto, Agencija nudi i

interaktivne treninge za ciljanu audijenciju: za centralne vladine službenike, nacionalne dionike kao što su izvršne agencije i privatni sektor, specifične eksperte npr. u energetske statistici, ali i menadžere te kreatore politika (IEA, 2021b). Valja tomu pridodati i kreiranja te lansiranja raznih programa za smanjenje emisija i tranziciju na niskougljičnu energiju, poput njezina programa *Clean Energy Transitions Programme* (CETP), lansirana u studenom 2017 (IEA, 2021c), ali i alata za sveobuhvatne statističke analize (primjerice, u području transporta koriste se alatom MoMo – *The IEA Mobility Model*) (IEA, 2021d). Od PR aktivnosti IEA rabi za svoju promociju i mrežne stranice, društvene mreže (Facebook, Twitter, LinkedIn, YouTube), *newslettere*, organiziranje događaja, izdavanje članaka i dr. (IEA, 2021e).

Osnivanje Međunarodne organizacije za obnovljivu energiju IRENA (*International Renewable Energy Agency*) u siječnju 2009, sa sjedištem u Abu Dabiju, ima zanimljiv epilog. Prvo, njezin se osnutak duguje diplomatskoj kampanji koju su vodile Njemačka, Španjolska i Danska (Van de Graaf, 2013; Van de Graaf i Sovacool, 2020). Zašto kampanje i zašto baš te tri države? Te su tri države bile nezadovoljne IEA-om jer su smatrale da im nedostaje podrške za prelazak na obnovljive izvore energije. Koncept IRENA-e rodio se 1990. kod pokojnog njemačkog socijaldemokrata Hermanna Scheera, člana Bundestaga od 1980. do 2010, koji je ideju promovirao u Njemačkoj te u nekoliko međunarodnih institucija, no bezuspješno (Van de Graaf, 2013; Van de Graaf i Sovacool, 2020). Nadalje, kao član Izvršnog odbora SPD-a (*Sozialdemokratische Partei Deutschlands*) predstavio je zahtjev za kreiranje IRENA-e u Vladin program, a zahtjev je prihvatio i Hans-Josef Fell iz „zelene“ koalicije za savezne izbore koji su se trebali održati u ljeto 2002. u Njemačkoj. Crveno-zelena koalicija imala je većinu, pa je i kreiranje organizacije uvršteno u koalicijski sporazum. Valja istaknuti da su upravo one bile te sile koje su gurale energetske tranziciju, tzv. *Energiewende*, u Njemačkoj (Van de Graaf i Sovacool, 2020).

Intrigantno je da se u isto vrijeme održavao i UN-ov svjetski samit o održivom razvoju u Johannesburgu (*UN World Summit on Sustainable Development*, 26. kolovoza 2002), na kojem su se Nijemci nadali jačoj rezoluciji na promociji obnovljivih izvora. I ti su pregovori rezultirali neuspjehom. Pri završetku samita okupile su se grupe država u koaliciju pod nazivom *Johannesburg Renewable Energy Coalition* (Van de Graaf, 2013). Prvu je konferenciju u Bonnu organizirala Njemačka te ju je jednoglasno podržalo 154 zemalja, no bez ijednog spomena IRENA-e (Van de Graaf, 2013). Konferencije su se održavale redom, u Peking (2005), potom

Washingtonu (2008) i Delhiju (2010) (Van de Graaf, 2013). S obzirom na to da je Njemačka učila na temelju pogrešaka, već je u siječnju 2007. promijenila taktiku, iniciravši seriju bilateralnih razgovora kako bi dobila podršku za osnivanje IRENA-e. Osnovana je, dakle, u siječnju 2009. na konferenciji u Bonnu, na kojoj je sudjelovalo 120 nacionalnih delegacija, a njih 70 postalo je zemljama potpisnicama (Sovacool i Florini, 2012; Van de Graaf, 2013). Ovomu nije bio kraj jer se Scheer uzaludno nadao mjestu direktora, dok je određeno da sjedište IRENA-e bude u Ujedinjenim Arapskim Emiratima (UAE) (Van de Graaf i Sovacool, 2020).

Ova su dva događaja povezana iz razloga što Njemačka nije htjela da direktor bude Scheer jer bi sabotirao sjedište u Abu Dabiju, dok su Ujedinjeni Arapski Emirati uvjetovali isto zbog aspiracije prema afričkim zemljama koristeći se moćnim financijskim mehanizmom (Van de Graaf i Sovacool, 2020). Tako je UAE bio spreman platiti svu logistiku te investirati 136 milijuna dolara u šest godina i kroz fond za razvoj Abu Dhabi još 50 milijuna dolara svake godine, dok je Njemačka ponudila svega 11 milijuna dolara (Van de Graaf i Sovacool, 2020). Epilog oko osnivanja IRENA-e zanimljiv je iz jednostavnog razloga, jer su „države izazivači“ s jakim korporativnim interesima u sektoru obnovljive energije iz nezadovoljstva kreirali agenciju opozitnu IEA-u.

Prema Van de Graafu (2013), IRENA je prva agencija postavljena s konkretnim ciljem vođenja i ubrzanja tranzicije na održivije energetske izvore. Osnovni joj je cilj promoviranje širenja i povećanja adaptacije te održive uporabe svih oblika obnovljive energije, kao i pomoć vladama u kreiranju nacionalne energetske politike (IRENA, 2021b). Zanimljivo je istraživanje Overlanda i Reischla (2018) koji su testirali koliko se često IRENA pojavljuje u strateškim dokumentima nacionalnih država, no ipak nisu mogli odrediti je li postojao utjecaj na kreiranje nacionalne politike. Što se tiče mehanizma njezina djelovanja, neke su od vrlo uspješnih inicijative poput *Global Atlas for Solar and Wind, Clean Energy Corridors* i dr. Ostali su njezini mehanizmu srodni onima IEA, poput izdavanja statističkoga godišnjeg pregleda analoškog naziva *World Energy Transition Outlook* kao i primjena raznih statističkih alata (IRENA, 2021c). Dodatni su mehanizmi djelovanja PR aktivnosti koje uključuju organizaciju različitih događaja, objavljivanje članaka i priopćenja za javnost, edukacije putem webinarima, sudjelovanja predstavnika na konferencijama, ali i uporaba mrežne stranice i društvenih mreža, Twittera, Facebooka, Instagrama, LinkedIna, Flickra i YouTubea (IRENA, 2021d).

Organizaciju zemalja izvoznica nafte (*Organisation of Petroleum Exporting Countries*, OPEC), kao suprotstavljenu stranu članicama IEA, osnovale su 1960. države proizvođači nafte (Dubash i Florini, 2011). Iako je cilj njezina osnutka bila stabilizacija cijena nafte na međunarodnom tržištu, usmjerena je isključivo na zaštitu interesa proizvođača nafte država članica osiguravanjem „stabilnih“ cijena nafte, pri čemu procjenjuje očekivanu potražnju kako bi im osigurala postojane prihode i pravedan povrat njihova ulaganja (OPEC, 2012; Dubash i Florini, 2011; Goldthau i Witte, 2010). Mehanizam je njezina djelovanja srodan onomu IEA-inu, samo inverzan jer je riječ o članicama proizvođačima nafte (Cherp i dr., 2011; Sovacol i Florini, 2012). Izdaje godišnju publikaciju *World Oil Outlook*, ali nedostupnu za preuzimanje na mrežnim stranicama ako se ne daju svi podaci preuzimatelja (OPEC, 2020b). Zanimljiva je i publikacija OPEC-a za djecu *I need to know*, kao edukativni sadržaj o procesu proizvodnje i važnosti nafte (OPEC, 2013).

Kao i IEA, OPEC djeluje putem sporazuma izlazne kontrole, odnosno putem kvota (Cherp i dr., 2011). U znanosti je dosta pozornosti posvećeno istraživanju modela ponašanja OPEC-a te se pokazalo vrlo zanimljivim istraživanje njegova ponašanja u smislu „robnog kartela“. Nedavna su istraživanja pokazala da je OPEC većinu vremena varao na dogovorenim proizvodnim kvotama te da nema kapacitet postavljanja svjetskih cijena nafte, iako je uvjerenje „robnog kartela“ perzistiralo kao „racionalni mit“ (Colgan, 2014). Prema Colganu (2014), utjecaj OPEC-a je političke, a ne ekonomske prirode. Izrazit je primjer OPEC-ovo podizanje cijena nafte za vrijeme Arapsko-izraelskog rata te nametanje embarga SAD-u i drugim zemljama koje su podržavale Izrael (Florini i Sovacool, 2009). Također, eklatantan je slučaj kad je podržavao val nacionalizacije naftne industrije, uključujući Libiju (1970), Alžir (1971–74), Irak (1972), Venezuelu (1974), Kuvajt (1974–77) i Saudijsku Arabiju (1973–80), kako odluke proizvodnje iznad svjetskih naftnih rezervi ne bi bile u rukama skupine „Sedam sestara“ (Colgan, 2014). Osim toga, valja istaknuti OPEC-ovu prvu interakciju s IEA-om nakon prvoga Zaljevskog rata 1991 (Downie, 2015).

U 21. stoljeću OPEC se percipira kao politički klub koji generira diplomatske i druge političke benefite svojim članovima, a kartelska im je reputacija integralan izvor političke snage (Colgan, 2014). Prema Colganu (2014) te Lesageu i Van de Graafu (2015), ali i Leveretu (2010), u carstvu politike OPEC ne predstavlja premisu vođe na globalnom tržištu nafte jer je rast cijena nafte zadnjih godina uvjetovan rastom energetske potražnje „rastućih sila“ Azije, posebice Indije i

Kine. Mehanizam je njegova djelovanja i uporaba komunikacijskih kanala poput Twittera, YouTubea, LinkedIna i Facebooka, ali i vrlo interesantnih kratkih brošura. Na internetskoj stranici OPEC-a moguće je pronaći brošuru u kojoj se objašnjava kako njihova nafta nije skupa, već je porez visok kojeg su postavile zemlje OECD-a visok (OPEC, 2021).

Kao rezultat suprotstavljenih interesa država članica IEA i OPEC-a 1991. osnovan je Međunarodni energetska forum (*International Energy Forum*, IEF) sa sjedištem u Rijadu, koji okuplja države izvoznice i uvoznice energije. Prema Fattouhu i Van der Linde (2011), osnivanje je potaknuto prvim Zaljevskim ratom 1991. te rastom broja nacionalnih naftnih kompanija u proizvođačkim i potrošačkim državama i njihovim investicijskim politikama i imovinskim akvizicijskim strategijama. Dodatno, prema Van de Graafu i Sovacoolu (2020), njihovi su se suprotstavljeni interesi IEA i OPEC-a očitavali u nesuglasju oko najjednostavnijih tema, pa je rezultat takva suparništva bio izražen indirektnom komunikacijom, i to putem medija, te je u konačnici kulminirao osnutkom IEF-a. Inicijativu su za to preuzele Francuska i Venezuela organizacijom tzv. Ministarskog seminara u Parizu 1991, uz pomoć Norvežana, a taj sastanak je bio vrlo znakovit jer je u to doba dijalog još uvijek bio tabu-tema (Van de Graaf i Sovacool, 2020). Ključne zemlje poput SAD-a, Velike Britanije, Japana i Saudijske Arabije u početku su pokazale malo interesa u dijalogu no s vremenom se i to izniveliralo (Van de Graaf i Sovacool, 2020).

Prema Yerginu (2006), IEF je dopuna radu IEA, koji integrira informacije izvoznica i uvoznica referirajući se na važnost tih informacija, poglavito kada bi došlo do panike potrošača, tj. zemalja uvoznica zbog prekida opskrbe, glasina ili straha. S druge strane, Van de Graaf i Sovacool (2020) naglašavaju da korisnost IEF-a primarno leži u prilikama kreiranja bilateralnih kontakata kroz dvogodišnje susrete, a ne u donošenju odluka. IEF pokriva 90 % svjetske ponude i potražnje nafte i plina, s vizijom postizanja globalne energetske sigurnosti kroz dijalog (IEF, 2020b). Danas on ima 70 zemalja članica (zemlje koje su članice i IEA i OPEC-a), no i ključne igrače izvan tih blokova poput Argentine, Kine, Indije, Meksika, Rusije i Južnoafričke Republike (IEF, 2021a). Leal-Arcas (2013) ističe prednost ove organizacije baš zato što uključuje tranzicijske ekonomije te Brazil, Kinu i Indiju.

Dodatni su mehanizmi djelovanja IEF-a statistička izvješća o cijenama energije kroz inicijativu *Joint Oil Data Initiative* (JODI). Valja napomenuti da potpisnici sporazuma nemaju posebne obveze, osim obvezu dostavljanja mjesečnih podataka o cijenama nafte. Osim toga, IEF

sintetizira podatke iz više izvora, i to APEC-a (*Asian Pacific Economic Cooperation*), iz EUROSTAT-a za Europsku uniju, IEA, OLADE-a (*Latin-American Organisation for Energy Cooperation*), OPEC-a i UNSD-a (*United Nations Statistics Division*), kako bi pružio sveobuhvatna izvješća na međunarodnoj sceni (Sovacool i Florini, 2012). Zbog sintetiziranja podataka iz više izvora nimalo ne čudi tvrdnja Van de Graafa i Sovacoola (2020) da pravodobnost, pokrivenost i pouzdanost podataka nisu uvijek standardizirani. IEF se kao i svaka organizacija služi PR aktivnostima koje se ne razlikuju puno od ostalih, poput komunikacijskih kanala (Twitter, YouTube, LinkedIn, Facebook), podržavanja i sudjelovanja predstavnika na ostalim konferencijama, objavljivanja novosti, članaka i komentara, priopćenja za javnost i sl. (IEF, 2021).

Ugovor o energetskej povelji (*Energy Charter Treaty*, ECT) međunarodni je instrument kreiran 1994. na ciljevima i načelima ugovora *European Charter Treaty* iz 1991. godine (Wälde, 1996; Van de Graaf i Sovacool, 2020). Cilj je ECT-a jačanje globalnih pravila energetske politike temeljenih na odredbama te smanjivanje rizika investiranja i trgovanja, pa su mu primarna područja zaštita investiranja, trgovine i tranzita, zaštita okoliša i rješavanje sporova, uključujući energetske učinkovitost i okoliš (Wilson, 2015; Rusnák, 2016). Ukratko rečeno, cilj je kreiranje sigurne klime investiranja u razvoj energetskeg sektora, posebice sektora prirodnog plina u bivšem Sovjetskom Savezu (Van de Graaf i Zelli, 2016), a ponajviše u zaštiti zapadnih ekonomija (Leal-Arcas i Filis, 2014). Dodatno, prema Dekaniću i Karasalihović Sedlar (2016), ECT je bio početak uspostavljanja europskeg sustava regulacije energetskeg tržišta.

Prema Wilsonu (2015), ECT obvezuje članice da ne diskriminiraju energetske trgovinske i transportne politike prekogranične suradnje kroz carine koje se protežu u nacionalnom postupku zaštite. Za ilustraciju valja razmotriti motive nastanka ovog instrumenta, iako je prema Wilsonu (2015) ECT najuspješnija organizacija u globalnoj ekonomiji. EU je prepoznala tri ključne prilike: (1) izvori se energije nalaze na granicama EU-a ili u njihovoj blizini (Rusija, Kaspijsko more, Bliski istok, sjeverna Afrika i Norveška); (2) države nastale raspadom Sovjetskeg Saveza i birokratskeg režima u središnjoj i istočnoj Europi mogu otvoriti svoje ekonomije zbog globalizacijskeg procesa; (3) geopolitičke i geoekonomske promjene u Euroaziji omogućuju novonastalim državama približavanje EU (Leal-Arcas i Filis, 2014; Van de Graaf i Sovacool, 2020). Zapravo je opća retorika govorila u prilog povećanju energetske sigurnosti razvijenih

europskih ekonomija postavljanjem pravila i normi kako bi se potaknulo otvaranje njihovih ekonomija kroz multilateralne organizacije (Leal-Arcas i Filis, 2014).

Srž je ECT-a njezina investicijska odredb. Zagonetnost je ta što je ta odredba dovela do gubljenja motivacije za učlanjenje u sporazum jer su postojala prava investitora, ali ne i njihove obveze. Članstvo je otvoreno za sve države. Danas ECT broji 50 članica; najvećim su dijelom to europske zemlje i zemlje bivšeg Sovjetskog Saveza. Intrigantno je da je ECT najvećim dijelom bio usmjeren prema Sovjetskom Savezu, koji pak nikad nije ratificirao ugovor. S obzirom na važnost trgovinske razmjene između EU i Rusije, implikacije neratificiranja sporazuma s ruske strane u velikoj mjeri smanjuje učinkovitost ECT-a zbog stavova EU-a i ostalih zapadnih energetske- uvoznih ekonomija (Leal-Arcas, 2014). Osim toga, Rusija nije zainteresirana za multilateralno upravljanje, već za upravljanje odnosima velikih sila kroz multipolarnost, odnosno balansiranje velike moći, iako se koristi bilateralnom suradnjom koja je ne razlikuje od ostalih tradicionalnih sila (Chin, 2016).

ECT mnoge države promatraju kao europsko „dijete“, ponajprije zbog članstva Japana i središnjoazijskih država, jedinih neeuropskih zemalja, te izostanka članstva supersila poput SAD-a, Kine i već spomenute Rusije (Konoplyanik i Wälde, 2006; Wilson, 2015). Države članice koje su inicijalno potpisale sporazum, ali ga nisu ratificirale jesu Australija, Bjelorusija i Norveška. Kako važni igrači poput Norveške i SAD-a nikad nisu bili njezini punopravni članovi, EU je osnovala novu instituciju, Europsku energetske zajednicu (*European Energy Community*), kako bi kreirala paneuropsko tržište s usklađenijim regulatornim pravilima (Van de Graaf i Sovacool, 2020). Modernizacija je ECT-a započela 2015. potpisivanjem političke deklaracije Međunarodnoga energetske ugovora (*International Energy Charter*); među 75 zemalja potpisnica bila je i Kina. U usporedbi s ECT-om deklaracija traži pojačanu trgovinu i investicijske tokove za održivu, sigurnu i pristupačnu energetske budućnost temeljenu na zakonima (Van de Graaf i Sovacool, 2020). ECT pak i dalje kritiziraju zbog pravila koja ometaju niskougličnu energetske tranziciju jer se i dalje štite ulaganja u fosilna goriva, a obnovljivi izvori nisu uopće pokriveni ugovorom (Van de Graaf i Sovacool, 2020). Mehanizam je djelovanja ECT-a potpisivanje i ratificiranje političke deklaracije potencijalnih država članica, kojom se obvezuju na omogućavanje olakšanog tranzita energije, napose nafte i plina cjevovodima kroz države (Sovacool i Florini, 2012; Van de Graaf i Zelli, 2016). Za razliku od ostalih organizacija, koristi se jednim

komunikacijskim kanalom na društvenim mrežama, i to Twitterom, te novostima na svojim mrežnim stranicama (ECT, 2021), Osim toga, zanimljivo je da je mrežna stranica ostala ista dok se koristi logotip i naziv Međunarodne energetske povelje¹⁰ (ECT, 2021).

Skupina G8 (*Group of Eight*) nastala je primarno kao neformalna skupina G6 (*Group of Six*) 1975, okupljanjem demokratskih industrijaliziranih zemalja povodom volatilnosti cijena nafte na globalnom tržištu (Florini i Sovacool, 2009). Skupini G6 pridružila se 1976. Kanada, a 1998. i Rusija, koja je u taj ekskluzivni klub ušla na poziv američkog predsjednika Billa Clintona. EU je pak nebrojiva članica, u istom položaju s ostalima uključena 1981. u svojstvu EEZ-a (Florini i Sovacool, 2009; Lee i Silver, 2014). Godine 2014. skupina je imala sedam članica zbog ruskog slučaja. Iako su vođe G7 (*Group of Seven*) polagale nade da će inkluzija Rusije zaštititi demokratski progres, ona nikad nije liberalizirala svoju ekonomiju (Lee i Silver, 2014). Za G7 rusko je članstvo bilo sporno jer je taj forum predstavljao klub istomišljenika demokracije, a ona je sve više ponirala prema autoritarizmu (Lee i Silver, 2014). To je pitanje postalo presudnim 2013. zbog potpore režima sirijskog predsjednika Bashara al-Assada oružjem, financijama i diplomatskim potezima neslaganja s članovima G8 (Lee i Silver, 2014). Ruska aneksija Krima 2014. rezultirala je dokazanim razilaženjem interesa te povredom vrijednosti i načela članica G8 (Lee i Silver, 2014). Suspenzija je Rusije bila jednoglasna, a reakcija SAD-a i EU-a bile su brze sankcije kako bi izolirali Moskvu. Američki je pak predsjednik Donald Trump pozvao Rusiju na ponovo pridruženje 2018; isto je učinio francuski predsjednik Emmanuel Macron 2019. Ostale članice taj zahtjev nisu podržale (CFR, 2019).

Mehanizam djelovanja skupina G7 i G8 jesu samiti, na kojima svaka članica naizmjenično svake godine sastavlja agendu samita s ključnim izazovima. Na agendama je samita od početka jedno od glavnih pitanja bila cijena nafte, no to se promijenilo 2000. zbog pregovora oko primjene Kyotskog protokola iz 1997, kad je na samitu Japan potaknuo inicijativu obnovljivih izvora energije (Kirton, 2006; Florini i Sovacool, 2011). Administracija SAD-a s predsjednikom Georgeom W. Bushom apsolutno nije pokazala nikakav interes za to pitanje (Kirton 2006; Fratianni i dr., 2007; Florini i Sovacol, 2011.). Nadalje, pitanje je energije ponovo bilo na rasporedu 2004.

¹⁰ Međunarodna energetska povelja (*The International Energy Charter*) je deklaracija političke namjere s ciljem jačanja energetske suradnje država potpisnica, a koji ne nosi nikakvu pravno obvezujuću ili financijsku obvezu. Poveljom se utvrđuju zajednička načela međunarodne suradnje u području energetike. Službeno je usvojena i potpisana 2015. godine na Ministarskoj konferenciji čiji je domaćin bila vlada Nizozemske (ECT, 2021).

zbog rasta cijena nafte i zabrinutosti zbog ovisnosti o Bliskom istoku i terorizma koji se ondje širio, dok je pitanje o klimatskim promjenama na rasporedu bilo već 2005. u Ujedinjenom Kraljevstvu (Fratianni i dr., 2007; Florini i Sovacool, 2011). Istraživanje Kirtona i Kokotsisa (2005) pokazalo je da je Gleneaglesov akcijski plan (*Gleneagles Plan of Action*) o klimatskim promjenama i područjima energije potpisalo gotovo 65 država. Na tom je samitu G8 postavio temeljni okvir prema kojem je IEA zadužena za alternativne scenarije, a Svjetska banka za kreiranje okvira ulaganja i financiranja inicijativa čiste energije (G8, 2005). Značajan je bio i samit 2006. u Sankt Peterburgu, kada se po prvi put definirala energetska sigurnost. U izvješću o globalnoj energetske sigurnosti izazov je energetske sigurnosti definiran kao „osiguravanje dovoljne, dostupne i okolišno odgovorne opskrbe energijom sa cijenama koje odražavaju tržišne osnove“ (Dubash i Florini, 2011). Tamošnjom je deklaracijom konstatirano da je „razvoj transparentnog, učinkovitog i kompetitivnog globalnog energetskeg tržišta“ najbolji način postizanja cjelokupne energetske sigurnosti (Dubash i Florini, 2011). Pojam se iz te deklaracije proširio i na deklaraciju sa samita 2009. skupine G20 (*Group of Twenties*).

G20 klub kreiralo je 19 industrijaliziranih zemalja i EU kao neformalni klub 1999, i to u jeku azijske financijske krize (Van de Graaf i Sovacool, 2020). Nastao je prvenstveno zbog kriza: financijskih kriza (1997–2001. i 2007–10), terorizma (od 2001) i kriza energije i okoliša (od 2007) (Kirton, 2016). Formalni je klub utemeljen 2008. kao odgovor na financijsku krizu u SAD-u te je okupio vodeće proizvođačke i potrošačke članice sustavne sigurnosti, čije su politike postale sve više politički otvorenije, vođene ekonomskim rastom, globalizacijom i uputama skupine G8 (Kirton, 2016). Članicama su dodijeljeni status, identitet i nov koncept sustavnih interesa kao što je „prosvijetljeni suverenitet“ (Kirton, 2016). Članice imaju više od 75 % svjetske potrošnje energije i gotovo 80 % svjetske emisije CO₂ (Van de Graaf i Sovacool, 2020).

Što se tiče energetike, skupina G20 po prvi je put na samitu u Brisbaneu 2014. cijelu sjednicu posvetila globalnim pitanjima energetike, prezentiranim u izvješću radne skupine (*Energy Sustainability Working Group*) kreirane za predsjedavanja Rusije 2013 (Van de Graaf i Sovacool, 2020). Nakon toga okupljanjem ministara energetike država članica u Turskoj uslijedio je samit 2015. te otad G20 nastavlja usvajati niz dokumenata energetske i klimatske politike (Van de Graaf i Sovacool, 2020). Postoje razni prijepori između G7 i G20 (CFR, 2019). Primjerice, Rusija je poslije 2014. ostala članica G20, dok G7 isto ne odobrava. S druge strane, G20 osporava smisao

postojanja skupine G7 zato što ona ne uključuje zemlje BRIC-a (Brazil, Rusija, Indija i Kina), čije su ekonomije u 21. stoljeću jače od onih članica G7 (Downie, 2015; CFR, 2019). Kada se govori o mehanizmima djelovanja obiju skupina, tada su najvažniji samiti. Prema Florini i Sovacool (2011), djelovanje je G8 i G20 putem samita važan i efektivan globalni upravljački mehanizam. Znanstvenici Leal-Arcas i Filis (2013) tvrde da samiti G20 skupine imaju priliku postati bitnim forumom kohezivnih akcija energetske sigurnosti i klimatskih promjena. Prema Kirtonu (2016), G20 skupina jest *hub* rastućega globalnog mrežnog upravljanja. Od PR aktivnosti G20 prakticira komunikacijske kanale na društvenim mrežama (Twitter, Facebook, Instagram) te novosti na internetskim stranicama (G20, 2021 dok se G7 koristi Twitterom i Instagramom te raznim novostima na svojim mrežnim stranicama (G7, 2021).

Europska unija (EU) jest regionalna organizacija koja se razvila iz Europske zajednice za ugljen i čelik (1951) pa je i aktivizam oko energetske sigurnosti oduvijek bio prisutan i u EU i u Europskoj zajednici za atomsku energiju (1957). Energetska je kriza 1973. zabrinula obje zajednice, pa je kreiranje energetske politike ostalo u njihovoj domeni iako su države članice umjesto toga odabrale individualna rješenja (Kirchner i Berk, 2010). Bez obzira na individualna rješenja članica, te su dvije zajednice pružile alat energetske politike bazirane na supranacionalnoj moći stečenoj kroz centralni autoritet (Maltby, 2013). Europska zajednica za ugljen i čelik stvorila je koncept „sigurnost opskrbe“ kroz zakone i s istim ciljem (European Coal and Steel Community, 1951: čl. 3). Europska zajednica za atomsku energiju uspostavila je interno tržište s ekskluzivnim pravom zaključivanja ugovora (European Atomic Energy Community, 1957: čl. 53). Naime, ovdje valja istaknuti da je energetika ocrkala svojevrstan paradoks te europske integracije. Kao što je već navedeno, europska integracija započela je s procesom oko energije Europske zajednice za čelik i Europske zajednice za atomsku energiju, a motor je integracije u području energetike napuknuo primjenom tih ugovora. Osim toga, za prvoga naftnog šoka (1973) SAD je uzeo kormilo u svoje ruke te osnovao IEA u Parizu, pa se o europskoj energetskej politici odlučivalo u Parizu, a ne u Bruxellesu (Van de Graaf i Sovacool, 2020). Situacija se promijenila 1992. s novim projektom EU-a, i to liberalizacijom plinskog i električnog tržišta.

EU ima eksplicitan pristup upravljanju energetikom baziran na liberalizaciji koju pokušava izvoziti nečlanicama EU-a na globalnoj pozornici (Van de Graaf i Colgan, 2015). Njegova mandatna i sveobuhvatna energetska politika uvedena je tek 2005. na sastanku Europskoga vijeća

u Londonu kao odgovor na ovisnost EU-a o uvozu energenata iznad 50 %, smanjenje rezervi ugljikovodika, poskupljenje energije i zastarjelost infrastrukture (Božinović, 2016). Događaj koji je poljuljao energetska nesigurnost EU-a jest ruska invazija na Krim početkom ožujka 2014 (EK, 2014) te početkom veljače 2022. U pitanje je dovedena isporuka plina prema Europi iz pravca Rusije (EK, 2014). Odnosi Rusije s tranzitnim zemljama – Ukrajinom 2006. i 2009. te Bjelorusijom 2007 – bili su i prije smetnja za rusko-europske energetske odnose (Dekanić, 2015). Rusija je 2006. i 2009. prekidom opskrbe oštetila članice EU-a: Mađarsku, Austriju, Slovačku, Rumunjsku i Bugarsku (Maltby, 2013). U agendi EU-a Rusija je postala prijetnjom. Egzogeni šok 2009. potaknuo je EU na vertikalnu integraciju formuliranja konzistentne energetske politike tzv. pristupom „od gore prema dolje“ (Maltby, 2013). Taj je pristup istražio Maltby (2013) uporabom kriterija moći: postavljanjem agende, predstavljajućom moći i implementacijskom dimenzijom moći. Utvrdio je da je moć postavljanja agende EK u konzistentnosti njihovih prijedloga razvoja internog i eksternog tržišta energije (Maltby, 2013). Ipak, predstavljajuća moć EK-a je limitirana, i to državama članicama, što se pokazalo prilikom održavanja pregovora Europske komisije 2011. u ime članica s novim dobavljačima iz kaspijske regije, dok je implementacijska dimenzija njegove moći derivirana iz financiranja infrastrukture, pa na internom tržištu EK djeluje kao „izvršitelj“ (Maltby, 2013). Taj transfer moći s država članica prema razini EU-a ograničavaju veće države zbog moguće erozije njihova suvereniteta u energetske politici, posebice u vanjskoj dimenziji (De Young i Schunz, 2012; Maltby, 2013; Leal-Arcas i Filis, 2013). Slijedi nekoliko primjera.

EU je članica Svjetske trgovinske organizacije (*World Trade Organization*, WTO), što znači da članice moraju poštovati ugovor s GATT-om (za energetska je politiku bitan čl. 5 „sloboda tranzita“), a također je potpisnica ECT-a, u kojem se prema čl. 7 obvezuje na „slobodu tranzita“ (Leal-Arcas i Filis, 2013). Dalje, jedan je od istaknutih primjera koji se pojavio s drugim egzogenim šokom, ruskom aneksijom Krima 2014 jest značaj energetske sigurnosti u političkoj agendi SAD-a i EU (Leal-Arcas i Schmitz, 2014). Prijedlog sporazuma „slobodne trgovine“ (tzv. *Transatlantic Trade and Investment Partnership*, TTIP), koji je kreiran u administraciji američkog predsjednika Donalda Trumpa, između SAD-a i EU te njezinih članica promijenio bi geopolitičku sliku u globalnoj ekonomiji energije. Ključno je da je SAD iskoristio zabranu izvoza Rusije te tako postao glavnim izvoznikom energije, nastojeći utjecajem kroz TTIP prevladati na energetskom tržištu EU-a (Leal-Arcas i Schmitz, 2014). S obzirom na cilj vanjske ekonomske politike SAD-a, „slobodan

izvoz LNG-a, sirove nafte i ostalih energetske proizvoda“, predloženi je TTIP bio instrument za ostvarenje njihova cilja, pri čemu bi EU, s jedne strane, imala alternativnu opskrbu energijom te bi pritom zaobišla Rusiju, dok bi SAD, s druge za SAD ojačao svoju moć i utjecaj u globalnoj energetskej areni (Leal-Arcas i Schmitz, 2014; Leal-Arcas i Grasso, 2016). Ugovor nije potpisan zbog niza prijevora, a glavni je zaključak bio taj da bi TTIP ulazio u ovlasti zemalja EU-a, da države ne bi zadržale suverenitet u standardima i ovlastima u zaštiti potrošača, zdravlja i kvalitete te da bi sklapanjem sporazuma države zapravo „nestale“ (Jurčić, 2016; Leal-Arcas i Grasso, 2016). EU je ovaj prijedlog sporazuma prepoznala kao priliku za prilagođavanje svojih energetskej politika, gdje su runde pregovora TTIP-a služile kao forum za razvoj zajedničke održive budućnosti i prilagođavanje putem direktiva (Leal-Arcas i Grasso, 2016).

Direktive, uredbe i odluke jesu mehanizmi kojima EU obvezuje svoje članice. Direktiva je zakonodavni akt kojim se utvrđuje cilj koji sve države članice EU-a moraju ostvariti, uz slobodan odabir načina njegova ostvarenja (EU, 2019). Uredba je također zakonodavni akt koji se mora u cijelosti primjenjivati u čitavoj EU (EU, 2019). Odluka je obvezujuća za one kojima je upućena (npr. država članica EU-a ili pojedinačno poduzeće). EU djeluje i kroz mehanizam preporuka i mišljenja, koje ne predstavljaju obvezu primjene (EU, 2019). Mehanizmi kojima ona djeluje ima bitnu ulogu u koordinaciji s Rusijom zbog ovisnosti o uvozu energenata iznad 50 % (Božinović, 2016). Primjerice, Treći energetskej paket i inicijative Europske energetske unije (EEU) odgovori su na političke pritiske Rusije. Međutim, budući da EU nema centralizaciju pregovora u ime država članica, Rusija ima prednost zaključivanja bilateralnih sporazuma s državama članicama u odabiru njihova energetskej miksa (Drent i dr., 2018). Prema Van de Graafu i Sovacoolu (2020), EU je razvila jednu od najambicioznijih klimatskej i energetskej politika. Sve države članice obvezale su se na realizaciju ciljeva „20-20-20“, koji podrazumijevaju redukciju stakleničkej plinova za 20 %, povećanje energetskej učinkovitosti za 20 % i povećanje udjela obnovljivej izvora u finalnom energetskej miksu za 20 % do 2020. godine te redukciju emisija za 40 % i obnovljivej izvora i energetskej učinkovitosti za najmanje 27 % do 2030, u odnosu na 1990 (Van de Graaf i Sovacool, 2020).

EU danas broji 27 članica (s Velikom Britanijom do 31. 1. 2020), koje funkcioniraju poput ekonomskog bloka s ostalim državama u okruženju promoviranjem ekonomske i političke integracije te uspostavljanjem zajedničkog tržišta trgovine i razmjene (Florini i Sovacool, 2011;

Leal-Arcas i Filis, 2013). Sukladno uspostvi zajedničkog tržišta i trgovine, ciljevi na području energetske politike uključuju promoviranje međupovezanosti tržišta energije među članicama i šire strateškim skladištenjem energije, redukcijom emisije plinova te postavljanjem nacionalnih ciljeva za prelazak na obnovljive izvore energije (Florini i Sovacool, 2011). Dodatni su joj mehanizmi djelovanja predstavništva u zemljama članicama, objavljivanje brošura i publikacija, skupljanje otvorenih podataka, organiziranje konferencija, sudjelovanja predstavnika na konferencijama te bogata uporaba komunikacijskih kanala i to društvenih mreža kao što su Twitter, LinkedIn, Instagram, Reddit, Facebook, Flickr, Spotify, Blogs, YouTube, Pinterest i Foursquare (EU, 2021).

Inicijativa za transparentnost ekstraktivne industrije (*Extractive Industries Transparency Initiative*, EITI) nevladina je organizacija tzv. javno-privatnog partnerstva, koja okuplja vlade, poduzeća i civilno društvo iz ekstraktivnog sektora (Sovacool i Florini, 2012; Van Austin i Andrews, 2016; Arond i dr., 2019). Ideju je na Svjetskom samitu o održivom razvoju u Johannesburgu predstavio britanski premijer Tony Blair 2002, a organizacija je osnovana 2003. u Londonu (Van Austin i Andrews; 2016; Van Austin, 2017). Njezin je cilj transparentnost upravljanja prirodnim resursima u smislu rješavanja korupcije u *upstream* aktivnostima naftnog i plinskog sektora dobrovoljnim objavljivanjem plaćanja, točnije u domeni fiskalnog uređenja (Van de Graaf i Colgan, 2016; Arond i dr., 2019). Mehanizmi su joj djelovanja, s jedne strane, članstvo država koje se obvezuju na implementaciju „dobrovoljnog globalnog standarda“, što podrazumijeva „dobrovoljno izvještavanje o iznosima koje su primile od kompanija“ te, s druge strane, podrška kompanija primjenom „dobrovoljnog globalnog standarda“ kojim se također „dobrovoljno“ obvezuju na izvještavanje o plaćanjima prema vladama (Sovacool i Florini, 2012; Van de Graaf i Colgan, 2016; Van Austin i Andrews, 2016; Van Austin, 2017).

Tim mehanizmima EITI želi ispuniti svoju svrhu u odnosu na civilno društvo, dok upravo karakter „dobrovoljno“ predstavlja ključ kritika inicijative (Sovacool i Florini, 2012; Van de Graaf i Colgan, 2016; Van Austin i Andrews, 2016; Van Austin, 2017). Sama priroda voluntarizma simbolizira EITI kao „meku moć“, bez obzira na moć jezika i aktera jer nema sigurnosti da će članovi ozbiljno izvještavati o svojim приходima (Van Austin i Andrews, 2016). Korist članstva u EITI-u jest porast investicija u državama bez korupcije, pa su države članice pozitivni indikatori investitorima za ulaganja jer time pokazuju da su na putu prema reformama energetskog upravljanja na nacionalnoj razini iskorjenjivanjem korupcije (Van Austin, 2017).

Pregledom članstva država iz tablice 3 vidljivo je da su članovi nekolicina ključnih razvijenih država, a ostale su manje, poneke nedemokratske i neprepoznatljive u međunarodnoj energetskej areni. S druge strane, pregledom članstva kompanija sektora nafte i plina moguće je uočiti da su članovi moćne energetske kompanije (ENI, BP, Royal Dutch Shell, Chevron, Total i ExxonMobil), odnosno da su članovi države ujedno i članovi kompanije iz razvijenih država. Uloga je nedržavnih aktera također značajna, a dobar su primjer interakcija djelovanja nedržavnih aktera iz Perua i Kolumbije koji su utjecali na proces obiju država te je tako Kolumbija 2018. postala prva američka država koja je ispunila sve zahtjeve EITI standarda (Arond i dr., 2019). U svakom slučaju, EITI predstavlja moćnu normu u međunarodnoj političkoj ekonomiji energije jer su transparentnost i odgovornost kroz ekstraktivni sektor u zadnjim desetljećima porasli na međunarodnoj agendi (Van Austin i Andrews, 2016). Iako ostaju otvorena pitanja kada je EITI proces „trijumf forme nad rezultatima sa stvarnom moći u rukama vlade i korporativnih elita“, ipak EITI igra ključnu ulogu, zajedno s ostalim nevladinim akterima, u izgradnji sposobnosti civilnog društva (Van de Austin, 2017). Moglo bi se reći da je EITI dobar primjer inicijative izazova i prakse kolektivnog upravljanja (Van Austine, 2017). Pregledom dodatnih mehanizama koje EITI organizacija koristi, to su PR aktivnosti: objavljivanje publikacija, novosti, članaka, izvješća i otvorenih podataka za svaku zemlju članicu, korištenje komunikacijskih kanala na društvenim mrežama (Twitter, YouTube, LinkedIn, Facebook) kao i slanje *newslettera* (EITI, 2021).

Prijatelji zemlje (*Friends of the Earth*, FoEI) međunarodna je nevladina organizacija, tzv. akter civilnog društva, koju su utemeljili u Roslagenu (Švedska) aktivisti iz Švedske, Francuske, Britanije i SAD-a 1971 (FoEI, 2020). Danas organizacija ujedinjuje više od 30 nacionalnih organizacija s 1000 lokalnih skupina, a cilj joj je očuvanje okoliša i socijalne pravde (FoEI, 2020). Iste je godine osnovan *Greenpeace*, međunarodna nevladina organizacija utemeljena u Vancouveru (Kanada) 1971, koja danas broji 27 neovisnih nacionalnih i regionalnih organizacija diljem svijeta (Greenpeace, 2020). Opisuje se kao „neovisna globalna organizacija koja nastoji mijenjati stavove i ponašanja s ciljem zaštite i očuvanja okoliša te promicanja mira“ (Greenpeace, 2020). *Greenpeace* organizacija je rezultat protestne kampanje američkog nuklearnog testiranja u sjevernom Pacifiku (Smith i dr., 2017). Uspjeh te kampanje nastavio se u protestima protiv nuklearnog testiranja u Francuskoj, sve do današnjih dana (Smith i dr., 2017).

Prema Mackayu i Munru (2012), *Greenpeace* se može smatrati i ponekad pretjerano radikalnom organizacijom zbog svojih direktnih taktičnih aktivnosti poput okupiranja naftnih platformi i diseminacije u globalne medije. Mackay i Munro (2012) iz neogramscijske je perspektive definiraju sloganom „Greenpeace kao oružje“. Mehanizam su djelovanja organizacija *Friends of the Earth* i *Greenpeace* kampanje, iako prema Smithu i dr. (2017) navedeno predstavlja prikrivene akcije lobiranja. Obje organizacije kroz svoje nacionalne organizacije također pokušavaju utjecati na izvršnu vlast kako bi prilagodili savjesne okolišne i odgovorne politike te zakone (Falkner, 2003; Smith i dr., 2017). Svojim kampanjama ohrabruju članove društva da im se pridruže te da zajedničkim snagama lobiraju i među multinacionalnim naftnim kompanijama i među izvršnom vlasti, u čemu im pomaže napredna telekomunikacijska tehnologija (Smith i dr., 2017). Koriste se pritom priopćenjima za javnost, blogom i objavom članaka i izvješća te sudjeluju na konferencijama, (FoEI, 2021). Od komunikacijskih se kanala koriste društvenim mrežama, i to Instagramom, Twitterom, Facebookom i YouTubeom. Usto, *Greenpeace* posjeduje i svoju mrežu za povezivanje ljudi *GitHub* (Greenpeace, 2021), a *Friends of The Earth* omogućuju tzv. *chat*, odnosno izravno slanje upita i odgovora (FoEI, 2021).

Koalicija za odgovorne okolišne ekonomije (*Coalition for Environmentally Responsible Economies*, CERES) međunarodna je neprofitna organizacija osnovana 1989, koja umrežuje utjecajne investitore i kompanije te organizacije za okoliš i javne interesne grupe (Lorens i dr., 2008). Cilj joj je izgradnja vodstva i rješenja kroz ekonomiju adresiranjem održivosti i izazova klimatskih promjena (CERES, 2020). Mehanizam njenog djelovanja je ponajprije kroz članstvo, kojim se obvezuje na 10 načela. Postoje, usto, različite inicijative koje nastaju kroz četiri mreže: investitora, kompanija, kreatora klimatske i energetske politike te neprofitnih organizacija. Primjerice, jedna je od inicijativa mreže kreatora klimatske i energetske politike inicijativa BICEP (*Business for Innovative Climate and Energy Policy*), osnovana 2009. s misao vodiljom o tom kako izazovi klime i čiste energije predstavljaju velike prilike, ali i urgentne rizike globalnog poslovanja (CERES, 2020). Članovi CERES-a obvezni su pridržavati se triju načela inicijative: povećati prilagodbu na obnovljive izvore energije i energetske učinkovitost, povećati investicije u ekonomije čiste energije te povećati potporu otpornosti na klimatske promjene (CERES, 2020). Članovi inicijative imaju težinu na razini državne i federalne politike, i to od pitanja obnovljivih izvora do standarda ekonomičnosti goriva, od različitih mjerenja zraka (npr. *Clean Air Act*

Measures) do Pariškog sporazuma o klimatskim promjenama (CERES, 2020). Veliku pozornost privlači broj članova CERES- a kroz sve mreže, ali je intrigantna nedostupnost informacija o konkretnom članstvu. S obzirom na navedeno, moguće je procijeniti da je takav izbor organizacije usmjeren na lobističke aktivnosti. S jedne strane, organizacija je na globalnoj razini jedinstvena jer je ona jedina neprofitna organizacija takve vrste. S druge strane, CERES u ime četiriju oporbenih strana utječe na postavljanje prioriteta globalnog upravljanja energetikom.

Ostali akteri koji su zadobili pozornost u literaturi o globalnom upravljanju energetikom jesu Svjetska trgovinska organizacija (*World Trade Organisation*, WTO), Međunarodna agencija za atomsku energiju (*International Atomic Energy Agency*, IAEA), Partnerstvo za suradnju u području energetske učinkovitosti (*International Partnership for Energy Efficiency Cooperation*, IPEEC), Međuvladin panel o klimatskim promjenama (*Intergovernmental Panel on Climate Change*, IPCC), Organizacija latinoameričkih zemalja za energiju (*Organizacion Latinoamericana de Energia*, OLADE), Fond za globalni okoliš (*Global Environment Facility*, GEF) i Forum zemalja izvoznica plina (*Gas Exporting Countries Forum*, GECF), zatim financijske institucije poput Međuameričke banke za razvoj (*Inter-American Development Bank*, IDB) i Azijske razvojne banke (*Asian Development Bank*, ADB), ali i različite forme javnog-privatnog partnerstva kao što je Partnerstvo za obnovljivu energiju i energetska učinkovitost (*Renewable Energy and Energy Efficiency Partnership*, REEP), koje okupljaju korporacije, društvene skupine i vlade oko ciljeva globalne energetske politike (Florini i Sovacool, 2009; Sovacool i Florini, 2012; Lesage i dr., 2010; Van de Graaf i Colgan, 2015; Wilson, 2015). Osim njih, u globalnom upravljanju energetikom važnost dobivaju i ostale regionalne organizacije poput Energetske zajednice, ali i razne udruge poput Udruženja europskih operatera prijenosnog sustava (*European Network of Transmission System Operators*, ENTSO-E) i organizacije Europsko udruženje za vozila na prirodni i bioplin (*The Natural & bio Gas Vehicle Association*, NGVA Europe).

Zaključno valja istaknuti značaj nedržavnih organizacija, koje funkcioniraju kao stimulans globalnom upravljanju energetikom. Aktivističke grupe za okoliš sudjeluju u oblikovanju globalne agende i pritiscima prema privatnim kompanijama (Falkner, 2003). Još je Falkner (2003) potvrdio dvije taktične aktivnosti djelovanja nedržavnih organizacija: 1) ciljanje individualnih kompanija koje optužuju za štetno ponašanje prema okolišu te tako postižu promjenu ponašanja drugih kompanija u suočavanju s izazovima usklađivanja s višim standardima za okoliš i 2) ciljanje

poslovnog sektora traženjem da se uključe u proces formiranja specifičnog sektora za definiranje standarda okoliša. Falkner (2003) također iz neogramscijevske perspektive zaključuje da su nedržavni akteri primjer „fenomena privatnog upravljanja“ jer dolazi do složenih javno-privatnih veza u kojima javni i privatni autoriteti idu „ruku pod ruku“ kako bi redefinirali parametre oblikovanja globalne politike i postavili prioritete globalnog upravljanja.

2.4.1.4. Prioriteti globalnog upravljanja energetikom

Prioriteti globalnog upravljanja energetikom spadaju u formu javnog upravljanja (*governance*), ali se ne oslanjaju na formalni autoritet koji provodi vlada (*government*) (Rosenau i Czempiel, 1992). Forma upravljanja reflektira aktivnosti koje su poduprte zajedničkim ciljevima nedržavnih aktera. Riječ je, dakle, o esencijalnim ciljevima međunarodnih organizacija i udruga proizašlih iz misije i vizije te je za njihova ostvarenja potrebno aktivno djelovati.

Dubash i Florini (2011) kategorizirali su pet ključnih potencijalnih aktivnosti međunarodnih organizacija i udruga: 1. sigurnost opskrbe i potražnje; 2. ekonomski razvoj; 3. međunarodna sigurnost; 4. održivost okoliša; 5. dobro nacionalno upravljanje (Dubash i Florini, 2011). Korak dalje otišli su Van de Graaf i Colgan (2016) koji su aktivnosti tipizirali u globalne prioritete upravljanja energetikom prema vrlo sličnoj kategorizaciji: 1. energetska sigurnost; 2. ekonomski razvoj; 3. međunarodna sigurnost; 4. zaštita okoliša; 5. dobro nacionalno upravljanje. Usto, istraživanjem su precizirali prioritete koje ispunjavaju globalni akteri u međunarodnoj energetskej areni (prikazani na slici 4).

	IEA	OPEC	IAEA	IRENA	IEF	WB	WTO	UNFCC	EITI
Energetska sigurnost	✓	✓	✓	✓	✓	✓			
Ekonomski razvoj	✓	✓			✓	✓	✓		
Međunarodna sigurnost			✓						
Zaštita okoliša	✓		✓	✓		✓		✓	
Dobro nacionalno upravljanje	✓								✓

Slika 4: Prikaz ispunjavanja prioriteta globalnog upravljanja energetikom međunarodnih organizacija

Izvor: Van de Graaf, T., Colgan, J.(2016). *Global energy governance: a review and research agenda*. (str. 8). Pristupljeno 3. rujna 2019. na <https://doi.org/10.1057/palcomms.2015.47V>

Istraživanje Graafa i Colgana (2016) pokazuje da, primjerice, IEA, IRENA i WB rade na istim prioritetima, ali da je u aktivnostima unutar tih ciljeva prisutna velika heterogenost. Kao primjer valja uzeti IEA koja radi na pet prioriteta, ali je zapravo fokusirana isključivo na asistiranje razvijenim zemljama u izradi racionalnijih ekonomskih politika. EITI je pak fokusirana na transparentnost najma resursa od energetske izvoznih zemalja. Istaknuti su primjeri IEA i OPEC, kojima je prioritet rad na energetske sigurnosti, pri čemu je IEA orijentirana na sigurnost opskrbe energijom, a OPEC na sigurnost potražnje za energijom (Van de Graaf i Colgan, 2016). Činjenica je da se države priklanjaju akteru koji odgovara njezinim nacionalnim interesima i esenciji pripadnosti. Esencija pripadnosti odnosi se na klasifikacije njihovih preferencija; je li, primjerice, riječ o državi uvoznici ili izvoznici ili pak tranzitnoj, razvijenoj ili državi u razvoju, ali i je li naftna kompanija u vlasništvu države (Van de Graaf i Colgan, 2016).

Kategorije globalnog upravljanja energetikom Van de Graaf i Sovacool (2020) sažimaju u četiri kategorije, izbacujući tako kategorije ekonomskog razvoja i međunarodne sigurnosti te dodajući kategoriju pristup energiji svima. Razlog njihove preinake leži u konceptu „globalnog javnog dobra“, u kojem koncept implicira međunarodno upravljanje politikom u području energetike (*energy policy*) i opskrbu globalnim javnim dobrom na međunarodnoj suradnji (Van de

Graaf i Sovacool, 2020). Za prikaz ispunjenja prioriteta globalnog upravljanja energetikom međunarodnih organizacija i udruga ipak se kategorizacija prema Van de Graafu i Colganu (2016) ocjenjuje kao prikladnija.

Na globalnoj razini postoji pluralnost aktera i interesa koji imaju utjecaj na globalno upravljanje energetikom, a kao što je vidljivo na slici 4, međunarodne organizacije zapravo rade na istim prioritetima globalnog upravljanja. Pluralnost i preklapanje u literaturi predstavlja koncept tzv. „kompleksnosti režima“, koji su kreirali Raustiala i Victor (2004), odnosno „globalne arhitekture upravljanja“, koji su kreirali Biermann i dr. (2007). Prema Biermannu i dr. (2009; 2010), definiran je kao koncept „ambicioznog sustava javnih i privatnih institucija koje su opunomoćene ili aktivne u datom području svjetske politike“.

Pregledom odabranih globalnih energetske aktera u upravljanju energetikom (tablica 3) zaključuje se da organizacije predstavljaju organizacijsko ponašanje i kolektivnu akciju, ali i natjecanje s obzirom na kompleksnost arhitekture upravljanja u međunarodnoj energetskej areni. Organizacijama kao i članovima glavni su pokretači logika utjecaja i logika članstva (Dialer i Richter, 2019). S jedne strane, organizacije putem ciljeva pokazuju svoje interese i za te se interese strateški koriste mehanizmima djelovanja, tzv. logikom članstva, pri čemu logika članstva podržava njihovu logiku utjecaja. S druge strane, članovi organizacije svoje interese potvrđuju članstvom i njihova logika članstva podržava njihovu logiku utjecaja (Dialer i Richter, 2019). Dakle, logika članstva i logika utjecaja natjecateljski su pokretači udruženog ponašanja, što može konstruirati komplementarnu dinamiku međusobnog jačanja i podrške (Dialer i Richter, 2019). Ta dinamika međusobnog jačanja i podrške kristalizira se u njihovu postavljanju prioriteta globalnog upravljanja energetikom. Na nacionalnoj razini postoji samo jedan akter koji ima autoritet u prilagođavanju i reformi energetske politike, a to je suverena država (Leal-Arcas i Filis, 2013; Van de Graaf i Colgan, 2016). Kreatori energetske politike na nacionalnoj razini traže onog aktera koji će prema njihovim interesima i preferencijama biti uspješniji u realizaciji njihova preferiranoga energetskeg pozicioniranja (Van de Graaf i Colgan, 2016).

2.4.2. Pozadinski pokretač energetskeg pozicioniranja – nacionalna deliberacija o sadržaju energetske politike

Nacionalna je deliberacija o javnim politikama „egalitarna rasprava o nekoj politici ili njezinim problemima“, koja u suvremenim političkim znanostima simbolizira kolektivni proces javne rasprave (Petković, 2014: 44). Navedeno se simboliziranje povezuje s različitim oblicima institucijskog dizajna i participacijskih eksperimenata (Petković, 2014). Nadalje, nacionalna deliberacija o sadržaju energetske politike veže se uz prve korake ciklusa procesa stvaranja određene javne politike te uključuje aktivnosti postavljanja politike na dnevni red i rasprave o prioritetima politike (Howlett i Ramish, 2020) ili inicijative (Grdešić, 1995). U fazi inicijative javne politike nužno je definirati problem, odnosno nepoželjno stanje koje treba promijeniti te kroz deliberaciju odrediti i poželjno buduće stanje (Howlett i Ramish, 2006; Jann i Wegrich, 2007; Petek i Petek, 2014). Kroz tu se fazu odvija stvaranje sadržaja rada političkih tijela ili, jednostavnije rečeno, izbor i uvrštavanje problema na dnevni red odlučivačkih tijela vlade, gdje su ključni, prema gruboj klasifikaciji, sljedeći subjekti: akteri u političkom sustavu i tijelima javne vlasti te akteri izvan vlade (Grdešić, 1995).

Inicijativa i rasprava o politici zaokuplja, stoga, drugi okvir utjecajnih čimbenika teorijskog okvira ovog rada (okvir E), koji se odnosi na deliberaciju o sadržaju energetske politike u upravljanju energetikom na nacionalnoj razini. Ta se deliberacija drži bitnim čimbenikom razvoja strategije energetskeg pozicioniranja države (Bradshaw, 2012; 2014). Za shvaćanje energetskeg izazova važno je razumijevanje i utvrđivanje čimbenika koji utječu na nacionalno upravljanje energetikom. Razlog je tomu što čimbenici deliberacije prema Pollittu i Bouckaertu (2011) mogu imati odlučujući utjecaj na brzinu i opseg promjena energetskeg pozicioniranja (čimbenik okvira F), kao i na smjer pozicioniranja (čimbenici okvira G, H i I te okvira J na slici 1).

Zbog meritornosti strukturnih značajka u deliberaciji u nacionalnom upravljanju energetikom temeljno se uporište u razumijevanju kompleksnosti daje Pollittu i Bouckaertu (2011). Strukturne značajke deliberacije u nacionalnom upravljanju energetikom izvire iz političkog sustava države, što može biti manje ili više jednostavno; to se pak odnosi na ograničenja i obuzdavanja koja ovise o strukturi države i izvršne vlasti. Kada se u obzir uzmu autoritarne države, primjerice, izvoznice energije poput Rusije, Venezuele, Azerbajdžana, Irana, Kazastana, Libije, Katra, Saudijske

Arabije, Turkmenistana i Uzbekistana, centralna je moć donošenja odluka koordinirana na najvišoj razini, tj. na razini centralne vlade (Van de Graaf, 2013). Dobar je primjer Rusija koja je visoko centralizirana i federalna država, u kojoj je, međutim, predsjednik gotovo uvijek uključen u proces energetske pozicioniranja kroz predsjedničku administraciju, premijera, vladine zakonodavne skupštine i regionalne administracije (Aalto i dr., 2012). Ondje ministri i vladine agencije preuzimaju odgovornost za dozvole i strateško planiranje dok akcijama rukovode kompanije specijalizirane za energetiku i usluge, ali uz odluku predsjednika (Aalto i dr., 2012).

Strukturne značajke deliberacije u nacionalnom upravljanju energetikom sastoje se i od stilova nacionalnog upravljanja energetikom koji imaju vrijednosnu dimenziju jer se reflektiraju na energetske pozicioniranje države, i to kreiranjem energetske politike i regulatornih okvira, pa time i upravljanju investicijama države i odlukama o potrošnji energije (Pollitt i Bouckaert, 2011; Van de Graaf i dr., 2016). Michael Bradshaw (2010; 2014) tvrdi da će odabir stila nacionalnog upravljanja energetikom ovisiti o energetske dilemi s kojom se država suočava. Bradshaw (2010) pojašnjava da su energetske dileme država nastale na temelju dvaju globalnih izazova i jednog procesa: energetske sigurnosti i klimatskih promjena na koje je utjecao proces ekonomske globalizacije, što definira kao novu energetske paradigmu 21. stoljeća (Bradshaw, 2010). Prema Bradshawu (2010), dakle, svaka kategorija zemalja identificirana s energetske dilemama i stilom nacionalnog upravljanja producira nadmetanje među njima i regijama u međunarodnoj areni, pa je potreba za energetske pozicioniranjem svake od njih prijeko potrebna za preživljavanje ili za dominaciju, ovisno o njihovoj definiranoj energetske strategiji.

S druge strane, Van de Graaf i Zelli (2016), uzimajući u obzir postojanje „varijanti kapitalizma“¹¹ (Hall i Soskice, 2001; Schröder, 2013¹²), govore u prilog tomu da svaka država svojim stilom upravljanja energetikom podržava ili odbija tržište snage prema energetske

¹¹ „Varijante kapitalizma“ je teorijski okvir postavljen od strane znanstvenika Peter Halla i Davida Soskice (2001) prilikom analiza suvremenog kapitalizma. Njime se rasvjetljava uloga političkih i ekonomskih institucija u koordinaciji različitih obrazaca ekonomskog rasta. Zapravo teorijski okvir „donosi tvrtke u centar analize komparativnog kapitalizma“ što znači da su tvrtke u interakciji sa ostalim dionicima kroz miksa tržišnih i ne tržišnih mehanizama. Hall i Soskice (2001) pružaju dva idealna tipa političke ekonomije: ekonomiju liberalnog tržišta i ekonomiju koordinacijskog tržišta. Više pročitati u: I. Hall, P., Soskice, D. (2001). *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. New York: Oxford University Press. Pristupljeno 1. travnja 2020. na <https://b-ok.cc/book/685528/a9012d>;

¹² Više pročitati o varijantama kapitalizma“ u Schröder, M. (2013). *Integrating Varieties of Capitalism and Welfare State Research: A Unified Typology of Capitalisms*. London: Palgrave Macmillan. Pristupljeno 1. travnja 2020 na <https://b-ok.cc/book/2688131/a44024>

proizvodnji i upotrebi, industrijskim odnosima i drugim aktivnostima. Ističu i postojanje „nacionalizma resursa“, koji esencijalno pokazuje kako neke države snažno reguliraju i nadziru energetske aktivnosti, dok neke puštaju sudionike na tržište i posluju slobodnije (Bebbington, 2013; Van de Graaf i Zelli, 2016; Bebbington i dr., 2018). Primjer je toga pojava rastućih sila na energetsom tržištu u 21. stoljeću, koje kontinuirano transformiraju stilove nacionalnog upravljanja energetikom, posebice u Africi i Latinskoj Americi (Dubash i Florini, 2011; Van de Graaf i Zelli, 2016). Tako su Brazil i Kina krenuli u „naftni safari“ te su istodobno započeli s pritiscima o formiranju i funkcioniranju institucija regionalnog upravljanja energetikom (Van de Graaf i Zelli, 2016). Van de Graaf i Zelli (2016) naglašavaju da postoji više stilova upravljanja energetikom, osobito kada se u obzir uzmu nekapitalističke zemlje u razvoju. Postoje kondicije međunacionalnih razlika u stilovima upravljanja energetikom koji se prezentiraju u tablici 4 (Hughes i Urpelainen, 2015; Van de Graaf i Zelli, 2016).

Uvjeti razlika u stilovima nacionalnog upravljanja energetikom, koji se sažimaju u tablici 4, ovisit će o strukturnim i dinamičkim elementima. Vrlo je bitan strukturni element politički sustav države, a pridruženi su elementi geografski položaj i klimatske karakteristike zemlje. Geografskomu se položaju pridaje pozornost jer on uvjetuje ključnu poziciju u raspolaganju resursima i donošenju odluka razvoja (Van de Graaf i Zelli, 2016). Ilustracije radi, za razvoj ekstraktivne industrije (npr. dobivanje nafte, plina, ugljena, uranijuma i dr.) neophodno je je li riječ o proizvođačkoj ili uslužnoj državi, a jedan je od uvjeta odluka razvoja posjedovanje resursa države (Van de Graaf i Zelli, 2016; Gochberg i Menaldo, 2016). Isto vrijedi i za tvornice; one se ne mogu postavljati bilo gdje (Van de Graaf i Zelli, 2016; Gochberg i Menaldo, 2016). Klimatske karakteristike dodatno obogaćuju značenje uvjeta u razlikama stila upravljanja energetikom jer, primjerice, hladnije regije imaju veće opterećenje grijanja (npr. Ujedinjeno Kraljevstvo i Danska su hladnije od Španjolske i Portugala), što utječe na pokazatelj više energetske potrošnje po stanovniku (Van de Graaf i Zelli, 2016).

Tablica 4: Prikaz uvjeta razlika stilova nacionalnog upravljanja energetikom i mehanizama

UVJETI RAZLIKA U STILOVIMA NACIONALNOG UPRAVLJANJA ENERGETIKOM		
Strukturni elementi	Dinamički elementi	NAJČEŠĆI MEHANIZAM DINAMIČKIH ELEMENATA
1. politički sustav	1. političke preferencije države	- broj direktiva i izjava političkih lidera
2. geografski položaj države	2. organizacija institucionalne strukture	- broj odjela - broj ministara
3. klimatske karakteristike države	3. tip instrumenata energetske politike	- porezi - subvencije - propisi

Izvor: Prilagođeno prema Hughesu i Urpelainenu (2015) i Van de Graafu i Zelliju (2016)

Prema Van de Graafu i Zelliju (2016), dinamički elementi koji uvjetuju razlike u stilovima jesu političke preferencije države, organizacija institucionalne strukture i tipovi instrumenata energetske politike. Najčešće su korišteni mehanizmi političkih preferencija države direktive i izjave političkih lidera, a one su derivirane iz strukturnih elemenata (Van de Graaf i Zelli, 2016). Mehanizmi organizacije institucionalne strukture većinom se odnose na načine formiranja broja odjela i broja ministara za energetiku (Hughes i Urpelainen; 2015; Van de Graaf i Zelli, 2016). Primjerice, vođenje i planiranje energetske politike Indije dugo je obavljalo pet ministara: za ugljen, struju, zatim naftu i plin, nove i obnovljive izvore energije te atomsku energiju (Dubash, 2011; Van de Graaf i Zelli, 2016). Kina je pak dugo vremena imala *think tankove* bez ministara, dok je vođenje i planiranje bilo u centralnoj vlasti (Meidan i dr., 2009; Chi, 2015; Van de Graaf i Zelli, 2016). Međutim, i ondje je došlo do preoblikovanja energetske politike, pa su formirani odjeli i postavljeni ministri po sektorima energetike, ali je upravljanje ostalo u ingerenciji centralne vlasti (Meidan i dr., 2009; Chi, 2015; Van de Graaf i Zelli, 2016). U Velikoj Britaniji 1980-ih godina, za vrijeme konzervativne vlade Margaret Thatcher, nije postojao ministar energije, dok je danas taj sektor u strogoj regulaciji vlade (Van de Graaf i Zelli, 2016). Nadalje, EU nije imala upravu za energetiku jer je bila pridružena transportu, ali od 2010. postoji Glavna uprava za energetiku (*General Directorate for Energy*, DG Energy), koja je zadužena i za klimatske akcije (Van de Graaf i Zelli, 2016; EK, 2020). U SAD-u od 1977. postoji poseban Odjel za energiju (*U. S. Department of Energy*) (U. S. Department of Energy, 2017). Rusija je, za razliku od SAD, još od 1959. imala Odjel za gorivo i energetski sektor (*Department for Fuel and Energy Sector*), koji je prvobitno bio

u sklopu Analitičkog centra Sovjetskog Saveza, a od 2005. u istom centru tj. Analitičkom centru Vlade Ruske Federacije (Kuznetsova, 2015; Malakhov i Nesytykh, 2016; Analytical Center for Government of the Russian Federation, 2020).

Kad Van de Graaf i Zelli (2016) govore o tipu instrumenata energetske politike, podrazumijevaju favorizirane instrumente energetske politike vladajuće elite. Favorizirani instrumenti energetske politike jesu oni instrumenti kojima se u državi postižu politički efekti (Hughes i Urpelainen, 2015; Van de Graaf i Zelli, 2016). Primjerice, kad vladajuća elita pribjegava instrumentima s najčešćim mehanizmima poput poreza, subvencija i propisa, distributivni će učinci politika na važne industrije povezane sa energijom, zatim na javno raspoloženje kao i na institucionalni kapacitet vlade utjecati na izbore u državi, kao i na donošenje odluka izvršne vlasti (okvir J slike 1) (Hughes i Urpelainen, 2015). Činjenica je da izazovi energetske sigurnosti i klimatskih promjena imaju dalekosežne ekonomske, političke i društvene posljedice (Leal-Arcas i Grasso, 2016).

Prezentirane strukturne značajke nacionalnog upravljanja energetikom ne mogu djelovati samostalno jer je za razumijevanje dinamike i ishoda energetske pozicioniranja države elementaran utjecaj dinamičkih elemenata (Pollitt i Bouckaert, 2011). Dinamičke elemente nacionalnog upravljanja energetikom (okvir E slike 1) čine priljevi ideja energetike i upravljanje njima (čimbenik okvira F), pritisci interesnih skupina (čimbenik okvira G), akteri u političkom sustavu i tijelima javne vlasti (čimbenik okvira H) te nevladine organizacije (čimbenik okvira I). Utjecajni čimbenik priljeva novih ideja energetike iz globalne energetske arene i upravljanje idejama predstavlja važnu dimenziju u državi zbog rastuće razine volatilanosti visokih cijena nafte, prirodnog plina i ugljena na međunarodnom tržištu te zbog sve veće strepnje za energetskom sigurnošću (Wilson, 2015). Priljev se novih ideja ne transformira u čistu formu direktne reforme jer postoje i drugi utjecajni čimbenici, no, ipak, njihov je utjecaj okosnica u formiranju deliberacije o sadržaju energetske politike, zatim postavljanja *policy* problema na dnevni red, kao i formulacije te donošenja odluka izvršne vlasti (Pollitt i Bouckaert, 2011). U nastavku rada detaljnije se prikazuju dinamički pozadinski pokretači energetske pozicioniranja.

2.4.2.1. Upravljanje idejama energetike

Kako bi se lakše objasnilo upravljanje idejama energetike (okvir F slike 1) u nacionalnom upravljanju energetikom, na početku je potrebno objasniti na što se te ideje odnose. Ideje energetike dolaze iz različitih izvora, nastalih djelovanjem globalnih energetskih aktera (okvir BC slike 1) i njihovih postavljenih prioriteta (okvir D slike 1). Kad se govori o njihovu djelovanju, tad je eksplicite riječ o rezultirajućim dokumentima koji obvezuju državu u primjeni, a isto proizlazi iz članstva u organizaciji, zatim neobvezujućim dokumentima te mišljenjima energetskih stručnjaka. Svi su ti dokumenti, obvezujući i neobvezujući, nastali mehanizmima djelovanja (pregled u tablici 3).

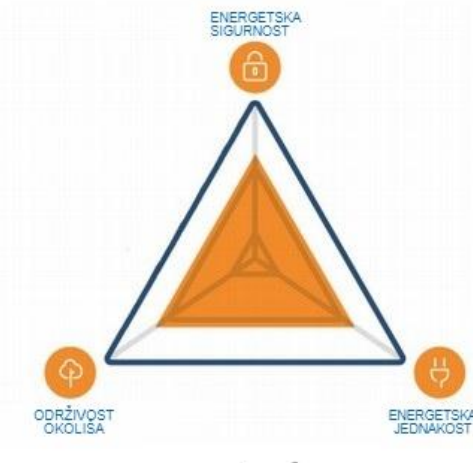
Najčešći su rezultirajući obvezujući i neobvezujući dokumenti rezolucije, ministarske izjave, izjave o primjeni načela, deklaracije, preporuke, sporazumi, inicijative i ostalo. Rezultirajući obvezujući i neobvezujući dokumenti te mišljenja energetskih stručnjaka predstavljaju nove ideje energetike za svaku državu i taj priljev čini bazen ideja energetike. Upravljanje idejama na razini države podrazumijeva prikupljanje svih ideja energetike i njihovo filtriranje, dok im zajednički utjecaj djeluje na dva entiteta: postavljanje *policy* problema na dnevni red (okvir E slike 1) i definiranje problema te postavljanje ciljeva i instrumenata energetske politike (okvir J slike 1), tj. formulacija i donošenje odluke izvršne vlasti o strategiji energetskog razvoja države (Pollitt i Bouckaert, 2011). Primjeri ideja energetike iznose se u nastavku teksta.

UNFCCC je 2010. osnovao Tehnološki mehanizam (Technology Mechanism), koji čine Izvršni odbor za tehnologiju (*Technology Executive Committee*, TEC) te Centar i mreža za klimatsku tehnologiju (*Climate Technology Centre and Network*, CTCN). Cilj tog mehanizma je povećani angažman CTCN-a kod članica UNFCCC-a, i to ispitivanjem politika učinkovitosti redukcije emisija, barijera u implementaciji, poticaja i poželjnih opcija za podršku, najčešće kroz tematske sastanke tehničkih stručnjaka s fokusom na pitanja članica, međunarodnih organizacija i partnera. Tehnološki mehanizam jest rezultat Konferencije članica (*Conference of the Parties*, COP) UNFCCC-a u Kopenhagenu 2009. i Cancunu 2010, gdje su na vrh agende pozicionirana pitanja energetike i klimatskih promjena (Karlsson-Vinkhuyzen, 2016). Zapravo je CTNC implementacijsko tijelo Tehnološkog mehanizma koje pruža tehničku potporu zemljama u razvoju kako bi ubrzalo transfer klimatskih tehnologija. Osim toga, CTNC stvara pristup informacijama i

znanjima o klimatskim tehnologijama te potiče suradnju između dioničara klimatskih tehnologija. Ključ počiva na listi zahtjeva prema CTNC-u, koja pokazuje da je više od polovice njih povezano s opskrbom energije ili njezinom uporabom (Karlsson-Vinkhuyzen, 2016).

Još je jedan dobar primjer obvezujućeg dokumenta usko povezana s energetikom za države članice UNFCCC-a i to Pariški sporazum o klimatskim promjenama (tzv. COP21), koji je stupio na snagu 4. studenog 2016. Pariški je sporazum nasljednik nekadašnjega Kyotskog protokola o reduciranju emisija stakleničkih plinova, gdje je uz redukciju uključena i redukcija globalnog zatopljanja do 2 °C. Njime su stranke odgovorne za vlastite nacionalno utvrđene doprinose. Pri izračunu antropogenih emisija i uklanjanja koji odgovaraju njihovim nacionalno utvrđenim doprinosima stranke moraju promicati cjelovitost okoliša, transparentnost, točnost, potpunost, usporedivost i dosljednost te osigurati izbjegavanje dvostrukog računanja, u skladu sa smjernicama Konferencije stranaka koja služi kao sastanak stranaka ovog Sporazuma (UNFCCC, 2016).

Svjetsko energetske vijeće (*World Energy Council*) kao akreditirani energetske forum UN-a razvilo je Indeks energetske trileme (*Energy Trilemma Index*). Indeks energetske trileme mjeri energetske performanse na godišnjoj razini, pokazujući procjenu održivosti energetske nacionalne politike. Energetske performanse uključuju balansiranje između triju dimenzija: konkurentskih potreba energetske sigurnosti, energetske jednakosti (uključujući pristupačnost i dostupnost) i održivosti okoliša, što se prikazuje na slici 5 (WEC, 2019). Države članice, kojih je danas i više od 125, imaju obvezu dostavljanja podataka WEC-u, koji ih potom javno transparentno objavljuje, te vršenja procjene i vrednovanja održivosti njihovih energetske politika (WEC, 2019). Naime, bazična ideja prema alatu jest vrlo teško simultano postizanje svih triju ciljeva, pa otuda potječu kritike prema navedenom indeksu. Van de Graaf i Zelli (2016) smatraju ga retoričkim alatom koji može naglasiti ili urušiti određene čimbenike, dok ih treći zanemaruju. Slično tvrde Sovacool i Saunders (2014) te u svojem sveobuhvatnom pregledu konstatiraju da je među dimenzijama odnosno ciljevima uključeno više konflikata nego sinergije.

Slika 5: Balansiranje energetske trileme Svjetskoga energetskog vijeća

Izvor: World Energy Trilemma Indeks 2019. (2019). London: World Energy Council 2019 in partnership with OLIVER WYMAN. Pristupljeno 5. svibnja 2020. na <https://trilemma.worldenergy.org>

U rezultirajućem dokumentu *The Future We Want* s UN-ove konferencije za održivi razvoj (Rio+20), započete 2012, artikulirana je „potreba za adresiranjem izazova za pristup održivim modernim uslugama za svih“ i potreba za daljnjim koracima kako bi se „te usluge dokazale pouzdanima, pristupačnima i ekonomski održivima te društveno i okolišno prihvatljive u zemljama u razvoju“ (UNGA, 2012). Dakle, tom se rezolucijom energetika ne povezuje samo s okolišem već i s ekonomijom i blagostanjem. Pritom valja istaknuti jedan interesantan slučaj vezan za nastajanje toga završnog dokumenta u sektoru energetike. Dokument je, naime, bio jedno od najosjetljivijih pitanja na dnevnom redu te predmet direktne intervencije zemlje domaćina – Brazila, koji je preuzeo proaktivnu strategiju realizacije sporazuma. Naime, osporavan je i sam naziv energetske sekcije (Održiva energija), koju su podržavale EU i Norveška, dok je, primjerice, Bjelorusija bila protiv. Također, prijedlog je EU-a bio da svaka država treba implementirati nacionalnu energetske politiku i strategiju razvoja niskih emisija, što su podržali Kanada i Novi Zeland, a skupina G7 odnosno Kina se usprotivila (Karlsson-Vinkhuyzen, 2016). Stare bitke o ulozi obnovljive energije nasuprot čistim fosilnim gorivima kontinuirano su izlazile na površinu te se paragraf oko subvencioniranja fosilnih goriva pokazao kao jedno od najtežih suprotstavljanja u svim daljnjim pregovorima (Karlsson-Vinkhuyzen, 2016). Nadalje, u toj se rezoluciji ističe i „unaprjeđenje

energetske učinkovitosti, povećanje udjela obnovljive i čišće energije i energetske učinkovitije tehnologije važne za održivi razvoj, uključujući adresiranje na klimatske promjene“, kao i lansiranje inicijative Održivi razvoj za sve (*Sustainable Energy for All*, SEE4ALL; UNGA, 2012). Inicijativu je lansirao UN-ov glavni tajnik u vidu partnerstva među vladama te poslovnog i civilnog društva, vjerujući u postizanje ciljeva do 2030. Nastavni je dokument o inicijativi SEE4ALL rezolucija *UN Decade of Sustainable Energy for All for 2014-2024*, iz 2013, koju je donijela UNGA, reafirmirajući glavnu determinantu održivog razvoja za sve te njezinu primjenu u stvarnosti (United Nations General Assembly, 2013; Karlsson-Vinkhuyzen, 2016). Tom se rezolucijom ohrabruju države da poduzmu mjere promoviranja novih i obnovljivih izvora energije, ali i poziva glavni tajnik UN-a da „promovira obnovljive izvore i povezane održive prakse u svim UN-ovim sadržajima u svijetu“ (United Nations General Assembly, 2013; Karlsson-Vinkhuyzen, 2016).

Nova UN-ova dekada započinje 2015, kad se pozornost pridaje energetske pitanjima, tako da su se na dnevnom redu umjesto Održivih razvojnih ciljeva (*Sustainable Development Goals*), čiji je rok istjecao 2015, našli Milenijski razvojni ciljevi (*Millennium Development Goals*). Tako je na samitu te godine promovirana obvezujuća rezolucija za države članice *Transforming Our World*, koja uključuje 17 održivih ciljeva do 2030, dok se cilj 7 odnosi isključivo na energetiku i to: „osigurati pristup dostupnoj, pouzdanoj, održivoj i modernoj energiji za sve do kraja 2030“ (United Nations General Assembly, 2015). Tim su se dokumentom države članice našle u obvezi ambiciozne i transformacijske vizije svijeta (United Nations General Assembly, 2015).

Jedan je od primjera obvezujućih dokumenata EU-a za države članice Uredba o upravljanju energetske unijom i djelovanjem u području klime (Uredba (EU) 2018/1999) od 11. prosinca 2018 (EP, 2018). Njome se propisuje obveza država članica da izrade integrirane nacionalne energetske i klimatske planove za desetogodišnje razdoblje. Prvi integrirani energetske i klimatske plan treba pokriti razdoblje 2021–2030. za sve države članice (EP, 2018). Uredba je nastala na temelju komunikacije Europske komisije o Okvirnoj strategiji za otpornu energetske uniju s naprednom klimatskom politikom od 25. veljače 2015. U komunikaciji je istaknuto da je potrebno integrirano upravljanje kako bi se osiguralo da se svim aktivnostima povezanim s energetikom na razini Unije te na regionalnoj, nacionalnoj i lokalnoj razini pridonosi ciljevima Energetske unije (EP, 2018). Valja istaknuti da je Uredba dio paketa EU-a pod nazivom Čista energija za sve

Eurolpljane, koja je vrijedan korak u realizaciji ciljeva baznog dokumenta energetskeg pozicioniranja EU-a, tzv. Energetske strategije EU-a iz 2015, a koja je, s druge strane, rezultat potpisanoga Pariškog sporazuma (EK, 2019). Također valja istaknuti da je Uredbom 2018/1999 propisano da svaka država članica mora izraditi dugoročnu strategiju (za 30 godina) te je dostaviti Europskoj komisiji do 1. siječnja 2020. Potom do 1. siječnja 2029. te svakih 10 godina poslije toga svaka država članica izrađuje i dostavlja Komisiji svoju dugoročnu strategiju s perspektivom od najmanje 30 godina. Članice bi te strategije trebale prema potrebi ažurirati svakih pet godina (EP, 2018). Dugoročnu je strategiju do 5. ožujka 2020. dostavilo 14 država članica: Austrija, Belgija, Češka, Danska, Estonija, Njemačka, Grčka, Mađarska (radna inačica), Latvija, Litva, Nizozemska, Portugal, Slovačka i Švedska (EK, 2020).

Dodatan je primjer obvezujućih dokumenata država članica EU-a nova strategija rasta EU-a pod nazivom Europski zeleni plan (*European Green Deal*), koji počiva na četirima stupovima: 1) cijenama ugljika; 2) održivom ulaganju; 3) industrijskoj politici i 4) pravednoj tranziciji (Claeys i dr. 2019). Predsjednica Europske komisije namjerava predložiti Europski klimatski zakon koji će natjerati EU da postane klimatski neutralna do 2050. te tako od Europe napraviti prvi kontinent koji je to učinio (Von der Leyen, 2019). Biti prvi ne znači i opstati jer je strategija vrlo ambiciozna i promovira idealan svijet. Ipak, izvjesno je da će doći do prijepora između država i unutar EU-a prilikom potpune primjene strategije – prokázat će se pritom države pobjednice i države gubitnice. Jedan je od mogućih prijepora primjena mehanizma BCA (*Border Carbon Adjustment Mechanism*), kojim se želi definirati jednaka naknada za emisiju stakleničkih plinova za sve u EU. Mehanizam bi se primjenjivao čak i na uvozne i izvozne proizvode, što bi natjeralo tvrtke da se koriste novim, modernijim tehnologijama. Što se tiče formiranja cijena, prijepora bi moglo biti ako se državama članicama omogući fleksibilno formiranje cijena za emisiju stakleničkih plinova. Dakle, ako bi ta cijena bila neosjetljiva, moglo bi doći do distribucijskih posljedica poput limitiranih troškova energetske učinkovitosti, ali i visoke političke cijene (Claeys i dr. 2019; Haines i Scheelbeek, 2020). Mehanizam je još uvijek u razradi zbog kolizije s pravilima WTO-a i GATT-a (Krenek, 2020). Nadalje, prijepora bi moglo biti i zato što strategija obećava otvaranje novih radnih mjesta. Već je nekoliko godina poznato da su ugljen i energetske intenzivne regije vitalne za osiguravanje socijalne održivosti i tranzicijske političke izvedljivosti prema klimatskoj neutralnosti (Claeys i dr. 2019). Prema istraživanju Alvesa Diasa i dr. (2018), zatvaranje rudnika

ugljena i elektrana na ugljen u EU utjecat će na gubitak 160 000 radnih mjesta do 2030. Međutim, prema Munti (2020), jedan od najvećih političkih sporova koji će obilježiti Europski zeleni plan jest pandemija uzrokovana koronavirusom. S obzirom na već donesen financijski sedmogodišnji okvir Europskoga zelenog plana (*Multiannual Financial Framework 2021–2027*) postoje naznake rebudžetiranja zbog potreba oporavka nacionalnih gospodarstava država članica, što bi u bliskoj budućnosti moglo prouzročiti političke nesuglasice između bogatijih i siromašnijih država (Munta, 2020). Stoga, da bi strategija rasta EU-a uspjela, bit će potrebno promišljeno procijeniti tehničku izvedivost i političku održivost (Claeys i dr. 2019; Munta, 2020).

Vođe skupine G-X (G8, G7 ili pak G5), s obzirom na godišnje samite, imaju niz obvezujućih izjava i deklaracija u području energetike u 21. stoljeću, što prije nije bio čest slučaj. One su obvezujuće za države članice, pridružene potpisnice i/ili promatrače. U nastavku se daje pregled obvezujućih izjava i deklaracija te proaktivnih postignuća, koje se na godišnjoj razini pune u „nacionalni bazen ideja energetike“. Primjerice, vođe G8 prikupili su na samitu 2005. 63 obvezujuće izjave u područjima klimatskih promjena i područja energetike u sklopu forme dokumenta *Gleneagles Plan of Action*, s definiranih 77 obveza u području energetike (Florini i Sovacool, 2009; Van de Graaf, 2013). Osim toga, kao zaključak samita iznjedrena je obvezujuća deklaracija o sinergijskoj suradnji IEA i Svjetske banke, koje su dobile obvezu razvijanja scenarija, dokumenata i prijedloga politika za zemlje članice, kao i potpisnice izjava u dimenziji energetike, kako klimatskih promjena tako i razvoja (Florini i Sovacool, 2009; Van de Graaf i Lesage, 2009). Na istom su samitu članice postale obvezne participirati u UNFCCC-u, i nekoliko mjeseci poslije u potpisivanju raznih sporazuma, pa i onoga iz Kyota na koji nije, naprimjer, pristao SAD (Florini i Sovacool, 2009). SAD je tada povukao drugačiji potez, i to na nacionalnoj razini, kreiravši inicijativu *Advanced Energy Initiative* te se obvezavši na povećanje istraživanja čiste energije za 22 % (Florini i Sovacool, 2009).

Drugi je primjer samit 2006. u Sankt Peterburgu, kad su zemlje članice i ostali potpisnici postali obvezni primjenjivati tad definirana Načela globalne energetske sigurnosti, poznata i kao Načela iz Sankt Peterburgu, nastala na inicijativu zemlje domaćina, Rusije. Načela su nastala na inicijativu Rusije kad su potpisane čak 132 obveze primjene u području energetike (Van de Graaf, 2013). Još je jedan značajan primjer proaktivnosti skupine G8 zaključak sa samita 2009, kada su pozvani vođe Indije, Kine i Južne Koreje na pridruživanje te su na zajednički prijedlog 2010.

formirale novu instituciju za energetska učinkovitost *International Partnership for Energy Efficiency Cooperation* (IPEEC). Te su se iste zemlje također eksplicitno obvezale na kompiliranje dobre prakse, zajedničko istraživanje i razvoj te razvoj javno-privatnog partnerstva (Van de Graaf, 2013). Ključno je da je obveza inkorporirana u dokumentu *Sustainable Buildings Network* (SBN) i predložena je pod energetske stupom Heiligendamskog procesa (samit G8 vođa iz 2007) kako bi se istražio potencijal energetske učinkovitosti stambenih, komercijalnih i industrijskih zgrada (Van de Graaf, 2013). Svakako valja spomenuti i samit 2014. u Bruxellesu, gdje su se okupili vođe skupine G7 (Kanade, Francuske, Njemačke, Italije, Velike Britanije, SAD-a i EU) kako bi suspendirale Rusiju zbog narušavanja suverenosti i teritorijalnog integriteta Ukrajine (G7, 2014). Taj je samit predstavljao prekretnicu u području energetike jer su se mijenjali energetske trendovi, pa je već sljedeći samit 2015. u dvorcu Elmau rezultirao deklaracijom kojom se posvećuju obvezivanju jačanja otpornosti i fleksibilnosti tržišta plina uključujući plinovode i ukapljeni prirodni plin (G7, 2015). Preporuku su dali na diverzifikaciji kao ključnom elementu energetske sigurnosti, a koja uključuje energetske miks, energetska goriva, izvore i rute (G7, 2015). Obvezali su se također na suradnju s drugim zemljama kako bi povećali koordinaciju i transparentnost istraživanja čiste energije, razvoja i demonstracije, naglašavajući važnost obnovljivih izvora energije i ostalih niskougličnih tehnologija (G7, 2015). Nadalje, potpisanom su deklaracijom na samitu 2016. u Ise-Shimi artikulirali energetiku kao ključnu za održivi globalni ekonomski rast te se obvezali na vodeću ulogu u olakšavanju investiranja u energetiku i ohrabrenju relevantnih dionika usprkos povećanju tadašnjih razina cijena (G7, 2016). Deklaracijom su potvrdili obvezu implementacije načela energetske sigurnosti dogovorenih u Bruxellesu 2014. i dvorcu Elmau 2015. Ovim su samitom odobrili obvezu provođenja Inicijative energetske sigurnosti za globalni rast iz Kitakyushua (*Kitakyushu Initiative on Energy Security for Global Growth*), kao i razvoj Japanske strategije za LNG tržište te EU strategije skladištenja LNG-a i plina (G7, 2016). Deklaracijom su eksplicite zabranili uporabu energije kao sredstva političke prisile ili prijetnje sigurnosti u kontekstu krize između Rusije i Ukrajine (G7, 2016). S obzirom da politička odnosno energetska kriza između Rusije i Ukrajine nije slabila, skupina je G7 i dalje nastavljala svoj rad s osobitim fokusom na energetiku. Na samitu 2017. u Rimu podsjetila je na pridržavanje načela inicijativa i to: Inicijative energetske sigurnosti (lansirana u Rimu 2014), Inicijative održive energetske sigurnosti (lansirana u Hamburgu 2015) i Inicijative energetske sigurnosti za globalni rast iz

Kitakyushua (lansirana u Hamburgu 2016) (G7, 2017). Na rimskom su se samitu u obvezujućoj izjavi pokazali ključnima energetska tranzicija, ukidanje subvencija na neučinkovita fosilna goriva te izrada strategija za niskougljičnu energiju, posebice u transportu (G7, 2017). Još je jedan eklatantan primjer iz područja energetike i to obveza primjene Partnerskoga akcijskog plana za Sahel (*Sahel Partnership Action Plan*), sa samita u Biarritz 2019, jer je područje Sahela bogato prirodnim izvorima (G7, 2019).

Pri usporedbi skupine G8 i G20 kao prednost bi valjalo izdvojiti uključenost u skupinu G20 svih ključnih energetske potrošača, s obuhvatom pet kontinenata s glavnim energetske igračima (Van de Graaf, 2013). Primjerice, Latinska je Amerika vrlo jaka uz Brazil i Meksiko kao važne energetske proizvođače, dok Argentina posjeduje najveće energetske tržište na potkontinentu (Van de Graaf, 2013). Ostali su jaki akteri Južnoafrička Republika u smislu jake regionalne sile i velikog proizvođača ugljena te Saudijska Arabija kao najvažniji proizvođač u OPEC-u. S druge su strane Turska kao važan energetske *hub* u Euroaziji i Indonezija, koja je ipak manji energetske izvoznik u sjeveroistočnoj Aziji (Van de Graaf, 2013). S obzirom na takvu heterogenost, jasno je da svatko od njih ima svoje nacionalne prioritete i interese koje je, kako neki znanstvenici drže, teško održavati i usuglasiti. Primjerice, Bradshaw (2010) tvrdi da skupina G20 teško može upravljati energetske pitanjima zbog različitih energetske dilema s kojima se svaka od njih suočava, tj. da recept „jedna veličina odgovara svima“ ne može proći. S druge strane, Barry i Mehlenbacher (2010) konstatiraju da je moguće da vođe G20 postignu važan konsenzus oko klimatske i energetske pitanja pod uvjetom da su dalekovidni oko učinaka svojih odluka, traženja prilika i povezivanja, kao i pod uvjetom otkrivanja svojih vrijednosti i interesa. Ni manje ni više, Van de Graaf (2013) ističe pak da je, bez obzira na univerzalne interese poput mjera energetske učinkovitosti, velika vjerojatnost da će se postići postupni napredak. S obzirom na to da je djelovanje skupine G20 srodno djelovanju skupine G7, kroz obvezujuće se dokumente najčešće promiče pitanje energetske subvencija jer one deformiraju tržišta, ometaju investicije u izvore čiste energije i potkapavaju napore u borbi za klimatske promjene (Van de Graaf, 2013). Protezanje ovog pitanja kroz godine nimalo ne čudi zato što je glavnina subvencija u državama nečlanicama OECD-a subvencija za potrošače kako bi zadržali jeftinije cijene benzina, nafte i struje za svoje stanovnike (npr. Saudijska Arabija, Rusija, Kina, Indonezija, Argentina, Meksiko, Južnoafrička Republika i Brazil). Bogate zemlje također subvencioniraju fosilna goriva, ali u puno manjoj mjeri,

i to najčešće u formi proizvođačke subvencije kao što je porezna olakšica za domaće naftne tvrtke (Van de Graaf, 2013).

Pregledom prezentiranih primjera koji se filtriraju u okviru F u nekoj nacionalnoj državi demokratskog tipa, vodi logičnom zaključku da se u nacionalnu državu priljeva onoliko „ideja“ koliko ona ima članstava u međunarodnoj organizaciji. Uspoređujući to s parcijalnim prezentiranim količinama „ideja“, koje pristižu u okvir F, a imaju utjecaj na interesne skupine (okvir G), nevladine organizacije (okvir I) i na aktere u političkom sustavu i tijelima javne vlasti (okvir H) te na formulaciju i odluku izvršne vlasti (okvir J), također vodi logičnom zaključku da se iste u mnogočemu preklapaju. U 21. stoljeću, uslijed širenja međunarodnih pravila, institucija i režima, gotovo se ni jednim pitanjem iz područja energetike ne upravlja iz jedne institucije (Raustiala i Victor, 2004; Florini i Sovacool, 2009; Van de Graaf, 2013).

Iz istodobnog pregleda globalnih aktera 21. stoljeća iz prethodnog poglavlja razvidno je da većina država ima članstvo kod više energetske aktera. Priklanjanje alternativnim organizacijama, forumima i sporazumima omogućava im upravljanje energetikom kroz pravila trgovanja i investicija (Van de Graaf i dr., 2016). Upravo pokazatelji preklapanja „ideja“ i količine članstva govore u prilog nacionalnim prioritetima i interesima. Nacionalni su interesi divergentni, primjerice, s obzirom na nositelja međunarodne trgovine energijom, na uporabu i eksploataciju energetske izvora, na razvijenost međunarodne energetske infrastrukture i/ili trgovine ili pak na ekološke propise (Kern i Markard, 2016). Nacionalne vlade postavljaju različite političke prioritete u smislu tehnološkog razvoja, eksploatacije izvora ili modela infrastrukturne opskrbe (Hughes i Lipsy, 2013). Glavno pitanje nacionalnih vlada u formuliranju različitih ciljeva jest kako i/ili da li uopće transformirati energetske sektor (Kern i Markard, 2016). Dakle, nacionalni se interesi 21. stoljeća oblikuju na temelju posjedovanja energetske resursa, postojeće energetske infrastrukture, industrije i utvrđene interese onih aktera koji posjeduju tehnološke kompetencije i poziciju na tržištu (Kern i Markard, 2016). Stoga su iz prezentiranih „ideja“ energetike razvidne dvije implikacije: 1) „kompleksnost režima“ na međunarodnoj razini, pri čemu se preklapaju globalni energetske akteri, ali i nastaju paralelni globalni energetske akteri; 2) „kompleksnost režima“ na nacionalnoj razini, gdje se nalaze interesne skupine, nevladine organizacije i akteri u političkom sustavu i tijelima javne vlasti.

2.4.2.2. Energetske interesne skupine i nevladine organizacije

U deliberaciji o sadržaju energetske politike također sudjeluju akteri izvan vlade, odnosno tzv. neformalni ili nedržavni akteri (Grdešić, 1995). Mogu se tipizirati u dvije grupe: interesne skupine i nevladine organizacije. U interesne se skupine ubrajaju ekonomski akteri poput energetske kompanije, lobista (*in-house* lobisti i vanjski lobisti), gospodarsko-interesna udruženja i sl. U nevladine organizacije spadaju udruge i organizacije koju čine akteri civilnog društva, ali i potrošači kao članovi udruga (Grdešić, 1995; Lorenz i dr., 2008; Frynas, 2009; Du i Vieria, 2012; Naumann Philippi, 2014, Smith i dr., 2017).

Cilj je interesnih skupina i nevladinih organizacija usmjeren uglavnom na sprečavanje ostvarenja nekih prijedloga te na prilagođavanje nekoj interesnoj strukturi (Grdešić, 1995). Kod interesnih je skupina najčešće riječ o očuvanju dosadašnjih odnosa poput privilegija i profita (Grdešić, 1995). Nevladine organizacije jesu glavni kanal kroz koji građani mogu izraziti svoje mišljenje donositeljima odluka. Njihova participacija u kreiranju politike može poboljšati proces donošenja odluka, ako podržavaju politike koje su u skladu s preferencijama građana, ali i blokirati politike koje održavaju isključivo politiku elita (Dür i De Bièvre, 2007). U isto vrijeme pritisak interesnih skupina i udruga donositeljima odluka može otežati implementaciju najučinkovitijih politika koje često nameću dio troškova javnosti (Dür i De Bièvre, 2007).

Energetske su kompanije ekonomski akteri s tržišta koji imaju znatan udio u pitanjima energetike. Iako većinu poslovnog svijeta čine male tvrtke, najveće multinacionalne kompanije ipak imaju najjači utjecaj na politiku i širenje ideja te poslovne prakse (Smith i dr., 2017: 80). Valja se podsjetiti da 24 % svjetske trgovine čine međutvrtke, odnosno trgovanje s istim multinacionalnim kompanijama, ali između različitih divizija (Smith i dr., 2017). Kod istraživanja utjecaja na energetske pozicioniranje nacionalne države okruženje s energetske kompanijama u modernoj je povijesti vrlo specifično u odnosu na kompanije i tvrtke iz drugih sektora. Prije otkrivanja utjecaja svih interesnih skupina valja odgovoriti na dva bitna pitanja: 1) Koji je ključan faktor da energetske kompanije imaju svoj udio u pitanjima energetike? 2) Zašto energetske kompanije predstavljaju specifikum okruženja u deliberaciji o sadržaju energetske politike?

Za odgovor na prvo pitanje kao najrječitiji argument može poslužiti činjenica da su istraživanja za sve energetske kompanije pokazala da je razlog njihova sudjelovanja u pitanjima

energetike vezan za njihovo opterećenje režimom cijena energetskih roba (Van de Graaf i dr, 2013). Režim je cijena energetskih roba već nekoliko puta bio podvrgnut evoluciji otkad se počelo trgovati naftom i prirodnim plinom (Van de Graaf, 2013). S jedne strane, nafta i plin, kao tzv. hidrokarbonska roba, jedinstveni su među robama zbog njihova efekta cijena i naravi projekata koji donose višak prinosa, nenadoknadle troškove ulaganja (tzv. *sunk costs*) i veliki rizik (Victor i dr., 2012). S druge strane, važnost režima cijena energije pokazuju i rezultati dviju studija kroz Program energetskog i održivog razvoja (*The Programme of Energy and Sustainable Development*, PESD) sa Sveučilišta Stanford (jedna je o globalizaciji opskrbe plinom i jedna o iskustvu moći reforme sektora u svijetu), koje su pokazale dvije važne činjenice: 1) političari su teško upravljali političkim propastima zbog volatilnosti cijena na tržištu i 2) cijene su energije ovisile o ponašanju tržišta nafte (Victor i dr., 2012).

Upravo su te dvije važne činjenice potpomogle koncentriranju političkih snaga na energetske tvrtke, posebice onih koje su kontrolirale većinu svjetskih rezervi nafte i proizvodnje (Victor i dr., 2012). Iz toga dijelom proizlazi odgovor na drugo pitanje: koncentracija je političkih snaga pridonijela specifikumu okruženja zbog promjene narativa energetskih tvrtki u 21. stoljeću. Nužno je argumentirati promjenu narativa energetskih tvrtki i njihov uzrok. Današnje energetske tvrtke na međunarodnom energetskom tržištu bitno se razlikuju po svom narativu u usporedbi s prvih sedam desetljeća 20. stoljeća; one se zbog svoje veličine mogu definirati kao multinacionalne naftne kompanije. Prema Diwanu (2007), multinacionalne su naftne kompanije u 1970-ima bile većinom u privatnom vlasništvu te su imale 85 % pristupa rezervama nafte, dok su naftne kompanije u vlasništvu države imale svega 1 %. Prema istom autoru, već je u 1980-ima došlo do potpunog preokreta te su privatne multinacionalne naftne kompanije imale 12 % pristupa, a nacionalne 59 %.

Prema Manzanu i Monaldiju (2008), ključan uzrok takve konvergencije iz privatnog u državno vlasništvo leži u cijenama nafte. Kada je cijena nafte bila niska, vlade nisu imale interes eksproprijacije, nacionalizacije ili kupovanja udjela u naftnoj tvrtki, dok su kod viših cijena nafte prepoznavale priliku za punjenje državne blagajne (Victor i dr., 2012). Već su i prije početka 21. stoljeća, i to 2000. kada su cijene nafte ponovo rasle, vlade različito odgovorile: neke su vidjele priliku za državno vlasništvo zbog unosnog posla, a druge su dodale nove socijalne obveze kompanijama u državnom vlasništvu poput zahtjeva nabave, subvencije za plin stanovništvu, ali i

vrlo značajne programe izvanproračunskog trošenja (Victor i dr., 2012). Neke su vlade, međutim, nastavile reforme u smislu privatizacije, poput, primjerice, vlade Ujedinjenih Arapskih Emirata (Victor i dr., 2012). Dakle, narativ je vlasništva energetske kompanija u 21. stoljeću gotovo isti kao 1980, ali posve oprečan kad se u obzir uzme prvih sedamdeset godina 20. stoljeća. Danas je 70 % svjetskih rezervi nafte u rukama energetske kompanija u državnom vlasništvu (Diwan, 2007; Warshaw, 2012). Prema izvještaju Niuba za IEF (2020), danas je pristup privatnih multinacionalnih kompanija rezervama nafte svega 14 %. Drugi se dio odgovora specifikuma okruženja elaborira u tablici 5, u kojoj se prikazuje petnaest vodećih kompanija u svijetu po prihodima u sektoru energetike u 2019. Iz tablice je vidljivo da je gotovo od petnaest vodećih njih 50 % u državnom vlasništvu (Fortune Global 500, 2019). Također, uzimajući u obzir prvih pet najjačih kompanija, uočava se da je 80 % njih u državnom vlasništvu.

Tablica 5: Vodeće svjetske kompanije sektora energetike u 2019. po prihodima i vlasništvu

Rang Global 500	Naftna kompanija	Prihod Mil.\$	Broj zaposlenih	Država	Vlasništvo
2	Sinopec Group	414 649	619 151	Kina	državno
3	Royal Dutch Shell	396 556	81 000	Nizozemska	privatno (dioničko društvo)
4	China National Petroleum	392 976	1 382 401	Kina	državno
5	State Grid	387 056	917 717	Kina	državno
6	Saudi Aramco	355 905	76 418	Saudijska Arabija	državno
7	BP	303 738	73 000	Velika Britanija	privatno (od 1995)
8	ExxonMobil	290 212	71 000	SAD	privatno (dioničko društvo)
16	Glencore	219 754	85 504	Švicarska	privatno (dioničari)
20	Total	184 106	104 460	Francuska	javno (dioničari)
28	Chevron	166 339	48 600	SAD	privatno (dioničari)
42	Gazprom	131 302	466 100	Rusija	javno (većinski vlasnik država)
50	Lukoil	119 145	102 500	Rusija	javno (dioničari, od kojih najveći Gazprom)
54	Phillips 66	114 217	14 200	SAD	javno

57	Valero Energy	111 407	10 261	SAD	javno
63	China National Offshore Oil	108 130	93 601	Kina	državno

Izvor: Fortune Global 500 (2019). Pristupljeno 21. svibnja 2020. na

<https://fortune.com/global500/2019/search/?sector=Energy>

Činjenica je da se i privatne multinacionalne naftne kompanije i nacionalne naftne kompanije suočavaju s istovjetnim izazovima velikih dimenzija, no ipak diverzificira ih utjecaj na izvršnu vlast ovisno o pripadnosti matičnoj državi. Diverzifikacija se odnosi na njihove mehanizme djelovanja u matičnoj državi u odnosu na mehanizme djelovanja u drugoj državi. U tablici 5 kod prikazanoga državnog vlasništva vodećih kompanija važnost se pridaje političkomu sustavu države i stil nacionalnog upravljanja energetikom, kako je već opisano u prijašnjim poglavljima (Smith i dr., 2017). Ta je distinkcija napravljena kako bi se ukazalo kako politički sustav jedne države ima utjecaja na izvršnu vlast, kao i stil upravljanja. Primjerice, u tablici 5 razaznaje se da su matične države vodećih državnih energetske kompanija sljedeće: Kina, Saudijska Arabija i Rusija. Kina je jedina autoritarna država uvoznica energenata, dok su Saudijska Arabija i Rusija autoritarne države izvoznice energenata. Sve tri imaju isto obilježje političkog sustava, pa je Hultsovo istraživanje (2012) potvrdilo da se sustav upravljanja nacionalnom naftnom kompanijom (NNK) odvija poput ugovora između države i NNK-a u kojem država ima autoritet nad NNK-om, tzv. model *principal-agent*. Država u svojstvu *principala* usmjerava NNK, dok je NNK u svojstvu agenta koji mora ispuniti državne ciljeve ili „nacionalnu misiju“ poput generiranja profita, osiguravanja zaposlenosti, energetske subvencije itd. (Marcel, 2006; Hults, 2012).

Isto tako, prema Hultsu (2012), stil nacionalnog upravljanja energetikom u takvu političkom sustavu NNK-a predstavlja ključno svojstvo koje se konkretno odnosi na organizaciju aktera matične države (Hults, 2012). U svom istraživanju Hults (2012) argumentira da NNK ima korporativni stil upravljanja, pri čemu je bitno kojemu je akteru dodijeljena glavna uloga upravljanja. NNK-u je prividno upravljanje dodijeljeno kroz odbor, dok je u izvršnoj vlasti dodijeljeno ili ministru energetike ili regulatoru ili je vlast u rukama nacionalnoga političkog lidera. Naprimjer, upravljanje demokratskih država NNK-ima, kao što su Petrobras (Brazil) i Statoil (Norveška), dodijeljeno je ministru energetike jer su interesi sporazumno dogovoreni (Hults, 2012). S druge strane, u autoritarnim su državama kompanije poput Gazproma i Rosnefta (Rusija) u

fokusu nacionalnog lidera Vladimira Putina, a situacija je slična s kompanijama Aramco iz Saudijske Arabije i Petroles de Venezuela SA (PDVSA) iz Venezuele (Hults, 2012; Tepavcevic, 2018). Kada je NNK u fokusu nacionalnog lidera, znači da je država iznimno ekonomski ovisna o nafti te da je politički visoko konsolidirana.

Hults (2012) također konstatira da sukladno organizaciji aktera postoji obostrani mehanizam utjecaja na relaciji država – NNK i NNK – država. Mehanizmi su utjecaja obostrano formalni i neformalni. Državni su mehanizmi utjecaja procedure i nadzor, a mehanizmi utjecaja NNK-a lobiranje i „stvaranje zida“ (Hults, 2012). Često se taj model utjecaja naziva fenomenom „država u državi“ ili pak „surogat država“ (Stevens, 2015; Hertog, 2013). Dakle, za ovaj je doktorski rad važno istaknuti da vodeće svjetske naftne kompanije koje su u vlasništvu države primjenjuju postulate kao za realni sektor. Činjenica je da autoritarne države ograničavaju korporativno upravljanje, kao, primjerice, Kina koja ima dosta nacionalnih kompanija u državnom vlasništvu, pa tako ograničava njihov izlazak i na vanjsko tržište te zabranjuje određenim kompanijama kompeticiju na domaćem tržištu (Hults, 2012). Bez obzira, i NNK i privatne kompanije bore se za prava eksploatacije i razvoj hidrokarbonske energije u drugim državama, npr. u Brazilu, Indiji, Norveškoj, Rusiji i Kini. Primjerice, *Aramco* ima šest podružnica u SAD-u, Statoil ih ima osam izvan matične države, Gazprom više od nekoliko stotina, dok Sinopec grupa ima 101 podružnicu (Aramco, 2020; Statoil, 2020; Gazprom, 2020; Sinopec group, 2020). Upravo ih kompeticija i *benchmarking* stavljaju u reverzibilan proces kada svoje poslovanje obavljaju izvan matične države te tako postaju „privatne multinacionalne energetske kompanije“ i preuzimaju obrazac ponašanja privatnih energetske multinacionalnih kompanija (okvir G slike 1).

Za mapiranje utjecaja ekonomskih aktera i ostalih interesnih skupina na izvršnu vlast potrebno je osvrnuti se na četiri dominantna elementa u međunarodnoj poslovnoj praksi različitih teorija i disciplina. Prema Smithu i dr. (2017), ta četiri elementa govore u prilog teorijskom i disciplinarnom poslovnom ponašanju kompanija, a to su: 1) konkurentske strukture; 2) natjecanje za tržišni udio i profitabilnost; 3) „traženje rente“ (*rent-seeking*) i barijere ulaska te 4) tehnološke promjene. Konkurentske strukture predstavljaju prvi obrazac ponašanja na tržištu koji daje odgovor na pitanje: Koliki je broj utjecajnih ili inovativnih tvrtki na tržištu države na kojem se posluje? Struktura objedinjuje i tržište i nacionalnu državu i sektor. Natjecanje za tržišni udio i profitabilnost opravdava ponašanje kompanija prema cilju koji žele postići (primjerice: zadovoljavanje dioničara,

tehnološko vodstvo, povećanje tržišnog udjela u ključnim sektorima itd.). Poslovno ponašanje „traženja rente“ i barijere ulaska na tržište nacionalne države predstavlja najvažniju strategiju svih kompanija, pri čemu je „traženje rente“ u relaciji s aktivnostima utjecaja na vladinu politiku, dok se barijerama ulaska na tržište smatraju poteškoće ili nemogućnost ulaska na tržište u određenom sektoru. To je poslovno ponašanje vrlo tipično za energetske sektor. Primjerice, kada bi došlo do postavljanja konkurenta *Exxonu*, *BP-u*, *CNOC-u* ili *Shell-u* u jednoj državi, isto bi zahtijevalo velika ulaganja i visoki rizik. S jedne strane, energetske kompanije već imaju tehnologije i ugovore u jednoj državi koji predstavljaju velika ulaganja, a financijska im moć (uključujući istodobno novčane zalihe i posuđenu moć) omogućava lakše uočavanje potencijalnih rivala i smanjuje rizik. Vlade, s druge strane, postavljaju barijere inzistiranjem na provjerenim energetske kompanijama ili pozivanjem na više sigurnosne standarde i slično, pa postojećim kompanijama u toj državi odluka izvršne vlasti predstavlja velik rizik (Smith i dr., 2017). Prema tomu, intervencija utjecajima zauzima glavni udio ove strategije. I na kraju, tehnološke promjene i tržišne transformacije oduvijek su bili faktori evolucije moderne ekonomije i distribucije moći, pa ova strategija ponašanja uključuje kontinuirano promoviranje novih tehnologija zbog neminovna procesa globalizacije (Smith i dr., 2017).

Iako su svi predstavljeni elementi strategija ponašanja u interakciji, izdvaja se element „traženja rente“ za istraživanje utjecaja na energetske pozicioniranje države. „Traženje rente“ predmnijeva različite lobističke aktivnosti kojima se utječe na izvršnu vlast s ciljem povećanja profita i postizanja povoljnije pozicije na tržištu (Smith i dr., 2017). Taj se utjecaj u 21. stoljeću u financijskim izvješćima energetske kompanija evidentira stavkama oglašavanja tzv. PR aktivnosti, zatim donacija i sl., što potvrđuje tezu Smitha i dr. (2017) da je riječ o prikrivenim akcijama. Prikrivene su akcije postale legitimne tako da se energetska „kontroverzna industrija“ (Woolfson i Beck, 2005¹³) okrenula konceptu „društvene korporativne odgovornosti“ (Lindgreen i dr., 2012) uporabom okrupnjenih poslovnih strategija i komunikacijskih taktika (Lindgreen i dr., 2009; Du i Viera, 2012) koje koncept pokriva (Frynas, 2009). Društvena korporativna odgovornost u sektoru energije implicira međuovisnu interakciju svih interesnih energetske aktera u deliberaciji o

¹³ Prema Woolfsonu i Becku (2005) naftna kontroverzna industrija je kontroverzna jer je u njoj postojala uporna raširena mobilizacija u bezkrupuloznim poslovnim praksama koje povlače sa sobom negativne društvene, okolišne i etičke posljedice.

sadržaju energetske politike i nacionalnom upravljanju energetikom i to: a) interesnih skupina – energetske kompanije, *think tankova*, lobista poput *in-house* lobista i vanjskih lobista (okvir G slike 1) i b) nevladinih organizacija (okvir I slike 1), uključujući i građane koji djeluju kroz udruge (Lorenz i dr., 2008; Frynas, 2009; Du i Vieria, 2012; Naumann i Philippi, 2014; Smith i dr., 2017). Svi oni u suodnosu utječu na procese informiranja te kreiranja sadržaja energetske politike, tj. oblikovanja dnevnog reda (Smith i dr., 2017). Dakle, koncept se „društvene korporativne odgovornosti“ može poistovjetiti s prikrivenim akcijama lobiranja. U tablici 6 daje se pregled mehanizama djelovanja nacionalnih interesnih skupina i nevladinih organizacija u deliberaciji o sadržaju energetske politike na izvršnu vlast

Tablica 6: Mehanizmi djelovanja nacionalnih energetske interesnih skupina i nevladinih organizacija na izvršnu vlast

INTERESNE SKUPINE I NEVLADINE ORGANIZACIJE U DELIBERACIJI O SADRŽAJU ENERGETSKE POLITIKE	MEHANIZAM DJELOVANJA	PRIMJERI
ENERGETSKE KOMPANIJE	LOBIRANJE - bliska suradnja s izvršnom vlasti - utjecaj na državne institucije	- lobijske koalicije - pisma izvršnoj vlasti - kontakti s političarima izvršne vlasti - financiranje političara - financiranje političkih stranaka - izjave predsjednika uprave u medijima (novine, televizija, internetske stranice) - otvaranje podružnica u Bruxellesu - partnerstvo s nevladinim organizacijama (udrugama) - financiranje razvojnih aktivnosti lokalne zajednice - osnivanje organizacija - participiranje eksperata iz energetske tvrtke u međunarodnim organizacijama - grupe na internetskim stranicama
	PRIKRIVENE AKCIJE LOBIRANJA Kampanje – odnosi s javnošću i PR aktivnosti	- izjave predsjednika uprave u medijima (novine, televizija) - mrežne platforme i uporaba multimedijske tehnologije - komunikacijske taktike pojačavanja kredibiliteta

		<ul style="list-style-type: none"> - organizacija foruma (info dijaloga) s ekspertima za energije - donacije istraživačkim centrima, institucijama, nevladinim organizacijama i ostalima u zajednici
UDRUGE I OSTALE NEVLADINE ORGANIZACIJE	ZAGOVARANJE <ul style="list-style-type: none"> - bliska suradnja s izvršnom vlasti - utjecaj na državne institucije 	<ul style="list-style-type: none"> - pisma izvršnoj vlasti - izjave predsjednika organizacije/udruga u medijima (novine, televizija, internetske stranice) - sudjelovanje u dijalogu s potrošačima - sudjelovanje u dijalogu s energetske kompanijama
	PRIKRIVENE AKCIJE ZAGOVARANJA Kampanje – odnosi s javnošću i PR aktivnosti	<ul style="list-style-type: none"> - izjave predsjednika uprave u medijima (novine, televizija) - mrežne platforme i uporaba multimedijske tehnologije - komunikacijske taktike pojačavanja kredibiliteta - znanstveni članci - novinski članci - zapošljavanje ili poslovna suradnja s lobistima
LOBISTI *in-house lobisti (zapošljava ih energetska tvrtka) *vanjski lobisti (poslovna suradnja s tvrtkama koje se bave lobiranjem) THINK TANK	LOBIRANJE <ul style="list-style-type: none"> - bliska suradnja s izvršnom vlasti - utjecaj na državne institucije 	<ul style="list-style-type: none"> - korištenje svih mehanizama kao kod energetske kompanija i nevladinih organizacija
	PRIKRIVENE AKCIJE LOBIRANJA Kampanje – odnosi s javnošću i PR aktivnosti	
POTROŠAČI	ZAGOVARANJE <ul style="list-style-type: none"> - utjecaj na državne institucije 	<ul style="list-style-type: none"> - glasanje na izborima - promjena pružatelja usluga energije

Izvor: prilagođeno prema Lorenz i dr., 2008; Frynasu, 2009; Du i Vieriji, 2012; Naumannu i Philippi (2014); Smithu i dr. (2017).

U tablici 6 uočava se da u gotovo svim navedenim energetske interesne skupinama, bez obzira na heterogenost interesa, prevladavaju lobističke i prikrivene akcije, odnosno PR aktivnosti, dok kod nevladinih organizacija dominiraju zagovaranje i prikrivene akcije zagovaranja. Aktivne lobističke aktivnosti i PR aktivnosti najčešća su praksa energetske interesne skupina s namjerom utjecaja na proces kreiranja energetske politike (Kang, 2016; Smith, 2017). Energetske kompanije zbog strategije *rent-seeking* koriste se najopsežnijim vrstama mehanizama koji direktno utječu na energetske pozicioniranje države. Primjera radi, energetska tvrtka ExxonMobil za europsko tržište

ima svoju podružnicu u Bruxellesu te usko surađuje s institucijama EU-a (Naumann i Philippi, 2014). Ukoliko se EU zamisli kao nacionalnu državu, iako je supranacionalna zajednica europskih država, Bruxelles zasigurno ima glavnu ulogu. Prema Goldthau (2012), posljednjih je desetljeća Bruxelles, tj. birokracija i Europski parlament, postao ciljna skupina lobiranja od strane interesnih skupina. Interesantno je da članstvo država u EU akterima na nacionalnoj razini pruža više utjecaja za postizanje njihovih političkih ciljeva (Goldthau, 2012). Najčešće su to državne agencije, društvene i poslovne grupe, ali i tzv. *think tankovi* koji mogu igrati na dvjema razinama, i to između supranacionalne i nacionalne razine (Goldthau, 2012; Silva, 2019).

Zanimljivi su slučajevi mehanizama djelovanja na nacionalnoj razini udruživanja i financiranja organizacija, instituta, udruga, *think tankova* i sl. Tako su manje energetske kompanije poput Cuadrille i Halliburtona te veće poput Shella, Statoila i Totala udružene u inicijativu Shall Gas Europe od 2012. godine, dok ExxonMobil nije član (Naumann i Philippi, 2014). Exxon je također od 1998. do 2005. s 15 milijuna dolara financirao organizacije i institute koji su pružali dezinformacije o globalnom zatopljenju, a samo je u 2005. donirao 3,5 milijuna dolara 49 različitih organizacija (Lorenz i dr., 2008; MacKay i Mundo, 2012). Ista je kompanija od 2001. do 2005. donirala 4 milijuna dolara za američke političke kampanje u Bushevoj vladi (MacKay i Munro, 2012). Što se tiče razvojnih inicijativa, podosta ih imaju Exxon Mobil i Marathon Oil, pri čemu se pozivaju na nepriviligirane demografske skupine (npr. žene, Aboridžini itd.) kao i na nadogradnju infrastrukture poput centara za učenje (Du i Vieria, 2012).

Poseban je epilog s *think tankovima*. Ni jedna institucija ne želi biti okarakterizirana kao lobist, osobito *think tankovi* koji prednjače u lobističkim aktivnostima promovirajući političke ideje u medijima umrežavanjem s donositeljima odluka i višim državnim službenicima (Bruckner, 2019). *Think tankovi* pozivaju se na vođenje plemenitih istraživanja i zagovaranje politike koja je bazirana na dokazima, racionalnosti i „zvučnosti“. Postavi li se pitanje o onome tko plaća ta njihova razmišljanja, istraživanje je pokazalo da su to isti oni dubokog džepa koji već zapošljavaju vojsku lobista (Bruckner, 2019). Naprimjer, ako *think tank* napravi studiju frakiranja i potvrdi da je frakiranje okolišno u ravnoteži, tada će ih napasti „zelene grupe“ za proboj fosilnog goriva. Ako pak potvrde suprotno, izgubit će financijsku potporu (Bruckner, 2019). U nacionalnom upravljanju energetikom u SAD-u vrlo je zanimljivo Kangovo istraživanje (2016), koji je potvrdio da je najviše novaca utrošeno/uloženo u lobističke aktivnosti u energetskom sektoru putem lobijskih koalicija.

U lobijskoj je igri ilustrativan slučaj lobističke tvrtke American Petroleum Institut koja zastupa američki podsektor energetike za naftu i plin (*US Oil and Gas Industry*), a čiji su članovi najveće energetske kompanije ExxonMobil, BP i Chevron, ali i druge poput PDVSA, Valero Energy i sl. (Kang, 2016; Center for Responsive Politics, 2019). Isti je institut dao pozamašan iznos za lobiranje u 2019 (više od 7 milijuna dolara) te sklopio poslovnu suradnju lobiranja s drugim lobistima za svoje klijente, dok su ti klijenti unajmili druge tvrtke (Center for Responsive Politics, 2019), pa je pitanje gdje taj lobistički krug završava. Primjerice, prema Centru za odgovornu politiku (2019), ukupan je broj lobista za sektor nafte i plina u SAD-u u 2019. bio 707 lobista koji su zastupali 159 energetske tvrtke. Zanimljiva je činjenica da 65,21 % čine lobisti koji su nekoć bili državni službenici, tzv. profil *revolving door* (Center for Responsive Politics, 2019). Još je zanimljivije da najveće energetske kompanije prema podacima za 2019. u SAD-u unajmljuju više lobističkih tvrtki čiji su vlasnici upravo profila *revolving door* ili pak uz više ugovornih lobističkih tvrtki imaju i zaposlenu osobu bivšega državnog dužnosnika, npr. energetska kompanija Chevron (Center for Responsive Politics, 2019). Američki su znanstvenici potvrdili da vrijednosti dionica kompanija rastu kada kompanije objave da su zaposlili bivšega državnog službenika dok je dodana vrijednost kompanijama njegova mreža kontakata (Silva, 2019).

Primjeri u EU slične su prirode, osim što ondje ne postoji registar lobista pa isto predstavlja nedostatak otkrivanja ključnih lobista. U EU su profili *revolving door* osobito naglašeni jer su duboko povezani s korporativnim lobijem europskih institucija, i to u intenzivnoj industriji, gdje se procjenjuje da ih ima više od 25 000 koji rade u Bruxellesu (Silva, 2019). Eklatantan je primjer slučaja Marcusa Lippolda, koji se pridružio Generalnomu ravnateljstvu za energetiku EU-a (*Directorate-General Energy EU*) 2008, došavši iz kompanije ExxonMobila. Međutim, Lippold je 2013. iz Generalnog ravnateljstva za energetiku prešao u mađarsku MOL grupu, a 2015. u kompaniji Saudi Aramco postao je glavnim predstavnikom Europe i Rusije (Silva, 2019). Na slici 6 prikazuju se pet energetske kompanije koje su najviše uložile u lobiranje u SAD-u u 2019 (Center for Responsive Politics, 2019). Prednjači Koch Industries s ulaganjem u lobiranje od više od 10 milijuna dolara, slijede potom ExxonMobil i Chevron korporacija s više od 9 milijuna dolara, Occidental Petroleum s više od 8 milijuna te Royal Dutch Shell s više od 7 milijuna dolara. Ako se osvrne još jednom na tablicu 5, razvidno je da su najjače energetske kompanije u svijetu u 2019. godini poput ExxonMobila, Chevrona i Royal Dutch Shella ujedno i među prvih pet energetske

kompanija koje rabe mehanizam lobiranja u SAD-u. U pravilu, energetske kompanije lobiraju za svoje interese kroz trgovinu na veliko i osnovana poduzeća, kao, primjerice, Gazprom kroz tvrtku Wingas (Goldthau, 2012).

Slika 6: Prvih pet energetske kompanije koje su najviše uložile u lobiranje u SAD-u u 2019.

Izvor: Center for Responsive Politics. (2019). Annual Lobbying on Oil & Gas 2019. Pristupljeno 25. svibnja 2020. na

<https://www.opensecrets.org/federal-lobbying/industries/summary?id=e01&cycle=2019>

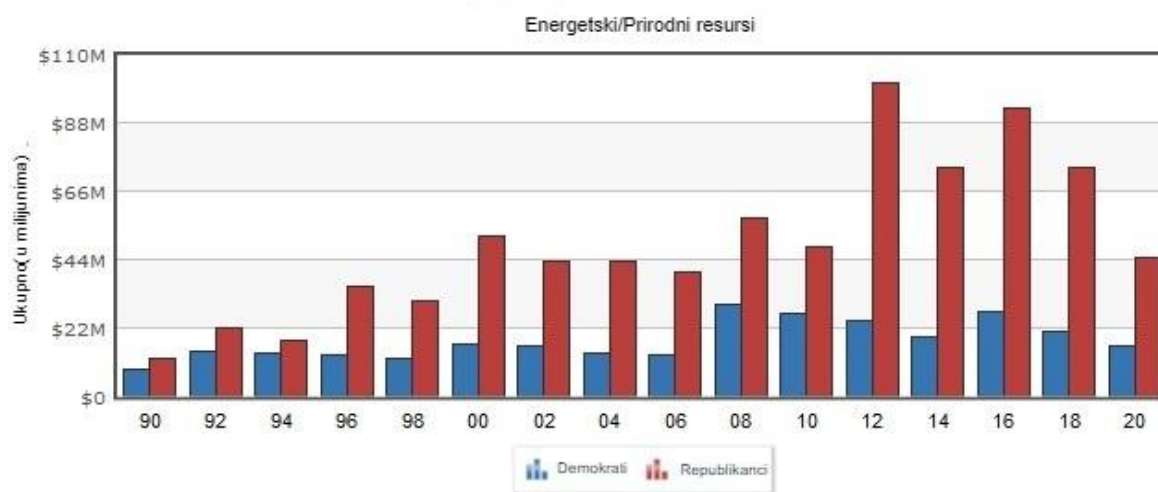
Ne mogu se zaobići ni primjeri mehanizama financiranja političkih stranaka i kandidata. Na slici 7 prikazuju se ukupni donirani iznosi kandidatima i strankama za izborni ciklus 2019/20. iz energetske sektora u SAD-u. Najveći je iznos prema podacima CSR-a (2020a) za 2019/20. doniran republikancima, potom slijede demokrati i manje stranke. Slike 7 i 8 pokazuju da je takva praksa u SAD-u uobičajena još od 1990-ih godina te da je najviše donirano republikancima u razdoblju 1990–2020. Kangovo je istraživanje (2016) pokazalo da je energetske kompanijama povrat uloženog u lobiranje veći od 130 %.

Energetske tvrtke-donatori političkim strankama, 2019-2020

Donator	Iznos
Koch Industries	\$9,511,052
Mariposa Energy	\$4,000,255
Chevron Corp	\$3,504,566
Marathon Petroleum	\$2,731,139
Energy Transfer Partners	\$1,913,087
Midland Energy	\$1,888,835
Parman Capital Group	\$1,862,076
ConocoPhillips	\$1,544,525
Exxon Mobil	\$1,402,832
Walter Oil & Gas	\$1,254,535
Energy Transfer Equity	\$1,100,000
Hunt Oil	\$1,038,196
Occidental Petroleum	\$948,388
Otis Eastern	\$902,976
Red Apple Group	\$888,531
Valero Energy	\$864,805

Slika 7: Ukupne donacije energetskog sektora političkim strankama za 2019/20. u SAD-u
 Izvor: Center for Responsive Politics (CRP) (2020a). *Top Contributors, 2019-2020*. Pristupljeno 25. svibnja 2020. na <https://www.opensecrets.org/industries/indus.php?Ind=E>

Slika 8: Prikaz financiranja stranaka u SAD-u od 1990.-2020.
 Izvor: Center for Responsive Politics (CRP).(2020b). *Party Split, 1990-2020*. Pristupljeno 25. svibnja 2020. na <https://www.opensecrets.org/industries/indus.php?Ind=E>

Istaknut je mehanizam djelovanja putem prikrivenih akcija, odnosno PR aktivnosti, primjer ExxonMobila koji je za odnose s javnošću unajmio globalnu tvrtku u Bruxellesu Fleischmann-Hillard. Ona im izrađuje i održava mrežne stranice na četirima stranim jezicima za djelovanje u Poljskoj, Njemačkoj, Engleskoj i Francuskoj, i to za potrebe promoviranja *frackinga* (Naumann i Philippi, 2014). Također, ExxonMobil je u Njemačkoj, kako bi pridobio interesne skupine i nevladine organizacije te izvršio pritisak na tijela u političkom sustavu i tijela javne vlasti, posebice izvršnu vlast oko prihvaćanja „zloglasnog *frackinga*“, organizirao forume s ekspertima koji nikad nisu radili ni u tvrtkama ni u plinskoj industriji (Naumann i Philippi, 2014). U relaciji s prikrivenim akcijama PR aktivnostima signifikantan je i slučaj BP-a koji je početkom 21. stoljeća uložio u promjenu logotipa kompanije i novo ime (prije British Petroleum, od 2000. Beyond Petroleum) kako bi postao legitimno „zelena“ kompanija koja se brine o okolišu (Lorenz i dr., 2008; Frynas, 2009; Naumann i Philippi, 2014).

Građani kao dio interesnih grupa kroz nevladine organizacije predstavljaju vezu između proizvodnje nafte i emisije ugljikova dioksida. S obzirom na rastući trend ekološke osviještenosti, potrošači vrše pritisak zagovaranjem sve veće odgovornosti zbog emisije ugljikova dioksida ne samo od proizvodnje nafte nego i od njezina izgaranja (Lorenz i dr., 2008). Trend ekološke osviještenosti kontinuirano mijenja njihove preferencije. Prema istraživanju potrošača tvrtke Accenture (2017), utvrđeno je da potrošači igraju svoju igru izabirući energetska tvrtku te tako utječu na oblikovanje tržišta i punjenje državnog proračuna, tj. na društvo u cjelini (Accenture, 2017). Uostalom, potrošači su ti koji su ujedno glasači na izborima te biraju programe onih političkih stranaka koje posvećuju pozornost opcijama sa što nižim ugljikom (Lorenz i dr., 2008).

Navedeni primjeri potvrđuju tezu Van de Graafa i dr. (2016) o kontinuiranoj interakciji aktera te političkih i ekonomskih procesa na nacionalnoj i globalnoj razini.

2.4.2.3. Akteri unutar političkog sustava i tijela javne vlasti

Uz Weberovu (1948) tvrdnju da je politika „utjecaj distribucijom moći među grupama unutar države“ te onu Alexis de Tocquevillea (Lipset, 2000) o političkoj stranci kao ključnoj instituciji civilnog društva, tada je nezaobilazna zaključna Ryeeva (2014) konstatacija da je u „demokratskim državama primarno vozilo borbe utjecaja i moći politička stranka“. Iako teoretičari moći

zanemaruju političke stranke, prema Lipsetu (2000) i Ryeu (2014) političke su stranke neophodne za stabilnost demokratskog sustava vlasti. Kako navodi Rye (2014), i političke su stranke u procesu promjena i reforme, što je evidentno u njihovim političkim programima, a sve zbog dinamike utjecaja grupa unutar države. Naime, članovi su političkih stranaka većinom dio političkih sustava države i tijela javne vlasti, napose u tijelima izvršne vlasti. S obzirom na dinamiku utjecaja valja istaknuti da se Rye (2014) koristi izrazom „tenzija“ dok Pollitt i Bouckaert (2011) izrazom „pritiska“, što vodi do istog konteksta utjecaja pozadinskih pokretača na deliberaciju o sadržaju energetske politike i njezino upravljanje.

Utjecaj aktera unutar političkog sustava i tijela javne vlasti kao i javno mnijenje izrazito su relevantne za izvršnu vlast, ali one ne mogu vršiti izravan utjecaj na njih, već njihov odgovor odnosno reakcija moraju biti politizirani u najmanje jednoj političkoj stranci (Brouard i Guinaudeau, 2015). Dakle, model odgovora/reakcije u demokratskom društvu pretpostavlja uvjetni utjecaj strateškog motiva stranke da politizira pitanje (Brouard i Guinaudeau, 2015). Politizacijom pitanja dolazi do kompeticije političkih aktera u deliberaciji o sadržaju energetske politike uključujući i kompeticiju sa ostalim akterima u deliberaciji (Witajewska-Baltvilka, 2018). U odnosu na energetske politiku, ključno je pritom razaznati da energetska politika pripada multisektoralnom pitanju jer se preklapa s aspektima ostalih područja politika kao što su klimatska i okolišna politika (Carter i dr., 2017). Na slici 1 okvir H identificira aktere unutar političkog sustava i tijelima javne vlasti. Ti akteri formiraju i programe političkih stranaka kojima pripadaju, a u kojima se okrupnjuju vanjski i interni pritisci ideja same političke stranke, pri čemu izlaze na površinu u deliberaciji uzimajući u obzir prediktore njihove političke pripadnosti (Leiserowitz, 2006; Pollitt i Bouckaert, 2011). Političke stranke stječu ideje o tome kako žele upravljati energetske politikom, što uključuje pitanja strukture, stila i procesa (Pollitt i Bouckaert, 2011). Unutarnje se ideje odnose na interno generirane i derivirane ideje iz specifične političke agende same stranke (prediktor političke pripadnosti) dok vanjski pritisci dolaze od izvora nastalih djelovanjem globalnih energetske aktera (okvir F), interesnih skupina (okvir G) i nevladinih organizacija (okvir I).

Istraživanja pokazuju da postoje suštinske razlike oko energetske pitanja između demokratskih, neovisnih i konzervativnih političkih stranaka (Mayer i Smith, 2017). Istraživanja koja se provode već desetljećima i nedavna istraživanja programa političkih stranaka potvrdila su

da su konzervativne stranke manje zabrinute oko pitanja energetike i okoliša, da manje podržavaju energetske politike i politike okoliša te da imaju manje vjerojatan angažman u individualnom ponašanju prema okolišu (Tranter i Booth, 2015; Mayer i Smith, 2017; Hess i Renner, 2019). Na primjeru SAD-a istraživanja su potvrdila da kod aktera Demokratske i Republikanske stranke (konzervativna) postoje manje polarizacije u energetskej politici nego u ostalim područjima. Međutim, vrlo je indikativno da su nedavna istraživanja također na istom primjeru utvrdila polarizaciju između aktera konzervativnih stranki, i to Republikanske stranke i pokreta Tea party movements (Mayer i Smith, 2017). S jedne strane, akteri Republikanske stranke više podržavaju pitanja politike energetske učinkovitosti u odnosu na aktere pokreta Tea party movements, ali ipak manje od aktera neovisne i Demokratske stranke. S druge strane, akteri političke stranke Tea party movements podržavaju veću opskrbu energijom deriviranu iz fosilnih goriva, a ne obnovljivih izvora, zatim više *frackinga* i bušenja javnih zemljišta (Mayer i Smith, 2017).

Velik doprinos istraživanju aktera političkih stranaka u korelaciji s energetskej politikom markirali su Hess i Renner (2019), obuhvativši aktere konzervativnih stranaka u šest država članica EU-a od 2007. do 2017 (slika 9). Obuhvatili su navedeno razdoblje jer su europske države sukladno direktivama EU-a 2007–08. razvile dekarbonizacijsku politiku Klimatskog i energetskej paketa,¹⁴ ali i zbog karakteristika radikalnih desnih stranaka, čije su pozicije antiglobalizacijske i antimigrantske politike. Zbog takvih je pozicija aktera radikalnih desnih stranaka, Europske populističke stranke, bila popraćena protivljenjem politikama energetske tranzicije (Hess i Renner, 2019). Tipovi protivljenja politikama energetske tranzicije jesu: odbijanje znanosti o klimi ili skepticizam, nedostatak podrške politikama prilagođene od tijela EU-a i protivljenje obnovljivim izvorima i energetskej učinkovitosti (OIEU) te podrška za nastavak uporabe fosilnih goriva i povećane upotrebe prirodnog plina kroz tehnologije hidrauličnog frakturiranja i infrastrukture plinovoda (Hess i Renner, 2019).

¹⁴ Direktivama Klimatskog i energetskej paketa EU-a 2007–08. definirana su tri cilja do 2020: 20 % redukcije emisije stakleničkih plinova u odnosu na 1990; 20 % udio u obnovljivim izvorima energije te poboljšanje energetske učinkovitosti za 20 % (Hess i Renner, 2019).

Država	Političke stranke desnog centra	Političke stranke krajnje desnice
Francuska	Republikanci (The Republicans)	Nacionalna fronta (National Front)
Njemačka	Kršćansko-demokratska unija (Christian Democratic Union)	Alternativa za Njemačku (Alternative for Germany)
Nizozemska	Narodna stranka za slobodu i demokraciju (People's Party for Freedom and Democracy)	Stranka za slobodu (Party for Freedom)
Poljska	Građanska platforma (Civic Platform)	Stranka prava i pravde (Law and Justice Party)
Španjolska	Narodna stranka (People's Party)	Vox
Ujedinjeno Kraljevstvo	Konzervativna stranka (Conservative Party)	Stranka neovisnosti Ujedinjenog Kraljevstva (U.K. Independence Party)

Slika 9: Prikaz konzervativnih stranaka šest zemalja članica EU od 2007. do 2017.

Izvor: Hess, D. J., & Renner, M. (2019). Conservative political parties and energy transitions in Europe: Opposition to climate mitigation policies. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 104, 419-428.

Istraživanja Hessa i Rennera (2019) pokazala su da veza u tih šest zemalja između aktera radikalnih desnih stranaka i opozitne politike oko energetske tranzicije nije uniformirana. Akteri radikalne desne stranke u Francuskoj i Španjolskoj bili su više podrživi u OIEU, posebice u energetske učinkovitosti. Iako Italija nije analizirana, zbog jezične i kulturne sličnosti Italija, Španjolska i Francuska imaju skromniji položaj od sjevernih aktera radikalnih desnih stranaka u Njemačkoj, Nizozemskoj i Ujedinjenom Kraljevstvu (Hess i Renner, 2019). Također je znatna varijacija aktera umjereno konzervativnih stranaka. U Francuskoj, Njemačkoj, Nizozemskoj, Španjolskoj i Ujedinjenom Kraljevstvu vođe stranaka desnog centra podržavaju tranzicijsku dekarbonizaciju iako su se praksi pokolebali i vratili na prijašnje dekarbonizacijske politike. Najveći su ekstrem akteri poljske stranke desnog centra Civic Platform, koja ima identičan program radikalne desne populističke stranke, s time da ne odbija znanost o klimi, no s vrlo ograničenom mogućnošću odbijanja primjene direktive EU-a. Ključan je rezultat istraživanja identifikacija „podijeljenog konzervativizma“ temeljem istraženih aktera političkih konzervativnih stranaka u navedenih šest država članica EU-a (Hess i Renner, 2019).

Najjači utjecaj u energetske politici imaju akteri zelenih stranaka (*green parties*). Akteri manjih stranaka ulaze u koaliciju s akterima druge stranke kako bi mogli utjecati na izvršnu vlast (Brouard i Guinaudeau, 2015). Gotovo akteri svih zelenih stranaka participiraju u akcijama zbog utjecaja na izvršnu vlast kroz koalicije (Evrard, 2012a, Evrard, 2012b). Činjenica tako jest da je utjecaj aktera unutar političkog sustava i tijela javne vlasti koji inače djeluju putem političkih stranaka na javne politike postavljen u institucionalni okvir koji ih podvrgava ograničenjima, ali i pruža resurse za njihove akcije. Ilustracije radi, francuska se i njemačka energetska politika od 2000. počinju znatno razlikovati. Jedino im je zajedničko utjecaj na izvršnu vlast kroz koaliranje aktera s lijevim krilom dok razlike leže u mehanizmima utjecaja na izvršnu vlast (Evrard, 2012a; Evrard, 2012b). Primjeri djelovanja aktera zelenih koalicija u Njemačkoj i Francuskoj pokazuju da su akteri njemačke Red-Green koalicije u deliberaciji inicirali postupno ukidanje nuklearnih elektrana, pri čemu se proaktivnošću okrenula energetskej učinkovitosti i obnovljivim izvorima, postavši tako europskim liderom u toj domeni. S druge strane, akteri francuske zelene Plural-Left koalicije u deliberaciji su bili kontinuirano u statusu quo, s minijaturnom koncesijom s ekolozima i marginalnim promjenama u energetskej industriji (Evrard, 2012a; Evrard, 2012b).

Analizu utjecaja aktera zelenih stranaka na izvršnu vlast istražio je znanstvenik Evrard (2012a; 2012b) primjenom „teorije pristaša“.¹⁵ Evrard (2012a; 2012b) je dokazao relevantnost te teorije te je kao razloge naveo da je prilikom analize utjecaja na izvršnu vlast u razmatranje potrebno uzeti konstantnu interakciju političkih aktera s ostalim akterima i institucijama (Evrard, 2012a; Evrard, 2012b). Tako je komparativna analiza utjecaja aktera zelene koalicije na izvršnu vlast u Njemačkoj i Francuskoj pokazala da u Njemačkoj političke institucije i izborni sustav pružaju akterima zelenih stranaka jaču parlamentarnu zastupljenost i olakšanu profesionaliziranost, dok slučaj s akterima zelene koalicije u Francuskoj nije takav. Nadalje, iako se pokazalo da institucije energetskeg sektora mogu izdržati utjecaj političkih aktera u objema zemalja, slučaj u Njemačkoj pokazuje da se institucije mogu progresivno otvoriti i pomoći promjenama (Evrard, 2012a; Evrard, 2012b). Dodatno, analiza dinamike utjecaja u obje zemlje ukazuje na važnost

¹⁵ Teorija pristaša (engl. *partisan theory*) jest teorija u kojoj većinske demokracije omogućavaju političkim strankama više prostora za manevre od nevećinskih sustava demokracije (Schmidt, 1996).

profiliranja aktera unutar političkog sustava i tijela javne vlasti i njihov rast interakcija kroz strateške akcije, a sve kako bi realizirali svoje ciljeve.

Profiliranje aktera unutar političkog sustava i tijela javne vlasti kao i interakcija dokazuje se legitimizacijom stranke u javnom prostoru, tj. deliberaciji o sadržaju energetske politike, i to prema partnerima i javnom mnijenju (Evrard, 2012a; Evrard, 2012b). Naprimjer, akteri njemačke političke stranke Die Grünen legitimizirani su kao akteri čiji je način života zaštita okoliša, pri čemu su uporabom strategije koncentracije oko pitanja zaštite okoliša (pregovori kroz koalicije stvaranjem mreže) omogućili dublji utjecaj na izvršnu vlast (Evrard, 2012b). Zapravo su akteri te stranke iskoristili institucionalni okvir u poduzimanju akcija. S druge strane, akteri francuske zelene političke stranke Les Verts držali su se restriktivnoga institucionalnog okvira, bez poduzimanja akcija, pa tako nisu ni imali utjecaja na izvršnu vlast (Evrard, 2012b). Zaključak istraživanja je pokazao da je utjecaj aktera unutar političkog sustava i tijela javne vlasti na izvršnu vlast, a čiji su članovi zelenih stranaka, jači uporabom sljedećih mehanizama djelovanja: 1) koaliranjem s akterima drugih stranaka lijevog krila i 2) strategijama političke stranke koja obvezno uključuju i legitimizaciju stranke u javnom prostoru, kao i njihove sposobnosti poduzimanja akcija, bez obzira na restriktivni institucionalni okvir političkih stranaka (Evrard, 2012b).

Identifikacijom aktera u okviru E slike, 1 tj. nacionalne deliberacije o sadržaju energetske politike proizlazi da isti čine aktere izvan vlade, tzv. neformalne aktere koji sudjeluju u procesu stvaranje energetske politike vršenjem pritisaka na izvršnu vlast, i formalne aktere koji su dio političkih institucija i tijela izvršne vlasti. Utjecaj je aktera političkih stranaka, posebice onih aktera čija opcija pobijedi na izborima, izrazito važan. Njezini lideri postaju političko vodstvo države, pa na taj način mogu djelovati na promjenu opće političke orijentacije i prioriteta, ali i na posve konkretan izbor novih problema (Grdešić, 1995; Grdešić, 2006). Kao što je u uvodu ovog teksta naglašena politizacija pitanja, ključno je izdvojiti pitanje: Kada neko društveno stanje postaje problem javnih politika? Da bi neko društveno stanje postalo problem javnih politika, ono mora biti: nezadovoljavajuće (prikazano takvim pomoću nekih objektivnih indikatora); promjenjivo (država može u njega intervenirati); društveno konstruirano kao kolektivni problem (problem koji se kao zajednica dijeli i koji kao zajednica može i treba riješiti); prioritet (mora mu porasti važnost u očima građana i elita); te, na kraju, institucije vlasti moraju nešto činiti da bi ga riješile (Petek, 2014). Na taj način problemi pojedinaca postaju društvenim problemima, a zatim i problemima

javnih politika (Hill, 2010; Petek, 2014). Odgovoriti na pitanje što je legitiman, javni, politički problem početno je i zaključno pitanje rasprave o agenda procesu, tj. postavljanju problema na dnevni red (Grdešić, 1995).

Dok se kod postavljanja na dnevni red utvrđuje *policy* problem najvećeg odjeka, taj isti problem u aktivnostima formulacije politike preuzima i definira izvršna vlast. Niz aktivnosti koje vlast potom poduzima u ovom je radu obuhvaćen okvirom J na slici 1 te se shvaća kao proces formulacije i odlučivanja izvršne vlasti o nacionalnoj energetskej politici.

2.4.3. Formulacija i odlučivanje o nacionalnoj energetskej politici

Aktivnostima formulacije započinje formalni dizajn ili oblikovanje javne politike. Drugim riječima, faza formulacije predmnijeva da su akteri prepoznali i definirali problem te dospjeli na institucionalnu agendu (Sydney, 2007). Nakon formulacije na red dolazi odlučivanje koje podrazumijeva izbor između predloženih rješenja predloženih u prethodnim koracima (Grdešić, 1995). U nastavku se opisuju obje faze procesa stvaranja energetske politike kao tipične javne politike.

2.4.3.1. Formulacija

Formuliranje energetske politike, kao i svake druge politike, uključuje niz aktivnosti poput identificiranja potencijalnih opcija kojim bi se problem mogao riješiti, zatim razmatranja alternativa i procjene njezinih učinaka i posljedica te razrade najbolje opcije (Petak i Petek, 2014). Temeljna razrada u pravilu uključuje nacrt zakonodavnog ili regulatornog okvira s opisom alata koji će se upotrebljavati te određuje komu ili što će se primijeniti te kada će stupiti na snagu (Sydney, 2007). U fazi formuliranja politike, prema Dunnu (2018), zakoni, odluke, propisi, strateški dokumenti djeluju kao izlazi (*outputs*) sustava političkog djelovanja. Primjerice, strategija koja regulira nacionalnu sigurnost jest jedna vrsta izlaza (Dunn, 2018). Glavne su značajke ove faze procesa stvaranja energetske politike oblikovanje specifičnog diskursa javnih politika te analiza javnih politika (Petak i Petek, 2014a).

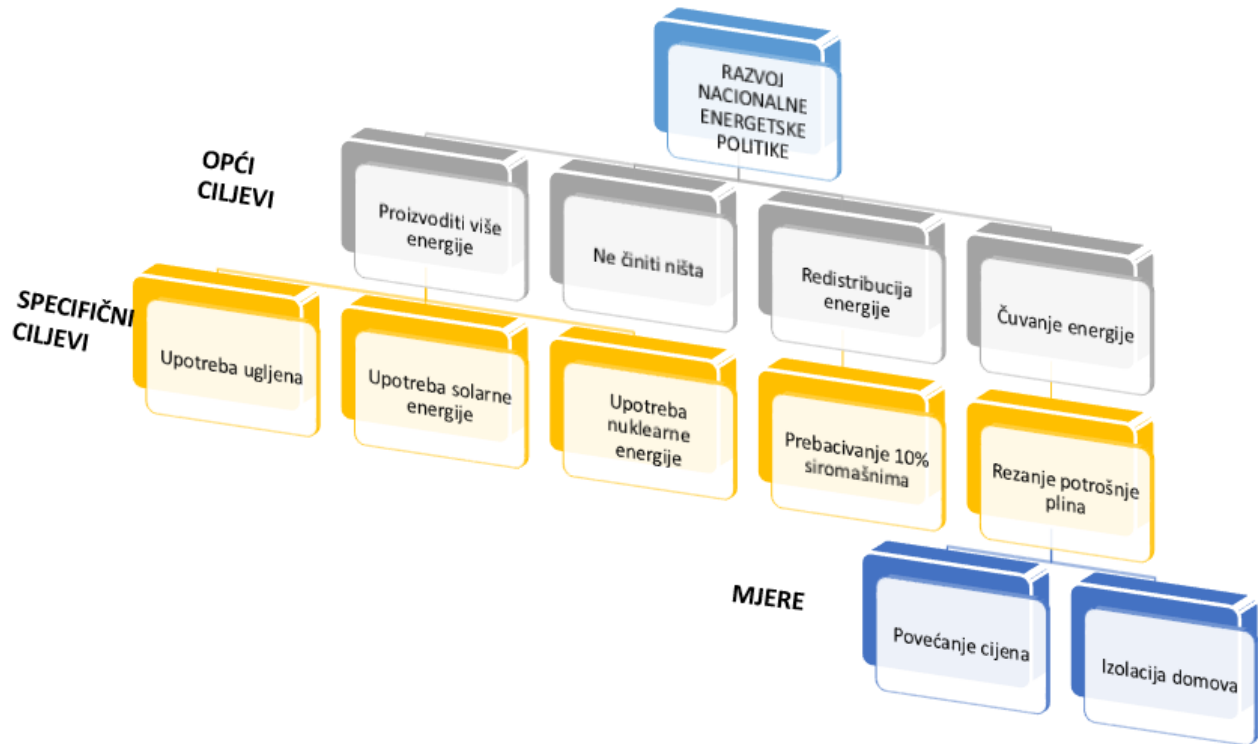
U oblikovanje specifičnog diskursa javnih politika uključeni su akteri, tehničko znanje i politička prihvatljivost (Petak i Petek, 2014). U fazi formulacije broj se aktera smanjuje s obzirom na fazu inicijative, pa najbitnijima postaju eksperti za pojedine resore, uključujući formalne i neformalne poput zaposlenika javnih vlasti (npr. državni službenici), stručnjake specijalizirane za neki sektor ili eksperte sa sveučilišta, iz istraživačkih instituta, organizacija civilnog društva i međunarodnih organizacija (Sydney, 2007; Petak i Petek, 2014b). Akteri se u svom djelovanju koriste različitim metaforama, rečeničnim odnosima u dokumentima javnih politika, pri čemu ih stavljaju u društveni kontekst kako bi se postigla smislenost objašnjenja političke funkcije neke javne politike (Petković, 2014). Tehničko znanje govori u prilog tomu što je izvedivo i što će imati najbolje učinke, dok se politička prihvatljivost odnosi na ono što može dobiti širu javnu potporu kroz uspostavljanje, održavanje i razgradnju odnosa moći (Petak i Petek, 2014; Petković, 2014).

U kreiranju energetske politike ili bilo koje druge javne politike u demokratskoj državi sudjeluje i javnost. Takav je trend uobičajen i na međunarodnoj i na europskoj razini, a sve u cilju jačanja koncepta sudioničke demokracije. Oblici uključivanja građanstva, civilnog društva i ostalih dionika zainteresirane javnosti postali su standard i praksa većine multilateralnih i međunarodnih organizacija, pa tako i demokratskih država (Vidačak i Đurman, 2017: 75). Najčešći su oblik javne rasprave e-rasprave, odnosno rasprave elektroničkim putem. U odnosu na odjek kreiranja javne politike javnosti vrlo je zanimljivo istraživanje djelotvornosti i utjecaja javnosti pri e-savjetovanju za područje zaštite okoliša u Hrvatskoj. Primjerice, od ukupnog broja pristiglih primjedbi odbijeno je čak 66,6 % dok ih je prihvaćeno svega 15,7 %; 11,9 % primljeno je na znanje, a djelomično ih je prihvaćeno 5,7 % (Vidačak i Đurman, 2017). Činjenica je da utjecaj u kreiranju imaju samo prihvaćene primjedbe. Dodatno je istražena i aktivnost aktera, među kojima su najaktivnije bile udruge (42,9 % predanih primjedbi), a slijedili su ostali poput Hrvatske gospodarske komore (HGK) s 22,2 %, jedinice lokalne i regionalne samouprave s 13 %, pojedinci s 11,5 %, tvrtke s 9,6 %, dok su državna tijela uputile samo 0,8 % primjedbi (Vidačak i Đurman, 2017). Postavlja se, dakle, pitanje ima li javnost utjecaj na kreiranje javnih politika.

Kada se u obzir uzme sadržaj javnih politika, svakako valja istaknuti dva najbitnija imperativna elementa izlaza: ciljevi javnih politika i instrumenti javnih politika (Howlett, 2009; Dunn, 2018). Ciljevi su javnih politika formalna očitovanja o poželjnoj budućnosti koja se najbolje otkrivaju pitanjima: 1. Što se pokušava napraviti?; 2. Kamo se ide? (Petak i Petek, 2014).

Karakteristično je za ciljeve javnih politika razlikovanje prema općenitosti, pa se sukladno tomu klasificiraju kao opći ili dugoročni (*goals*), operativni ili specifični ciljevi (*objectives*) te prema specifičnim mjerama ili aktivnostima (*specific targets, measures*; Petak i Petek, 2014c). Općim ciljevima naznačuju se temeljne svrhe, opće namjere koje se nekom politikom žele postići te su neograničeni i nemjerljivi, odnosno imaju dug vremenski horizont (Petak i Petek, 2014c). Dodatno, prema Howlettu (2009), opći se ciljevi zbog svog opisa pozicioniraju na metarazini. Specifični (operativni) ciljevi smještaju se na mezorazinu jer su konkretni, mjerljivi i vremenski precizno određeni (Howlett, 2009; Petak i Petek, 2014c). Dalje se operativni ciljevi razrađuju na specificirane mjere i aktivnosti koji prema Howlettu (2009) čine njihovu mikrorazinu.

Na slici 10 prikazuje se teorijski okvir razine općenitosti ciljeva za razvoj nacionalne energetske politike. Prema Dunnu (2018), ključna je definiranost ciljeva. Kada su ciljevi jednom definirani, moguće ih je hijerarhijski posložiti u obliku stabla. Na vrhu su opći ciljevi nacionalne energetske politike, a detaljniji se ciljevi u hijerarhiji spuštaju. Tipično je da gornji dio stabla ciljeva sadrži široke svrhe, dok niže razine predstavljaju specifične ciljeve i mjere. Stablo je moguće prilagođavati sukladno potrebama svake države u fazi formulacije. Zanimljivo je da se promatranjem stabla ciljeva prema dolje dobiva odgovor na pitanje Kako postići taj cilj?, dok se obrnutim promatranjem dobiva odgovor na pitanje Zašto bi se trebao slijediti taj cilj? (Dunn, 2018). Još je interesantnije što ovako posloženi ciljevi otkrivaju priču samog početka razvoja energetske politike, i to kojim sredstvom implementirati prihvaćeno rješenje te sam kraj akcije implementacije, odnosno svrhu postignutog cilja, pa se stablo ciljeva može smatrati svrhom i sredstvom (Dunn, 2018).

Slika 10: Stablo ciljeva kreiranja nacionalne energetske politike

Izvor: prilagođeno prema Petak i Petek (2014: 43); Dunn (2018: 221)

Važan su element sadržaja javne politike, uz ciljeve, instrumenti javne politike koji djeluju kao produžena ruka ciljevima te ih zato valja pomno odabrati. Howlett (1991) ističe da odabir instrumenta oblikuje javnu politiku. Krična je točka tko odabire instrumente. U kontekstu „tko“ najvažniji je element je razumijevanje: 1) tko je akter u izboru instrumenata, uključujući i kontekst donositelja odluka i 2) kakva je institucionalna struktura i ponašanje javnog upravljanja unutar nacionalnog konteksta i/ili pravila igre među akterima te pritisci interesnih skupina i nevladinih organizacija (Howlett, 2009; Howlett i dr., 2017). Dodatno, pristup izboru instrumenata ovisit će o uvjetima kao što su moć „traženja rente“ poslovnog sektora i relativna moć različitih svjetskih pogleda u političkoj kulturi (Hood i Margetts, 2009: 193). Upravo u ovom kontekstu, a temeljem prezentirane nacionalne deliberacije o sadržaju energetske politike (okvir E slike 1), u prethodnim potpoglavljima valja uočiti da je deliberacija u uskoj vezi s formuliranjem javnih politika (Pollitt i Bouckaert, 2011).

Zaključno se može utvrditi da pothvat dizajniranja javnih politika nije nimalo lagan. Pri odabiru instrumenata za postizanje ciljeva dizajneri javnih politika moraju razmatrati brojne elemente. Budući da su samo neki od njih politički izvedivi, može se konstatirati da je formuliranje ujedno politički i tehnički proces (Birkland, 2013). Faza je formulacije vrlo kompleksna te se razlikuje od slučaja do slučaja. Dakle, kada problem nije definiran, dolazi do novog formuliranja starog problema, bez obzira na to što se politika već provodi. U procesu formuliranja, kojim započinje dizajniranje javne politike, teži se unutarnjoj koherentnosti i logičnoj povezanosti ciljeva, instrumenata i utjecaja na ciljanu skupinu (Petak i Petek, 2014: 65). Unatoč toj težnji, ističe se da proces često orkestriraju birokracija i ciljana skupina na institucionalnoj agendi, i to bez nadzora javnosti (Howlett, 2009). Svaka je dizajnirana odluka povezana s izborom instrumenata javne politike (Howlett, 2009). U pravilu se izbor instrumenata razmatra s implementacijom zato što su instrumenti i implementacija neraskidivo povezani: izbor instrumenata utječe na implementaciju i obrnuto, jednako kao što implementacija utječe na izbor alata (Birkland, 2013). U ovom doktorskom radu ishod formulacije razmatra primarno sadržaj dokumenta koji je usvojen kao strateški dokument energetske politike. Zbog kompleksnosti teme proces se implementacije ne razmatra, no podrazumijeva se da faza formuliranja završava preciznom preporukom o donošenju odluke, a odluka uključuje implementaciju i posljedično proces evaluacije, odnosno vrijednosno ocjenjivanje donesene odluke koja služi kao *ex-ante* kriterij u fazi formulacije (Birkland, 2013; Petak i Petek, 2014a).

2.4.3.2. Odlučivanje i ishod

Odluka izvršne vlasti ili odlučivanje jest točka u kojoj se formalno izglasava neko rješenje problema te mu se na taj način daje politička legitimnost (Petek i Petković, 2014). U tu su definiciju inkorporirani širi i uži smisao definicije odlučivanja: legitimno političko djelovanje kao širi smisao i formalna selekcija kao uža (Grdešić, 1995). Zapravo je odluka vrijeme kada formulacija poprima svoj formalni rezultat, kada *policy* rješenje postaje stvarnost (Grdešić, 1995). Nadalje, u toj fazi procesa stvaranja javnih politika sudjeluje najmanji broj aktera, tj. oni koji imaju formalno ovlaštenje donijeti odluku, npr. članovi parlamenta ili vlade, pa se ti akteri nalaze na odlučivačkoj agendi (Petek i Petković, 2014).

U kontekstu formalnog ovlaštenja donošenja odluka na odlučivačkoj agendi literatura prepoznaje tri teorijska pristupa odlučivanju: 1. „odozgo prema dolje“ (*top-down*); 2. „odozdo prema gore“ (*bottom-up*) i 3. hibridni pristup (Pülzl i Treib, 2007). Teorijski pristup „odozgo prema dolje“ dijeli proces stvaranja politika na dva temeljna dijela: na oblikovanje neke javne politike koje prethodi odlučivanju i na njezino ostvarivanje koje slijedi nakon odlučivanja (Petek i Petković, 2014). Glavna je osobitost ovog pristupa sposobnost donositelja odluke u produciranju nedvosmislenih ciljeva javne politike i kontrola faze implementacije (Pülzl i Treib, 2007).

Pristup „odozdo prema gore“ temeljna je i sveprožimajuća značajka javnih politika jer se proces stvaranja potpuno poklapa s procesom odlučivanja niza aktera (Petek i Petković, 2014). Sugerira lančanu analizu na najnižoj razini prema višoj kako bi se dobio uvid veće ili manje uspješnosti implementacije (Birkland, 2013). Niz je kritika ovog pristupa jer lokalni birokrati postaju glavnim akterima u implementaciji politike, i to pregovaračkim procesom unutar mreže implementatora (Pülzl i Treib, 2007). Treći, hibridni pristup nastao je kao pokušaj prevladavanja podjela između prvih dvaju pristupa uključivanjem elemenata obaju te drugih teorijskih modela (Pülzl i Treib, 2007).

Ovaj doktorski rad, uz proces kojim se pod utjecajem globalnih aktera razvijala energetska politika (deliberacija, formulacija i odlučivanje), razmatra i ishod tog procesa. Taj ishod rad koncipira kao rezultat odluke izvršne vlasti, zakonodavni akt u smislu usvojenog strateškog dokumenta, dokument koji usmjerava daljnje procese poput implementacije i evaluacije. Dakle, formalni se akt tretira kao ishod odlučivanja i kao ishod procesa unutar kojeg su globalni akteri utjecali na nacionalnu energetska politiku. Rad, pritom, utvrđuje način na koji je utjecaj proveden i mjera u kojoj se reflektirao na sadržaj nacionalne energetske politike. U sljedećem se poglavlju elaborira dizajn empirijskog istraživanja te nakon njega slijedi empirijsko istraživanje.

3. DIZAJN ISTRAŽIVANJA

Koristeći prikazani teorijski okvir, ovaj doktorski rad ima za cilj opisati dinamiku i ishod utjecaja globalnih aktera na energetska pozicioniranje Hrvatske u 21. stoljeću. Ovo poglavlje, stoga, pruža pregled dizajna empirijskoga kvalitativnog istraživanja. Podsjeća se da je glavno istraživačko pitanje rada: Kako izgledaju proces i ishod utjecaja globalnih aktera na energetska pozicioniranje Hrvatske u 21. stoljeću? U potpoglavlju 3.1. demonstriraju se primjenjivane metode dok se način prikupljanja podataka prikazuje u potpoglavlju 3.2. Nadalje, pregled metoda analize podataka predstavlja se u potpoglavlju 3.3.

3.1. Metodologija

Zbog detaljnijeg uvida kao i razumijevanja istraživačkog problema koristi se kvalitativna metodologija. Odgovor na istraživačko pitanje traži se uz pomoć istraživačkog dizajna analize procesa (*process-tracing*) kao suvremene kvalitativne metode u društvenim znanostima koja se koristi za izgradnju procesne teorije. Metoda uključuje analizu i praćenje procesa s namjerom utvrđivanja uzročnog mehanizma (Beach i Pedersen, 2013). Uzročni se mehanizam definira kao složeni sustav koji proizvodi rezultat interakcijom brojnih dijelova (Glennan, 1996). Riječ je, dakle, o metodi koja pokriva uporabu mješovitih metoda te ujedinjuje alate za istraživanje uzročnog mehanizma u pojedinačnom slučaju istraživačkog dizajna (Beach i Pedersen, 2013).

Mješovita metoda analize procesa (*process-tracing*) razaznaje tri tipa pristupa procesnim teorijama: 1. testiranje teorije (*theory-testing process-tracing*); 2. izgradnja teorije (*theory-building process-tracing*) i 3. pojašnjenje rezultata (*explaining-outcome process-tracing*). Testiranje teorije izvodi teorije iz postojeće literature, a zatim testira pokazuju li dokazi da je svaki dio hipotetskoga uzročnog mehanizma prisutan u danom slučaju, time omogućujući zaključke unutar slučaja i to: da li je mehanizam funkcionirao kako se očekivalo i da li je mehanizam u cjelini bio prisutan? Ovim pristupom se ne mogu postavljati tvrdnje, međutim ovaj tip pristupa daje odgovor je li mehanizam bio jedini uzrok ishoda. Izgradnja teorije nastoji izgraditi generalizirajuće teorijsko objašnjenje na temelju empirijskih dokaza, pri čemu zaključuje da općenitiji uzročni mehanizam postoji iz činjenica posebnog slučaja. Ovaj procesni teorijski pristup analitički prati procese. I posljednji se

tip procesnoga teorijskog pristupa, tzv. pojašnjenje rezultata koristi kada se pokušava minimalno izraditi vjerojatno objašnjenje zagonetnog ishoda u konkretnom povijesnom slučaju. Cilj tog pristupa nije izgraditi ili testirati teoriju, nego izraditi minimalno vjerojatno objašnjenje ishoda slučaja jer su ambicije usmjerene više na slučaj, a manje na teoriju (Beach i Pedersen, 2013). Glavna razlika između testiranja teorije i izgradnje teorije jest ta što prva uključuje teoriju prije činjenica, dok izgradnja teorije uključuje činjenice, pa tek onda teoriju.

U ovom doktoratu se metoda analize procesa koristi za izgradnju procesne teorije, kojom se objašnjava mehanizam, odnosno način na koji se ideje globalnih aktera (X) ugrađuju u strateške dokumente energetske politike (Y). Pritom se, uz proces kojim se ostvaruje utjecaj globalnih aktera, teži utvrditi i sam ishod tog utjecaja, i to na sam sadržaj strateškog dokumenta energetske politike.

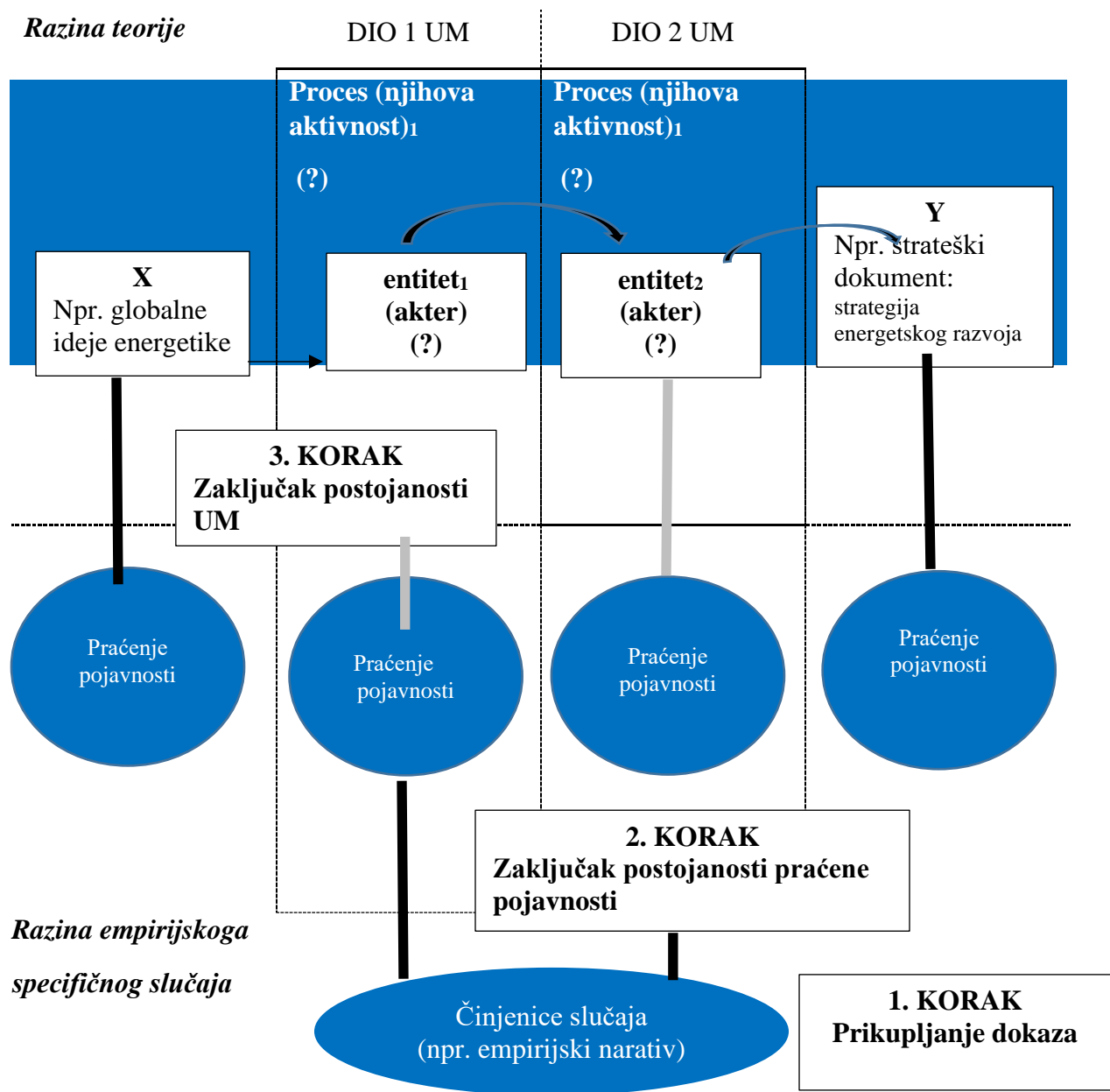
Na slici 11 ilustrira se osnovni okvir izgradnje procesne teorije utvrđivanja utjecaja globalnih aktera na energetska pozicioniranje. U ovom se istraživanju pretpostavlja da postoji korelacija između globalnih ideja energetike (X) i strateškog dokumenta (Y). Međutim, budući da je nepoznata potencijalna povezanost, istražuje se vjerojatni uzročni mehanizam koji može biti testiran u sljedećem istraživanju. Nakon definiranih ključnih koncepata globalnih ideja energetike (X) i strateškog dokumenta strategije energetskog razvoja (Y) na razini teorije ova metoda u prvom koraku nastavlja istraživanje na empirijskoj razini prikupljanjem empirijskog materijala. Upotrebljava se induktivna metoda jer se prikupljaju materijali koje je potrebno strukturno analizirati kako bi se detektirao vjerojatni hipotetski uzročni mehanizam ili mehanizmi, gdje su globalne ideje energetike (X) povezane sa strateškim dokumentom (Y).

U drugom se koraku strukturirani empirijski dokazi upotrebljavaju da bi se potvrdila postojanost praćene pojavnosti, što bi trebalo rezultirati sekundarnim zaključkom da je temeljni mehanizam bio prisutan. Dakle, drugi korak uključuje zaključke iz promatranih empirijskih dokaza, pri čemu uočene pojavnosti tj. one koje se mogu pratiti odražavaju uzročni mehanizam prisutnoga u slučaju. Ovdje se koristi deduktivnom metodom jer se traži inspiracija u postojećem teorijskom dijelu i prethodnom promatranju. Izgradnja postojeće teorije može biti začeta kao oblik mreže da bi se detektirao sistematični obrazac u empirijskim dokazima koji bi omogućio dobivanje zaključka u promatranim, tj. praćenim pojavnostima. Ova metoda zahtijeva iterativne i kreativne procese jer se prvi i drugi korak kontinuirano ponavljaju. Ponavljaju se zato što se fokusom na „što

tražiti i gledati“ rabi sistematično istraživanje postojećim teorijskim i empirijskim radom kako bi se dobiveni rezultat koristio kao pozadina za daljnja istraživanja.

Treći korak konceptualizira jedan sustav koji producira ishod kroz interakciju niza dijelova mehanizama odnosno načina. Svaki se dio sastoji od entiteta (u ovom slučaju aktera) koji je angažiran u aktivnosti (procesu). Obrazlaganjem procesa (aktivnosti) koji produciraju promjene daje se naglasak na akcije i aktivnosti koje transmitiraju uzročne snage od globalnih ideja energetike (X) prema sadržaju strateškog dokumenta (Y). I ako se nakon toga potvrdi postojanost hipotetskoga uzročnog mehanizma u testiranju teorije, tada je produciran čvrst dokaz koji pokazuje da su teorizirani dijelovi uzročnog mehanizma proizveli Y te da su X i Y uzročno povezani mehanizmom. Razumijevanje mehanizma na ovaj način omogućava istraživaču da „uhvati“ proces pri kojem su uzročne snage transmitirane kroz uzročni mehanizam koji proizvodi ishod. Snage su, primjerice, događaji ili intervenirajuće varijable koje postaju uzročnim snagama tek kad se izvade iz „crne kutije“ koristeći se ovom metodom (Beach i Pedersen, 2013).

Ovdje treba istaknuti da primjena metode izgradnje procesne teorije ne obuhvaća kompatibilnost, nego eksplicitni fokus na istraživanje uzročnog mehanizma. Kompatibilnost podrazumijeva korelaciju između X i Y, dok ova metoda podrazumijeva rad mehanizma koji pridonosi stvaranju ishoda.

Legenda:

- *podebljane crte: direktni zaključci; sjenčane crte (sivo): indirektni (sekundarni) zaključci; zasjenjeno područje: ono što se prati; UM: uzročni mehanizam)*

Slika 11: Izgradnja procesne teorije (*theory-building process-tracing*)

Izvor: Prilagođeno prema Beach i Pedersen (2013: 17)

3.2. Izvori i metode prikupljanja podataka

Prednost prikupljanja kvalitativnih podataka ogleda se u njihovim značajkama osnovanosti, bogatstvu i holizmu te fleksibilnosti (Miles i Huberman, 1994). Osnovanost podupire činjenica da se podaci prikupljaju u neposrednoj blizini specifičnog slučaja. Značajke bogatstva i holizma omogućavaju jak potencijal za otkrivanje kompleksnosti, pri čemu takvi podaci pružaju „debele opise“, koji su živi, „ugniježđeni“ u stvaran kontekst i imaju „prsten istine“ koji ostavlja utjecaj na čitatelja. Svojstvo fleksibilnosti osigurava prikupljanje kvalitativnih podataka tijekom dužeg razdoblja, što ih čini moćnim za istraživanje bilo kojeg procesa (Miles i Huberman, 1994). Fokus je na podacima u formi riječi odnosno jezika u formi proširenog teksta. Bazirani su na zapažanjima, dokumentima i intervjuima ili, drugim riječima, na gledanju, pitanju i ispitivanju (Miles i Huberman, 1994). U doktoratu se primjenom metode analize procesa (*process-tracing*) koristi niz izvora podataka.

Od sekundarnih podataka u prvoj fazi istraživanja prikupljali su se podaci iz raznih tipova dokumenata u razdoblju od 2016. do 2019. te u završnom dijelu iz 2020. Sažetak se prikupljenih dokumenata predstavlja se u tablici 7, iz koje je evidentno da je riječ o tipovima dokumenata poput izvješća i zaključaka s konferencija, foruma i okruglih stolova, zatim zakona, strateških dokumenata, prezentacija s konferencija, znanstveno-stručnih časopisa, članaka, izjava, priopćenja, govora, informativnih i promotivnih materijala, studija te izvješća praćenja i evaluacije o donesenoj Strategiji energetskog razvoja Republike Hrvatske.

Tablica 7: Sažetak prikupljenih dokumenata

<i>Tip dokumenta</i>	<i>Primjer</i>
IZVJEŠTAJI I ZAKLJUČCI S KONFERENCIJA, FORUMA I OKRUGLIH STOLOVA	IRMO i Jean Monnet.(2017). Izvještaj s okruglog stola: „Energetska unija“ – mogućnosti i izazovi za RH. Opatija: Jean Monnet međusveučilišni centar izvrsnosti. Održano 12. 10. 2017.
ZAKONI	Zakon o udrugama (Narodne novine 34/11, 125/13, 76,14, 114/18, 98/19)
STRATEŠKI DOKUMENTI	Hrvatski sabor. (2020). Strategija energetskeg razvoja Republike Hrvatske do 2030. s pogledom na 2050. godinu. Zagreb: Narodne novine.
PREZENTACIJE S KONFERENCIJA	Zhao, Z. (2018). On the road to a new energyage: Trends & innovation. <i>Prezentacija na 27. Forumu: Dan energije u Hrvatskoj</i> . Razvoj tehnologija za ostvarenje jedinstvene klimatske i energetske politike. Zagreb: Dr. Zuozhi Zhao –CTO Siemens Power and Gas.
ZNANSTVENO-STRUČNI ČASOPISI	HSUP. (2019). Znanstveno-stručni časopis za plinsko gospodarstvo i energetiku. Broj 3. Godina XIX. Zagreb: Printera.
ČLANCI	Lider15. (2019). Dobra energija i ekonomija: Predstavljene nove prakse OIE, solidarne ekonomije i energetske zadruge. (Članak 31. 5. 2019).
IZJAVE	Jerkić, E. (2016). Intervju mjeseca: Novi energetske objekti trebaju se uklapati u cijeli lanac vrijednosti. Zagreb: Energetika-net.
PRIOPĆENJA	Zelena Istra. (2018). Priopćenje: Okolišne udruge pred HEP-om oštro protiv ugljena. Pula: Zelena Istra (članak 7. 5. 2018.)
GOVORI	Milatić, I. (2020). Govor u Saboru prilikom rasprave 5. 2. 2020.
INFORMATIVNI I PROMOTIVNI MATERIJALI	Zelena Istra. (2017). Plakat za promociju kratkog animiranog filma „Zarobljenici ugljena“. Pula: Zelena Istra.
STUDIJE	CROBIOM. Objava-Facebook: Studija: Analiza porezne presije drvoprerađivačkog sektora i prijedlozi mjera za poreznu reformu. Autor: dr.sc. Guste Santini: Izradili: RIELN. (Objava 3. 11. 2016.).
IZVJEŠĆA PRAĆENJA I EVALUACIJE	Čorić, T. (2020). Izvješće o provedenom postupku strateške procjene utjecaja na okoliš za Strategiju energetskeg razvoja Republike Hrvatske do 2030. godine s pogledom na 2050. godinu (26. 3. 2020.; Klasa: 310-02/18-01/106; urbroj: 517-06-1-1-20-73)

Izvor: autorica

Uz dokumente, važan su izvor podataka bili akteri s kojima su obavljani polustrukturirani intervjui. Intervjui su se proveli s osam stručnjaka iz područja energetike, dok je jedan od njih dostavio službeni dopis. Stručnjaci su birani na temelju njihova aktivnog sudjelovanja u kreiranju Strategije energetskog razvoja RH do 2030. s pogledom na 2050. godinu, pretežno iz Povjerenstva za izradu Strategije. Intervjui su se provodili od 25. 6. 2021. do 14. 7. 2021. te su trajali u prosjeku sat i 30 minuta. Svaki se intervju snimao i transkribirao, uz suglasnost sudionika intervjua kojima je dana Etička izjava (Prilog 2). U nastavku se u tablici 8 daje sažetak provedenih intervjua.

Tablica 8: Sažetak provedenih intervjua u razdoblju od 25.6.21. do 14.7.21.

TIP ISPITANIKA I TERMIN INTERVJUA	Oznaka u istraživanju
član Povjerenstva za izradu Strategije energetskog razvoja Republike Hrvatske do 2030. s pogledom na 2050. godinu; (intervju 25. 6. 2021)	<i>član Povjerenstva</i>
član Povjerenstva za izradu Strategije energetskog razvoja Republike Hrvatske do 2030. s pogledom na 2050. godinu; (intervju 30. 6. 2021)	<i>član Povjerenstva</i>
član Povjerenstva za izradu Strategije energetskog razvoja Republike Hrvatske do 2030. s pogledom na 2050. godinu; (intervju 5. 7. 2021)	<i>član Povjerenstva</i>
član Povjerenstva za izradu Strategije energetskog razvoja Republike Hrvatske do 2030. s pogledom na 2050. godinu; (intervju 6. 7. 2021)	<i>član Povjerenstva</i>
član Povjerenstva za izradu Strategije energetskog razvoja Republike Hrvatske do 2030. s pogledom na 2050. godinu; (intervju 10. 7. 2021)	<i>član Povjerenstva</i>
član Povjerenstva za izradu Strategije energetskog razvoja Republike Hrvatske do 2030. s pogledom na 2050. godinu; DOPIS (dopis 8. 7. 2021)	<i>član Povjerenstva</i>
stručnjak Energetskog instituta „Hrvoje Požar“ koji je sudjelovao na izradi Strategije energetskog razvoja Republike Hrvatske do 2030. s pogledom na 2050. godinu (intervju 14. 7. 2021)	<i>stručnjak EIHP</i>
savjetnik direktora Fonda za zaštitu okoliša i energetske učinkovitost (intervju 6. 7. 2021)	<i>savjetnik</i>
predsjednik Hrvatske stručne udruge za plin; član Upravnog vijeća Hrvatske energetske regulatorne agencije (intervju 1. 7. 2021)	<i>predsjednik Udruge i član</i>

Izvor: autorica

Intervjui su vođeni uz pomoć protokola za intervjuiranje (Prilog 3). Specifična pitanja u protokolu odražavaju elemente teorijskog okvira (slika 1) te ih prilagođavaju metodi analize procesa (*process-tracing*). U tablici 9 daje se sažet prikaz elemenata protokola za intervjuiranje, iz kojeg je vidljivo da su elementi iz zadanoga teorijskog okvira (slika 1) povezani sa grupama pitanja iz protokola za intervjuiranje. Primjerice, element *Upravljanja idejama energetike* iz teorijskog okvira (okvir F slike 1) povezan je sa skupinom pitanja *Proces promicanja ideja globalnih aktera*, gdje su uključena sljedeća specifična pitanja:

- Kako biste opisali proces priljeva globalnih ideja energetike u hrvatsku energetska arenu? Koja je (prema Vašem mišljenju) prva ključna ulazna točka promicanja globalnih ideja energetike u hrvatskoj javnosti? Koje su se globalne ideje i instrumenti najviše promovirali?
- Kakva je bila uloga konferencija i foruma? Koji su strani akteri (prema Vašem mišljenju) bili najzastupljeniji? Na koji način, tj. koje alate su koristili u promicanju globalnih ideja energetike?

Tablica 9: Sažetak prikaza elemenata protokola za intervjuiranje

Elementi iz teorijskog okvira (slika 1)	Povezanost elemenata sa skupinom pitanja iz protokola za intervju
Ishod (slika 1)	Uvodna pitanja – rezultat procesa razvoja Strategije
Upravljanje idejama energetike (okvir F slike 1)	Proces promicanja ideja globalnih aktera
Interesne skupine (okvir G slike 1) Nevladine organizacije (okvir I slike 1)	Proces zagovaranja ideja interesnih skupina i nevladinih organizacija

Akteri unutar političkog sustava i tijela javne vlasti (okvir H slike 1) Formulacija i odlučivanje (okvir J slike 1)	Proces formuliranja Nacrta prijedloga Strategije
Formulacija i odlučivanje (okvir J slike 1)	Proces donošenja odluke o usvajanju Strategije
Ishod (slika 1)	Završna pitanja – rezultat procesa razvoja Strategije (ciljevi)

Izvor: autorica

U nastavku se teksta prikazuje kvalitativna analiza podataka istraživačkog procesa.

3.3. Analiza podataka

Prikupljeni podaci nemaju nikakvu vrijednost ukoliko se ne procesuiraju. Pri ulasku u procesuiranje podaci nisu ponašanje, nego akcija koja ima namjeru i posljedicu (Miles i Huberman, 1994). U ovom se doktoratu analiza provodi interaktivnim pristupom sukladno komponentama toka aktivnosti prema Milesu i Hubermanu (1994): redukcija podataka, prikaz podataka i donošenje zaključaka. Dakle, paralelno su se prikupljali podaci te provodila ta tri podudarna toka.

Prikupljanjem podataka napravljena je strategija istraživanja vođena konceptualnim okvirom s formuliranim specifičnim istraživačkim pitanjima i planom uzorkovanja, a u svrhu upravljanja podacima. Primjer korištenoga konceptualnog okvira prikazuje se na slici 12. Ondje je primijenjen proces redukcije podataka iz dokumenata i transkribiranih intervjua kao glavnih aktivnosti toka prema Milesu i Hubermanu (1994). U procesu redukcije podataka obuhvaćena je selekcija podataka, sužavanje, pojednostavljenje, apstrahiranje i transformiranje u operativne jedinice. U doktorskom su se radu u svim poglavljima empirijskog istraživanja koristila dva tipa analize podataka: kodiranje i tematska analiza.

III Treći nacrt analitičkog okvira za istraživanje dinamike i ishoda utjecaja globalnih aktera na energetska pozicioniranje RH u 21. stoljeću

CILJ ISTRAŽIVANJA: opis dinamike i ishoda utjecaja globalnih aktera na energetska pozicioniranje Republike Hrvatske u 21. stoljeću.

GLAVNO ISTRAŽIVAČKO PITANJE: Kako izgleda proces utjecaja i ishod utjecaja globalnih aktera na energetska pozicioniranje Republike Hrvatske u 21. stoljeću?

1) IDEJE ENERGETIKE

Prisutnost prioriteta i mehanizama djelovanja globalnih aktera u idejama energetike (Tablica 3) koje su dominirale u raspravi prilikom **STAVLJANJA NA DNEVNI RED I** oblikovanja hrvatske energetske politike

- Koje ideje energetike su dominirale procesom oblikovanja hrvatske energetske politike?
- U kojoj su mjeri ideje energetike bile vezane uz globalne aktere i njihove prioritete energetske politike? Koje ideje/koji akteri?
 - International Energy Agency (IEA)
 - Organisation of Petroleum Exporting Countries (OPEC)
 - International Energy Forum (IEF)
 - Energy Charter Treaty/Conference – EU?
 - Group of Eight/Seven/Group of Twenty (G7/8) ??
 - EU
 - Gdje je UN u popisu (Tablica 3) / IRENA i WB, UNFCCC, IAEA
 - Extractive Industries Transparency Initiative (EITI)?
 - Friends of the Earth?
 - Greenpeace?
 - Coalition for Environmentally Responsible Economies

IZVORI/DOKAZI

Članstvo RH u međunarodnim organizacijama/energetskim međunarodnim organizacijama/regionalnim organizacijama/javno-privatnom partnerstvu na međunarodnoj razini vezane za energiju

Dokumenti koji proizlaze iz članstva vezane za energetiku (identifikacija vrste dokumenta-npr. uredbe, izjave, inicijative, deklaracije; identifikacija ciljeva dokumenta)

Predstavništva međunarodnih/regionalnih organizacija u RH (nositelj, cilj predstavnništva-npr. predstavnništvo EK u RH...)

Rasprave na forumima i drugi javni događaji te nastupi u medijima- sudjelovanje predstavnika globalnih aktera i/ili promicanje njihovih ideja

Sadržaj analitički dokumenata koji su korišteni u kao podloga u oblikovanju Strategije-pozivanje na globalne aktera I njihove ideje

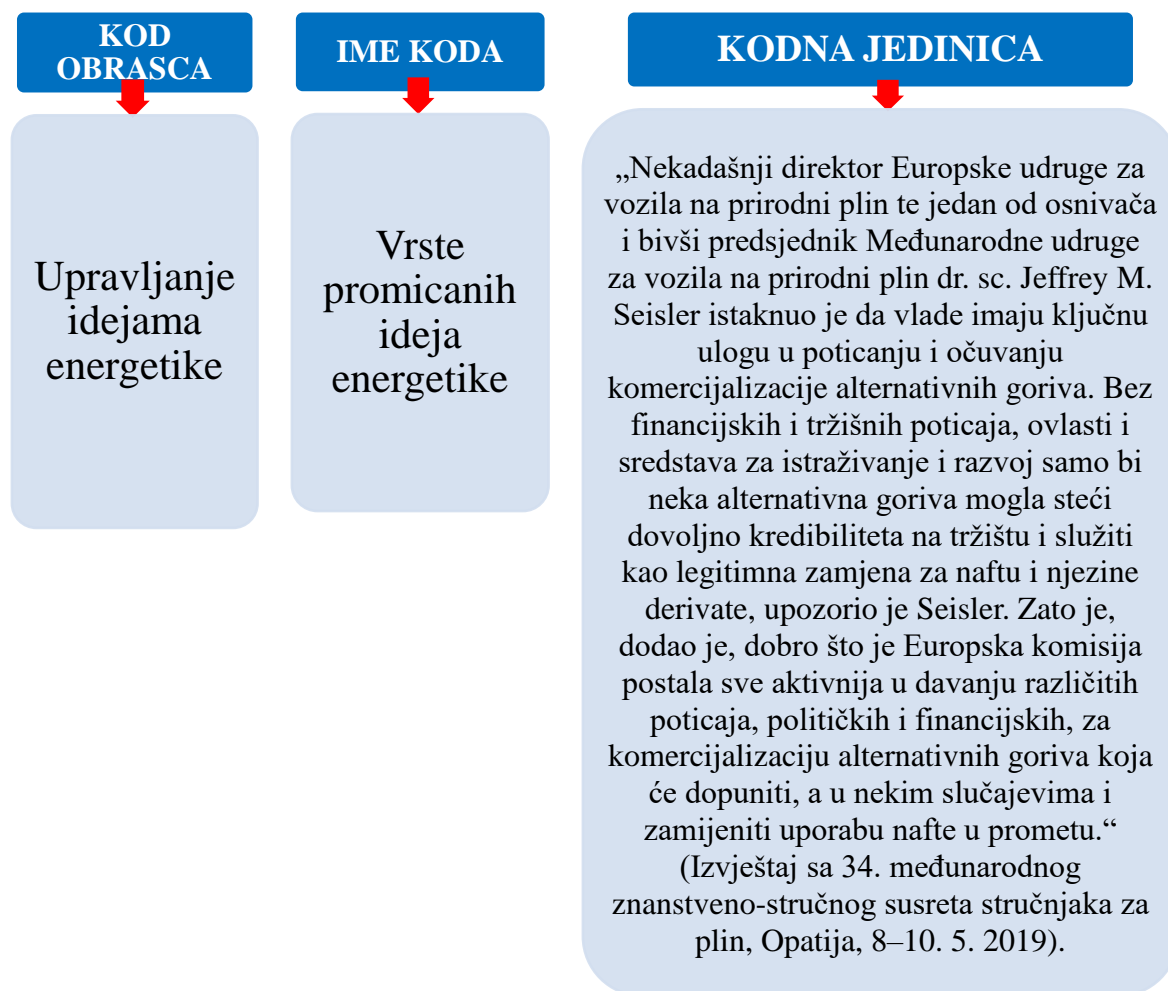
Intervjui s akterima

Slika 12: Primjer konceptualnog okvira za empirijsko istraživanje

Izvor: autorica

Kodiranje podrazumijeva da se kodnim jedinicama dodjeljuju značenja. Pri reduciranju podataka prva je aktivnost bila segmentiranje podataka u kodne jedinice. Pri strukturiranju analize

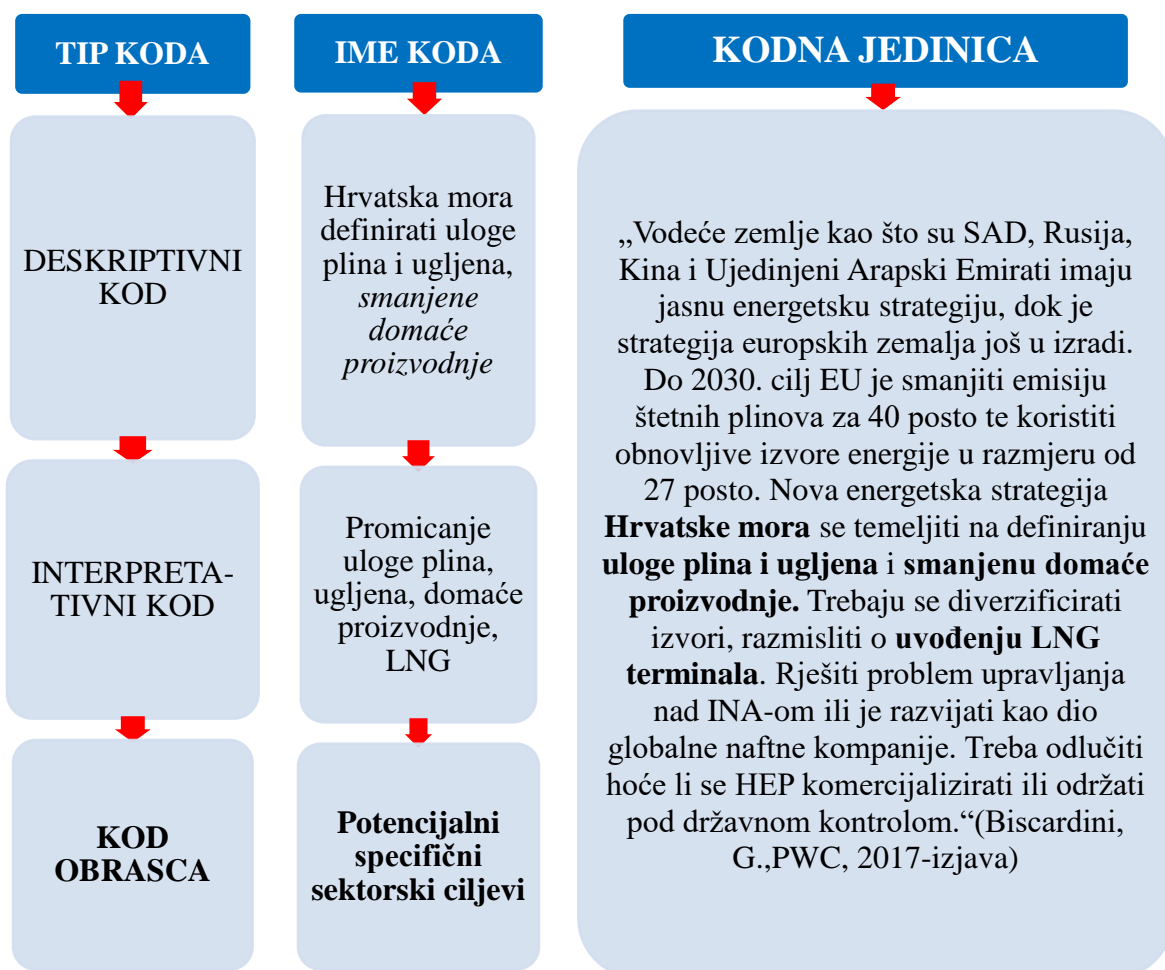
koristilo se induktivnim i deduktivnim kodiranjem prema Milesu i Hubermanu (1994). Na slici 13 primjer je deduktivnog kodiranja.

Slika 13: Primjer deduktivnog kodiranja iz izvještaja

Izvor: autorica

Na slici 14 daje se primjer induktivnog kodiranja iz kojega je vidljivo da se do kodnog obrasca dolazi stupnjevito. Dakle, deskriptivni kod sadrži vrlo malo interpretacije dok interpretativni kod odražava razumijevanje podataka. Najviši stupanj razumijevanja postoji kod obrasca koji govori u prilog teorijskomu okviru i modelu.

Slika 14: Primjer induktivnog kodiranja iz izjava

Izvor: autorica

Važno je napomenuti da su kodovi omogućili hijerarhijsku i tematsku kategorizaciju u radu. Poslužili su u strukturiranju analize i shemi kodiranja, koja se prikazuje na slici 15.

Kategorizacija prema istraživanjima Van de Graafa i Colgana (2016) (U korelaciji sa promicanom idejom)	PROMICAN E IDEJE	Pozivanje na međ.aktera prilikom promicanja („Vlasnik ideje“)	NACIONALNI AKTER PROMICANE IDEJE-TKO promiče ideju?	Pozivanje na dokument međ.aktera prilikom promicanja	PROFIL AKTERA koji promiče(PRIPADNOST STRANKI/političar-akter u vrijeme odvijanja procesa energ.poz.**)	Članstvo RH kod promicanog aktera	PREDSTAVNIŠTVO MEĐAKTERA U RH	GDJE JE PROMICANA IDEJA-KAKO**	PR aktivnost /ORGANIZATOR gdje se ideja promicala
1.energetska sigurnost;	-povezivanje plinskih sustava temeljem potpisanog	-EU	Ministarstvo zaštite okoliša i energetike	Inicijativa CESEC u sklopu koje je potpisan Memorandum o	Ministarstvo-DRŽAVNI AKTER	DA-EU	DA	5. Energy market Forum 2017 (Zagreb,	Forum, TV, novinski članak/Po

Slika 15: Primjer kodiranja u računalnoj aplikaciji Word

Izvor: autorica

Tematska je analiza imala vrlo bitnu ulogu u svim poglavljima, no u zadnjem je empirijskom poglavlju *Ishod* pokazala svoj puni potencijal. Potencijal je iskazan u kontekstu prepoznavanja obrazaca te grupa značenja ili tema u kvalitativnim podacima, a u svrhu otkrivanja odnosa među prepoznatim temama. Drugim riječima, nije bila riječ o tom kako izgleda proces, nego kako izgleda ishod tog procesa. Glavna je aktivnost u navedenom poglavlju bilo segmentiranje ciljeva prema razini općenitosti, dakle apstraktnosti iz tekstova Strategije energetskog razvoja Republike Hrvatske do 2030. s pogledom na 2050. godinu (2020) i konačnog nacrtu Zelene knjige (2019). Na slici 16 daje se primjer koda *općeg strateškog cilja* i jedinice za kodiranje.

Jedinice za kodiranje (tekst iz Strategije i tekst iz Zelene knjige) grupirale su se po temi u kategorije kodova *opći strateški cilj* i *specifični sektorski ciljevi* kao odgovor na pitanje što je od ciljeva zastupljeno u Strategiji i Zelenoj knjizi. Nadalje, kako bi se dobio odgovor koje su vrste tema zastupljene u kodovima i koliko je ta tema učestala u danim kodovima, primijenili su se kodovi i subkodovi iz teorijskog dijela. Dakle, brojale su se frekvencije kako bi se pronašla srodnost.

OPĆI STRATEŠKI CILJEVI	
1	<p>„Strateški ciljevi razvoja energetskog sektora Republike Hrvatske temelje se na osiguranju kvalitetne, sigurne i pristupačne opskrbe energijom uz postupno smanjenje emisija stakleničkih plinova u skladu s EU ciljevima.“ STRATEGIJA</p> <p><u>Cilj proizašao iz detaljnog opisa u Zelenoj knjizi (str. 18):</u> „Europska komisija usvojila je Strategiju Energetske unije i postavila ju kao jedan od prioriteta u razdoblju od 2015. do 2019. godine. Strategija EU-a sastoji se od sljedećih dimenzija:</p> <ul style="list-style-type: none"> • energetske sigurnosti, • unutrašnjeg energetskog tržišta, • energetske učinkovitosti, • dekarbonizacije gospodarstva i • istraživanja, inovacija i konkurentnosti. <p>Republika Hrvatska kao članica EU-a sudjeluje u donošenju i provedbi zajedničkih politika EU-a, među kojima je i energetska politika. Europske energetske politike pred hrvatski energetski sektor postavljaju brojne izazove, nudeći istovremeno i mogućnost razvoja. Za uspješno suočavanje s očekivanim izazovima prije svega su nužna unapređenja proizvodnje, prijenosa i distribucije energije, načina na koji se energija isporučuje kupcima kao i usluga koje se kupcima nude. Te će inovacije kupce postaviti u središte energetskog sektora i osigurati konkurentnost hrvatske energetike i prateće industrije. Energetska tranzicija, koja je usko vezana s razvojem gospodarstva, u Republici Hrvatskoj predstavlja mogućnost za industrijski razvoj te za otvaranje novih radnih mjesta, čime može dati doprinos i jednom od najvažnijih pitanja hrvatske današnjice – demografiji, i to otvaranjem novih radnih mjesta i zadržavanjem radno sposobnog stanovništva unutar Hrvatske.</p>

Slika 16: Primjer jedinice za kodiranje iz Strategije i Zelene knjige: opći strateški cilj

Izvor: autorica

Primjer usporedbe učestalosti pojave daje se na slici 17. Isto tako, prilikom utvrđivanja zastupljenosti aktera kodne su jedinice ostale iste, s time što su dodijeljeni novi kodovi, i to prema akteru, te je učestalost pojavnosti mjerena frekvencijama, što je vidljivo na slici 18.

A) PROMICANI OPĆI CILJEVI I NAČELA																																													
	zastupljenost promicanog u općim ciljevima Strategije							zastupljenost promicanog u sektorskim ciljevima Strategije																																					
	red. broj cilja							1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35			
PROMICANI OPĆI CILJEVI	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35			
smanjenje stakleničkih plinova	1						1																	1													1	1	1				4		
povećanje udjela OIE	1						1	1	1	1																1																1		4	
povećanje energetske učinkovitosti	1	1	1		1	1	5	1	1	1			1				1	1	1	1				1		1						1	1					1				1		12	
ciljevi Energetske unije	1						1																																		1		1		
modernizacija gospodarstva		1					1																																				0		
gospodarski rast							0																	1												1							2		
stvaranje radnih mjesta	1	1			1		3																																					0	
socijalna poštena tranzicija		1			1		2							1										1												1	1						4		
PROMICANA NAČELA																																													
energetska sigurnost	1						1																	1		1																1		4	
energetska učinkovitost	1	1	1		1	1	5						1					1	1	1	1			1		1									1					1			1		10
nZEB koncept (nearly Zero energy buildings)					1	1	2	1													1		1																				3		
Zastupljenost promicanih općih ciljeva i načela	DA	DA	DA	NE	DA	DA	NE	DA	DA	DA	NE	NE	DA	DA	NE	NE	NE	DA	DA	DA	DA	NE	DA	DA	NE	DA	DA	NE	NE	NE	NE	NE	DA	NE	DA	DA	NE	DA	DA	NE	DA	DA	NE	DA	DA
	1	1	1		1	1		1	1	1			1	1						1	1	1	1		1	1								1	1	1		1	1	1		1	1		26
ZASTUPLJENOST promicanih općih ciljeva i načela	Zastupljenost u OPĆIM CILJEVIMA STRATEGIJE: 5																																												
	Zastupljenost u SEKTORSKIM CILJEVIMA STRATEGIJE: 21																																												
	Zastupljenost u UKUPNIM CILJEVIMA STRATEGIJE: 26																																												

Slika 17: Primjer usporedbe učestalosti pojave tema

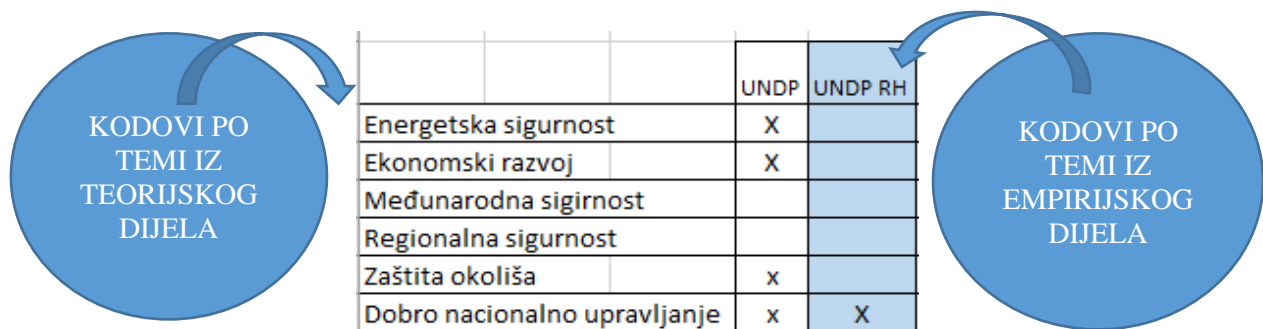
Izvor: autorica

E) ZASTUPLJENI AKTERI (Strategija i Zelena knjiga)		red.broj cilja																																														
ZASTUPLJENI AKTERI U Strategiji	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35						
UNDP							0																													1									1			
EBRD							1	1																																							0	
IRENA					1		1																																							0		
EU	1	1	1		1	1	1	6	1			1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	28		
EIB							1	1																																							0	
UNFCCC	1						1																																							2		
IEA			1		1		2																																								0	
IPCC	1						1																1																							1		
ENERGETSKA ZAJEDNICA	1					1	2																																							0		
ENERGETSKA UNIJA							0																																								2	
UN							0																																								1	
Udruga ENTSO-E							0						1	1																																		2
Udruga NGVA Europe							0																	1																							2	
	1	1	1		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	30	
	DA	DA	DA	NE	DA	DA	DA	DA	NE	NE	NE	NE	DA	DA	DA	DA	DA	DA	DA	DA	DA	DA	DA	DA	DA	DA	DA	NE	DA	DA	DA	DA	DA	DA	DA	DA	DA	DA	DA	DA	DA	DA	DA	DA	DA	DA	DA	36
ZASTUPLJENOST AKTERA u Strategiji	Zastupljenost u općim ciljevima: 6																																															
	Zastupljenost u sektorskim: 30																																															
	Zastupljenost u UKUPNIM CILJEVIMA STRATEGIJE: 36																																															
Legenda za lijevo-AKTERI:																																																
Prazno-promicani i zastupljeni																																																
Žuto-pozivani u dok.upravljanje idejama i zastupljeni u Strategiji																																																
Smeđe- zastupljeni u Strategiji																																																

Slika 18: Primjer učestalosti pojave teme aktera

Izvor: autorica

S obzirom na utvrđivanje prisutnosti kategorija globalnih prioriteta upravljanja energetikom, nakon utvrđivanja pojavnosti teme aktera, izvršila se komparacija tema kodova iz teorijskog dijela s postavljenim kodovima iz empirijskoga. Usporedba je izvršena tako da se tema pod kodom aktera koji ima subkodove *akter opće* i *akter RH* (Republika Hrvatska) usporedila na način da se subkodu *akter opće* dodijelila zastupljenost kategorije koda iz teorijskog dijela, a subkodu *akter RH* zastupljenost temeljem kodne jedinice korištene pri segmentaciji ciljeva (slika 19).

Slika 19: Tematska analiza prisutnosti prioriteta globalnog upravljanja energetikom

Izvor: autorica

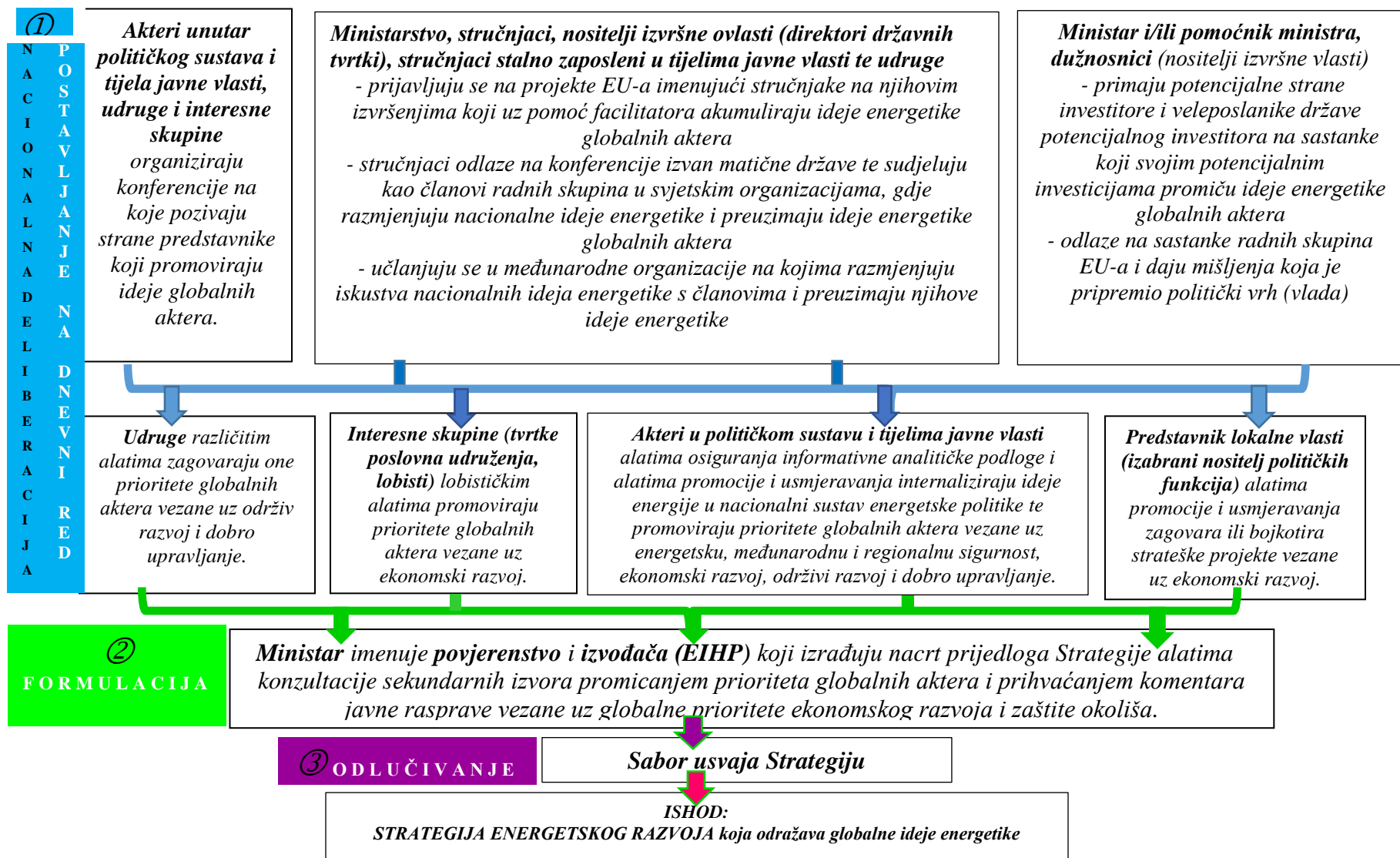
Sama je verifikacija, odnosno kvalitetan zaključak, također prepletena s prikupljanjem podataka, redukcijom podataka i njihovim prikazom jer kodiranje i tematska analiza iznjedruju nove ideje koje ulaze u strukturnu matricu za kvalitetnije zaključke (Miles i Huberman, 1994). U sljedećem se poglavlju predstavljaju rezultati istraživanja.

4. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE: REZULTATI ISTRAŽIVANJA UTJECAJA GLOBALNIH AKTERA NA ENERGETSKO POZICIONIRANJE

U ovom se poglavlju predstavljaju rezultati istraživanja prikupljenih podataka o procesu i ishodu utjecaja globalnih aktera na suvremeno energetska pozicioniranje Hrvatske. Analiza je prikupljenih podataka, tako, pokazala kako su prioriteta globalnog upravljanja preneseni u hrvatski nacionalni kontekst, pri čemu su se integrirali u procese deliberacije, formulacije i odlučivanja o hrvatskoj energetska politici te, posljedično, u sam sadržaj strateškog dokumenta politike. U prvom odjeljku i četirima pododjeljcima, stoga, poglavlje kategorizira i opisuje aktere i njihove aktivnosti u fazi procesa posvećenog nacionalnoj deliberaciji o sadržaju energetska politike. Faze u kojima se odvija službena formulacija te odlučivanje predstavljaju se u drugom odjeljku. Treći odjeljak prikazuje ishod politike koji se analizira prema općenitosti ciljeva, a u svrhu validiranja radne hipoteze o postojanju utjecaja globalnih energetska aktera na energetska pozicioniranje Hrvatske.

4.1. Rezultat utjecaja: tri faze procesa utjecaja na energetska pozicioniranje Hrvatske

Analiza podataka koja se odnosi na istraživanje utjecaja globalnih aktera na energetska pozicioniranje pokazala je postojanost triju linearnih faza procesa razvoja energetska politike koje se prelijevaju jedna u drugu te nakraju u ishod. U istraživanju su prepoznati elementi prilagođena teorijskog okvira Pollitta i Bouckaerta (2011) predstavljena u prvom dijelu disertacije, kojim se koncipira utjecaj globalnih aktera na energetska pozicioniranje države. Analiza je podataka pokazala da su u prvoj fazi procesa stvaranja hrvatska energetska politike bile prisutne aktivnosti koje se vežu uz prijenos prioriteta globalnih energetska aktera u inicijativu i deliberaciju o sadržaju energetska politike (okvir E u slici 1). U drugoj su se fazi ideje globalnih aktera integrirale u proces formulacije ili alternative, dok su u trećoj postale dijelom sadržaja energetska politike o kojoj se odlučivalo. Ishod procesa jest strategija energetska razvoja u kojoj je analiza utvrdila poveznice na ideje globalnih aktera i prioriteta globalnog energetska upravljanja. Prevladavajući akteri i aktivnosti u svakoj fazi procesa i ishod tog procesa sažeti su na slici 20, dok su sve faze te ishod posebno elaborirani u tekstu koji slijedi.

Slika 20: Analitički okvir utjecaja globalnih aktera na energetska pozicioniranje Hrvatske

Izvor: Autoričino istraživanje

4.1.1. Faza nacionalne deliberacije o sadržaju energetske politike

Deliberacija o sadržaju energetske politike u Hrvatskoj u ovom je radu definirana kao faza postavljanja na dnevni red ili inicijativa (Grdešić, 1995, Grdešić, 2006). U ovoj su fazi procesa pri istraživanju utjecaja globalnih aktera na energetske pozicioniranje Hrvatske u 21. stoljeću detektirane konkretne aktivnosti i akteri. Analiza prikupljene građe i polustrukturiranih intervjua pokazala je tako pokazala da je od 2016. do 2019, prije donošenja Strategije energetskog razvoja RH do 2030. s pogledom na 2050, na djelu bilo sedam skupova aktivnosti, od koji su se tri odvijala paralelno, a druga su četiri slijedila iz njih. Akteri i njihove aktivnosti prezentiraju se u daljnjem tekstu tako što se u potpoglavlju *Upravljanje idejama energetike* opisuje način na koji je utjecaj globalnih aktera na razvoj Strategije započeo prijenosom ideja kroz više tipova aktivnosti: 1. organiziranjem konferencija, 2. odlaskom nacionalnih aktera na konferencije, 3. prijavama na europske projekte, 4. učlanjivanjem u međunarodne organizacije i 5. primanjem stranih investitora i veleposlanika na sastanke. U narednim se trima potpoglavljima zatim prikazuju specifične aktivnosti udruga, interesnih skupina te aktera unutar tijela javne vlasti, koje su omogućile internalizaciju i utjecaj ideja energetike globalnih aktera u fazi nacionalne deliberacije o sadržaju energetske politike.

4.1.1.1. Upravljanje idejama energetike

Deliberacija o sadržaju energetske politike započela je aktivnostima upravljanja idejama energetike. Empirijska je analiza u ovom dijelu bila usmjerena na analizu dinamike i ishoda utjecaja globalnih aktera u promicanju globalnih ideja energetike. Analizom dokumenata i intervjua s ekspertima te tehnike *process-tracing* izgradnje teorije omogućena je detekcija procesa utjecaja globalnih aktera na razvoj Strategije, procesa u kojem su se ideje globalnih aktera (X) uzročno povezale sa sadržajem Strategije (Y).

Kao prvi skup aktivnosti tog procesa identificirano je upravljanje idejama energetike u hrvatskoj energetskej areni, u kojoj su detektirana dva ključna promicatelja ideja: globalni promicatelji ideja energetike i nacionalni promicatelji globalnih ideja energetike. Istraživanje je također rasvijetlilo ključne točke ulaska globalnih ideja u hrvatsku energetskej politiku. Tako je istraživanje pokazalo da je utjecaj globalnih aktera na razvoj Strategije uvelike započeo s pet ključnih ulaznih točaka: 1. organiziranjem konferencija, 2. odlaskom na konferencije, 3.

prijavama na europske projekte, 4. učlanjivanjem u međunarodne organizacije i 5. primanjem stranih investitora i veleposlanika na sastanke.

U ovoj fazi procesa u hrvatskoj su se energetskej areni odvijala tri paralelna skupa aktivnosti u kojima je identificirano pet tipova ključnih aktera: međunarodne organizacije, regionalne organizacije, interesne skupine i udruge te državni akteri. Tablica 10 sažima djelovanje globalnih i nacionalnih aktera promicatelja ideja energetike kroz ključne točke ulaza ideja u hrvatsku energetskej arenu te predstavlja tipove globalnih i nacionalnih aktera, vrste promicanih ideja, načine promicanja te povezanost promicanih ideja globalnih aktera s njihovim esencijalnim ciljevima prioriteta globalnog upravljanja energetikom.

Tablica 10: Djelovanje aktera promicatelja ideja energetike u Hrvatskoj od 2016. do 2019.

	Vrste promicanih ideja energetike	Načini promicanja (alati)
1. Međunarodne organizacije	Načela	1. Taktičko zagovaranje 2. Komunikacijske taktike jačanja kredibiliteta 3. Prezentacije
2. Regionalne organizacije	Međudržavna suradnja Ciljevi općenite razine	
3. Interesne skupine: a) energetske tvrtke b) lobističke tvrtke c) privatne poslovne škole i instituti d) think tankovi	Potencijalni specifični sektorski ciljevi Promocija proizvoda i usluga energetike, globalnih trendova te razmjena iskustva Inicijative – projekti	1. Taktičko zagovaranje 2. Komunikacijske taktike jačanja kredibiliteta 3. Prezentacije 4. „Revolving door”
4. Nevladine organizacije - udruge	Dokumenti	
5. Državni akteri a) državne agencije b) veleposlanstva	Modeli energetske tranzicije Državni energetskej interesi	
	Međunarodne i regionalne organizacije: 1. energetskej sigurnost; 2. ekonomski razvoj; 3. zaštita okoliša; 4. dobro nacionalno upravljanje; 5. regionalna sigurnost Udruge: 1. ekonomski razvoj; 2. zaštita okoliša; 3. regionalna sigurnost ; 4. dobro nacionalno upravljanje	Energetske i lobističke tvrtke i dr.: 1. ekonomski razvoj Državne agencije: 1. zaštita okoliša 2. ekonomski razvoj 3. dobro nacionalno upravljanje

POVEZANOST PROMICANIH IDEJA GLOBALNIH PROMICATELJA

Izvor: Autoričino istraživanje

U svjetlu literature o oblicima djelovanja međunarodnih energetske aktera u tablici 11 prikazuju se tipovi djelovanja globalnih promicatelja, dok se glavne značajke djelovanja prikazuju u nastavku teksta, uz korištenje citata iz intervjuja i dokumenata.

Tablica 11: Tipovi djelovanja globalnih promicatelja

Red.br.	Tipovi djelovanja GLOBALNIH PROMICATELJA-AKTERA
1.	promocija ključnog partnera države organizatora, ciljeva ključnog partnera, načela i potencijalnih ciljeva države organizatora
2.	promocija međunarodnih i regionalnih organizacija te udruga
3.	promocija globalnih prioriteta upravljanja energetikom
4.	latentna promocija interesa globalnog aktera
5.	sudjelovanje promicatelja – predstavnika globalnih aktera s bogatim profesionalnim iskustvom i znanjima

Izvor: Autoričino istraživanje

Jedna od ključnih ulaznih točaka preko kojih globalne ideje energetike pristižu u Hrvatsku jesu konferencije koje u Hrvatskoj organiziraju politički akteri, interesne skupine i nevladine organizacije, na kojima sudjeluju predstavnici raznih organizacija kao što to opisuje izjava aktera: „(...) Europska komisija kroz slanje svojih predstavnika, a takvih je primjera jako puno, na raznorazne konferencije pa tako i energetske gdje sam i ja osobno sudjelovao, predstavnici su predstavljali svoje ideje i u kojem smjeru europska politika ide konkretno u energetici i pojedinom području tako da su konferencije način na koji se ideje izvan naših granica prelijevaju u Hrvatsku.“ (član Povjerenstva).

Ključne dinamičke elemente predstavljaju kategorije globalnih promicatelja ideja energetike i nacionalnih promicatelja globalnih ideja energetike. U kategoriji globalnih promicatelja identificirano je pet tipova aktera koji su promicali ideje energetike na konferencijama u Hrvatskoj:

1. Međunarodne organizacije: npr. UNDP (*United Nations Development Programme*), OAPEC, EBRD, WEC (*World Energy Council*), IRENA i dr.
2. Regionalne organizacije: npr. EU, CEI–ES inicijativa i dr.
3. Interesne skupine:

a) energetske tvrtke: npr. Shell, 2G Energietechnik GmbH, Emerson, European Gas Hub AG, IVECO, Pietro Fiorentini, PowerLedger, Trasneft, Siemens, Soccar i dr.

b) lobističke tvrtke: npr. PWC Italija, Clean Fuels Consulting, DNV GL Nizozemska, JBC Energy i dr.

c) privatne poslovne škole i instituti: npr. Energy Delta Institut Nizozemska, Fraunhofer Institute for Solar Energy Systems ISE, Poslovna škola Budimpešta i dr.

d) *think tankovi*: npr. Centre for European Policy Studies i dr.

4. Nevladine organizacije (udruge)

a) udruge: npr. udruga gradova Energy Cities, Focus – Association for Sustainable Development, Caritas – The German Caritas Association, Enercoop – Energie Solidaire, Robin Hood Energy, Rescoop, Energetska zadruga Energy4all, Greenpeace, OSGP Alliance i dr.

5. Državni akteri

a) državne agencije: npr. DENA – German Energy Agency i dr.

b) veleposlanici država: npr. veleposlanik Ruske Federacije, Azerbajdžana i dr.

Prije prezentiranja promicanih vrsta ideja energetike valja istaknuti da je analiza prikupljenih podataka ukazala na poveznicu globalnih aktera promicatelja s Hrvatskom. Poveznica se odnosi na: a) članstvo Hrvatske u organizaciji nastupajućeg aktera; b) predstavništvo nastupajućeg aktera u Hrvatskoj; c) članstvo nastupajućeg aktera u istoj organizaciji kao Hrvatska i d) poduzetnička aktivnost aktera u Hrvatskoj.

Poveznica su elementa članstva Hrvatske u organizaciji nastupajućeg aktera i predstavništva članstvo Hrvatske u EU i Europskoj banci za obnovu i razvoj. EU ima predstavništvo EK u Zagrebu od 1. 7. 2013, kad je Hrvatska postala članicom EU-a. Europska banka za obnovu i razvoj svoje predstavništvo u Zagrebu ima otkad joj je Hrvatska članica, od 15. 4. 1993 (EBRD, 2021). S druge pak strane predstavništvo WEC-a u Zagrebu ne postoji jer djeluje kroz Hrvatsko energetske društvo (HED), a Hrvatska je članica od 1992. Predstavništva u Hrvatskoj nemaju ni IRENA (Hrvatska vezana članstvom od 24. 7. 2011) ni CEI (*Central European Initiative*; članstvo Hrvatske od 1992). Dobri su pokazatelji predstavništva nastupajućih globalnih aktera u Hrvatskoj predstavništva lobističkih tvrtki i energetske tvrtki. Tako lobističke tvrtke poput PricewaterhouseCoopers (PWC) i DNV GL Nizozemska imaju poduzetničku aktivnost u Hrvatskoj u djelatnosti konzultantskih usluga za tehničke inovacije u području naftne, plinske industrije i obnovljivih izvora. PWC djeluje kroz tvrtku PWC d. o. o.

sa sjedištem u Zagrebu, a DNV GL kroz tvrtku DNV GL Adriatica d. o. o. sa sjedištem u Rijeci. Nadalje, energetska tvrtka Emerson koja se bavi pametnim uređajima za distribuciju i transport za sve prirodne resurse (za *midstream* aktivnosti) ima otvoren ured u Zagrebu (Emerson Process Management AG). Vrlo je interesantan uzorak lobističke tvrtke Clean Fuels Consulting, koja ima svoju Europsku strategiju lobiranja, ali nema predstavništvo u Hrvatskoj. Naime, poveznica je s Hrvatskom članstvo u istoj organizaciji, NGVA Europe, koja promovira uporabu prirodnog i obnovljivog plina kao transportnog goriva, a hrvatske su članice Energetski institut „Hrvoje Požar“ i Hrvatska gospodarska komora. Energetska tvrtka Shell također nema poduzetničku aktivnost u Hrvatskoj, no djeluje kroz distribuciju maziva kroz Orbico d. o. o. Zagreb. Kao dodatna ilustracija može poslužiti Fraunhofer Institute for Solar Energy Systems ISE, koji je s Hrvatskom potpisao memorandum razumijevanja o suradnji uspostavljanja potpuno integrirane proizvodne linije za fotonaponske sustave (Spasić, 2019).

Analiza je, k tomu, pokazala da su globalni akteri promicali i ostale aktere. Analiza dokumenata nastalih za vrijeme konferencija utvrdila je da se gotovo svaki globalni akter pozivao na međunarodnog i/ili regionalnog aktera, neovisno o tom jesu li ili nisu sudjelovali na konferencijama. Predstavnici međunarodnih organizacija pozivali su se na međunarodne organizacije kao što su WEC, UN, IEA, IRENA, IPCC, EBRD, ali i na EU. Regionalne organizacije promicale su EU i Europsku investicijsku banku. Od interesnih skupina lobističke su se i energetske tvrtke u najvećoj mjeri pozivale na regionalnog aktera EU, dok su se globalne udruge pozivale dodatno i na međunarodne organizacije poput UNFCCC i IRENA-e. Razlog je počivao na dvjema datostima: 1. Hrvatska je članica EU i time vezana obveznim transponiranjem direktiva, uredbi i odluka u svoje zakonodavne akte i 2. uska povezanost Hrvatske s promoviranim akterima. Za potonju je dostatan primjer da je Hrvatska članica UNFCCC-a od 1996 (NN, međ. ug. br. 2/96) i UN-a od 22. 5. 1992. te IPCC-a automatizmom kao članica UN-a. Zanimljiv je izuzetak da Hrvatska nije članica IEA iako su statistički podaci dostupni javno na njihovoj mrežnoj stranici (IEA, 2021).

Iako su vrste ideja energetike koje su identificirani akteri promicali bile raznolike, mogle su se identificirati prema tipu aktera. Od načela su se u najvećoj mjeri promicala načela *energetske sigurnosti i energetske učinkovitosti*. Primjerice, predstavnik međunarodne organizacije OAPEC promovirao je načela *energetske sigurnosti* u kontekstu partnerstva arapske regije i Europe zbog „sigurnosti opskrbe radi stabilnosti cjelokupnog tržišta potrošača i sigurnosti potražnje za ulaganjima u zemljama proizvođačima“ (Moati, 2019). Regionalne

organizacije poput CEI inicijative promicale su načela *energetske učinkovitosti* kroz koncept zgrada gotovo nulte energije, tzv. nZEB koncept (CEI, 2018). Također, navedeno je načelo promicala i regionalna organizacija europske udruge gradova Energy Cities (2018).

Ciljevi koje su promicali globalni akteri bili su povezani s općenitim ciljevima međunarodnih i regionalnih organizacija. Od ciljeva međunarodnih organizacija promicali su se prioriteta međunarodnih organizacija u globalnom upravljanju energetikom poput energetske sigurnosti, međunarodne sigurnosti, ekonomskog razvoja, zaštite okoliša, dobrog nacionalnog upravljanja i regionalne sigurnosti (Van de Graaf i Colgan, 2016). Riječ je o prioritetima deriviranima iz njihovih ciljeva. Tipičan je uzorak uvodno predstavljanje predstavnika iz međunarodne organizacije WEC na konferenciji, na kojoj je WEC okarakteriziran kao „istinska globalna mreža članova koja okuplja i pomaže liderima energetske tranzicije u pružanju benefita održive energije za sve“ (Kisel, 2019). Kisel (2019) je poticao dodatne ciljeve energetske tranzicije poput socijalne uključenosti i javnog prihvaćanja, digitalne konkurentnosti te brže integracije energetske-industrijskih strategija i politike povezivanja sektora, koji se pak mogu, prema Van de Graafu i Colganu (2016), sažeti u prioritete globalnog upravljanja energetikom, i to ekonomskog razvoja, energetske sigurnosti i dobrog nacionalnog upravljanja.

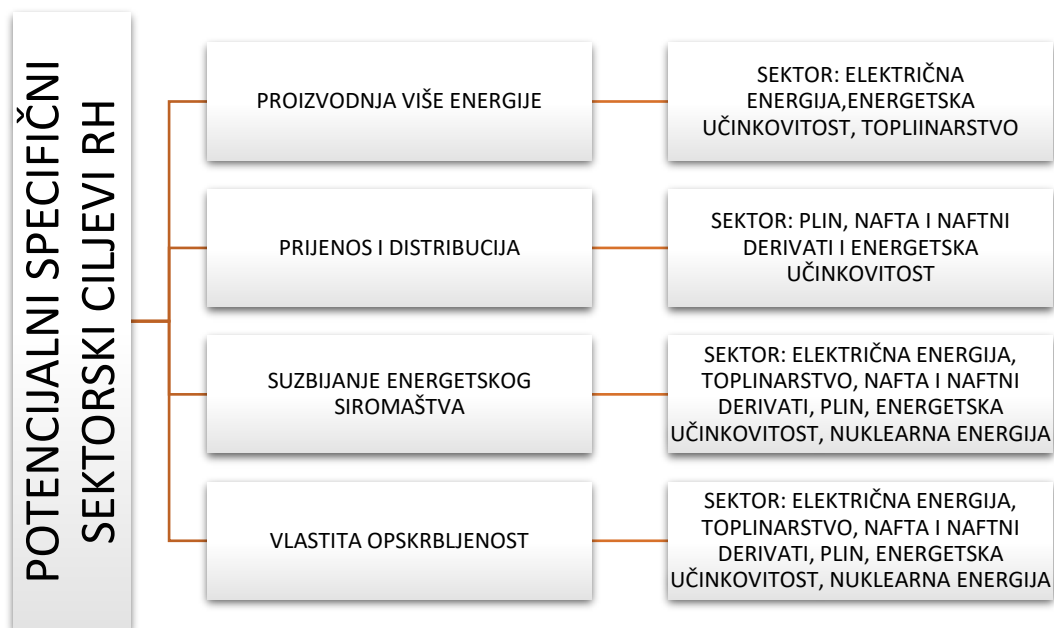
Svakako valja apostrofirati da su osnovni instrumenti djelovanja međunarodnih i regionalnih organizacija članstva u organizaciji, pa se zato promicanje njihovih ciljeva podrazumijeva. Promicani su također i općeniti ciljevi regionalnih organizacija, najčešće EU-a. Tako su predstavnici EU-a promicali ciljeve EU do 2020, 2030. i 2050. godine s trima elementima: smanjenje emisije stakleničkih plinova, povećanje udjela obnovljivih izvora energije i povećanje energetske učinkovitosti (Redžepagić, 2017). Ilustrativan je i primjer promocije europskih ciljeva na uzoru primjene u Njemačkoj, koje su prezentirali predstavnici instituta *Fraunhofer Institut for Solar Energy System ISE* (Palzer i Schlegl, 2018). Nadalje, izuzev tih ciljeva, promicali su se i ciljevi Energetske unije: modernizacija gospodarstva smanjenjem emisija stakleničkih plinova uz stvaranje radnih mjesta i gospodarski rast, EU kao globalni predvodnik u obnovljivoj energiji uz stavljanje energetske učinkovitosti na prvo mjesto te postizanje socijalno poštene tranzicije (Redžepagić, 2017). Promicanje ciljeva regionalnih organizacija također je moguće sažeti u kategorije prioriteta globalnog upravljanja energetikom. U gore prezentiranom uzorku EU je promovirala sljedeće prioritete: ekonomski

razvoj, energetska sigurnost, zaštitu okoliša, dobro nacionalno upravljanje i regionalnu sigurnost.

Osim toga, promovirala se i međudržavna suradnja. Ilustrativan je primjer izjava predstavnika međunarodne organizacije OAPEC (Organizacija arapskih zemalja izvoznica nafte), koji je indirektno nudio poslovnu suradnju, što je vidljivo u njegovoj izjavi: „Prirodni plin pridonio je stvaranju dugotrajnih gospodarskih veza između Arapske regije i Europe. Takva veza osigurava uzajamne ekonomske dobrobiti i učinkovito ostvaruje cilj 'energetske sigurnosti' obaju partnera: sigurnost opskrbe i stabilnosti cjelokupnog tržišta potrošača i sigurnost potražnje za ulaganjima u zemljama proizvođačima. Iako se očekuje da će se potražnja za plinom u Europi vrlo skromno povećati, ovisnost o uvozu plina nastavit će rasti zbog očekivanog pada proizvodnje plina u Nizozemskoj i u Velikoj Britaniji te smanjenju proizvodnje u Norveškoj u odnosu prema visokoj razini 2015. godine. To će nalagati veću suradnju između Arapske regije i europskih partnera u budućnosti, ulaganjima arapskih zemalja u izvozni sektor da bi se potaknula proizvodnja i istodobno osigurao pouzdaniji izvor opskrbe plinom za Europu uz konvencionalne dobavljače plina.“ (Wael Abdel Moati, 2019).

U navedenoj se izjavi mogu razaznati i načini promicanja ideja kojima su se služile i ostale međunarodne i regionalne organizacije: alati taktičkog zagovaranja i komunikacijskih taktika jačanja kredibiliteta. Dodatnim interpretativnim argumentima poput simbola, indikatora i fokusa na događaje te povratnih informacija podržale su priču koja govori kako se stvari događaju, što je loše, a što je dobro te nudile nadu da se kompleksni problemi mogu riješiti relativno lakšim rješenjima (Stone, 2012). Dodatan su alat promicanja na konferencijama izlaganja putem prezentacija na kojima koriste logotipi organizacije, zatim prikazi simbola dostupne komunikacije (npr. mrežne stranice, e-mail, LinkedIn, Facebook itd.), gdje u uvodnom dijelu prezentacija opisuju misiju i viziju organizacije.

Analiza je pokazala da se promovirani ciljevi na međunarodnim konferencijama u Hrvatskoj mogu kategorizirati s obzirom na hijerarhiju općenitosti (Dunn, 2018). Uz gore spomenute ciljeve općenite razine, na konferencijama su interesne skupine i nevladine organizacije promovirale sektorske ciljeve koji su mogli poslužiti kao inspiracija za sektorske ciljeve hrvatske politike. Mapiranje je ciljeva realizirano tako da su se promicani ciljevi identificirali te kategorizirali prema sektorima (prikazano na slici 21).

Slika 21: Potencijalni sektorski ciljevi Hrvatske promovirani na međunarodnim konferencijama u deliberaciji o sadržaju energetske politike 2016–19.

Izvor: Autoričino istraživanje analizom dokumenata 2016–19.

Mapiranjem ciljeva promoviranih u konferencijskim materijalima i zaključcima utvrdili su se i potencijalni sektorski ciljevi koje su na konferencijama promicale strane interesne skupine i nevladine organizacije:

- 1. proizvodnja više energije u sektoru električne energije:* npr. povećanje proizvodnje električne energije iz obnovljivih izvora energije kao pravilo svih sudionika
- 2. proizvodnja više energije u sektoru energetske učinkovitosti:* npr. tehnologiju *Power to Gas* (P2G) promicao je Albert van den Noort iz lobističke tvrtke DNV GL Netherlands BV (HSUP, 2018a); iskorištavanje obnovljivih izvora energije iz energije Sunca (fotonaponske ćelije) pristizalo je iz udruge *REScoop.eu* (ZEZ, 2018a), zatim ulaganja u infrastrukturu za transfer alternativnih izvora energije na prometna vozila (Seisler, 2019)
- 3. proizvodnja više energije u sektoru toplinarstva:* npr. proizvodnju topline – grijanja iz plinskih sustava promicao je predstavnik Frank Grewe iz tvrtke 2G Energietechnik GmbH (2018)
- 4. prijenos i distribucija u sektoru plina:* npr. integraciju Hrvatske u europski plinski sustav promovirao je Roland Wolk iz tvrtke Central European Gas Hub AG (2018), uvođenje LNG

terminala i poticanje korištenja ukapljenoga prirodnog plina Giorgio Biscardini iz lobističke tvrtke PWC Italia (2017), a razvoj pametnih mreža s pametnim uređajima na transportnim i distributivnim sustavima (tzv. *smart* mreže) Onofrio Sciddurlo iz energetske tvrtke Emerson (2018)

5. *prijenos i distribucija u sektoru nafte i naftnih derivata*: npr. komercijalizaciju nafte i naftnih derivata (transport, distribucija) promicao je Jeffrey M. Seisler iz lobističke tvrtke Clean Fuel Consulting (HSUP, 2019a), a ulaganje u razvoj naftovodno-skladišne infrastrukture predsjednik uprave *Trasnefta* Nikolay Tokarev i predsjednik Upravnog odbora IAOT-a Jaroslav Kocian (Janaf, 2019a; Janaf, 2019b)

6. *prijenos i distribucija u sektoru energetske učinkovitosti*: npr. komercijalizaciju alternativnih goriva promicao je Jeffrey M. Seisler iz lobističke tvrtke Clean Fuel Consulting (HSUP, 2019a), uvođenje tehnologija pametnih sustava za nadzor plinske mreže zbog gubitaka plina predstavnik tvrtke Pietro Fiorentini (2017), a izgradnju punionica za alternativna goriva Hodalić iz tvrtke IVECO Srbija (2018) te Seisler iz Clean Fuel Consultinga (HSUP, 2019a) itd.

7. *suzbijanje energetske siromaštva u svim sektorima*: npr. suzbijanje energetske siromaštva u sektorima električne energije, toplinarstva, nafte i naftnih derivata, energetske učinkovitosti za koje su se zalagale razne međunarodne udruge poput Focus – focus, Association for Sustainable Development, Enercoop, Energie Solidaire, Robin Hood Energy (ZEZ, 2018a) i dr.

9. *energetska učinkovitost cijeloga energetske lanca*: npr. uporabu pametnih mreža i infrastruktura za sve sektore energetike i razvijanje pametnih gradova promicao je Mark Ossel iz OSGP udruženja (2019); pravo na odabir i promjenu opskrbljivača plinom (HSUP, 2017).; građanska energija i model lokalne opskrbe (ZEZ, 2018) i dr.

10. *vlastita opskrbljenost*: npr. osiguravanje pouzdanih izvora opskrbe energijom i liberalizacija tržišta plinom (HSUP, 2019a); građansku energiju i model lokalne opskrbe te *blockchain* tehnologija promovirale su razne međunarodne udruge (ZEZ, 2018a) i dr.

Analiza je, nadalje, pokazala da su se promovirali proizvodi i usluge iz djelatnosti energetike, ali i iskustva s tim proizvodima u njihovoj matičnoj državi. Vrlo je interesantno promicanje naftnih i plinskih platformi za pretvaranje energije vjetra u vodik, metan ili sintetske plinove. Naznačena je i njihova mogućnost skladištenja, transporta i prodaje plina na moru te proizvodnja plina iz obnovljivih izvora, uz korištenje najbolje prakse na Sjevernom moru prema modelu *power to gas* (HSUP, 2016). Te su ideje pristizale od predstavnice Miralde van Schot iz instituta Energy Delta Institute (HSUP, 2016), tj. nizozemske poslovne škole čiji su osnivači

Gasunie, Gas Terra, Gazprom, Shell, Sveučilište u Groningenu te Enagas, s vrlo imponantnom mrežom partnera (Energy Delta Institute, 2021). Primijećena je i promocija pametnih uređaja na transportnim i distributivnim sustavima za sve sektore energetike, primjerice predstavnika tvrtke Emerson (Sciddurlo, 2018). Dodatno se ističe i promocija tehnologije pametnih sustava za smanjenje propuštanja plina iz distributivnih mreža koju je prezentirao predstavnik iz tvrtke Pietro Fiorentini (2017), kao i tehnologije *Hybrid Power Plants*, koju je promovirao predstavnik tvrtke Siemens (Zhao, 2018) za upravljanje sigurnošću „zelene“ opskrbe uz prihvatljive troškove. Ne treba isključiti ni uzorak promocije Ivecovih kamiona uz zagovaranje korištenja LNG plina (Hodalić, 2018).

Kao aktivnost promocije usluga energetike podrazumijevala se promocija rješenja lobističkih tvrtki, poput zagovaranja davanja raznih poticaja u financijskom i političkom smislu kako bi se komercijalizirala alternativna goriva s mogućnošću zamjene korištenja nafte za promet (Seisler, 2019). Dobri su primjeri sudjelovanja energetske tvrtke Emerson i 2G Energietechnik GmbH na konferencijama koje su naglašavale *Power to gas* tehnologiju i svoje referencije na odrađena najbolja rješenja. Temeljem provedenih intervjua ispitanici su opisali promicanje ideja energetike od stranih predstavnika privatnih energetske tvrtki na sljedeći način: „(...) oni bi imali ili prezentacije te svoje tvrtke sa proizvodom gdje bi naravno iznosili koje su prednosti tog proizvoda, koliko on košta, koliko je on isplativ, kada će on biti isplativ i slično. Te tvrtke nisu samo promovirale svoj proizvod, oni su bili i autori nekih stručnih radova onda su tu više obrazlagali o tim recimo potrebama korištenja vjetroelektrana gdje su onda davali razno razna iskustva u svojoj zemlji vezano za kako vjetroelektrane rade, kako one izazove pred kojima se recimo vjetroelektrane nalaze, a to je da rade i kada nema vjetra ili isto tako i sunčeve elektrane, kako se onda te stvari rješavaju u sustavu, da to nije problem, da je to nešto što države rješavaju. Znači, i oni su pokušali uvijek raditi prezentacije u kojima su to predstavljali da je sav taj razvoj zapravo prilika, a ne nikakva prijetnja.“ (član Povjerenstva).

Analiza je pokazala da su se uz proizvode i usluge te iskustva zapravo promovirali globalni trendovi u energetici, što dodatno potvrđuje i sljedeća izjava: „(...) osobe koji su kao privatnici sudjelovali, uvijek su govorili o nekim globalnim trendovima koji su i u interesu njima kao gospodarstvenicima i primjenjuju ih. Na primjer, glavne teme o kojima je uopće bila rasprava je na koje načine se može sudjelovati u energetske učinkovitosti, u smanjenju stakleničkih plinova u cijelom procesu globalizacije.“ (član Povjerenstva) Dalje, lobističke su tvrtke naglašavale i izdvajale financijske mehanizme EU-a i svoje uspješno odrađene projekte.

Od najvažnijih inicijativa odnosno projekata promicali su se inicijativa CEI, inicijativa Sporazuma gradonačelnika, program za uvođenje standarda *Open Smart Grid Protocol* te projekt *EU – Life*. Ilustrativan je primjer energetske tvrtke Pietro Fiorentini koja je već 70 godina na globalnom tržištu za pametne mreže, a isticali su instalaciju svojih rješenja putem projekta *EU – Life projects* uz podršku lobističke tvrtke DNV GL. Dodatno je obilježje rezultata istraživanja eksponiranje inicijativa i dokumenata globalnih aktera s kojima je također Hrvatska usko vezana. Promicanje inicijative CEI zanimljiva je pojedinost za Hrvatsku jer ona zaokuplja financiranje projekata u energetskom sektoru, a Hrvatska je njezina članica od 1992 (CEI, 2021). Promicanje je projekta *EU – Life (Programme for Environment and Climate Action – LIFE)* u velikoj korelaciji s Hrvatskom s obzirom na to da su u Hrvatskoj financirani veliki projekti putem navedenog programa ili, bolje rečeno, financijskog instrumenta od izvršne agencije EU-a EASME (EK, 2021).

Ništa manje značajno nije ni promicanje Sporazuma gradonačelnika, koji se tumačio i kao inicijativa i kao dokument jer je riječ o svjetskom sporazumu, ali i o najvažnijoj inicijativi EU-a koja u Hrvatskoj danas broji 89 gradova potpisnika (Sporazum gradonačelnika za klimu i energiju, 2021). Nadalje, naglasak se pružio i na promicanju dokumenta *Open Smart Grid Protocol* koji obvezuje sve države članice EU-a, pa tako i Hrvatsku. Vrijednost se tog dokumenta ogleda u obveznoj primjeni propisanog standarda za pametne mreže kao što su pametna brojila u svim sektorima energije, a koji su objavili ETSI (*European Telecommunications Standards Institute*) i ISO/IEC. Od dokumenata su se najčešće dodatno promicali Pariški sporazum i Treći energetske paket s pozivanjem na direktive iz navedenog paketa. Primjerice, u deliberaciji je na konferencijama Pariški sporazum predstavljen kao „najrazvidniji dokument koji pokazuje da je Europa preuzela na sebe ulogu voditelja energetske tranzicije i brige za okoliš i klimu“ (Redžepagić, 2017). S druge strane, Treći energetske paket promicao se kao paket daljnje liberalizacije energetskog tržišta, ali i razmjene EU-a s azijskim zemljama (Tepavčević, 2018). Slično tomu, promicala se Direktiva EU-a 94/2014 o uspostavi infrastruktura punionica za alternativna goriva, koja determinira izgradnju punionica na svakih 600 km u EU za razdoblje do 2025, pa je i to razlog što je EK donijela odluku o formiranju „plavih koridora“ (HSUP, 2018a).

Način je promicanja ideja međunarodnih interesnih skupina u odnosu na međunarodne i regionalne organizacije srodan, osim u širem obimu alata. Tako su prikrivenim akcijama lobiranja, osim alata taktičkog zagovaranja, komunikacijskih taktika jačanja kredibiliteta te

prezentacija, rabile respektabilan, a možda i presudan alat *revolving door*. Dodatnu su im osebnost u predvođenju na konferencijama omogućili interpretativni argumenti dokazivanjem što su problemi i ishodi. Izrazit je pokazatelj kombiniranja alata i interpretativnih argumenata izjava predstavnika Koopmana iz energetske tvrtke Shell: „Trgovina LNG-om povećala se sa 100 milijuna tona u 2000. na 319 milijuna tona u 2018. S obzirom na to da je LNG imao važnu ulogu u globalnom energetsom sustavu posljednjih nekoliko desetljeća, sve se veći broj zemalja okrenuo prema prirodnom plinu kako bi zadovoljile svoje rastuće energetske potrebe.“ (Koopman, 2019).

Za dodatnu se ilustraciju primjene alata prenosi i izjava predstavnika Huseynova iz energetske tvrtke Soccar, s vrlo impresivnim interpretativnim argumentima poput indikatora i fokusa na događaje, koji su obično u sinergiji: „Projekt IAP je izvrsna prilika za Hrvatsku u smislu tranzita plina za Južno-istočnu i Srednju Europu. Inicijalna faza započela je 2016. godine potpisom Memoranduma o razumijevanju i suradnji u Dubrovniku između Albanije, Crne Gore i Hrvatske dok je rješavanje sa BIH još uvijek u tijeku. Zemlje IAP-a sudjelovale su u veljači 2017. na Trećem Savjetodavnom vijeću za Južni koridor u Bakuu dok su na Četvrtom sastajanju u veljači 2018., također u Bakuu, Hrvatska i Crna Gora dale Pismo namjere. Hrvatska i Crna Gora su sidro projekta IAP. Potrebna je hitna navigacija prema Europskoj komisiji (EK) i Energetskoj zajednici (EnZ) za pismom potpore državama učesnicama kako bi projekt bio realiziran.“ (Huseynov, 2018).

Spomenuti alat *revolving door* svakako je obogatio energetska scenu, a analiza je pokazala kako su na konferencijama sudjelovali profili *revolving doora*. Ogladni je primjer sudjelovanje predstavnika lobističke tvrtke PWC Italija Giorgia Biscardinija, koji je prije zaposlenja u PWC Italija profesionalno iskustvo stjecao u Glavnoj upravi za energetiku EU-a kao ekspert za LNG ukapljeni plin, plinovode i akvizicije (Gruppo 24ore, 2014). Nezaobilazan je i primjer predstavnika lobističke tvrtke Clean Fuel Consulting Jeffreyja M. Seisslera, nekadašnjeg direktora Europske udruge za vozila na prirodni plin te jednoga od osnivača Međunarodne udruge za vozila na prirodni plin (HSUP, 2019a). Oba su sudionika na konferencijama najavljavani istim obrascem, kao sudionici s bogatim profesionalnim iskustvom i znanjem. Iskustvo i znanje predstavljaju dihotomiju signala, s jedne strane, afirmativnoga signala, s druge pak latentnoga. Afirmativni signal daje otisak organizatoru konferencija u kontekstu potvrde kvalitete, dok latentni signalizira mrežu kontakata i povezanosti s korporativnim lobijima europskih institucija.

Od ostalih vrsta ideja energetike promovirali su se modeli energetske tranzicije te državni interesi u dimenziji državnih aktera. Državne su agencije promovale modele energetske tranzicije, a veleposlanstva državne energetske interese iz zemlje pripadnice. Slučaj s konferencije na kojoj je gostovala državna njemačka agencija DENA jedan je od zornih argumenata promoviranja modela moderne energetske tranzicije na primjeru Njemačke. Sudjelovanje DENA-e, koja djeluje na globalnoj razini, pokazalo je da je važnu ulogu u njihovu modernom modelu energetske tranzicije imao pritisak javnosti u ožujku 2019, odnosno globalne udruge *Fridays4Future* (Schachtschneider, 2019). Prezentirani model moderne tranzicije otkrio je i brzinu pokretanja akcija neposredno nakon pritiska javnosti time što je u istom mjesecu 2019. osnovan Kabinet Vlade relevantnih ministara, koji je već u rujnu te godine lansirao paket od 66 mjera za sve sektore. Izrazito je važno napomenuti da se isto ne bi dogodilo bez blagoslova kancelarke Merkel, čemu svjedoči izjava glasnogovornice njemačke Vlade Ulrike Demmer: „Djeca u Njemačkoj protestiraju za klimatsko djelovanje. To je vrlo važno pitanje... i Vlada ga u osnovi pozdravlja jer su se politički uključili ne samo djeca, već svi građani u zaštiti klime. To je važan signal. Mlađe generacije imaju dobre razloge za posebice visoka očekivanja od političara.“ (Knight, 2019).

U promociji ideja energetike i to državnih energetske interesa demonstrira se uzorak sudjelovanja na konferenciji u Hrvatskoj veleposlanika Rusije, što potvrđuje sljedeća izjava: „Globalna moć Rusije je jaka po pitanju energetike i Rusija je prirodni partner EU (...). Rusija ne koristi energent plina kao politički pritisak dok je za ostale zemlje potvrđan odgovor te da je neizbježna činjenica da je Hrvatska počela uvoziti plin iz tadašnjeg SSSR-a još davne 1976. godine i ovisnik je o ruskom plinu.... Postoji konstantan dijalog sa Hrvatskom, a i ova godina pokazuje dobru trgovinsku razmjenu između Hrvatske i Rusije. Cilj Rusije je po pitanju plinske isporuke EU u relativnom iznosu od 70 % za ovu godinu.“ (Azimov, 2018). Svakako valja dodati i primjer sudjelovanja azerbajdžanskog veleposlanika koji je također potvrdio promociju njihovih državnih energetske interesa: „Južni koridor promijeniti će energetske mapu sadašnje regije spajanjem dobavljača kaspiskog plina, po prvi puta u povijesti, na europsko tržište. (...) Azerbejdžan kao i ostali veliki dobavljači plina u Europi, želi diversificirati svoje pravce opskrbe. Hrvatska, sa svojim geostrateškim položajem i dobrosusjedskim odnosima igra ključnu ulogu, ne samo kao energetske tržište već i kao zemlja tranzita. Već postojeći i potencijalni cjevovodi plina sa susjednim zemljama mogu omogućiti Azerbejdžanu veću

potražnju za količinama plina i time otvoriti potencijalne scenarije širenja geografije Južnog koridora.“ (Gurbanov, 2018).

Iz navedenih je primjera jasno da nema sumnje o uporabi alata taktičkog zagovaranja interesa predstavnika globalnih aktera, kao i korištenja komunikacijskih taktika jačanja kredibiliteta. Dodatna su osvježenja u njihovim načinima promocije ideja energetike interpretativni argumenti kroz narativne i uzročne priče, korištenje indikatora i fokusiranje na događaje.

U opisanu su djelovanju globalnih promicatelja ideja energetike na energetskej sceni u procesu deliberacije bili aktivni i nacionalni promicatelji globalnih ideja energetike. Globalne ideje energetike asimilirane su u njihov bazen znanja kroz već spomenutu organizaciju konferencija, kroz prijave na EU projekte, odlaske na konferencije izvan Hrvatske, primanje potencijalnih stranih investitora i veleposlanika na sastanke te učlanjivanje u međunarodne organizacije. Tadašnje Ministarstvo zaštite okoliša i energije (sada Ministarstvo gospodarstva), *policy* poduzetnici poput Energetskog instituta „Hrvoje Požar“ te ostali nositelji izvršne ovlasti poput direktora državnih energetskej tvrtki prijavljivali su se na europske projekte kako bi uz pomoć facilitatora akumulirali ideje energetike globalnih aktera te razmjenjivali iskustva na radnim sastancima. Važnost prijave na europske projekte, odlazak na raznorazne konferencije i razmjenu iskustava istaknula je većina ispitanika, među kojima se izdvajaju dvije izjave:

„Jako puno su pomogli i facilitatori EU, dakle kad aplicirate na neku od financijskej tranši koju možete pridobiti iz EU fondova, dobivate svog facilitatora. Kada participirate, kada predajete zahtjev za financiranje ulazite u krug nekakvog brušenja vašeg znanja na temelju nekog pozitivnog iskustva neke druge kompanije. Znanja smo dobivali na razno raznim europskim okruglim stolovima gdje su se brusile smjernice EU gdje smo i mi eksperti prisustvovali kako bi vidjeli u kojem pravcu idemo, jer ne možete biti izolirani nego se morate uključiti u te nekakve smjernice koje kolaju po europskom tlu. Znanje smo dobivali i davali na ekspertnim platformama svjetskog značaja i jednako tako europskog značaja.“ (član Povjerenstva)

„(...) najviše rješenja i ideja za rješavanje neke problematike zapravo dobijemo kroz rad na nekim projektima jer većina naših projekata su međunarodni i kroz te projekte mi odlazimo i na razne konferencije. (...) održao bi se radni sastanak u Hrvatskoj ili, gdje bi se pozvale sve institucije u Hrvatskoj, ali i sve članice s tog projekta da oni predstave što se radi u njihovim državama, da naši u Hrvatskoj čuju što se radi u tim državama, da se razmjenjuju iskustva. Ja

bih rekao kroz raznorazne projekte i konferencije se zapravo osigurava da budemo nekako up to date.“ (stručnjak EIHP)

Od drugih nacionalnih aktera dominirali su nositelji izvršnih ovlasti i stručnjaci stalno zaposleni u tijelima vlasti koji su slali i inicirali odlaske na konferencije izvan matične države. Dok su u nekim državnim tvrtkama stručnjaci stalno zaposleni u javnim tijelima samostalno inicirali odlaske na konferencije, s druge su strane postojale i aktivnosti slanja i aktivnosti iniciranja. Takav pozitivan odnos akumuliranja baze znanja ilustriraju sljedeće izjave:

„Mi sami iniciramo odlaske na konferencije.“ (član Povjerenstva)

„Ako je zahtjev za sudjelovanjem na konferenciji došao do upravljačke strukture i vidjele su se teme i ako su vidjeli da se ja uklapam u te teme onda bi me poslali. A s druge strane kako iza sebe imam podosta konferencija gdje sam bila govornik, koji puta dobijete izravan poziv pa bi ja onda predlagala da odem gdje bi nešto mogla podijeliti i prvenstveno naučiti.“ (član Povjerenstva)

„Ovisilo je o količini posla, ali da, išli su na konferencije i studijska putovanja. To je bila prilika da odu i čuju nešto novo, isto tako može sutra doći i reći niste me pustili u ne znam koji grad u Europi gdje je bila međunarodna konferencija npr. za plin, a sad me pitate kakvi su trendovi u plinu i što se očekuje, a tamo svi predstavnici članica EU i predstavnici EK i predstavnik EK drži prezentaciju o tom području. Kako da ne pustimo nekoga odnosno kako da kasnije pitamo njegovo mišljenje oko toga. Znači, ne može ga se odbiti.“ (član Povjerenstva)

Nositelji izvršne ovlasti donose i odluke o članstvima u međunarodnim organizacijama u kojima najviše sudjeluju stručnjaci stalno zaposleni u javnim tijelima. Oni su najaktivniji u razmjeni iskustava i preuzimanju ideja energetike, baš kao što je to opisala članica Povjerenstva:

„International Gas Union (IGU) i sastanci na nivou te svjetske organizacije, pogotovo grupacije za LNG su meni bile izvor znanja. IGU je međunarodna organizacija stručnjaka odnosno eksperata za prirodni plin koja ima svoje podgrupacije. Jedna grupa se vodi povezivanju transportnih pravaca, druga grupa se bavi samo tržištem, jedna od tih grupa je i grupa koja zastupa LNG na tom nekakvom svjetskom nivou. Jednako tako unutar te IGU, predstavnici Hrvatske, i ja sam bila predstavnik u toj LNG grupi, su puno naučili, ali i puno naših znanja predalo njima. Svaki iole propali projekt kao i naš dok nismo sada prešli na super rješenje je njima isto tako donosilo neko znanje kao i meni njihovi uspješni projekti gdje smo derivirali

razno razne načine i samih tehničkih izvedbi terminala kao i komercijalne modele itd.“ (član Povjerenstva)

Krucijalnu ulogu u upravljanju idejama energetike imali su i akteri koji su, s obzirom na stručnost, djelovali kao partneri izvršnoj vlasti te *policy* poduzetnici, odnosno nositelji ideja promjene u javnoj politici (Grdešić, 1995). Primjer je takva aktera Energetski institut „Hrvoje Požar“ koji prema Uredbi Vlade RH „pruža znanstvenu i stručnu potporu u obavljanju poslova iz njihova djelokruga, odnosno njihove djelatnosti u području planiranja, analize i praćenja razvitka i poslovanja energetskog sektora na državnoj, regionalnoj i lokalnoj razini te u području povećanja korištenja obnovljivih izvora i primjene energetske učinkovitosti u proizvodnji, prijenosu/transportu, distribuciji, opskrbi i neposrednoj potrošnji energije.“ (NN 96/13). Prema opisu djelokruga njegova rada, može se zaključiti da je riječ o akterima u sjeni. Isto se može potvrditi i njihovim financiranjem i djelovanjem izvan Hrvatske. Impresivno je da se EIHP kao državna institucija ne financira iz državnog proračuna, kao što to opisuje njegov stručnjak, već svojom ponudom na domaćem i vanjskom tržištu:

„To je neprofitna institucija, koja je u 100 % vlasništvu države, ne financiramo se iz državnog budžeta, mi smo prilično specifični, mi nismo na budžetu nego se projektno financiramo.“

Djelovanje izvan Hrvatske odnosi se, primjerice, na izradu energetske strategije za druge države te svega ostaloga što je vrlo jasno istaknuo ispitanik:

„Da, radili smo energetske strategije BiH, Crne Gore, radili smo strategiju elektroenergetike Albanije, radimo trenutno sad GASTMASTERPLAN – to je razvoj plinifikacije Kosova, prije smo još više radili u regiji, radimo dosta u Africi, imamo projekata u naftnom sektoru razvoja nekakvih produktovoda za distribuciju naftnih derivata, to je bilo u Zimbabveu, puno projekata Kazahstana do Azerbejdžana itd.“ (stručnjak EIHP)

Prinos bazi znanja i priljevu svježih ideja energetike ovomu su akteru, *policy* poduzetniku, omogućavale i prijave na mnoštvo međunarodnih i europskih projekata, što stručnjak Instituta opisuje na sljedeći način:

„(...) što se tiče sudjelovanja, Institut sudjeluje na relativno velikom broju europskih projekata koji se bave raznim temama i koji su na europskoj razini, u kojima sudjeluje po 10-tak 20-tak država EU koji se bave različitim temama od biogoriva, generalno obnovljivih izvora, elektromobilnosti, dakle razno raznim temama. Sudjelujemo u radnim skupinama isto tako koje razmatraju/bave se raznim stvarima od povećanja udjela obnovljivih izvora u grijanju i hlađenju naprimjer, raznim skupinama koje koordinira ili Europska komisija odnosno nekog koga je EK

zadužila i na takav način mi sudjelujemo. Kažemo kakvo je stanje u Hrvatskoj, čujemo iskustva drugih, razmjenjujemo neke informacije, to nije isključivo za ovu strategiju, mi kontinuirano radimo na takvim projektima i uključeni smo u takve skupine tako da strategiju ne bi bilo moguće napisati bez toga.“ (stručnjak EIHP)

Još su jedan vrijedan izvor za promicanje globalnih ideja u Hrvatskoj, kao i u slučaju državnih tvrtki, članstva u organizacijama koja posljedično otvaraju vrata ostalim izvorima globalnih ideja energetike zbog preuzetih obaveza iz članstva, čemu svjedoči sljedeća izjava stručnjaka Instituta:

„Institut je član NGVA udruge, udruge vozila za prirodni plin. Preko njih sudjelujemo na raznim godišnjim sastancima, prijavljujemo projekte, izmjenjujemo iskustva sa tim članovima u toj udruzi, preko 100 članova i to je samo jedna od udruga preko koje smo mi aktivni u tom području prirodnog plina koji se koristi npr. u prometu.“ (stručnjak EIHP)

Nezaobilazni su dominantni akteri u stvaranju bazena znanja u Hrvatskoj i udruge. Ponajprije zato što imaju puno projekata te zato što im članstvo na međunarodnoj i regionalnoj razini omogućuje razmjenu iskustava iz matične države, aktivno sudjelovanje u radnim skupinama te preuzimanje globalnih ideja energetike. To su potvrdili i ispitanici u intervjuima, među kojima se izdvaja sljedeća izjava:

„(...) druge institucije i udruge kod nas sudjeluju na razini Europe i na svjetskoj razini u određenim projektima kao vodeći partneri gdje stječu znanja i iskustva i dobivaju osjećaj gdje ide Europa.“ (član Povjerenstva).

U dimenziji upravljanja idejama energetikom važnu su ulogu imali i dužnosnici iz sektora energetike zajedno s nositeljima izvršnih ovlasti (vlada). Njihovo je generiranje ideja energetike pristizalo iz dvaju ključnih izvora: iz EU-a kroz radne sastanke u Bruxellesu te kroz tzv. „*focal point* osobe“. Prvi se izvor odnosio na razinu dužnosnika u Ministarstvu zaštite okoliša, čiji je fokus bio odlazak na radne sastanke u Bruxelles, gdje se razgovaralo i imalo priliku davati sugestije. Usto, prilikom kreiranja zakona na razini EU-a, kao što to opisuje član Povjerenstva, dužnosnici su zajedno s načelnicima sektora i njihovim timovima tjednima pripremali mišljenja za radne sastanke, s time da je mišljenja prvo morala odobriti hrvatska Vlada. Davanja mišljenja Hrvatske zapravo proizlaze iz njezina članstva Hrvatske u EU:

„(...) ali ja ću se zadržati na razini države. Moji kolege, od kolege načelnika sektora pa do njihovih ljudi, dok nije došla pandemija, jednom su tjedno, da sad ne pretjerujem bili u Bruxellesu, razgovarali, slušali u radnim skupinama, imali smo priliku davati čak sugestije i

mišljenja kroz iznošenje stajališta i pripreme kada se određeni dokumenti donose na razini EU. Hrvatska kao punopravna članica EU je redovno sudjelovala u tome, davali smo uvijek mišljenja koja su se pripremala tjednima, Vlada ih odobri i onda ide dalje. Kratak odgovor na ovo Vaše pitanje: Da, itekako smo sudjelovali.“ (član Povjerenstva)

Drugi izvor akumuliranja ideja energetike, kako to opisuje intervjuirani ispitanik, proistječe iz članstva Hrvatske u međunarodnim organizacijama. Primjerice, s obzirom na članstvo Hrvatske u IRENE-i dužnosnici koje je odredilo Ministarstvo imenovani su kao „*focal point* osobe“, čija je uloga odlazak na redovne skupštine IRENE:

„U IRENI smo mi također kao Hrvatska aktivni član i Ministarstvo naše i focal point, primjerice ja sam bio focal point osoba. Focal point je osoba koja, ima ih više doduše npr. u ministarstvu financija i u nadležnom ministarstvu za energetiku, to su osobe koje odlaze na redovne skupštine u toj IRENI kao međunarodnoj organizaciji za obnovljive izvore energije.“ (član Povjerenstva)

Od ostalih ključnih aktera unutar političkih funkcija presudnu poziciju imaju nositelji izvršne vlasti poput ministra i pomoćnika ministra. Njihova se važnost ogleda u primanju na sastanke potencijalnih stranih investitora i veleposlanika, na kojima dodatno prikupljaju informacije o novim tehnologijama, što ilustrira sljedeća izjava:

„(...) tako da primamo razne investitore na sastanke, predstavnike drugih zemalja koji žele investirati u Hrvatsku i slušamo njihova iskustva i ja bih rekao da je to jedan vid kako to ulazi u Hrvatsku gdje dobivamo informacije o novim tehnologijama. Dakle, dolaze sami investitori ili imaju svoje strane konzultante, ali većinom ipak su toliko svjesni da uzmu nekog iz domaćeg okruženja koji zna prilike u Hrvatskoj i onda unajme određene konzultante i oni dolaze na sastanke u Ministarstvo, iznose svoje želje, iznose svoje prijedloge pa ja bi rekao čak i vizije kako bi se jedan mali segment trebao razvijati.“ (član Povjerenstva)

Nositelji izvršne vlasti promiču nacionalne ideje energetike temeljene na pozitivnim zakonima i propisima Hrvatske.

S obzirom na pitanje konzistentnosti promicanih ideja energetike u Hrvatskoj s esencijalnim ciljevima globalnih aktera promicatelja, napravljena je analiza esencijalnih ciljeva međunarodnih i regionalnih organizacija u korelaciji s promicanim idejama energetike u Hrvatskoj (tablica 12). Cilj je bio dobiti odgovor na pitanje jesu li u Hrvatskoj promovirane ideje energetike u skladu s esencijalnim prioritetima globalnog upravljanja energetikom globalnih promicatelja. Za analizu se rabila kategorizacija prema istraživanjima Van de Graafa

i Colgana (2016) temeljena na bitnim ciljevima međunarodnih organizacija. Njihova je kategorizacija proizašla u sažetoj verziji ključnih ciljeva, odnosno globalnih prioriteta upravljanja energetikom. Istraživanje je, tako, obavljeno prema sljedećim kategorijama: 1. energetska sigurnost; 2. ekonomski razvoj; 3. međunarodna sigurnost; 4. zaštita okoliša i 5. nacionalno dobro upravljanje (Van de Graaf i Colgan, 2016).

Valja istaknuti da je autorica dodala još jednu kategoriju – prioritete regionalne sigurnosti – koja se pokazala opravdanom s obzirom na istraživanje obavljeno u Hrvatskoj. Do navedene se kategorije došlo temeljem istraživanja esencijalnih ciljeva organizacija te stavljanja u korelaciju istraženih promoviranih ideja energetike stranih predstavnika u Hrvatskoj. Naime, Van de Graaf i Colgan (2016) istraživanje su temeljili na međunarodnim organizacijama, dok je u ovaj rad uključeno istraživanje i regionalnih organizacija. Uz primjenu iste metodologije navedenoga dvojca kategorizacija je proširena i primijenjena. U nastavku se daju obrazloženja za svaku od organizacija.

Sažeta kategorizacija prioriteta globalnog upravljanja energetikom međunarodne organizacije IRENA-e preuzeta je iz istraživanja Van de Graafa i Colgana (2016) te u svojoj esenciji ona sadrži dva globalna prioriteta upravljanja energetikom: energetska sigurnost i zaštitu okoliša. Tako je u Hrvatskoj, primjerice, predstavnicima IRENA-e promovirala potencijale građanske energije na Balkanu koja je uključivala nekoliko modela, pa su se navedene ideje kategorizirale u prioritete ekonomskog razvoja, zaštite okoliša i regionalne sigurnosti. Istraživanje je pokazalo da promovirane ideje u Hrvatskoj nisu posve usklađene s esencijalnim ciljevima IRENA-e u dvjema kategorijama: ekonomskom razvoju i regionalnoj sigurnosti, tj. da se poklapaju u kategoriji zaštite okoliša. Evidentno je da u svojoj esenciji IRENA ne promovira ciljeve ekonomskog razvoja i regionalne sigurnosti, iako bi se promovirani ciljevi u Hrvatskoj mogli pridružiti i kategoriji prioriteta energetske sigurnosti.

Nadalje, primarni cilj OAPEC-a jest kooperacija među članovima u različitim formama ekonomske aktivnosti u naftnoj industriji, kao i objedinjavanju napora za osiguravanje protoka naftne industrije na njihova tržišta potrošnje pod istim uvjetima (OAPEC, 2021). Taj je cilj kategoriziran u prioritete ekonomskog razvoja. S obzirom na promovirane ideje energetike OAPEC-a u Hrvatskoj, koje su interpretirane u gornjem tekstu, usklađene su u potpunosti s njihovim esencijalnim ciljevima.

Najveću atrakciju zasigurno predstavljaju esencijalni ciljevi EU-a s obzirom na grandioznost te političke tvorevine. Njegovi su esencijalni ciljevi: „promicati mir, svoje

vrijednosti i dobrobit svojih građana; zajamčiti slobodu, sigurnost i pravdu bez unutarnjih granica; održivi razvoj na temelju uravnoteženog gospodarskog rasta i stabilnosti cijena, visoko konkurentno tržišno gospodarstvo s punom zaposlenosti i društvenim napretkom te zaštita okoliša; boriti se protiv socijalne isključenosti i diskriminacije; promicati znanstveni i tehnološki napredak; pojačati ekonomsku, socijalnu i teritorijalnu koheziju te solidarnost među državama članicama; poštovati bogatu kulturnu i jezičnu raznolikost; uspostaviti ekonomsku i monetarnu uniju čija je valuta euro; u svojim odnosima s ostatkom svijeta, Unija podržava i promiče svoje vrijednosti i interese i doprinosi zaštiti svojih građana. Ona doprinosi miru, sigurnosti, održivom razvoju Zemlje, solidarnosti i uzajamnom poštovanju među narodima, slobodnoj i poštenoj trgovini, iskorjenjivanju siromaštva i zaštiti ljudskih prava, osobito prava djeteta, te strogo poštovanju i razvoju međunarodnog prava, uključujući poštovanje načela Povelje Ujedinjenih naroda.“ (čl. 3 Lisabonskog ugovora; Celex, 2016).

Usto, treba dodati i cilj prema čl. 194 Lisabonskog ugovora, gdje se u kontekstu uspostavljanja i funkcioniranja unutarnjeg tržišta i u pogledu potrebe za očuvanjem i unapređenjem okoliša ističe da je cilj energetske politike EU-a, u duhu solidarnosti među državama članicama, „osigurati funkcioniranje energetskog tržišta i sigurnost opskrbe energijom u Uniji, promicati energetske učinkovitost i uštedu energije te razvoj novih i obnovljivih oblika energije te promicati međupovezanost energetskih mreža“ (Celex, 2016). Uzimajući u obzir njegove ciljeve definirane Lisabonskim ugovorom, prioriteti globalnog upravljanja energetikom sažeto mogu se kategorizirati u prioritete energetske sigurnosti, međunarodne sigurnosti, ekonomskog razvoja, zaštite okoliša, regionalne sigurnosti i dobrog nacionalnog upravljanja. Analiza je uključila stavljanje promoviranih ideja energetike u Hrvatskoj u korelaciju s njihovim globalnim prioritetima, poput već spomenutih Ciljeva EU do 2020., 2030. i 2050. godine s trima elementima: smanjenje emisije stakleničkih plinova, povećanje udjela obnovljivih izvora energije i povećanje energetske učinkovitosti, EU kao globalni predvodnik u obnovljivoj energiji te promocija socijalne poštene tranzicije (Redžepagić, 2017). Te je elemente moguće sažeto kategorizirati u promoviranje prioriteta globalnog upravljanja energetikom u kategorijama energetske sigurnosti, ekonomskog razvoja, zaštite okoliša, dobrog nacionalnog upravljanja i regionalne sigurnosti. Provedena analiza pokazuje da su promovirane ideje EU-a u Hrvatskoj konzistentne u svim kategorijama, osim u promoviranju prioriteta međunarodne sigurnosti u Hrvatskoj.

O WEC-u je već bilo riječi, no valja naglasiti da je njegov primarni cilj promoviranje održive opskrbe i uporabe energije na dobrobit svih ljudi (WEC, 2021). Svakako ne treba zanemariti i njihove opširnije opise ciljeva koji uključuju omogućavanje energetske tranzicije kroz suradnju na cijelom sustavu kako bi se otvorile mogućnosti eksponencijalnog rasta i uspješnog upravljanja energetskom tranzicijom na svim razinama (WEC, 2021). U tom kontekstu prioriteta su globalnog upravljanja WEC-a kategorizirani u svih pet kategorija prioriteta: energetske sigurnosti, ekonomskog razvoja, međunarodne sigurnosti, zaštite okoliša i dobrog nacionalnog upravljanja. Promovirane ideje u Hrvatskoj su ipak bile ograničene na prioritete ekonomskog razvoja, energetske sigurnosti i dobrog nacionalnog upravljanja.

Cilj Europske banke za obnovu i razvoj jest podrška projektima u srednjoj i istočnoj Europi, srednjoj Aziji i na istočnom i južnom Mediteranu te poticanje mehanizama slobodnog tržišta, što se kategorizira u prioritete ekonomskog razvoja i dobrog nacionalnog upravljanja (EBRD, 2021). Promovirane su ideje u Hrvatskoj pokazale da su se poticali energetske projekti s prikazima već odrađenih projekata i onih u trajanju, poput strateškog projekta HEP-a d. d. za grijanje dijela Zagreba, gdje je glavni investitor privatna tvrtka EL TO (Zinchuk, 2019). Promovirane ideje EBRD-a u Hrvatskoj kategorizirane su u kategorije prioriteta ekonomskog razvoja i dobrog nacionalnog upravljanja, što je konzistentno s njihovim ciljevima globalnog upravljanja energetikom.

Tablica 12: Prikaz konzistentnosti promicanih ideja energetike međunarodnih i regionalnih organizacija u RH od 2016. do 2019. s prioritetima globalnog upravljanja energetikom

	IRENA	IRENA PH	OAPEC	OAPEC PH	EU	EU PH	WEC	WEC PH	EBRD	EBRD PH	Energy Cities	Energy Cities
Energetska sigurnost	Plava				Plava	Narančasta	Plava	Narančasta				
Ekonomski razvoj		Narančasta	Plava	Narančasta	Plava	Narančasta	Plava	Narančasta	Plava	Narančasta	Plava	Narančasta
Međunarodna sigurnost					Plava		Plava					
Zaštita okoliša	Plava	Narančasta			Plava	Narančasta	Plava				Plava	
Dobro nacionalno upravljanje					Plava	Narančasta	Plava	Narančasta	Plava	Narančasta	Plava	Narančasta
Regionalna sigurnost		Narančasta			Plava	Narančasta					Plava	

Legenda: plava – esencijalni ciljevi; narančasta – promicane ideje u Hrvatskoj

Izvor: Autoričino istraživanje analizom dokumenata 2016–19.

Važno je osvrnuti se i na promoviranje prioriteta globalnog upravljanja energetikom nevladinih organizacija, koje su zagovarački djelovale u području energetske politike. Europska udruga gradova Energy Cities promovira tako radikalnu transformaciju energetske politike, pružajući građanima moć u oblikovanju decentralizirane i obnovljive energetske budućnosti te pokretanje dijaloga među građanima, lokalnim vođama, EU-om i nacionalnim institucijama kako bi ubrzali energetske tranzicije Europe (Energy Cities, 2021). U Hrvatskoj je promovirala ideje važnosti gradova kao pokretača energetske tranzicije s raznim modelima, kao i umrežavanja gradova (Donnerer, 2018; Turner, 2019), pri čemu se navedeno u analizi povezano s prioritetima ekonomskog razvoja, zaštite okoliša, dobrog nacionalnog upravljanja i regionalne sigurnosti. Analiza prikupljenih podataka pokazala je visoku razinu usklađenosti promoviranih ideja s njihovim esencijalnim prioritetima. Dodatno, međunarodne udruge Rescoop, Robin Hood Energy, Greenpeace i dr. promovirale su ideje energetske tranzicije kroz

mrežu znanja, inovativnih alata za razvoj održivih zajednica, potom borbu protiv energetske siromaštva, zadružno financiranje, modele lokalne opskrbe i sl. (Lider, 2019), što se može kategorizirati u promociju kategorija prioriteta zaštite okoliša i dobrog nacionalnog upravljanja. Ostale interesne skupine prema obilježju već u tekstu opisanih promoviranih ideja zaokružuju kategoriju prioriteta ekonomskog razvoja.

Od državnih aktera globalnog karaktera izdvaja se uzorak esencijalnih ciljeva državne agencije DENA, čiji su ciljevi razvijanje rješenja i provođenja u praksi kako bi se postigli ciljevi energetske i klimatske politike na nacionalnoj i međunarodnoj razini okupljanjem partnera iz politike i industrije (DENA, 2021). Njihovi se esencijalni ciljevi mogu tipizirati u prioritete zaštite okoliša, ekonomskog razvoja i dobrog nacionalnog upravljanja. Već opisane ideje koje u Hrvatskoj promiče DENA (Schachtschneider, 2019) posve su usklađene s njihovim esencijalnim ciljevima. Za razliku od državnih agencija predstavnici veleposlanstava poput interesnih skupina, osim udruga, promoviraju kategoriju globalnih prioriteta ekonomskog razvoja.

Sumarno rečeno, analiza konzistentnosti promoviranih ciljeva i globalnih energetske ciljeva aktera pokazala je kako su esencijalni ciljevi organizacija OAPEC, EU i EBRD potpuno usklađeni s promicanim idejama u Hrvatskoj, dok se esencijalni ciljevi IRENA-e poklapaju samo u zaštiti okoliša. Esencijalni ciljevi WEC-a u kategoriji međunarodne sigurnosti i zaštite okoliša nisu se promicali, a dodanu kategoriju regionalne sigurnosti promicale su dvije organizacije i udruga: IRENA, Energy Cities i EU, iako IRENA u svojoj osnovi nema takvu vrstu cilja. Dakle, ideje energetike promicane u Hrvatskoj obuhvaćaju sljedeće promicane kategorije prioriteta globalnog upravljanja energetikom: energetske sigurnost, ekonomski razvoj, zaštitu okoliša, dobro nacionalno upravljanje i regionalnu sigurnost.

Zaključno se može utvrditi da je razvoj važećega strateškog dokumenta hrvatske energetske politike otpočeo s procesom priljeva globalnih ideja energetike u hrvatsku energetske arenu. Taj su proces priljeva u velikoj mjeri potaknuli nacionalni akteri organizacijom konferencija, odlascima na konferencije, prijavama na europske projekte, članstvima u organizacijama te primanjem potencijalnih investitora i veleposlanika na sastanke. Navedeni su instrumenti nacionalnim akterima služili kao platforma za unošenje globalnih ideja energetike u hrvatski javni i politički prostor. Globalni akteri promicali su globalne ideje energetike različitim alatima kako bi prenijeli ciljeve, tj. prioritete globalnog upravljanja energetikom u hrvatski javni i politički prostor, a koji bi mogli poslužiti kao inspiracija za dizajn

energetske politike. Nacionalni su pak akteri promovirali nacionalne ideje energetike temeljene na iskustvima iz Hrvatske, preuzimajući globalne ideje energetike koje bi im mogle poslužiti za internalizaciju ideja energetike u nacionalni sustav energetske politike. Interakcija međunarodnih i nacionalnih aktera ocrtava višesmjerni proces transfera ideja energetike. S obzirom na to da su različiti ključni nacionalni akteri sudjelovali u razmjeni i apsorpciji ideja energetike, ti se isti akteri u nastavnim procesima faza postavljanja na dnevni red i formulacije nadmeću različitim aktivnostima poput, primjerice, aktivnosti nevladinih organizacija kako bi njihove ideje prihvatila izvršna vlast.

4.1.1.2. Nevladine organizacije

U analizi dokumenata od 2016. do 2019. te polustrukturiranih intervjua kao posebno su se bitni u procesu oblikovanja hrvatske energetske politike istaknuli akteri civilnog društva poput udruga i zadruga. One su različitim zagovaračkim aktivnostima i alatima pridonijele razvoju Strategije u nacionalnoj deliberaciji o sadržaju energetske politike. Važnost djelovanja udruga na promicanju ideja globalnih aktera, posebice onih vezanih uz održiv razvoj, naglasio je intervjuirani član Povjerenstva:

„Moramo biti iskreni. Dosta je u tome bila aktivna Zelena akcija u Hrvatskoj, udruga za sunčevu energiju u Hrvatskoj (Stručna udruga za sunčevu energiju), zatim nemojmo zaboraviti Eko Kvarner, argumentirano i stručno, zatim Greenpeace, DOOR Društvo za oblikovanje održivog razvoja (...).“ (član Povjerenstva)

U strukturu aktera nevladinih organizacija u Hrvatskoj grupirani su subjekti iz područja zaštite okoliša, tzv. zelene udruge i zadruge. Grupiranje je obilježeno metaforičkim terminom „zelene udruge“ jer je istraživanje pokazalo da u Hrvatskoj nema izričito javnih subjekata koji se bave isključivo energetikom. Razlog tomu leži u činjenici da svaka uporaba oblika energije rezultira određenom emisijom plinova u okoliš i promjenu klime, pa je razumljivo što pitanje energije zaokuplja ekološke udruge. Naime, u Hrvatskoj je u fazi deliberacije o energetske politici aktivna bila samo jedna energetska zadruga koja prema Zakonu o zadrugama djeluje dobrovoljnim udruživanjem, no s ciljem stjecanja dobiti, pa se kao pravna osoba upisuje u sudski trgovački registar (NN, 34/11, 125/13, 76,14, 114/18, 98/19). Riječ je o energetske zadruzi Zelena energetska zadruga (ZEZ), osnovanoj 2013. u sklopu projekta Razvoj energetske zadruge u Hrvatskoj, koju je provodio Program UN-a za razvoj (UNDP). Nakon

završetka UNDP-ova programa ZEZ je nastavio samostalno djelovanje (Kordić, 2019). Sam nastanak ZEZ-a pokazuje kako je proces razvoja energetske zadruge u Hrvatskoj potaknuto od strane međunarodne organizacije UNDP.

Glavna odlika djelovanja nevladinih organizacija bila je, kao što sažima tablica 13, višestruka primjena alata suradnje te dinamična uporaba zagovaračkih alata kojima su se udruge i zadruge borile za promicanje „svojih“ ideja i prioriteta globalnih aktera. Inspiracija za ideje energetike ovih aktera, pokazala je analiza, proizlazila je iz međunarodne energetske arene. Naime, inspiracija je zelenim udrugama i zadrugama dolazila kroz suradnju i podršku međunarodnih neprofitnih organizacija, pri čemu su odabirom alata promovirali ideje energetike globalnih neprofitnih organizacija te globalne prioritete aktera. Promovirale su prioritete globalnog upravljanja energetikom u kategoriji održivosti okoliša te dobrog nacionalnog upravljanja.

Tablica 13: Nalaz istraživanja aktivnosti nevladinih organizacija u deliberaciji o sadržaju hrvatske energetske politike od 2016. do 2019. godine, prije donošenja Strategije energetskog razvoja RH do 2030. s pogledom na 2050.

NEVLADINE ORGANIZACIJE	ALATI	VRSTE PROMICANIH PRIORITETA GLOBALNIH AKTERA
<p>UDRUGE</p> <p>I</p> <p>ZADRUGE</p>	<ul style="list-style-type: none"> - suradnja s regionalnim i međunarodnim neprofitnim organizacijama - podrška regionalnih i međunarodnih organizacija - suradnja s lokalnom vlasti - „zelene“ zagovaračke koalicije - prosvjedi - izjave vodećih predstavnika - pisma lokalnoj i državnoj vlasti - tužbe državnoj vlasti - sastanci s izvršnom vlasti - izrada studija - kampanje - komunikacijske taktike jačanja kredibiliteta - organiziranje tribina i panela - publikacije - suradnja s političkim strankama - uključivanje aktivista u političko djelovanje - mrežne platforme; multimedijaska tehnologija 	<p>Održivost okoliša</p> <p>Dobro nacionalno upravljanje</p>

Izvor: Autoričino istraživanje analizom dokumenata 2016–19. te polustrukturiranih intervjua

U deliberaciji o sadržaju hrvatske energetske politike nevladine su organizacije zagovaračkim aktivnostima primjenjivale različite alate kako bi usmjerile pažnju i javnosti i političkim akterima. Njihovu motiviranost i poticanje na akciju istaknuli su svi intervjuirani ispitanici, od kojih se izdvaja sljedeća izjava:

„(...) ali te udruge koje često znaju biti malo agresivne i guraju svoju varijantu viđenja stvari bez šireg sagledavanja pojedinog dijela priče koriste se svim ovim načinima: kampanjama, plaćenim reklamama, dolaskom ispred ministarstva, pisanjem raznih prigovora direktno prema Europskoj komisiji (...).“ (član Povjerenstva)

U promociji ideja energetike ti su akteri rabili sljedeće alate: suradnju s regionalnim i međunarodnim neprofitnim organizacijama, kao i podršku, suradnju s lokalnom vlasti, „zelene“ zagovaračke koalicije, prosvjede, izjave vodećih predstavnika, pisma lokalnoj i državnoj vlasti, tužbe državnoj vlasti, sastanke s predsjednikom države i izradu studija, kampanje, komunikacijske taktike jačanja kredibiliteta, organiziranje tribina i panela, publikacije, suradnju s političkim strankama, uključivanje aktivista u političko djelovanje, suradnju s lobistima te uporabu mrežnih platformi i multimedijske tehnologije. Glavne se značajke navedenih alata elaboriraju u nastavku.

Alat suradnje s regionalnim i međunarodnim neprofitnim organizacijama oslikan je kroz učlanjenja u neprofitne organizacije ili kroz već postojeće članstvo. Ilustracije radi, ekološka udruga Zelena akcija postala je članom mreže Zero Waste Europe 2016, kao najaktivnija udruga u Hrvatskoj koja će pratiti napredak hrvatskih gradova i općina koje su potpisale strategiju *Zero waste* te pomagati u njezinoj primjeni (Energetika-net, 2016). Nadalje, ekološka udruga Hrvatska udruga za biomasu CROBIOM jest punopravni član regionalne organizacije Bioenergy Europe, koju oni sami nazivaju lobističkom (CROBIOM, 2018a; 2018b). Upravo je potonja jedan vid „zelene“ koalicije s vanjskim neprofitnim partnerom.

Valja naglasiti da se u hrvatskoj energetskej areni pojavljuju i „zelene“ koalicije u sklopu kampanja i izjava vodećih aktera udruga i zadruga. Jedan je od prominentnih primjera „zelena“ koalicija nastala 2019. oko teme najavljene energetske strategije Hrvatske s ciljem zagovaranja Hrvatske bez fosilnih goriva. Zagovaranje je obavljeno alatom kampanje pod nazivom Hrvatska bez fosilnih emisija te je nastala „zelena“ koalicija Zelene akcije, Greenpeacea Hrvatska, Društva za oblikovanje održivog razvoja (DOOR), Zelene mreže aktivističkih grupa (ZMAG), Zelene energetske zadruge (ZEZ) i Instituta za političku ekologiju (IPE) (Zelena akcija, 2019a; Godišnji izvještaj Zelene akcije – 2019. godina).

Ističe se i uzorak ZEZ-a, koji je član Europske federacije energetskih zadruga (RESCoop.eu) te zagovaračke koalicije stvara sa zelenim udrugama kroz sudjelovanja u kampanjama, što je već prezentirano u gornjem tekstu. Ovdje valja dodatno istaknuti da se takvim načinom pristupa koriste i alatom komunikacijske taktike jačanja njihova kredibiliteta upravo zbog koaliranja i pokazivanja moći. Dodatno se apostrofira i „zelena“ lobijaska koalicija kroz inicijativu Fridays for Future Croatia, koju su činile Zelena akcija, Prijatelji životinja i Greenpeace Hrvatska te strana neprofitna organizacija Svjetski fond za prirodu, u zajedničkom prosvjedu na Markovu trgu u Zagrebu (Devčić, 2019). No, zadruga ZEZ surađuje i s lokalnom vlasti, što je vidljivo na primjeru konferencije *Lokalna rješenja za energetsku tranziciju* u organizaciji ZEZ-a, Zaklade Friedrich Ebert Zagreb, Grada Rijeke i Terra Huba (ZEZ, 2019).

Prosvjedi predstavljaju tip direktnog, nekonvencionalnog oblika sudjelovanja građana i njihovih udruga u javnom i političkom životu. U Hrvatskoj je u promatranom razdoblju bilo mnogobrojnih „zelenih“ prosvjeda. Primjerice, udruga Greenpeace Hrvatska prosvjedovala je tijekom 2017. u koaliciji sa Sindikatom biciklista i Zelenom akcijom po cijelom Zagrebu korištenjem bicikala kao simbola prijevoznog sredstva koje najmanje zagađuje okoliš, uz nošenje raznih transparenta (Greenpeace Hrvatska, 2017a; Greenpeace, 2017b; HINA, 2018a). Nadalje, vrlo je interesantan bio prosvjed udruge Zelena akcija u Zagrebu, kao protest planovima Vlade za potpisivanje ugovora za istraživanje i eksploataciju nafte i plina i njezinu uključenost u prijedlog nove Strategije energetskog razvoja Hrvatske do 2030. s pogledom na 2050. godinu (Zelena, akcija, 2019b). Prosvjed je obilovao provokativnom simbolikom predmetnih znakova i performansa aktivista. Osobito je provokativan znak bila velika karta Hrvatske s oznakama pripremljenih koncesija za masovno istraživanje nafte i plina te postavljenih 40 bušotina koje su simbolizirale gradove, rijeke i planine za koje je Vlada pripremala potpisivanje Ugovora o koncesiji (Zelena akcija, 2019c).

Neizostavno predmetno sredstvo na svim je prosvjedima bio transparent s ispisanom provokativnom porukom Hrvatska energetska strategija = klimatska katastrofa (Civilno društvo, 2019a; Hina, 2019). Valja izdvojiti i prosvjed udruženih udruga Zelene Istre, Zelene akcije i Greenpeacea Hrvatska ispred zgrade HEP-a u Zagrebu 2018, kad su razvukli 16 metara dug transparent na 5 metara visine s porukom „Čist ugljen je prljava laž!“, u cilju neotvaranja termoelektrane (TE) Plomin 1 (Zelena akcija, 2018a; Zelena Istra, 2018a). Dodatna ilustracija prosvjeda prilikom utjecaja na institucije jesu i prosvjed Udruge Resnik na zagrebačkom Markovu trgu ispred Banskih dvora zbog loših odluka gospodarenja otpadom (Zagorac, 2019)

te prosvjed Greenpeace Hrvatska ispred Ministarstva zaštite okoliša s dugim transparentom o zaostajanju Hrvatske u pogledu uporabe energije Sunca upućenim izravno ministru. Predmetni je simbol bila velika budilica s kazaljka namještenim na „5 do 12“, a na transparentu je bila poruka „Ministre, kasnimo! Jeste li zaboravili na Sunce?“ (Civilno društvo.hr, 2018a)

Uz takve aktivnosti, neizostavne su i izjave predstavnika udruga na prosvjedima koji su i medijski pokriveni (televizija, radio, društvene mreže, članci), a sve u znaku utjecaja na državnu vlast, poput izjave Zorana Tomića, direktora podružnice Greenpeace Hrvatska:

„Posljednji je trenutak – pet do dvanaest – da Ministarstvo energetike napokon otkrije Sunce. Hrvatska ove godine donosi novu energetska strategiju, a narednih tjedana Europska unija odlučuje o svojoj energetska budućnosti. Sada je trenutak da se olakša građanima da proizvode vlastitu energiju, jer za to postoji i potencijal i interes. Na taj način smanjit će se i računi za struju i uvoz struje i zagađenje okoliša.“ (Greenpeace Hrvatska, 2018)

Svakako u primjeni ovog alata ne vrijedi latinska izreka *Non quis, sed quid* (Ne tko, nego što) jer je zaista bitno tko kaže i što kaže zbog dominacije u javnom političkom prostoru. Usto, ovaj alat ima moć pred ostalima zbog kreativne interpretativne argumentacije onoga što se kaže. Dobar je primjer direktna zagovaranja još jedna izjava direktora Greenpeacea Tomića:

„Godinama se već u svijetu više ulaže u obnovljive izvore energije nego u sve druge izvore zajedno. Tražimo od ministarstva i Vlade da se konačno uključe u taj svjetski i europski trend, da počnu djelovati poticajno, kao saveznik svojih građana, a ne kao servis fosilnih interesa.“ (Civilno društvo.hr, 2018, Greenpeace Hrvatska, 2018)

Svakako je zanimljiva utjecajna izjava izvršne direktorice DOOR-a Maje Božičević Vrhovčak: „Trenutno odgovorni na državnoj razini ne prepoznaju razvojni potencijal korištenja obnovljivih izvora energije (OIE), lokalna razina vlasti nije zainteresirana za izgradnju takvih postrojenja na njihovom području, na tržištu nema povoljnog kapitala za investiranje u obnovljive, a građani su zbunjeni proturječnim medijskim informacijama o OIE.“ (Zelena akcija, 2018b)

Za ilustraciju predstavlja se i izjava predsjednika udruge Eko Kvarner Vjerana Piršića: „U tijeku je četvrti pokušaj realizacije LNG terminala, kao i upravni postupak procjene utjecaja na okoliš, a na Ekonergovu studiju u javnoj je raspravi prispjelo oko 2000 primjedaba.“ (Ekovjesnik, 2017; Civilno društvo.hr, 2017)

U interpretativnoj argumentaciji alat izjave predstavnika udruga ili zadruga, za medije, članke, novine, priopćenja i sl., ima izuzetnu moć u mobilizaciji pozornosti. U izjavama se često

koriste simultane vrste interpretativne argumentacije. Primjerice, iz sljedeće izjave iz članka Zelene akcije razaznaje se da su rabljeni simboli svih vrsta priče: narativne, priče bespomoćnosti i kontrole, sinegdoha i uzročnih priča:

„Tvrđnje kako će prodaja 25 % dionica HEP-a 'povećati transparentnost i suziti prostor negativnih praksi u upravljanju' teško su obmanjivanje javnosti i zvuče kao 'PR spinovi' iz kuhinja istih stručnjaka koji su savjetovali prijašnje Vlade u kupovini INA-e. Slažemo se u procjeni kako je MOL svojim štetnim upravljanjem INA-om sebe diskvalificirao za bilo kakav partnerski i suvlasnički položaj u INA-i, ali dogovorni otkup njegovih dionica po tržišnoj cijeni, prije provedene istrage i sankcioniranja odgovornih osoba te naplate štete zbog devastacije INA-e, bio bi prije oprost, nego otkup te bi zasigurno negativno utjecao na provedbu jedinog pravog nacionalnog interesa na području energetike: ubrzanog prelaska na obnovljive izvore energije.“ (Zelena akcija, 2017a)

Osim toga korišteni su i indikatori s fokusom na događaje te povratna informacija, što je moguće iščitati iz sljedećega:

„Zelena akcija upozorava na nepreuzimanje odgovornosti za ekološku katastrofu u Slavonskom Brodu zbog koje je sto tisuća ljudi ostalo bez pitke vode, kao i na kronično izbjegavanje gorućeg pitanja čistoće zraka u spomenutom gradu.“ (Civilno društvo.hr, 2019a)

Dobar je primjer i izjava predstavnika zadruga koja također imaju svoju težinu u direktnom i indirektnom utjecaju na državnu vlast. Tomu u prilog govori izjava predstavnika zadruga ZEZ Kordića, kojom se potvrđuje korištenje vrsta interpretativne argumentacije poput svih vrsta priča, narativnih, priče bespomoćnosti i kontrole, uzročnih priča te povratnih indikatora u smislu financijskog troška:

„Upravo klinci koji su se zadnjih tjedana kroz klimatske štrajkove pobunili protiv takve državne politike su najbolji pokazatelj gdje smo. Niskougljična strategija se trebala davno dogoditi a nije, i to na račun energetske strategije koja nije usklađena sa europskim direktivama i IPCC izvješćem o promjeni klime, koje traži da klimatski ciljevi budu puno ambiciozniji od onoga što imamo sada. Pogotovo smatram da ne treba pričati o bušenju Jadrana i traženju novih ugljikovodika kad s druge strane dokazujemo da postoje ogromne neiskorištene prilike u obnovljivim izvorima, posebno stoga što građani mogu iznijeti dobar dio tog financiranja.“ (Kordić, 2019).

Navodi se još jedan primjer izjave predstavnika zadruga ZEZ Jerkića s istom argumentacijom: „Da, to je logično obrazloženje, jer su projekti u energetici multidisciplinarni.

Mislim da je naš najveći promašaj što nismo napravili Ministarstvo energetike i zaštite okoliša. Države koje gospodarski i energetske prosperiraju, sve imaju takvo ministarstvo. Imamo Energetsku strategiju baziranu na ugljenu, sada radimo Niskougljičnu strategiju koja je dijelom u suprotnosti s Energetskom strategijom koja je zastarjela, a napravili smo i Industrijsku strategiju koja je nepovezana s Niskougljičnom strategijom i govori o nekim industrijama koje bi trebali razmišljati kako da ih zamijenimo, a ne rehabilitiramo. Sve je u koliziji i kako očekivati da politika koja iz toga proizlazi može biti suvisla i dobra?“ (Jerkić, 2016).

Interesantni su alati poput pisma izvršnoj lokalnoj i državnoj vlasti. Jedan su od primjera pisma lokalnoj vlasti koje su poslali ekološke udruge UZOR i Zelena akcija tražeći da se usprotive sporazumu koji bi omogućio prijevoz smeća iz Zagrebačke županije u Zagreb (Energetika-net, 2017b). Drugi je domišljati primjer način obraćanja putem razglednice sa slikom prosvjeda ispred TE Plomin i transparentom „Cijena ugljena? Naši životi.“, s porukom da odustanu od Plomina C, koja je upućena hrvatskomu ministru gospodarstva te državnoj tvrtki Hrvatska elektroprivreda d. d. (Zelena Istra, 2016; Zelena Istra, 2017a). Potpisale su je udruge Zelena Istra, Zelena akcija, Greenpeace Hrvatska i CEE Bankwatch network, iako je na prosvjedu bilo i drugih međunarodnih udruga.

Tužbe aktera unutar političkog sustava i tijela javne vlasti te nevladinih organizacija također su vrlo dominantne, što potvrđuje izjava ispitanika: „Dakle, udruge rade sve, ne samo kako bi zaustavile projekt nego kako bi vam i kad znaju da će izgubiti parnicu i otežali.“ (član Povjerenstva)

Tako su, primjerice, Zelena Istra i Zelena akcija te Općina Omišalj i Primorsko-goranska županija podnijele zajedničku tužbu protiv rješenja Ministarstva zaštite okoliša i energetike o prihvatljivosti zahvata plutajućeg LNG terminala za okoliš (Zelena akcija; 2019). Ta je tužba demonstrirala suradnju lokalne i regionalne samouprave sa zelenim udrugama. Nadalje, Zelena je akcija također podignula tri tužbe u sklopu kampanje TE Plomin C (Zelena akcija; 2018a; Energetika-net, 2018b; Vedanta audit, 2019), dok je udruga Eko Pan tužila Ministarstvo zbog izgradnje male hidroelektrane Primišlje (Hina, 2018b). Valja izdvojiti i zajedničku tužbu Zelene akcije, inicijative „Srđ je naš“ i Udruženja hrvatskih arhitekata protiv rješenja o prihvatljivosti projekta apartmanizacije Srđa (Hina, 2017). Osim tužbi, koristile su se aktivnosti organiziranja sastanaka s hrvatskim predsjednikom odnosno predsjednicom. Jedna je od ilustracija sastanaka građanske inicijative „Želimo čist zrak u Slavonskom Brodu“ s hrvatskom predsjednicom, zbog

narušavanja zdravlja i ugrožavanja života iz rafinerije u Bosni i Hercegovini, koja dobiva naftu putem hrvatskog naftovoda Janaf u Slavonskom brodu (Brodportal.hr, 2016).

Izdvađa se još jedan vrlo značajan alat naručivanja analiza odnosno studija. Naručivanje studija, pa i kontrastudija odvijalo se najčešće kroz angažman udruga, zadruga ili tvrtki. Udruge su ih primjenjivale na tribinama i izjavama za medije kao komunikacijske taktike jačanja kredibiliteta. Kao ilustrativan se primjer navodi izrada studije neprofitne udruge DOOR „Analiza sustava poticaja korištenja obnovljivih izvora energije za proizvodnju električne energije“ (DOOR, 2016), koju je naručila Zelena akcija. Dodatno, studiju „Analiza porezne presije drvoprerađivačkog sektora i prijedlozi mjera za poreznu reformu“ naručila je udruga CROBIOM, a izradila ju je tvrtka Rifin d. o. o. Zagreb, tj. ekonomist Guste Santini (CROBIOM, 2016; Santini, 2016). Dobar je primjer i naručena studija „Stručno mišljenje o gradnji plutajućeg terminala za ukapljeni naftni plin na lokaciji Omišalj“ udruge Eko Kvarner kao kontrastudije izvršnoj vlasti, koju je izradila riječka tvrtka DLS d. o. o. Rijeka (Civilno društvo.hr, 2017). Varijante s izradom studija uključivale su i samostalnu uključenost udruga u analizu, pa su tako Zelena akcija i udruga Friends of the Earth Europe napravile studiju „Plinske iluzije: razbijanje mitova o krčkom LNG terminalu“ u znak protivljenja uvođenju LNG terminala na otoku Krku (Zelena akcija i Friends of the Earth Europe, 2018; Zelena akcija, 2018f). Osim toga, zadruga su se također koristile alatom izrade studija te narudžbom studija. Tako je ZEZ prema narudžbi Greenpeacea izradio studiju koja bi utvrdila da je za Hrvatsku moguće i isplativo prijeći na 100 % obnovljivu energiju do 2050. godine (Jerkić, 2016). S druge strane, angažirali su Institut za političku ekologiju da izradi studiju o demokratizaciji sektora energetike u Hrvatskoj (ZEZ, 2018b), što govori u prilog uporabi alata suradnje sa „zelenim“ lobistima i komunikacijskih taktika jačanja kredibiliteta.

Važan su alat zagovaranja i kampanje koje podrazumijevaju niz podaktivnosti poput prosvjeda, javnih događaja s ciljem informiranja građana, pravnih koraka i sl. Dio tih podaktivnosti zapravo postaju direktne aktivnosti zagovaranja, poput prosvjeda i tužbi koje su opisane u gornjem tekstu, ali i stvaranja koalicija te suradnje s međunarodnim udrugama. Najrječitiji je argument kampanja „S.O.S. za Jadran“ vođene od strane mreže Zeleni forum, koju su zajedničkim snagama objedinjene zelene udruge, i to Zelena akcija (Zagreb), Sunce (Split), Zelena Istra (Pula), Žmergo (Opatija) i BIOM (Zagreb), u suradnji s udrugama Greenpeace Hrvatska i WWF Adria (Zelena akcija, 2016). Od ostalih uzoraka valja istaknuti kampanju „Kontra LNG-a“, koju su vodili Zelena akcija i Friend of the Earth Croatia (Zelena

akcija, 2018b; Hina, 2018c), zatim kampanju „Zaustavimo Plomin C“ kao zajedničku kampanju Zelene Istre, Zelene akcije i Greenpeacea (Zelena akcija, 2018c), kampanju udruge Prijatelj životinja „Poštujmo naše more“, koja se provodila u suradnji s europskom krovnom organizacijom za dobrobit životinja Eurogroup for Animals (Civilno društvo.hr, 2018b), ali i kampanju „Srđ je naš“, koja se provodila u sklopu udruge Zelena akcija i Inicijative građana „Srđ je naš“ (Zelena akcija, 2016a).

Od ostalih su primjenjivanih alata raspoznati organizacija tribina i panela poput „Budućnost je obnovljiva“ u režiji Zelene akcije (2018d) i „Energetski i klimatski plan RH- uteg ili spas za klimu?“ u organizaciji Greenpeacea Hrvatska i Zelene akcije (Greenpeace Hrvatska, 2019). Istraživani je aspekt publikacija pokazao da gotovo svaka istraživana zelena udruga ima svoje publikacije, odnosno razne brošure i plakate. Kao primjeri navode se *Priručnik o samogradnji solarnih kolektora* (Zelena akcija, 2018e) te plakat za prikaz animiranog filma *Zarobljenici ugljena* (Zelena Istra, 2017b).

Još jedan vrlo bitan alat je suradnja nevladinih organizacija s političkim strankama ili akterima, ali i uključivanje aktivista u političko djelovanje. Kao dokaz tomu poslužiti će izjava predsjednika udruge Vjerana Piršića u kojoj tvrdi da je udruga Eko Kvarner surađivala sa svim političkim zelenim opcijama u Hrvatskoj (Srdoč, 2019). Osim toga, tragovi istraživanja su pokazali da je, primjerice, predsjednik udruge Eko Kvarner član političke stranke Orah, dok je primjerice bivši predsjednik udruge Zelena akcija politički djelovao kroz političku stranku Zagreb je NAŠ!. Istraživanjem je dodatno dokazano da je bivša predsjednica udruge Zelena Istra uključena u političko djelovanje. U razgovoru za *Glas Istre* i sama je priznala da se putem udruge ne ostvaruju ciljevi u željenoj mjeri, da u Puli nije postojala politička opcija koja se bavi njihovim temama osim stranke Možemo! te da je došlo vrijeme aktivacije zelene ljevice u istarskoj politici (Radojčić, 2021).

S obzirom na to da u 21. stoljeću prevladava virtualna stvarnost, alati nevladinih organizacija poput internetskih platformi i multimedijske tehnologije postali su *condicio sine qua non* u zagovaračkom svijetu nevladinih organizacija. Internetske platforme (web platforme) služe im za objave članaka, npr. članak na web stranici Zelene akcije *Uključite se u javnu raspravu HE Kosinj* (Zelena akcija, 2017b), objave raznih priopćenja te pružanja informacija o udruzi. Dojmljive su i virtualne izložbe poput izložbe fotografija *Kolumbija: Zarobljenici ugljena* (Zelena Istra, 2017c; Zelena Istra, 2018b). Multimedijaska im tehnologija omogućuje prijenos audiovizualnih poruka, primjerice, na YouTubeu te na društvenim mrežama poput

Facebooka, LinkedIna, Flick.hr-a, Twitera, Instagrama i dr. Zanimljiv je uzorak YouTube kanal Zelene Istre za prijenos vijesti i poruka.

U istraživanju je bilo vrlo interesantno proniknuti u prioritete globalnih aktera koje su promicale nevladine organizacije utjecajne u procesu oblikovanja hrvatske energetske politike. U Hrvatskoj su u razdoblju od 2016. do 2019, dakle prije usvajanja strateškog dokumenta energetske politike, zelene udruge i zadruge promicale dvije vrste ključnih prioriteta globalnih energetske aktera (Van de Graaf i Colgan, 2016): održivost okoliša i dobro upravljanje na nacionalnoj razini. Kod prioriteta održivosti okoliša udruge i zadruge olakšavale su suradnju na globalnim klimatskim promjenama, što dobro ilustrira izjava predsjednika Upravnog odbora Luke Tomca iz Zelene akcije, koji upozorava da se na razini EU-a pregovara o potpunom prestanku korištenja fosilnih goriva do 2050, a da za to vrijeme njezina članica Hrvatska donosi odluke koje će je dugoročno vezati uz fosilna goriva i nakon te godine (Civilno društvo.hr, 2019b). Osim toga, udruge i zadruge poticale su razvoj obnovljivih izvora energije, kao što to opisuje intervjuirani ispitanik:

„Tu bi još možda izdvojila utjecaj udruga. Recimo, one, tipičan primjer tih naših udruga-zelenih, oni su naravno već desetljećima govorili o potrebi razvoja obnovljivih izvora energije“ (član Povjerenstva)

„Dakle, te udruge zagovaraju obnovljive izvore energije i smanjenje stakleničkih plinova. To je sve ono što svi mi želimo, žele i predstavnici ministarstva i predstavnici u EU parlamentu. Međutim, njihovi zahtjevi su često napredniji i puno progresivniji nego što ih društvo može realizirati jer imate jednu sadašnju situaciju kakvu imate u svijetu. Recimo, imate potrošnju nafte toliko i toliko i sa fosilnim gorivima je 80 % u potrošnji. Vi ne možete sada stvoriti takav sustav za 5 godina da on bude 80 % sa obnovljivim izvorima.“ (član Povjerenstva)

Nadalje, Zelena je akcija temeljem odobrenih sredstava za projekte energetske učinkovitosti i obnovljivih izvora energije zagovarala da se sredstva iskoriste jer bi se sredstvima omogućilo udvostručenje tadašnjih instaliranih kapaciteta u solarnim toplinskim sustavima i postrojenjima na biomasu u svega sedam godina (Zelena akcija, 2017c). S druge strane, Zelena energetska zadruge promicala je suradnju lokalnih vlasti i energetske udruge u pronalaženju novih ekonomskih i energetske rješenja za stvaranje održivih zajednica (ZEZ, 2019). Između ostalog, pokušale su upravljati nacionalnim i regionalnim onečišćenjima zbog utjecaja na zdravlje ljudi, kao što je bio već gore opisani slučaj s onečišćenjem zraka u Slavonskom Brodu. Promocija prioriteta dobrog nacionalnog upravljanja oslikana je u prikazu

kršenja ljudskih prava povezanih s ekstraktivnom industrijom, i to pri otporu udruga prilikom forsiranja strateških projekata Hrvatske poput plutajućeg LNG terminala na Krku (Ekovjesnik, 2017), zatim izgradnje planirane hidroelektrane Kosinj (Zelena akcija, 2017d), izgradnje golf igrališta na Srđu itd. (Zelena akcija, 2016b). S obzirom na globalizaciju koja ne poznaje granice, ali i na uvriježeni koncept društvene korporativne odgovornosti, zelene su udruge primjer brige za zajednicu, pa se ovdje može govoriti i o konceptu društvene odgovornosti zelenih udruga i zadruga.

Iz prezentiranoga je nedvosmisleno da su udruge i zadruge vrlo svojstvene u namjerama postavljanja dnevnoga reda ili inicijative. U deliberaciji o sadržaju hrvatske energetske politike, u procesu razvoja Strategije, svojstvenost su ocrnali primjenom lepeze alata s uvjerljivom interpretativnom argumentacijom. Primjena lepeze alata otvorila im je put u prijenosu prioriteta globalnog upravljanja energetikom vezanih za održivi razvoj i dobro upravljanje u hrvatsku energetska arenu. Prijenos prioriteta globalnog upravljanja energetikom proizašao je iz suradnje i podrške međunarodnih i regionalnih organizacija. Dovoljna je ilustracija dugogodišnjeg promicanja obnovljivih izvora energije koji danas čine žarišni dio Strategije. U istraživanju su prepoznati i ostali dinamički akteri koji su alatima pokušali utjecati na oblikovanje energetske politike poput interesnih skupina.

4.1.1.3. Interesne skupine

Hrvatske su interesne skupine, slobodno se može reći, struktura aktera opozitna hrvatskim nevladinim organizacijama. Ključne interesne skupine koje su odigrale utjecajnu ulogu u deliberaciji o sadržaju energetske politike u istraživanom razdoblju bili su tržišno-gospodarski akteri. Tržišno-gospodarski aktere utjecajne u procesu razvoja Strategije činile su inačice dviju dimenzija: privatne energetske tvrtke te konzultantske tvrtke i udruženja. U usporedbi s nevladinim organizacijama, koje su zagovaračkim alatima transmitirale prioritete održivog razvoja i dobrog upravljanja zagovaranjem u deliberaciji o sadržaju hrvatske energetske politike, privatni je sektor ipak preferirao lobističke alate.

Važno je istaknuti da privatne energetske tvrtke nisu tvrtke koje će pokušati poslovati na tržištu te će se ako nema profita povući. Naime, opterećene su velikim ulaganjima jer se u energetici kapaciteti stvaraju za minimalno 30 godina. Usto, važne su za svaku državu koja ovisi o uvozu energije, pa tako i za Hrvatsku, i to zbog sigurnosti opskrbe energijom. Upravo su zbog zaštite svog kapitala i odabira smjera razvoja privatne energetske tvrtke u Hrvatskoj u

istraživanom razdoblju primjenjivale spektar alata kako bi sudjelovale u razvoju energetske politike te promovirale globalne prioritete ekonomskog razvoja. Moglo bi se slobodno reći da je bila riječ o obostranom interesu, i privatnih energetske tvrtke i države Hrvatske.

Privatne energetske tvrtke pojavljivale su se u još jednom obliku: kao članovi interesno-gospodarskih udruženja. One su zajedno s ostalim energetske tvrtkama sličnih pitanja i problema rabile paletu alata, pokušavajući utjecati na oblikovanje energetske politike. U istraživanju su se istaknule i konzultantske tvrtke obilježene dvama kriterijima: zadovoljenjem vlastitih interesa i interesa klijenata. Za postizanje tih ciljeva bili su im potrebni šaroliki alati kako bi dospjeli na dnevni red. Utjecaj na sadržaj energetske politike i privatnim energetske tvrtkama i konzultantskim kućama temeljio se na konceptu društvene korporativne odgovornosti, pri čemu su se tako promovirali globalni prioritete ekonomskog razvoja. Zapravo su se kroz taj koncept služili raznolikim kreativnim lobističkim aktivnostima, pa se konzultantskim tvrtkama u ovom radu dodijelio termin lobisti. U tablici 14 predstavljena je sinteza interesnih skupina koje su sudjelovale u deliberaciji o sadržaju hrvatske energetske politike, kao i pozamašnih lobističkih alata te vrsta promicanih prioriteta globalnih aktera. U nastavku se elaboriraju glavne značajke istraživanja.

Tablica 14: Nalaz istraživanja lobističkih aktivnosti interesnih skupina u deliberaciji o sadržaju hrvatske energetske politike od 2016. do 2019, prije donošenja Strategije energetskog razvoja RH do 2030. s pogledom na 2050.

INTERESNE SKUPINE	ALATI	VRSTE PROMICANIH PRIORITETA GLOBALNIH AKTERA
ENERGETSKE TVRTKE	<ul style="list-style-type: none"> - kontakti s predstavnicima političkih institucija i tijela izvršne vlasti - lobističke ili zagovaračke koalicije - osnivanje interesnih organizacija - članstva predstavnika u upravnim odborima udruga - suradnja s tijelima javne vlasti - izjave predsjednika uprave ili direktora - financiranje razvojnih aktivnosti lokalne zajednice <ul style="list-style-type: none"> - donacije vladinim organizacijama - kupnja/akvizicija tvrtki iste djelatnosti - sponzorstva - sudjelovanje na konferencijama sa stručnjacima - održavanje predavanja na državnim sveučilištima - komunikacijske taktike jačanja kredibiliteta - internetske platforme - multimedijske tehnologije 	Ekonomski razvoj
LOBISTI I UDRUŽENJA	<ul style="list-style-type: none"> - sudjelovanje u upravnim i izvršnim tijelima udruga - partnerstvo s vladinim organizacijama - izrada studija - suradnja s predstavnicima posrednih državnih institucija - izjave predstavnika - umrežavanje poduzetnika - objava natječaja državnih institucija - komunikacijske taktike jačanja kredibiliteta - internetske platforme - multimedijske tehnologije 	

Izvor: Autoričino istraživanje analizom dokumenata 2016–19. i intervjuja

Presudnu ulogu privatnih energetske tvrtke u Hrvatskoj istaknuli su svi intervjuirani ispitanici, pri čemu se često naglašavao ekonomski razvoj i sigurnost opskrbe Hrvatske. Tako je izdvojena sljedeća izjava:

„Energetske tvrtke moraju pratiti ta razmišljanja energetske politike, a vezano s time u nekom krajnjem slučaju i samih udruga zato što njihov razvoj o tome ovisi, jer vi nećete razvijati kao energetska tvrtka kapacitete za koje znate da će se koristiti samo sljedećih 5 godina, a oni su

skupi i oni se trebaju koristiti po nekakvom računu isplativosti 30 godina. Onda ćete vi razmišljati da li ćete ulagati dalje u fosilna goriva i koliko dugo? Dakle, energetske tvrtke itekako razmišljaju o svim tim smjerovima i naravno sudjeluju na taj način u kreiranju politike i mislim zapravo da pridonose tome jer se brinu o još jednom bitnom aspektu, a to je sigurnost opskrbe energijom.“ (član Povjerenstva).

Analiza prikupljenih dokumenata i intervju sa stručnjacima pokazala je da se u dimenziji privatnih energetske tvrtki odvijala aktivnost lobiranja primjenom heterogenih alata. Najčešći alati kojima se utjecalo na oblikovanje hrvatske energetske politike bili su: kontakti s predstavnicima političkih institucija i tijela izvršne vlasti, lobističke koalicije, osnivanje interesnih organizacija, članstva predstavnika u upravnim odborima udruga, suradnja s tijelima javne vlasti, izjave predsjednika uprave i/ili direktora energetske tvrtki i financiranje razvojnih aktivnosti lokalne i državne zajednice te donacije vladinim organizacijama. Koristili su se i alati kupnje odnosno akvizicije tvrtki istih djelatnosti, sponzorstva, sudjelovanje na konferencijama sa stručnjacima u polju energetike (posebice EIHP), održavanje predavanja na državnim sveučilištima, komunikacijske taktike jačanja kredibiliteta, internetske platforme i multimedijaska tehnologija.

Dobar je primjer kontakata s predstavnicima u političkom sustavu i tijelima izvršne vlasti sastanak privatne tvrtke EVN Croatia plin d. o. o. sa županima Šibensko-kninske, Splitsko-dalmatinske i Zadarske županije oko pitanja izgradnje plinskoga distribucijskog sustava (EVN CROATIA plin d. o. o., 2017). Tomu treba pridodati i primjer kontakata s predstavnicima izvršne vlasti oko pitanja liberalizacije tržišta energije, što se može zaključiti iz izjave Karla Krausa (2017) iz njemačkog giganta RWE Hrvatska (danas E.ON Hrvatska d. o. o.): „Razgovaramo s Vladom, konkretno s ministrima gospodarstva i energetike, kako bismo podržali daljnju liberalizaciju. Očekujemo da će Vlada, koja je sada konačno stabilna, poduzeti radnje i što prije riješiti ta pitanja, u korist cijelog tržišta i nacionalnog gospodarstva.“ Značenje ovog alata istaknuo je intervjuirani član Povjerenstva:

„Ono što se meni ne sviđa, kod nas je to prilično balkanski pristup što oni dolaze na razgovore izravno u Ministarstvo što ja smatram da oni ne bi trebali imati pristup uopće, oni su svi jednako vrijedni na tržištu i oni imaju pravo na svoje mišljenje tijekom postupka donošenja nekakvog legislativnog okvira, nekakvih zakona i podzakonskih akata. Mogu putem javnih rasprava i putem nekakvih konferencija, panelima, sučeljavanjem, svađanjem tamo ako treba itd., ali

odlaženjem na nekakve zatvorene razgovore unutar Ministarstva koji su jako česti i temeljem kojih se donose i odluke, svjesni smo mi toga, to nikako ne.“ (član Povjerenstva)

Osim tih alata, na primjeru RWE Hrvatska dodano je i partnerstvo s lokalnom vlasti, primjerice, s Gradom Koprivnicom za isporuku plina (Kraus, 2017).

Privatne energetske tvrtke ulazile su i u lobističke koalicije s gospodarsko-interesnim udruženjima koja, prema intervjuiranom ispitaniku, imaju važnu ulogu u oblikovanju hrvatske energetske politike zbog prioriteta ekonomskog razvoja:

„(...) a imate različita udruženja, a imate različite interese, to je činjenica i Hrvatska stručna udruga za plin je udruga u kojoj su članovi distributeri plina, proizvođači plina, opskrbljivači plinom i slično. Dakle kad govorimo s te strane, svaka od tih određenih udruga ima određene interese, ti interesi ne smiju biti iznad interesa Hrvatske i samih građana, to je prva i ključna stvar.“

„(...) s jedne strane to je razumno da svatko želi svoj kapital zaštititi. Dakle, imate i mislim da je to odgovornost države da im zaštiti kapital, a ne da se danas donese jedan zakon pa sutra tim zakonom se zabrani neke stvari gdje je netko uložio, dakle zato imate situaciju da kad netko mora zatvoriti termoelektranu na ugljen da mora dobiti i nekakvo obeštećenje za neamortizirani dio te elektrane, za izgublenu dobit u sljedećih 7, 10 ili 15 godina u koju će uložiti svoj novac koji nije mogao povratiti kroz određeni biznis. Dakle, ni plinaši, niti kad govorimo članovi tog udruženja, oni imaju interes samo da se zaštite s jednim načinom kroz udruženja.“ (predsjednik udruge i član upravnog vijeća državne tvrtke).“

Tako su, primjerice, članovi gospodarsko-interesnog udruženja Obnovljivi izvori Hrvatske (OIE) privatne energetske tvrtke koje djeluju u Hrvatskoj: Akuo Energy Med, C.E.M.P., Acciona Energija, OIE-konzalting, Selan, Vjetroelektrana Lički medvjed, EnergoVizija, Solvis, WPD windmanager Croatia, Neoen Renewables Croatia i druge (OIEH, 2021). Iz alata stvaranja lobističkih koalicija izveden je alat osnivanja gospodarsko-interesnih udruženja, poput već navedenog udruženja OIE, a valja istaknuti i Hrvatski drveni klaster. Dodatnu kolekciju alata činila su članstva u upravnim i izvršnim odborima udruga kao što su, naprimjer, članovi Upravnog odbora HSUP-a direktori i/ili predsjednici uprave tvrtki PPD d. o. o., EVN Croatia plin d. o. o., Crodux plin d. o. o., Eko fluid d. o. o. i dr. (HSUP, 2021).

Alat suradnje s tijelima javne vlasti pokazao je uzorak tvrtke Crodux d. o. o. koja je s Hrvatskom obrtničkom komorom potpisala sporazum o pružanju posebnih pogodnosti obrtnicima pri kupnji naftnih derivata te prirodnoga ukapljenog plina (Hina, 2016). Valja

spomenuti i globalnu tvrtku Siemens Hrvatska koja je usko surađivala s HEP-om i HOPS-om, što potvrđuje izjava predsjednice uprave Medeje Lončar: „U području energetike očekujemo nastavak dobre suradnje naše divizije Energy Management (EM) s HEP-om i HOPS-om, pri čemu je naglasak na primjeni najnovijih tehničkih rješenja, kao što su sustavi koji osiguravaju stabilnost i pouzdanost elektroenergetske mreže, kompaktna visokonaponska postrojenja, automatizacija distribucijske mreže i implementacija naprednih mreža (smart grid).“ (Lončar, 2018). Izjave direktora ili predsjednika uprava nezaobilazni su alati utjecaja, kao, primjerice, izjava direktora WPD Enesysa Željka Samardžića (2017): „Ako se doista uvedu trošarine, dvije trećine projekata bit će ugroženo. Vlasnici projekata će tužiti državu, a dok se dođe do pravde, koja je spora ali dostižna, tvrtke će propasti.“

Istraživanje je pokazalo vrlo vrijednu lobističku aktivnost energetskih tvrtki, i to financiranje razvojnih aktivnosti lokalne i državne zajednice te donacije vladinim organizacijama. Jedan je od primjera stipendiranje učenika koje obavlja EVN Croatia plin d. o. o. s 500 kuna mjesečno u Strukovnoj školi Vice Vlatkovića u Zadru (EVN Croatia plin, 2016a). Drugi je primjer partnerstvo kroz financiranje Crodux plina d. o. o. s nevladinom organizacijom odnosno Fakultetom strojarstva i brodogradnje (Fakultet strojarstva i brodogradnje, 2018). Interesantan je primjer primjene alata osnutka zaklada kroz koju se financiraju aktivnosti. Tako je ENNA grupa osnovala zakladu „Novo sutra“ za financiranje aktivnosti na lokalnoj razini; donirala je, primjerice, sredstva Tehničkoj školi Nikole Tesle u Vukovaru (Jutarnji list, 2018).

Valja istaknuti i alat financiranja vladinih projekata po tzv. ESCO modelu koji obavlja Energia naturalis grupa. Riječ je o modelu u kojem dio financiranja uz vladine organizacije preuzima tvrtka. Dakle, grupa Energia naturalis zajamčila je uštedu potrošnje energije, dok je ustanova koju energetski obnavljaju dužna tijekom 10–15 godina vraćati dio financiranja Grupi (to je iznos ušteden na godišnjoj razini zbog obnove). Takav je alat pozdravio i intervjuirani član Povjerenstva slikovitom izjavom:

„ESCO model, kada firma ima novac kaže ovako: u jednoj obitelji imaš režije 3000 kn, ESCO model firma kaže ok, sada ćete plaćati 2500 kn, a 500 kn nama i za 15 godina ćete imati sustav besplatan. Zašto ne? Firma mora svoju investiciju dobro napraviti i održavati jer primjerice ja kao vlasnik, vi nećete tu investiciju vratiti ako niste nešto dobro napravili ili spojili tako da ESCO model nije loš.“ (član Povjerenstva)

Dobar primjer ESCO modela grupe Energia naturalis bile su obnova Policijske akademije u Zagrebu (Energia naturalis grupa, 2018) i Opće bolnice Varaždin (PPD ESCO, 2016; PPD

ESCO, 2018). Alat financiranja razvojnih aktivnosti pokazao se jednim od vrednijih alata, a tvrtke su izvlačile vrijednost kroz koncept „društvene korporativne odgovornosti“. Tomu u prilog ide i izjava predsjednika grupe Energia Naturalis: „Osim jačanja branda grupe Energia naturalis, ovo je još jedna u nizu potvrda da se ENNA razvija i raste u smjeru odgovorne i napredne kompanije koja osim o svojim zaposlenicima brine i o održivosti svojih projekata i poslovanja, ima snažnu svijest o zaštiti okoliša i ulaganju u društvo i zajednicu. To smo dokazali kroz brojne projekte koje razvijamo kroz našu Zakladu Novo sutra, našim transparentnim poslovanjem, uvođenjem korporativnih politika, digitalizacijom našeg sustava, orijentacijom na održivu i zelenu energiju.“ (Vujnovac, 2018)

Istraživanje je rasvijetlilo i dodatne korištene lobističke alate energetske tvrtke poput kupnje odnosno akvizicije tvrtke te sponzorstava i sudjelovanja na konferencijama s ekspertima energije. Primjerice, RWE grupa kupila je djelatnost električne energije od HT-a d. d. (Energetika.net, 2018a), dok je Crodux bio sponzor nogometnom klubu Lokomotivi (NK Lokomotiva, 2021), a tvrtka Rudan d. o. o. za upravljanje energijom nogometnom klubu Hajduk i rukometnom Rudan Labin (Načinović, T., 2020). Sponzorstava energetske tvrtke prepoznata su i na konferencijama, pa su tako PPD d. o. o. i RWE energija Hrvatska bili sponzori konferencije *Energetska budućnost Hrvatske* (Lider, 2019). Energetske su tvrtke sudjelovale i na konferencijama s *policy* zajednicom koju čine eksperti energije, pa je, primjerice, na okupljanju oko teme *Pametno mjerenje plina – Smart Metering of Gas* bilo više od sto predstavnika energetske tvrtke (HSUP, 2019b).

Uz navedene alate, energetske su se tvrtke služile i alatom predavanja na državnim sveučilištima. Tako su EVN Croatia plin d. o. o., Panasonic Hrvatska, Tehnokom i Vaillant održali predavanje na stručnom studiju na Sveučilištu u Splitu o plinifikaciji Splitsko-dalmatinske županije, i to o tehničkim i zakonskim regulativama te procesu priključenja plinskih korisnika (EVN Croatia, 2016a).

Nezaobilazni primjenjivani alati jesu alati komunikacijskih taktika jačanja kredibiliteta kroz već gore prezentiranih izjava direktora, predsjednika uprave te kompetentnih predstavnika tvrtke, ali i uporaba internetskih platformi te multimedijских tehnologija. Svakako, primjena alata izjava kao i kod ostalih interesnih skupina ocrtavale su moć u mobilizaciji pažnje. Iz sljedeće izjave direktora EVN CROATIA plina d. o. o. jasno je da se i energetske tvrtke koriste interpretativnom argumentacijom svih vrsta priča, indikatora i fokusa na događaje te povratnih informacija: „Za građane i poslovne korisnike-za obje grupe korisnika prednost je cijena plina.

Ona varira zadnjih godina i bilo je trenutaka kada je ukapljeni naftni plin bio jeftiniji od prirodnog plina, ali prema našim zadnjim izračunima cijena plina je manja od cijene ukapljenog naftnog plina, a posebno električne energije. Dugoročno, plin je najkonkurentnije gorivo. Plin je vrlo pogodan; nema potrebe skladištiti ga i nabavljati, ne stvara buku ni prašinu. Kada je hladno upali se bojler i toplo je, kada se prostorija zagrije, bojler se ugasi. Kada je riječ o poslovnim korisnicima, plin je pogodan jer nestaju logistički troškovi. Tu su i okolišni razlozi - plin za razliku od drugih fosilnih goriva izgaranjem stvara najmanje emisija ugljičnog dioksida. Kad je riječ o konkretnim ulaganjima, imamo dobar primjer bolnice u splitskim Križinama, gdje će se ulaganje u plinski priključak vratiti za osam mjeseci. Taj projekt je napravljen po ESCO modelu i financirat će se uštedama na energiji. Sve bi bolnice u Dalmaciji i šire trebale razmisliti o ovoj mogućnosti u okviru projekata energetske učinkovitosti koji se već provode ili se tek planiraju. Slično će napraviti bolnica u Šibeniku. Još nismo priključili Opću bolnicu u Zadru, jer to ovisi o dinamici građevinskih radova – ove godine priključit ćemo njihovu kuhinju. Dugopolje je također dobar primjer plinifikacije potrošača srednje veličine. Katkad imamo vrlo naporene razgovore s potencijalnim klijentima oko priključaka, no nakon nekoliko mjeseci korištenja plina reakcija je jednaka: pitaju se zbog čega i ranije nisu prešli na plin. Pokušavamo isto potaknuti Grad Split da bar dio javnih autobusa prebaci na plin, kao što su učinili Zadar, Rijeka, Zagreb...“ (Casagrande, W., 2017)

Drugu dimenziju interesnih skupina u deliberaciji o sadržaju energetske politike Hrvatske činile su lobističke tvrtke. U Hrvatskoj ne postoji uređen zakon o lobiranju, pa tako ni registar lobista jer ta djelatnost ne postoji u Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti (NKD). Svega je nekoliko „lobista“ učlanjeno u Hrvatsko društvo lobista, no bez legitimnog djelovanja (Pokrovac, 2018). Bez obzira na navedeno, istraživanje je pokazalo da u deliberaciji o sadržaju energetske politike Hrvatske postoje „lobisti“, a to su tvrtke i udruženja koji svoje usluge pružaju u klasifikaciji konzultantskih usluga, pa konzultantske usluge u Hrvatskoj na neki način zapravo karakteriziraju lobiste. Iako zvuči ridikulozno, njihov je instrument djelovanja u pravom smislu riječi lobiranje.

Identificirani su alati u nešto manjem obimu nego kod energetske tvrtke. Primjenjivali su alate poput sudjelovanja u upravnim i izvršnim tijelima udruga, partnerstva s vladinim organizacijama, izrade studija, suradnje s posrednim državnim institucijama i izjava predstavnika. Primjerice, vlasnik konzultantske tvrtke Energetska akademija d. o. o. dopredsjednik je u Hrvatskoj stručnoj udruzi za plin (HSUP, 2021). Primjer alata partnerstva s

vladinim organizacijama bilo je partnerstvo konzultantske tvrtke KPMG Hrvatska s Ekonomskim fakultetom u Zagrebu na konferenciji *Hrvatsko energetska tržište u Europskoj energetskej uniji* (Bajo i dr., 2018). Osim toga, lobisti i udruženja surađivali su na izradi studija, pa je dobar primjer i studija savjetovanja za predstavljanje hrvatskoj europarlamentarki u Bruxellesu koju su izradili Ernst & Young (Energetika.net, 2017a). Na taj se alat nadovezuje alat suradnje lobista s posrednim državnim institucijama. Dobar je primjer dodjela nagrade tvrtke Deloitte Hrvatska u čije su izborno povjerenstvo o dodjeli nagrade uključeni predstavnici posredne izvršne vlasti poput predstavnika Hrvatske udruge poslodavaca, Hrvatske gospodarske komore i Ekonomskog fakulteta u Zagrebu (Deloitte Hrvatska, 2018).

Od dodatnih lobističkih alata raspoznati su alati umrežavanja poduzetnika, objava natječaja državnih institucija, izjava predstavnika, komunikacijske taktike jačanja kredibiliteta te uporaba mrežnih platformi i multimedijске tehnologije. Primjer primjene alata umrežavanja poduzetnika koji to dobro oslikava jest manifestacija Deloitte Private Club, koju je organizirala tvrtka Deloitte Hrvatska dodjelom svečanih priznanja najuspješnijim hrvatskim poduzetnicima (Lahovnik, 2017). Osim toga, lobističke su tvrtke objavljivale natječaje državnih institucija na svojim internetskim stranicama u svrhu promocije konzultantskih usluga provođenja natječaja i pripreme projekata (npr. Deloitte Hrvatska). Dobar je primjer i tvrtka Ernst & Young savjetovanje d. o. o. koja je iskustva odrađenih projekata (HSUP, 2018b) promovirala na konferencijama, svojim internetskim stranicama i kanalima multimedijске tehnologije. Treba istaknuti da globalne savjetodavne tvrtke Deloitte Hrvatska, KPMG Hrvatska, PWC Croatia d. o. o. i Ernst & Young Hrvatska, poznate kao „lobistička četvorka“, djeluju i u Hrvatskoj te da u lepezi usluga imaju posebne specijalizirane savjetodavne usluge u području energije. Neizbježan je zaključak da lobisti u Hrvatskoj djeluju iz sjene putem preporuka, ali i svoje globalne moći, kao što opisuje izjava intervjuiranog člana Povjerenstva:

„(...) imate tu jako puno primjera, dakle primjer aktivnosti stranih konzultantskih kuća koje su radile na europskim projektima, sad je riječ o npr. HORIZONT 2020, ali prije su bili IPA projekti ako se sjećate, svi su oni povukli strašne novce, u Hrvatskoj su radile iz Danske, Nizozemske, ja sam surađivala s njima i oni su nama na prikriveni način pokazivali dobru praksu, ali i na prikriveni način pokušavali svoje tvrtke sa stražnjih strana uvesti u neke aktivnosti u Hrvatskoj npr. softverske kuće.“ (član Povjerenstva)

Interpretativna je argumentacija kod lobista vrlo domišljata, a kao primjer navodi se izjava predsjednika uprave PWC Croatia na premijeri filma *Our Planet: Our Business*,

inspiriranom Netflixovom serijom *Our Planet*, u kojem korištene narativne i uzročne priče, indikatori i fokus na globalni događaj: „Uključili smo se u ovaj projekt jer je naša misija rješavanje problema u društvu, a problem globalnog zatopljenja je u ovom trenutku naš najveći problem. Nagrada našeg poslovanja se savršeno nadograđuje na našu globalnu strategiju i predanosti zaštiti okoliša. Svojom novom strategijom PWC se globalno obvezao na tri cilja vezano uz zaštitu okoliša: smanjiti emisiju ugljičnog dioksida, prijeći na potrošnju električnom energijom 100 % iz obnovljivih izvora i komplicirati potrošnju CO₂ za sva poslovna putovanja avionom.“ (Gasparac, 2019; Videozapis-Facebook, 2. 7. 2019)

U istraživanju je bilo vrlo interesantno proniknuti u prioritete globalnih aktera koje su promicale interesne skupine, što je već istaknuto u tekstu. Energetske su tvrtke promicale globalne prioritete ekonomskog razvoja. Promicanje se odvijalo, kako je već opisano, i kroz njihove proizvode s tehnološkim rješenjima za građane proizvođače i industriju koji bi omogućili Hrvatskoj da postane niskougljična zemlja. Kao slikovit je primjer izdvojena izjava direktora Skelina iz tvrtke Daikin Hrvatska (2017): „U naš 'rezidencijalni segment' ubrajaju se proizvodi kao što su split i multisplit sustavi i dizalice topline, znači ono što je namijenjeno kućanstvima, zgradarstvu i u jednoj mjeri turističkim apartmanima. S druge strane, tu je široki 'komercijalni segment': od sustava s promjenjivim volumenom radne tvari (VRV), preko rashladnika i ventilokonvektora, do klima-komora. Konačno, tu je i uistinu širok program rashladne opreme Zanotti, talijanske tvrtke koju smo preuzeli prošle godine.“

U dimenziji lobista i udruženja svakako valja naglasiti njihovu promociju u samo jednoj kategoriji globalnih prioriteta energetike: ekonomski razvoj, i to u kontekstu profitabilnih investicija. S obzirom na to da su to lobisti koji stoje uz interese svojih klijenata, bilo je vrlo teško doći do informacija o kojim je klijentima riječ te koje su to konkretne vrste usluga koje pružaju, osim konzultantskih. Stoga se u ovom istraživanju pristupilo analizi njihovih objava pružanja usluga u sektoru energetike i prirodnih resursa, iz kojih je jasno vidljivo da promoviraju ekonomski razvoj kroz usluge pomoći klijentima, uključujući i nacionalne vlade u pružanju potpore u strateškim, operativnim i transakcijskim aktivnostima u području energetike. Uzimajući u obzir opis usluge koji inkorporira ključne termine pomoći i potpore svim dionicima u hrvatskoj energetskej areni, moguće je dokazati da se modelom društvene korporativne odgovornosti uvelike približavaju klijentima. Primjerice, KPMG Hrvatska nudi usluge upravo tim pristupom (KPMG Hrvatska, 2021). Ništa se manje ne razlikuje ni PWC Croatia, što se zaključuje iz njihova sljedećeg opisa: „...pružanje podrške mnogim vodećim

svjetskim tvrtkama za električnu energiju i plin. Naša globalna stručnost na raspolaganju je čitavom sektoru, od tradicionalnih komunalnih poduzeća, trgovaca i prodavatelja, do financijskih sponzora, dobavljača i vlada. Radimo rame uz rame s našim klijentima, pomažemo pri razvoju i provedbi strategije (uključujući pružanje podrške pri M&A transakcijama), unaprjeđenju performansi i stvaranju vrijednosti uz pomoć tehnologije.“ (PWC Croatia, 2021). Ovomu primjeru dodaje se i zagovaranje direktorice interesnog udruženja Platforme za dobru energiju Maje Pokrovac koja poziva Vladu i Ministarstvo da donesu jasne i ambiciozne ciljeve, u kojima građani proizvođači imaju bitnu ulogu, a domaća industrija vidi poslovnu priliku (Pokrovac, 2017). Iz prezentiranih izjava nezaobilazan je zaključak da ovakav model uporabe alata govori u prilog promociji društvene korporativne odgovornosti.

Analiza deliberacije o sadržaju energetske politike pokazala je snažnu dinamiku aktera nevladinih organizacija i interesnih skupina te njihov način djelovanja u utjecaju na centar političke moći. Diferencijacija u aktivnostima primjene alata vođena je interesima u promicanju globalnih prioriteta energetike. S jedne strane, nevladine su organizacije zagovaranjem primjenjivale alate kako bi promovirale globalne prioritete održivog razvoja i zaštitu okoliša. S druge strane, interesne su skupine lobističkim aktivnostima primjenjivale raznolike alate kako bi promovirale, moglo bi se reći, suprotstavljene interese nevladinih organizacija, i to globalne prioritete ekonomskog razvoja, ujedno glavnog procesa ekonomskog rasta svake države. Interesne skupine alatima su zapravo primjenjivale strategiju „traženja rente“.

I jedni i drugi dinamičnom su primjenom alata imali za cilj utjecati na oblikovanje hrvatske energetske politike. Važno je istaknuti da su ključne interesne skupine u Hrvatskoj pretežno energetske tvrtke stranih vlasnika, čiji su interesi profit i opstanak na hrvatskom tržištu u svrhu zaštite svog kapitala. Naime, u istraživanom su se procesu paralelno pojavili i njima suprotstavljeni akteri, poput aktera unutar političkog sustava i tijela javne vlasti.

4.1.1.4. Akteri unutar političkog sustava i tijela javne vlasti

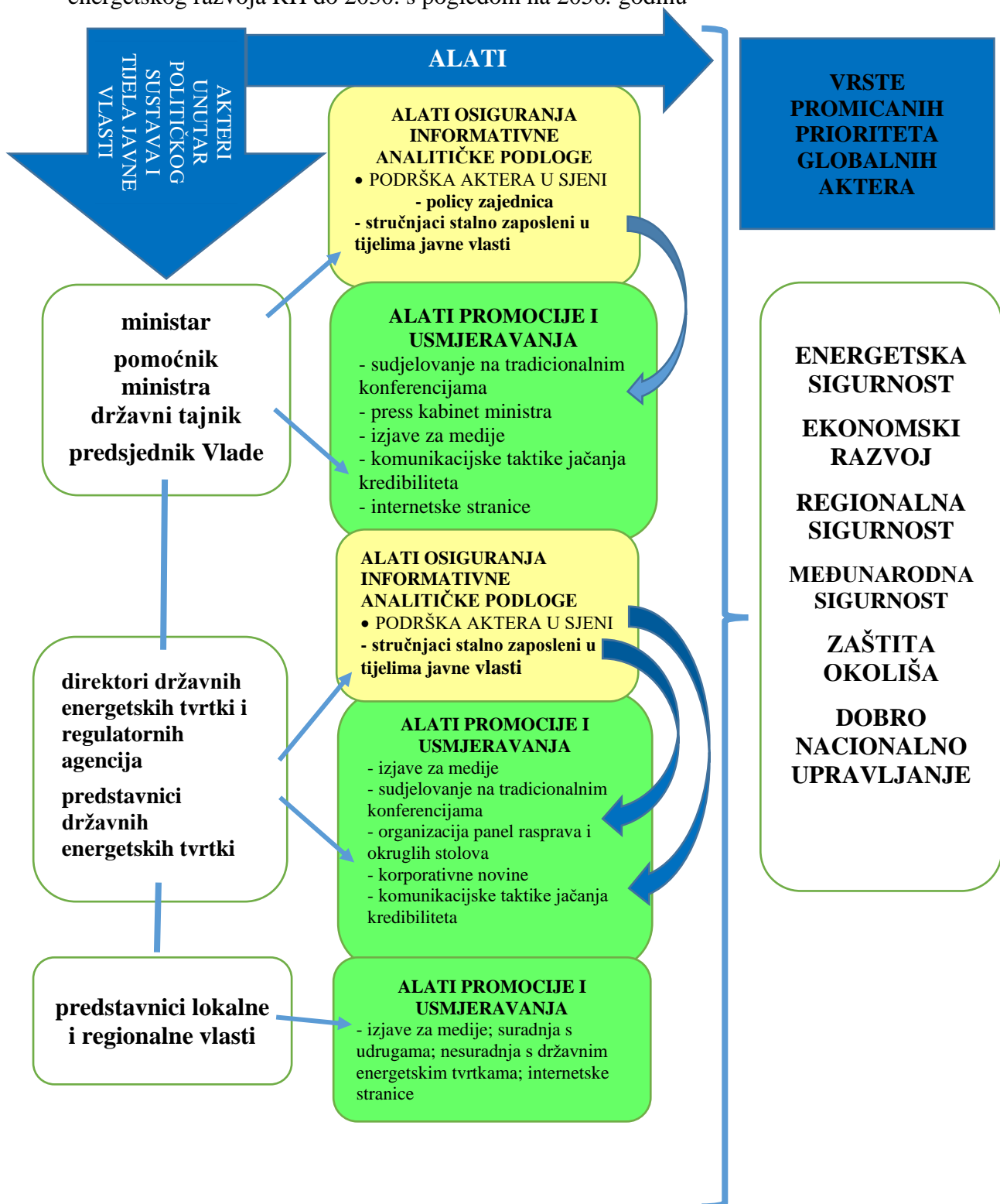
Djelovanje aktera unutar političkog sustava i tijela javne vlasti, analiza je pokazala, imalo je u Hrvatskoj značajnu ulogu u stvaranju dnevnog reda u deliberaciji o sadržaju energetske politike. Riječ je o tipu aktera s vidljivim pozicijama i aktivnostima. Oni najaktivniji bili su visoki dužnosnici u resoru energetike, i to ministar, pomoćnik ministra i državni tajnik. Slijedili su nositelj izvršne vlasti (predsjednik Vlade), nositelji izvršne ovlasti poput direktora državnih

energetskih tvrtki te regulatornih agencija te predstavnici iz istog područja i predstavnici lokalne i regionalne vlasti.

Svi su se navedeni akteri, osim predstavnika lokalne i regionalne vlasti, koristili dvama tipovima alata za promicanje prioriteta globalnih aktera: alati osiguranja informativne analitičke podloge te alati promocije i usmjeravanja. Zanimljiva je empirijska analiza atribuiranih alata osiguranja informativnih analitičkih podloga upravo zbog podrške aktera u sjeni. Riječ je o kategorijama aktera koji su uključivali stručnjake stalno zaposlene u tijelima javne vlasti i središnjem energetsom institutu u državi. Akteri u sjeni, poput stručnjaka zaposlenih u tijelima javne vlasti, transformirali su se u aktere s vidljivim pozicijama u slučajevima kada ih je nositelj izvršne ovlasti opunomoćio da sudjeluju na konferencijama i okruglim stolovima te daju izjave za medije.

Drugi tip alata, alati promocije i usmjeravanja, koji se rabio u promociji prioriteta globalnih aktera jesu kategorije alata sudjelovanja na tradicionalnim hrvatskim konferencijama, alata korištenja odnosa s javnošću Kabineta ministra energetike (tzv. „press kabinet“), izjave za medije, suradnja s udrugama, izdavanje korporativnih novina i organizacija okruglih stolova. Dodatna je zanimljiva pojedinost ovog tipa alata kategorija alata nesuradnje s državnim energetske tvrtkama, koja se manifestirala kod predstavnika lokalne i regionalne vlasti bojkotiranjem strateških projekata vlade. U tablici 15 predstavljena je sinteza najaktivnijih državnih aktera u deliberaciji o sadržaju energetske politike te nešto skromniji, no ipak moćan izbor alata s obzirom na definiranu dimenziju aktera u promicanju prioriteta globalnih aktera. U nastavku teksta iznose se glavne značajke istraživanja.

Tablica 15: Nalaz istraživanja aktivnosti aktera unutar političkog sustava i tijela javne vlasti u deliberaciji o sadržaju hrvatske energetske politike od 2016. do 2019, prije donošenja Strategije energetskeg razvoja RH do 2030. s pogledom na 2050. godinu

Izvor: Autoričino istraživanje analizom dokumenata 2016–19. i intervju

Aktere tijela izvršne vlasti činili su visoki dužnosnici u Ministarstvu zaštite okoliša i energetike i Vladi RH. Ministarstvo zaštite okoliša i energetike predstavljali su ministar, pomoćnik ministra i državni tajnik kao ključni dužnosnici zaduženi za komunikaciju s javnosti. Osim njih, analiza je prikupljene građe kao važnog aktera identificirala i nositelja izvršne vlasti, predsjednika Vlade RH. Analiza je pritom pokazala da su se koristili dvama tipovima alata: alatima osiguranja informativne analitičke podloge te alatima promocije i usmjeravanja. Prvi se tip alata odnosio na podršku aktera u sjeni, koje su u ovom segmentu činili stručnjaci zaposleni u tijelima javne vlasti i EIHP-a. Najznačajniji stručnjaci zaposleni u tijelima javne vlasti bili su stručnjaci koji su sudjelovali u radnim skupinama u EU. Energetski institut „Hrvoje Požar“ djelovao je pritom kao podrška Ministarstvu zaštite okoliša i energetike:

„(...) mi smo ideje dobivali od Energetskog instituta Hrvoje Požar kao nekog koji je nama bio stručni savjetnik u poslu.“ (član Povjerenstva)

I stručnjaci stalno zaposleni u tijelima javne vlasti i EIHP bili su zajednička podrška u savjetodavnom kontekstu globalnih trendova energetike i preuzimanju europske pravne stečevine koja je proizlazila iz članstva Hrvatske u EU. Visoki su dužnosnici alatima osiguranja informativne analitičke podloge internalizirali ideje energetike koje su dolazile iz EU-a, ali i investitora u zakonodavni sustav prilagođene uvjetima i potrebama u Hrvatskoj, čemu svjedoči izjava ispitanika:

„Većina novih ideja prema mom iskustvu je dolazila temeljem sudjelovanja Hrvatske odnosno dužnosnika na razinama koji su bili i drugih kolega u radnim skupinama pri EU. Većinom, ali opet prema mom iskustvu su dolazile temeljem rada u tijelima EU i obaveza koje je Hrvatska dobivala. A što se tiče novih ideja u smislu zakonodavstva, to je sve dio koji smo mi kao Hrvatska morali preuzimati kao europsku pravnu stečevinu koja mora postati dio hrvatskog zakonodavstva, a prilagođene našim uvjetima i potrebama. Ideje koje smo dobivali od investitora provjeravale su se interno, interno se konzultirali, napravili sastanak s kolegama iz drugog ministarstva, druge institucije znači, uzeli ako se radi o nekoj većoj stvari, ako taj problem zahtijeva veće pravne promjene. Uglavnom, da li taj problem zahtijeva velike administrativne promjene, dakle u zakonodavstvu, pa bi o tome odlučivali da li se radi o kompletno novom sustavu ili ne. Ovisilo je u kojoj je fazi određena ideja i što ona zahtijeva: da li je već moguća implementacija takve neke inovativne ideje, da li je pokrivena zakonom ili nije, ovisilo je o tome da li će zahtijevati određene zakonodavne promjene.“ (član Povjerenstva).

Usto, alat osiguranja informativne analitičke podloge visokim je dužnosnicima poslužio za komunikaciju prema javnosti kao dokaz i argument jer su akteri iz sjene svoje akumulirano znanje transmitirali dužnosnicima. Nakon prijenosa znanja dužnosnici su alatima promocije i usmjeravanja promovirali ideje energetike. Za komunikaciju, usmjeravanje i promociju upotrebljavali su alate poput suradnje s odjelom odnosa s javnošću Kabineta ministra (tzv. press Kabinet), sudjelovanja na tradicionalnim konferencijama, izjavama za medije i nezaobilaznim web platformama i multimedijском tehnologijom. Alat suradnje s odjelom odnosa s javnošću Kabineta ministra služio je za plasiranje informacija u javnost i njihovu promociju, gotovo uvijek prema ministrovj odluci. Kada je ministar sa svojim pomoćnicima odlučio da je pravi trenutak promicanja ključnih poruka za javnost, za usmjeravanje i pripremu javnosti za usvojene ideje energetike interno su u upravi Ministarstva pripremani tekstovi koje je Kabinet stručno obrađivao. Ministar je u dogovoru s odjelom odnosa s javnošću donosio odluku kada će se i kako informacija objaviti te u kojoj količini, čemu svjedoče sljedeće izjave:

„Isto tako, pa naš press, to bi bilo sad bolje pitanje kako su oni funkcionirali, ali sve u dogovoru sa ministrom. Oni plasiraju informacije o energetskej strategiji, a traže od pomoćnika ministra da njihova uprava pripremi određeni dio teksta koji će se objaviti i onda oni još stručno-novinarski obrađuju o nekim bitnim porukama koje žele dati u javnost. Npr. Hrvatska se okreće zelenom putu u energetici, želimo što više obnovljivih, smanjujemo udio fosilnih goriva, to bi bio onako jedan naslov.“ (član Povjerenstva)

„Press, press je pozivao novinske kuće, kada je to bila potreba. Press koji je bio od kabineta ministra. Kako je to točno funkcioniralo, tko je kome išao,iskreno nisam siguran u potpunosti. Glavna PRowka je s njim dogovarala kako, što, kada, u kojem trenutku, on je dao direktne naredbe. Oni su imali kontakte s medijima. Znae da uvijek ima onih koji napadaju ministra, koji ga brane, koji ga zagovaraju, onda se tu procjenjivalo kako se ide prema kome i kome će se dati šira ili uža informacija.“ (član Povjerenstva)

Alati sudjelovanja visokih dužnosnika na tradicionalnim konferencijama i davanje izjava za javnost također su bili u funkciji usmjeravanja i komunikacije s javnošću za promociju novih ideja i energetske politike hrvatske Vlade kako bi ih javnost prihvatila, što potvrđuju ove izjave ispitanika:

„Iz mog iskustva, većinom kada se htjelo i odlučilo da je pravi trenutak da bi se nešto novo prenijelo u javnost, nije se to za svaku stvar radilo, ali se to ponajviše organiziralo putem nekakvih većih ili manjih konferencija, da ne uvrijedim ove prve ili druge, dakle ovisilo je koja

je bila bliže. Postoji energetska konferencija Poslovnog tjednika, Jutarnjeg lista, Energetika marketing, pojedine druge institucije rade konferencije i onda predstavnici ministarstva, u pravilu, bi oni trebali biti ti koji će predstavljati (...)“ (član Povjerenstva)

„Bile su konferencije koje imaju već neku tradiciju. I EIHP ima neki svoj dan, Komora inženjera elektrotehnike ima svoj dan, obično u Šibeniku u Solarisu je Dan inženjera elektrotehnike i tamo, to su već neke tradicionalne konferencije, dakle na svim konferencijama, ako se radi u trenutku da je to godina ključna kao za donošenje strategije onda se tamo ta tema obradila.“ (član Povjerenstva)

„(...) tradicionalne konferencije imaju određenog utjecaja kao izvori informacija zato što se očekuju, one se godišnje očekuju. Tako da vi točno znate kada ima Jutarnji list, kada ima SED, da vi imate očekivanja od takvih konferencija „a šta će biti?.“ (član Povjerenstva)

„Ciljano je kroz konferencije, a ovako ako se nešto pita npr. koliko Hrvatska želi temeljiti svoj put na obnovljivim izvorima energije onda ministar kao prvi pozvani čelnik tijela, a i ostali pozvani, državni tajnik i pomoćnik ministra, su u nekom trenutku davali određene izjave, a i osobno su sudjelovali kada ministar nije mogao.“ (član Povjerenstva)

Valja napomenuti da su konferencije u Hrvatskoj, na kojima se najčešće promicala Vladina energetska politika, organizirali mediji, što potvrđuje izjava člana Povjerenstva:

„Imate vrste konferencija koje organiziraju javni mediji. To su recimo u energetici Jutarnji list, Večernji list koji primarno pozovu predstavnike Vlade, predstavnike državnih institucija i onda pozovu neke stručne ljude, njih manje pozivaju. Kod nekih drugih konferencija, recimo koje organizira časopis EGE i slično, tu je veća prisutnost ljudi iz struke.“ (član Povjerenstva)

Nositelj izvršne vlasti, predsjednik Vlade RH, također se koristio navedenim dvama tipovima alata, i to u važnim kategorijama: sudjelovanja na tradicionalnim konferencijama i davanje izjava u medije. Tim je alatima kanalizirao informacije prema javnosti o budućem smjeru provođenja energetske politike. Komunikacijskim taktikama jačanja kredibiliteta „puštao“ je informacije za dnevni red. Primjer je toga dulji govor s konferencije „Hrvatska na vratima Energetske unije“, iz koje se izdvaja njegova izjava (Jutarnji list i PriceWaterCooper, 2018): „(...) Ovo je danas prigoda da kažem nekoliko riječi o pogledima Hrvatske na značenje Energetske unije za našu zemlju i kažem nekoliko riječi o obrisima naše nove nacionalne Energetske strategije.“ (Plenković, 2018a)

Akteri iz sjene, osobito stručnjaci iz Energetskog instituta „Hrvoje Požar“, u danim su trenucima postajali akteri s vidljivom pozicijom, a prema ovlastima nadređenoga. Sudjelovali

su na konferencijama kako bi promovirali novo istraživanje. Dobar je primjer sudjelovanje na konferenciji stručnjaka EIHP-a, na kojoj se predstavljalo regionalno istraživanje energetske učinkovitosti s fokusom na industriju (Krstulović, 2016).

Direktori državnih energetske tvrtke i regulatornih agencija rabili su također alate osiguranja informativne analitičke podloge te alate promocije i usmjeravanja. Među alatima osiguranja informativnih analitičkih podloga jest podrška aktera u sjeni, i to stručnjaka stalno zaposleni u tijelima javne vlasti. Temeljna razlika među već opisanim stručnjacima jest ta što stručnjaci iz državnih energetske tvrtke mogu postati vidljivi akteri uz odobrenje čelnika. Tada se i oni koriste alatom sudjelovanja na konferencijama i davanja izjava promoviranjem državne energetske tvrtke i projekata te Vladine energetske politike. Uzorak izjave stručnjaka zaposlenog u državnoj tvrtki vrlo dobro oslikava navedenu promociju: „Zadaća je svake države unutar EU-a raditi na diversifikaciji dobavnih pravaca radi opće energetske sigurnosti, i Europa zna zašto LNG-u u Hrvatskoj daje novac, i to više nego što je ikad ijednom terminalu dala. Naš je položaj strateški u jugoistočnoj Europi, svojevrsni smo »pupak« Europe, zbog čega i plutajući terminal itekako ima smisla.“ (Lopac, 2017a)

Uz njih, ovlaštene su i predstavnici državnih tvrtki koje je ovlastio direktor ili, primjerice, članovi i predsjednici upravnih vijeća državnih tvrtki. Ti im alati omogućuju da promiču realizirane projekte, najavljuju nove te da zagovaraju i usmjeravaju Vladinu energetske politiku u javnosti. Primjerice, u izjavi predstavnika HEP-a ODS Frane Barbalića (2018) inkorporirani su svi elementi promotivnih i zagovaračkih odnosno usmjeravanih aktivnosti: „HEP grupa će do 2021. godine u elektroenergetsku mrežu i obnovljive izvore energije u priobalju i na otocima uložiti oko 1, 2 milijarde kuna, od čega oko 800 milijuna kuna u distribucijsku mrežu. Na taj način ćemo izravno doprinijeti daljnjoj uspješnosti hrvatskog turizma te stvaranju kvalitetnijih uvjeta za život, rad i ostanak stanovništva na otocima.“

Dodatni su upotrebljavani alati za promociju državnih energetske tvrtke i usmjeravanje Vladine energetske politike korporativne novine i internetske platforme. Dobar su primjer korporativne novine državne tvrtke HEP d. d., *HEP vjesnik*, jednogodišnja publikacija koja izlazi od 1986. te je dostupna na internetskoj platformi HEP-a d. d. (HEP, 2021). Direktori državnih tvrtki i stručnjaci stalno zaposleni u tijelima vlasti koristili su alat organiziranja okruglih stolova oko „vrućih“ tema, kao što je bio slučaj sa strateškim projektom LNG-a, o čemu svjedoči akter u navedenom procesu:

„Sami smo organizirali panel rasprave i okrugle stolove. Kada smo to komunicirali na okruglim stolovima, na žalost, nismo, ja na žalost ne mogu reći da smo krivo komunicirali jer smo komunicirali potpuno otvoreno, sa svim brojevima, sa prikazom svih, svakog pojedinog postrojenja, dijela postrojenja koji će biti implementiran na našem terminalu, međutim bez obzira na to, recimo ja predstavim elektroklorinaciju za koju kažem da se vrlo vjerojatno neće koristiti ali da je moramo obraditi u studiji. I prezentiram na koji način elektroklorinacija radi da bi nakon objave te studije išla objava u novinama da će 500 tona klora svake godine biti bačeno u riječki zaljev što je nonsense, niti se radi varikina, niti se klor proizvodi negdje pa dovodi ovdje pa upotrebljava nego se klor ekstrahira elektroklorinacijom iz mora i kasnije se vraća u more. Probali smo im prezentirati na način da im objasnim da u svakoj čaši vode koju pijemo kako se sljama ne bi ulovila za cijevi ima 0,5 % hipoklorida kako bi uopće mogli piti vodu inače bi cijevi bile začepljene, a sa našeg broda je trebalo izaći 0,2 % hipoklorida dakle duplo manjeg od onoga što pijemo. Znae, nismo mogli, jednostavno na tom nekom državnom nivou smo mogli izaći sa informacijom koja je istinita međutim ona nije javnosti interesantna, a na županijskom nivou, imate novine koje se čitaju npr. Novi list, imate regionalne dnevnike, tamo se uzimao relevantni podatak samo onih koji su bili protiv projekta. I tako je bilo to skroz do završetka izgradnje.“ (član Povjerenstva)

Od ostalih ključnih državnih aktera u deliberaciji o sadržaju energetske politike pojavljivali su se predstavnici lokalne i regionalne vlasti, i to kao oponenti energetske politike vlade Hrvatske. Najčešći su razlozi, kako opisuje intervjuirani član, prijepori oko energetskih infrastrukturnih projekata i političkih mišljenja: „Pa mislim da to čak i nije vezano za sam LNG projekt, to je vezano uz to kad god želite graditi neki veći infrastrukturni projekt imate no in my backyard revoluciju, nitko ne želi energetske infrastrukturni projekt u svom dvorištu. Kod nas je to tim više to bilo jer je državna pozicija bila za projekt, a državna opozicija koja je ujedno i u tom županijskom odnosno općinskom dijelu bila protiv.“ (član Povjerenstva)

Upravo ih je ta značajka prijepora izdvojila kao ključne aktere u deliberaciji o sadržaju energetske politike, za što su korišteni alati promocije i usmjeravanja u kategoriji alata izjava u medijima. Uzorak alata izjava aktera za medije uključene u proces oponiranja nacionalne energetske politike prikazuje izazov: „Ako ministar Ćorić smatra da je potpuno nebitno mišljenje građana Primorsko-goranske županije, onda je zrelo vrijeme da se razmisli i o njegovoj ostavci, a ne samo o ostavci onih kojih zajedno s njim guraju ovakav štetan projekt.“

Omalovažavajuća je izjava ministra – neka oni prosvjeduju, projekt ide dalje.“ (Ahmetović, 2018; načelnica Općine Omišalj)

„S obzirom na odziv saborskih zastupnika na sastanak stvorena je LNG koalicija SDP-a, MOST-a i Živog zida, a hoće li to biti velika koalicija i hoće li se pridružiti i ostali, vidjet ćemo.“ (Hina, 2018d; Komadina, župan Primorsko-goranske županije).

Uz navedene kategorije alata, korišteni su alati tužbe ministarstva, (ne)suradnje s udrugama i državnim energetske tvrtkama. Primjer alata tužbe ministarstva oslikava tužba Općine Omišalj upućena Ministarstvu graditeljstva i prostornog uređenja zbog ocjene zakonitosti izdavanja prve izmjene i dopune lokacijske dozvole za realizaciju projekta plutajućeg LNG-a (Ahmetović, 2019). Nadalje, alat suradnje s udrugama, kako ga opisuje intervjuirani ispitanik, prikazao se također kroz strateški projekt LNG-a „skrivanjem lokalne samouprave iza udruga“ tj. filtriranjem kroz udruge: „Lokalna samouprava, udruge koje su bile iza njih što se kao ne zna, javna tajna, one su branile interese udruge koje zagovaraju zaštitu okoliša, zaštitu mora, pa priobalja što već, pa su pokušavale davati primjedbe na izradu odnosno usvajanje one strateške procjene studije utjecaja na okoliš, i tu je bilo pokušaja.“ (član Povjerenstva)

Uzorak korištenja alata nesuradnje s državnim energetske tvrtkama manifestirao se kroz bojkotiranje okruglih stolova i otežavanje izdavanja dozvola sukladno pozitivnim zakonskim propisima. Izjave intervjuiranih članova povjerenstva jako dobro ilustriraju slučaj nesuradnje predstavnika lokalne i regionalne vlasti u kontekstu bojkotiranja projekta: „Međutim što se dogodilo, primjer jednog okruglog stola. Došlo je 100 i nešto ljudi. Ja sam bila oduševljena jer vi kad ispričate nešto 100 ljudi oni to pričaju dalje na kavi, susjedima itd. To će neminovno doprijeti do nekakvih 500-600 ljudi, znate već kako to ide. Recimo primjer, otvorili smo okrugli stol, pozvala sam načelnicu Omišlja, uvijek je ona bila pozvana naravno, i stručne službe općine Omišalj, stručne službe Primorsko-goranske županije, ona je izašla za binu i rekla je: Onaj tko je za Omišalj nek sad sa mnom izađe van!. I odvela je svih 100 ljudi van. To je bilo prestrašno.“ (član Povjerenstva)

„Ova načelnica Omišlja, ona je tu bila najažurnija plus Komadina i ostali, no bilo je tu i drugih akcija. Znam da su bile podignute tužbe protiv tvrtke LNG, da li protiv države nisam siguran, onda na lokalnoj razini ja ću se usuditi reći podmetanja gdje su neki dokumenti koji su trebali LNG-u odnosno tvrtki koja vodi taj projekt, nisu bili na vrijeme izdavani već su se na raznorazne načine snalazili, a bili su zakonski obvezni izdati.“ (član Povjerenstva)

Indiciranjem načina djelovanja aktera unutar političkog sustava i tijela javne vlasti u deliberaciji o sadržaju energetske politike generiran je odgovor na istraživačko pitanje kako najutjecajnije akteri promiču prioritete globalnih aktera. Isto tako, u konačnici je trebalo identificirati vrste promicanih prioriteta globalnih aktera. Empirijska je analiza započeta stupnjevanjem aktera i njihovih izjava u javnom prostoru. Valja istaknuti da je u istraživanom razdoblju od 2016. do 2019. bila formirana četrnaesta hrvatska vlada s dvanaestim predsjednikom u mandatu 2016–20 (Vlada, 2021). S ciljem kategoriziranja promicanih prioriteta energetike globalnih aktera također su analizirane izjave ostalih aktera. Analizom dokumenata, kao jedan od najuvjerljivijih primjera u istraživanom razdoblju utvrđivanja budućnosti energetskog pozicioniranja Hrvatske, uzet je govor predsjednika Vlade, održan 30. 1. 2018. na konferenciji „Hrvatska na vratima Energetske unije“, koju su organizirali *Jutarnji list* i partneri poput HEP-a, HOPS-a, Končara, Plinacra, PPD-a, PSP-a te PwC-a. Zbog bolje ilustracije u tablici 16 prezentiraju se dijelovi govora predsjednika Vlade i kategorizacija promicanih prioriteta globalnih aktera, s klasifikacijom Van de Graafa i Colgana (2016).

Tablica 16: Kategorizacija promicanih prioriteta globalnih aktera predsjednika Vlade Republike Hrvatske u dijelu govora održanog 30. 1. 2018.

VRSTA AKTERA KOJI PROMIČE: Predsjednik Vlade RH – Plenković, A. (2018b)	VRSTE PROMICANIH PRIORITETA GLOBALNIH AKTERA
<p>„Geopolitički događaju tijekom prošle godine – osobito nestabilnost na Bliskom Istoku, gdje su koncentrirane četvrtina svjetske proizvodnje i tri četvrtine svjetskih zaliha nafte – zadržali su pitanje energetike i klimatskih promjena na vrhu prioriteta Europske unije.</p> <p>Ta činjenica bila je prisutna i u raspravama na kojima sam nedavno sudjelovao i na Svjetskom gospodarskom forumu u Davosu i na konferenciji Jedan planet u Parizu u prosincu, pa i na samoj Općoj skupštini Ujedinjenih naroda prije nekoliko mjeseci.“</p>	<p>MEĐUNARODNA SIGURNOST ENERGETSKA SIGURNOST</p>

<p>„Te globalne promjene u proizvodnji i distribuciji energije stvaraju ozbiljne izazove za naš kontinent, no one ujedno pružaju i nove mogućnosti za Europu i za Hrvatsku.“</p>	<p>MEĐUNARODNA SIGURNOST EKONOMSKI RAZVOJ</p>
<p>„Upravo kroz daljnji razvoj Energetske unije, Europa može učvrstiti svoju ulogu globalnog lidera u tranziciji prema čistoj energiji, istodobno pružajući energetska sigurnost svim građanima i – ono što je posebno važno za našu zemlju – bolje očuvan okoliš.“</p>	<p>REGIONALNA SIGURNOST ENERGETSKA SIGURNOST ZAŠTITA OKOLIŠA</p>
<p>„Ostvarivanje ciljeva Europske energetske unije – a to su sigurna, pristupačna i klimatski prihvatljiva energija – zahtijeva angažman i blisku suradnju Europske komisije, država članica, ali i javnosti u svim državama članicama.“</p>	<p>REGIONALNA SIGURNOST ENERGETSKA SIGURNOST ZAŠTITA OKOLIŠA</p>
<p>„Konceptija potpuno integriranog unutarnjeg energetskeg tržišta je važna s aspekta sigurnosti opskrbe i dostupnosti energenata u svim članicama.“</p>	<p>REGIONALNA SIGURNOST EKONOMSKI RAZVOJ</p>
<p>„U današnjim globalnim geopolitičkim zbivanjima energetska politika je usko povezana i isprepletena s nizom drugih strateških politika i predstavlja ključ gospodarskoga razvoja, odnosno održivog razvoja svake zemlje.“</p>	<p>EKONOMSKI RAZVOJ ZAŠTITA OKOLIŠA DOBRO NACIONALNO UPRAVLJANJE</p>
<p>„Važno je također da razvijamo interkonekcije među državama, kao i infrastrukturu i projekte od zajedničkog interesa, poput Jadransko-jonskog plinovoda, čime diversificiramo opskrbu plinom i poboljšavamo njenu sigurnost.“</p>	<p>REGIONALNA SIGURNOST MEĐUNARODNA SIGURNOST ENERGETSKA SIGURNOST EKONOMSKI RAZVOJ</p>

	DOBRO NACIONALNO UPRAVLJANJE
„Konceptija potpuno integriranog unutarnjeg energetskeg tržišta je važna s aspekta sigurnosti opskrbe i dostupnosti energenata u svim članicama.“	REGIONALNA SIGURNOST ENERGETSKA SIGURNOST EKONOMSKI RAZVOJ DOBRO NACIONALNO UPRAVLJANJE
„A danas se u Hrvatskoj, kao što znamo, proizvodi jedan od najbržih električnih automobila na svijetu. Upravo takve inovacije želimo poticati kroz našu novu Energetsku strategiju.“	EKONOMSKI RAZVOJ ZAŠTITA OKOLIŠA
„Stoga će jedan od projekata koji su bitni u našoj strategiji biti i LNG-terminal na Krku. Svi znamo da Europska unija, kao što je rekao povjerenik, s dodijeljenim sredstvima od preko 100 milijuna eura, i naši ključni globalni partneri, prepoznaju stratešku važnost i korist ovoga projekta. Taj je terminal u velikoj mjeri sigurnosni projekt. On će povećati sigurnost opskrbe plinom u srednjoj i jugoistočnoj Europi, uključujući naravno i Hrvatsku.“	REGIONALNA SIGURNOST MEĐUNARODNA SIGURNOST ENERGETSKA SIGURNOST EKONOMSKI RAZVOJ DOBRO NACIONALNO UPRAVLJANJE
„Upravo je dodjela bespovratnih sredstava od strane Europske komisije priznanje i poticaj, ali i obveza Hrvatske da kroz ovaj projekt osiguramo posebno mjesto na energetskej karti Europe, čime bismo postali energetskej čvorište Europske unije.“	EKONOMSKI RAZVOJ
„Činjenica je da je ovo strateški projekt. Vlada je odlučila ubrzati njegovu realizaciju donošenjem posebnog zakona koji	EKONOMSKI RAZVOJ

<p>će olakšati i objediniti sve procese vezane za LNG-terminal. Tu podrazumijevam, naravno, i izdavanje koncesija na pomorskom dobru za realizaciju prihvatnog terminala za ukapljeni prirodni plin, prateću infrastrukturu, rješavanje svih imovinsko-pravnih odnosa te, naravno, studiju procjene utjecaja na okoliš.“</p>	<p>DOBRO NACIONALNO UPRAVLJANJE</p>
--	---

Izvor: Autoričino istraživanje

Iz prezentiranoga jasno je vidljivo da je predsjednik Vlade promicao sve kategorije prioriteta globalnih aktera, ali i kategoriju regionalne sigurnosti. Brojni su primjeri promicanja prioriteta globalnih aktera i od strane ostalih aktera u političkom sustavu i tijelima javne vlasti. Izdvaja se izjava ministra zaštite okoliša i energetike koji je promicao zaštitu okoliša, energetske sigurnost i ekonomski razvoj: „Tijekom 2018. godine pristupit ćemo izradi energetske strategije i naša će buduća energetska politika biti usuglašena s niskougljičnim razvojem. Zajednički cilj je povećanje energetske neovisnosti i sigurnost dobavnih pravaca, što se nameće i kao jedan od prioriteta EU. Usto, zalažemo se i za tržišnu utakmicu koja će prije svega proizaći iz nešto liberalnijeg okvira.“ (Ćorić, 2017)

Nadalje, pomoćnik ministra zaštite okoliša i energetike promicao je globalne prioritete energetske sigurnosti i zaštite okoliša: „U okviru Europske unije predstavljena je i Energetska unija koja nastoji građanima EU osigurati povoljnu, održivu i čistu energiju te je zbog toga Ministarstvo zaštite okoliša i energetike krenulo u izradu nove energetske strategije kojom će se osigurati da energija u Republici Hrvatskoj svim građanima bude održiva, zelena i povoljna.“ (Validžić, 2018)

Predstavnici državnih energetske tvrtke promicali su, primjerice, globalne prioritete ekonomskog razvoja: „Cilj je Europske unije da svaka od zemalja i na svom teritoriju ima određeni postotak svoje proizvodnje.“ (Andročec, 2019; HEP d. d.)

„Potencijal ukupne potrošnje prirodnog plina 8 zemalja čije tržište gravitira krčkom LNG-terminalu iznosi 38 milijarda m³ prirodnog plina. Taj je projekt iznimno važan i radi implementacije EU-ove Direktive 94/2014 u Zakon o uspostavi infrastrukture za alternativna goriva/NOP, kao i novog područja prodaje LNG-a na teritoriju RH.“ (Lopac, 2017b; LNG d. o. o.)

U svjetlu empirijske analize aktera unutar političkog sustava i tijela javne vlasti može se zaključiti da su akteri alatima osiguranja informativne analitičke podloge te promocije i usmjeravanja promicali prioritete globalnih aktera. S jedne strane, prvim su tipom alata dio

ideja energetike globalnih aktera internalizirali u zakonodavni okvir. S druge strane, promotivnim i usmjeravanim alatima stvorili su moćniju poziciju u deliberaciji pri promicanju akumuliranih globalnih ideja energetike, a koje bi u fazi formulacije mogle poslužiti za transferiranje u institucionalnu praksu. Predstavnici su lokalne vlasti alatima promocije i usmjeravanja zagovarali ili pak bojkotirali, ovisno o političkoj pripadnosti, strateške projekte vezane uz ekonomski razvoj. U nastavku rada slijedi analiza faze formulacije koja će pokazati jesu li promicane i akumulirane ideje energetike u fazi deliberacije bile inspiracija za izradu Strategije energetskeg razvoja RH do 2030. s pogledom na 2050. godinu.

4.1.2. Faza formulacije i faza odlučivanja

U analizi prikupljenih podataka prepoznat je trenutak u kojem su akteri tijela izvršne vlasti percipirali postojanje problema i potrebu rješavanja društvenih potreba u kontekstu klimatskih promjena, novih globalnih trendova u energetici te neodrživosti energetskeg pozicioniranja Hrvatske iz 2009. Zapravo je bila riječ o prijelazu problema sa sveobuhvatne agende na formalnu odnosno institucionalnu agendu. Prijelaz na institucionalnu agendu je obilježen poduzimanjem aktivnosti aktera tijela izvršne vlasti u izradi Strategije. Slijedom se toga se u analizi prijelaz iz faze inicijative u fazu formulacije (Howlett i dr., 2020) ili tzv. alternative (Grdešić, 1995) u ovom doktorskom radu obilježio aktivnošću ministra iz područja energije, koji je 2017. izdao interni nalog o prijedlogu stručnjaka za povjerenstvo izrade Strategije prema relevantnim državnim institucijama. Službeni početak druge glavne faze pokrenut je alatom interne odluke tadašnjeg ministra iz područja energetike o imenovanju povjerenstva.

U ovoj je fazi identificiran smanjen broj aktera, čija se struktura podijelila na državne i nedržavne subjekte. Državni subjekti, tzv. formalni akteri, koji su bili na višem stupnju moći, uključivali su ministarstvo iz područja energetike te nositelje inicijative. Nositelje inicijative činili su povjerenstvo te EIHP. Nedržavni subjekti, tzv. neformalni akteri, bili su svi oni subjekti poput pojedinaca, tj. potrošača, predstavnika nevladinih organizacija i interesnih skupina koji su sudjelovali u javnim raspravama analitičkih podloga i Nacrta prijedloga Strategije. Valja istaknuti da su za potonju u javnoj raspravi sudjelovali i državni akteri, tj. tijela izvršne vlasti (ministarstva) i državne institucije. Analiza dokumenata i intervjua pokazala je da su državni i nedržavni subjekti u fazi formulacije promovirali prioritete i ideje energetike globalnih aktera upotrebljavajući razne alate.

Ministarstvo se pritom koristilo alatom spomenutoga internog naloga o prijedlogu stručnjaka za povjerenstvo iz relevantnih državnih institucija, alatom interne odluke o imenovanju povjerenstva i izvođača izrade strategije te alatom objave informacija o javnoj raspravi. Povjerenstvo su predstavljali njegov predsjednik iz državne institucije te osam članova, od kojih je jedan bio pomoćnik ministra zaštite okoliša i energetike, a ostali su bili eksperti stalno zaposleni u tijelima javne vlasti. Odabir se povjerenstva temeljio na ključu organizacijske izvedivosti, tj. na fokusu na iskustvo, znanje, organizacijske sposobnosti te sposobnosti vođenja i motivacije. EIHP je kao *policy* poduzetnik iz područja energetike bio u funkciji izvođača izrade Nacrta prijedloga Strategije, pri čemu je bila presudna njegova uloga u državi i status u njoj – neovisna ustanova u državnom vlasništvu. Zapravo je bila riječ o vanjskom akteru koji je primjenjivao tehnike te metode struke i znanosti s dugogodišnjom organizacijskom izvedivošću, koji je postao formalnim akterom dobivanjem ovlasti kreiranja Strategije i tako postao dijelom političkog sustava.

I Povjerenstvo i EIHP koristili su tri tipa alata u promicanju prioriteta globalnog upravljanja kojima su mogli utjecati na ishod dizajna Strategije: alat konzultacije sekundarnih izvora poput međunarodnih strateških dokumenata i analiza, alat radnih sastanaka te alat e-mail komunikacije. Dvije su osobitosti procesa izrade Nacrta prijedloga Strategije energetskeg razvoja koje valja istaknuti. Prva se veže uz razinu odvojenosti Povjerenstva od dizajna sadržaja Strategije, i to prestankom njihove uloge s prvom javnom raspravom. U tom je kontekstu Povjerenstvo mandat predalo EIHP-u za cijeli niz dodatnih aktivnosti izrade Nacrta prijedloga Strategije. Druga se osobitost veže uz dinamiku državnih i nedržavnih subjekata te njihovih sadržaja u procesima javnih rasprava, kad je njihov alat komentara prerastao u imperativ. Alatom komentara promovirali su različite ideje energetike i prioritete globalnih aktera. U tom je diskursu Ministarstvo predalo mandat državnim i nedržavnim subjektima isključivo u ograničenim vremenskim okvirima (trajanja javne rasprave), dok su završne procese prihvaćenosti komentara diktirali EIHP i Ministarstvo. Dakle, uz pomoć takvih je aktivnosti javna uprava djelovala kao sukreator energetske politike. U zadnjem dijelu slijedi proces odlučivanja usvajanjem strategije energetskeg razvoja. Kao sažetak nalaza o fazama formulacije i odlučivanja u tablici 17 prezentira se sinteza formalnih i neformalnih aktera te njihovih tipova alata u promicanju prioriteta globalnih aktera i zadnja faza donošenja odluke. U nastavku se teksta konkretiziraju temeljne odrednice istraživanja.

Tablica 17: Formalni i neformalni akteri te njihovi alati u promicanju prioriteta globalnih aktera u fazi formulacije i fazi odlučivanja

Izvor: Autoričino istraživanje analizom dokumenata i intervjuja

Također, u tablici 18 u svjetlu teorije prikazuju se tipovi djelovanja javne uprave, dok se glavne značajke istraživanja elaboriraju u nastavnom tekstu.

Tablica 18: Tipovi djelovanja javne uprave

Red.br.	Tipovi djelovanja JAVNE UPRAVE-AKTERI
1.	promocija prioriteta globalnih aktera uporabom sekundarnih izvora strateških dokumenata i analiza
2.	promocija prioriteta globalnih aktera uskom suradnjom s EIHP-om

Izvor: Autorica

Pokretanje izrade nove energetske strategije Hrvatske 2017. vezalo se uz očitovanje tadašnjeg ministra zaštite okoliša o problemima povezanim s klimatskim promjenama i novim globalnim trendovima prema manjoj zastupljenosti fosilnih goriva i većoj pozornosti na obnovljive izvore energije (Ćorić, 2020). Tomu je bila pridružena činjenica da je do 2017. postalo razvidno kako je energetska pozicioniranje Hrvatske iz 2009. postalo neodrživo, što je potvrdio i ispitanik:

„Prvo je to da smo imali energetska strategiju koja je zastarjela i koja je donešena davne 2009. godine. Bila je zasnovana na, možemo reći, starim temeljima. Više su bila zastupljena fosilna goriva. U razgovoru mene kao pomoćnika tadašnjeg i sadašnjeg ministra g. Ćorića kada sam ga izvještavao o trenutnom, samom stanju u energetici i on je sam bio svjestan svega, jer je i on ulazio u tu tematiku da je potreba donošenja nove energetske strategije upravo koja će biti bazirana na novim temeljima, a opet radi činjenice da je stara strategija stara, zbog klimatskih promjena, globalnih trendova itd. Mi smo kroz ovaj dio pokazali da želimo ići u zelenom smjeru, pratiti održivi razvoj i naravno ostvarivati naše ciljeve, ali i ciljeve koje nam je postavila Europa, ne samo nama, svima ih je postavila.“ (član Povjerenstva)

„Jednostavno nema više fosilnih goriva i onda sam dobio zadatak, naputak da se krene, organizira da krenemo u pregovore sa EIHP koji su nama bili izvođači, podizvođači za izradu podloga odnosno kasnije za pisanje teksta, dokumenta energetske strategije Hrvatske.“ (član Povjerenstva)

U fazi formulacije pojavljivao se ipak manji broj aktera, uključujući formalne i neformalne aktere. Svi su akteri upotrebljavali razne alate u promicanju ideja energetike globalnih aktera i njihovih prioriteta. Alat internog naloga tadašnjeg ministra prema

relevantnim državnim institucijama, tj. nositeljima izvršne ovlasti o prijedlogu stručnjaka za Povjerenstvo obilježio je prijelaz iz faze postavljanja na dnevni red (Howlett i dr., 2020) ili inicijative (Grdešić, 1995) u fazu formulacije (Howlett i dr., 2020) ili alternative (Grdešić, 1995). Kao što opisuju intervjuirani ispitanici, birani su stručnjaci prema ključu organizacijske izvedivosti koja je uključivala iskustvo, znanje, organizacijske sposobnosti te sposobnosti vođenja i motivacije, a ne osobe prema funkciji:

„To je rješavano pismenim putem. Dakle, došao je službeni zahtjev od strane Ministarstva u sve tvrtke pa tako i u moju da imenuju ključne osobe i onda je direktor imenovao mene. Radilo se o stručnosti, dakle funkcija nije uopće bila bitna u tvrtci.“ (član Povjerenstva)

„Pretpostavljam da sam im bila jedan logičan odabir jer sam bila apsolutno uključena u sve studije iz mog područja.“ (član Povjerenstva).

Početak faze formulacije obilježio je alat interne odluke ministra zaštite okoliša i energetike od 6. 9. 2017. o osnivanju Povjerenstva za izradu Nacrta prijedloga strategije energetske razvoja Hrvatske do 2030. s pogledom na 2050. godinu (Nacrt prijedloga Strategije). Povjerenstvo su činili dužnosnik iz nadležnog Ministarstva, i to pomoćnik ministra zaštite okoliša i energetike, te stručnjaci iz državnih institucija i agencija: Hrvatske elektroprivrede d. d. (HEP), Hrvatske energetske regulatorne agencije (HERA), Hrvatskog operatora tržišta energije (HROTE), Agencije za ugljikovodike, LNG-a Hrvatska, Plinacra, JANAF-a i Fonda za energetske učinkovitost, što su potvrdili gotovo svi intervjuirani članovi Povjerenstva. Među njima se ističu izjave:

„Ona je bila sastavljena Odlukom kabineta od predstavnika javnih institucija koje su bile u energetske sektoru poput HEP-a, HERA, HROTE-a, Plinacra, Janaf-a, zatim Agencije za ugljikovodike, Fonda, LNG-a i ne znam da li sam koga izostavio.“ (član Povjerenstva)

„Dakle, jedan je bio član Ministarstva zaštite okoliša, HERA, ispred Fonda, 1 član iz HEP-a, jedan član Plinacra, jedan član Janafa, jedan član LNG Hrvatske i Hrvatskog operatora tržišta energije (HROTE). Predsjednik iz Agencije za ugljikovodike. To je bilo nas 9 članova koji će napraviti temeljne podloge Zelene knjige na temelju koje će se donijeti kasnije Bijela knjiga. Evo to je bio taj početak.“ (član Povjerenstva)

„Bili su samo predstavnici državnih tijela, dakle Povjerenstvo su činili predstavnici Ministarstva zaštite i okoliša današnjeg Ministarstva gospodarstva i održivog razvoja, zatim bili su predstavnici tijela-državnih tijela koji kreiraju regulatorni okvir za energetske sektor. To su znači bili HROTE, HERA, Fond za zaštitu okoliša i energetske učinkovitost. Pripremila sam

Odluku da vidim točno tko je bio pa kako sam rekla bili su: predstavnici iz državnih institucija, predstavnici energetske tvrtke iz HEP-a, Plinacro-a, LNG-a, Hrvatskog operatora tržišta energije i predstavnica Jadranskog naftovoda.“ (član Povjerenstva)

Ministarstvo zaštite okoliša i energetike alatom interne odluke o imenovanju izvođača odabralo je Energetski institut „Hrvoje Požar“ (EIHP). Njegova je uloga definirana Uredbom o dopunama uredbe o preoblikovanju Energetskog instituta „Hrvoje Požar“ u ustanovu (NN 96/13), što predstavlja i njezinu funkciju neovisne ustanove. Odabir izvođača izrade analitičkih podloga i Nacrta prijedloga Strategije odvio se u nešto kasnijoj fazi upravo zbog uloge i statusa EIHP-a u Hrvatskoj. Dinamiku odabira izvođača i njihove organizacijske izvedivosti potvrdili su intervjuirani članovi Povjerenstva:

„Znači, trebalo je izabrati izvođača i naravno tekao je određen proces dok se izabrao taj konzultant odnosno izvođač izrade svih tih dokumenata jer je u pitanju bila ne samo strategija već i njene podloge, znači Zelena i Bijela knjiga, Nacrt Strategije pa Strategija.“ (član Povjerenstva)

„Nije se išlo na javni natječaj, odlučilo se odabrati EIHP za koje smo smatrali da su najkompetentniji. I nismo morali na javni natječaj, to smo tražili mišljenje uprave za javnu nabavu, zbog toga što je on u 50 % ili više vlasništvu pod RH i onda smo njih izabrali zbog njihove kompetencije, stručnosti i iskustva, njima smo dali tu recimo prednost da oni rade taj posao, izradu stručnih poglavlja i da budu glavni konzultant u procesu izrade konačnog dokumenta energetske Strategije RH do 2030 s pogledom na 2050.“ (član Povjerenstva)

Interna odluka o imenovanju Povjerenstva sadržavala je konkretnu dinamiku izrade Nacrta prijedloga Strategije i za Povjerenstvo i za izvođača; dakle, rokove izrade prema koracima i ciljeve načina izrade. Prvi se korak odnosio na Povjerenstvo koje je u dva mjeseca bilo dužno izraditi smjernice za izvođača na osnovi definiranih okvirnih ciljeva za kompletnu izradu Nacrta prijedloga. U Odluci su bili navedeni sljedeći ciljevi: uključenje sigurnosti opskrbe, energetske neovisnosti, integracija u jedinstveno tržište, uzimanje u obzir geopolitičkih aspekata Hrvatske, kao i usklađenost pravne stečevine sa stečevinom EU-a, smanjenje stakleničkih plinova, održivost energetskeg sektora, konkurentnost energetskeg sektora te investicijskog okruženja, što je potvrdio intervjuirani član Povjerenstva:

„(...) 6. rujna 2017. je donesena odluka i u roku dva mjeseca, mislim da smo mi u roku 1-2 mjeseca to i napravili. Zatim, temeljem toga se pravio jedan širi okvir, draft analitičkih podloga Strategije energetskeg razvoja koja je obuhvaćala sigurnost opskrbe, energetske neovisnost,

integraciju u jedinstveno tržište, geopolitičke aspekte i ono sve, razvoj Hrvatske i usklađenosti naše pravne stečevine sa stečevinom Europske unije u području EU i direktiva po pitanju potrošnje i smanjenje stakleničkih plinova, održivosti energetskeg sektora, konkurentnost energetskeg sektora, zatim investicijskog okruženja jer su znate stalno govorili da smo spori. To je trebalo tako u nekom okviru napraviti.“ (član Povjerenstva)

Predsjednik Povjerenstva koristio se alatom radnog sastanaka kako bi pridonio izvođaču za izradu analitičkih podloga i Nacrt prijedloga Strategije. Riječ je bila o projektnom zadatku izrade smjernica ili podloga koje su uključivale analizu trenutnog stanja Hrvatske i EU-a. Usto, prema intervjuiranim članovima Povjerenstva, svaki je predstavnik Povjerenstva iz institucije trebao dati doprinos smanjenju emisije stakleničkih plinova, udjela obnovljivih izvora energije i dosegom smjernica EU 20-20-20:

„Svako u svome odjelu je trebao u opisu svog posla dati doprinos tri, četiri stranice prije nego se sastanemo drugi puta. Tako je Fond za zaštitu okoliša u toj strategiji trebao vidjeti kako to Fond može dati doprinos smanjenju emisije stakleničkih plinova, udjelu OIE i dosegom onih smjernica EU 20-20-20.“ (član Povjerenstva)

„Prvi sastanak osim same odluke, cijela izrada strategije se vodila u Agenciji za ugljikovodike, bila je ravnateljica, počelo je zapravo izradom naših podloga za strategiju razvoja Hrvatske gdje je svako u svojoj domeni rekao odnosno predstavio na koji način trenutno funkcionira taj dio koji zastupaju, u kojem udjelu je važan njihov segment u sigurnosti opskrbe, na koji način se njihovi projekti, ono što oni promišljaju može integrirati u jedinstveno energetskeg tržište, da li njihovi projekti odnosno njihova promišljanja dovode do nekakvih smanjenja štetnih emisija odnosno polutanata i da li dovode smanjenje potrošnje energije i na koji način se to može. Zatim tko će se baviti istraživanjem i razvojem, potaknuti razvoj nekakvih njihovih projekata. Bavili smo se na koji način će naše djelovanje utjecati na potrošnju i da li je uopće moguća integracija obnovljivih izvora u taj naš segment i na koji način se može putem naših projekata povećati energetska učinkovitost. I od tud negdje smo krenuli.“ (član Povjerenstva)

Povjerenstvo i EIHP bili su formalni akteri u izradi analitičkih podloga koje će biti dio Nacrta prijedloga Strategije i potonje Strategije. Analitičke su podloge činili Nacrt Zelene knjige i Nacrt Bijele knjige. Nacrt Zelene knjige bio je opširna podloga koja je poslužila kao temelj za izradu Nacrta Bijele knjige i Nacrta prijedloga Strategije. Nacrt Bijele knjige bio je skraćena verzija Nacrta Zelene, dok je Nacrt prijedloga Strategije bio sublimacija obiju podloga, s tim da su analitičke podloge dio Nacrta prijedloga Strategije. Taj je element vrlo

bitan i za ulogu Povjerenstva. Njegovi su intervjuirani članovi istaknuli vlastitu ulogu u davanju smjernica EIHP-u te u zajedničkom radu s EIHP-om na prvoj, ključnoj analitičkoj podlozi Zelenoj knjizi, ali i razini odvojenosti:

„Povjerenstvu je prestala uloga kada je otišlo u javnu raspravu. ... Ali je Zelena knjiga taj prvi dokument, to i je što smo svi mi dali i neke podloge njima i još je Institut Hrvoje Požar to malo oblikovao i tako.“ (član Povjerenstva)

„Zelena knjiga je nastala kao ključna podloga, gdje nije bilo dovoljno samo željeti i promišljati nego ste trebali sve to analitički izanalizirati. Tako da u samoj matematici i samim modelima kojeg su to proračunali i izračunali bio je povjeren Hrvoje Požaru.“ (član Povjerenstva)

„Da, mi smo Institutu dali sve kao radna skupina, sve što smo mogli odnosno smatrali da njima može pomoći u izradi i pripremi najkvalitetnijih podloga koliko je moguće u tom trenutku.“ (član Povjerenstva)

„Institut je imalo glavnu ulogu, a Povjerenstvo je pomagalo u smislu neke koordinacije, usklađivanja, rasprave. Eto, nadam se da smo i mi doprinijeli.“ (član Povjerenstva)

Razina odvojenosti manifestirala se prestankom uloge Povjerenstva davanjem prve analitičke podloge u javnu raspravu. Time je mandat predan EIHP-u. Dakle, vlasništvo nad sadržajem bilo je podijeljeno te se time odgovornost prebacila na EIHP, što je potvrdio i intervjuirani stručnjak EIHP:

„U tom Povjerenstvu su bili ljudi ja bih rekao iz bitnih energetske institucije iz Hrvatske. Znači, subjekt ministarstva naravno i oni su pripremili jedan okvirni sadržaj podloga odnosno što bi se sve trebalo izanalizirati i pripremili su neke osnovne analize po sektorima što su oni uspjeli napraviti. Nakon toga je EIHP dobio zadatak da napravi analitičke podloge, nakon toga da napiše i strategiju. Analitičke podloge su obuhvaćale onu prvu Zelenu knjigu, nakon toga Bijelu knjigu i onda se iz svega toga napisala strategija. Što se tiče ljudi koji su sudjelovali u izradi svih tih podloga, to je u institutu bilo angažirano pa recimo okvirno 20 ljudi, ja mislim nešto više.“ (stručnjak EIHP)

U djelovanju EIHP-a isticala se uloga voditelja studije i *policy* analitičara. Istraživanje je pokazalo da su se u kontinuiranoj interakciji voditelja i analitičara s Povjerenstvom u promicanju ideja energetike globalnih aktera i njihovih prioriteta koristila tri tipa alata. Korištenje alata radnih sastanaka i e-mail komunikacije potvrdili su članovi Povjerenstva, što govori u prilog intenzivne suradnje Povjerenstva i EIHP:

„Bilo je 10 sastanaka sigurno. U godinu dana bilo je 10 sastanaka sigurno, najmanje.“(član Povjerenstva)

„(...) taj Goran Granić je radio izradu te Zelene i Bijele knjige. I znam da je dolazio na sastanke i da smo mi zajedno sudjelovali kod ministra Čorića, da smo bili zajedno u Kabinetu.“ (član Povjerenstva)

„Sastanci su bili često. To je 2017. godina, znate koliko je godina prošlo, mislim da smo se jednom mjesečno sastajali, ali smo imali vrlo čestu e-mail komunikaciju gdje smo sve podloge slali jedni drugima, intervenirali u njih, popravljali svoje kad smo vidjeli tuđe. Recimo LNG projekt ne može bez PLINACRA i obrnuto jer PLINACRO koji je morao sagraditi u krajnjoj liniji prihvatni plinovod, tako da suradnja je bila odlična.“ (član Povjerenstva)

Alat konzultiranja sekundarnih izvora pretežno međunarodnih strateških dokumenata i analiza pružio je veliku mogućnost utjecaja na ishod dizajna Strategije. Pri izradi smjernica odnosno podloga za izvođača te analitičkih podloga konzultirali su se razni obvezujući i neobvezujući dokumenti strateškog partnera EU-a, kao i obvezujući međunarodni ugovori i sporazumi, zatim baze podataka međunarodnih agencija, ali i dokumenti, izvješća, smjernice i protokoli međunarodnih organizacija, agencija i neprofitnih organizacija. Usto, konzultirali su se podaci iz tekućih i implementiranih projekata, globalni trendovi te statistički podaci međunarodnih energetske kompanija, konzultantskih kompanija te privatnih instituta. Također su se konzultirali i strateški dokumenti država u okruženju te stručne publikacije i istraživanja. Uporaba alata konzultiranja sekundarnih izvora potvrđuju izjave intervjuiranih ispitanika:

„Vezano za EU dokumente to su: Uredba o smjernicama za transeuropsku energetske infrastrukturu br. 347/2013., Clean energy for all Europeans (svibanj, 2019), kao i svi drugi strateški dokumenti EU u vezi strategija razvoja energetske sektora koji su se stalno mijenjali i dopunjavali. Služila sam se najviše energetske i stručne publikacijama, bazama podataka i predviđanjima od strane IEA (Međunarodne agencije za energiju) i BP (British Petroleum oil company), IMF (Međunarodni monetarni fond), ali i konzultantskih kuća kao što su Deloitte, AT Kearney, McKinsey, EIHP i dr. U vezi Pariškog sporazuma informirala sam se o globalnim ciljevima i provođenju.“ (član Povjerenstva)

„Na primjer, ja sam se dosta koristio dokumentima i istraživanjima Solar Europe for Global Solar Europe i od Europske agencije za energiju one EEA. Dakle, ja sam se dosta koristio, a i ovi drugi su se, npr. Institut se pozivao doista na te smjernice.“ (član Povjerenstva)

„Za mene su iznimno važni podaci bili projekt EU Blue koridora, povezivanja prometnog na svakih 600 km, bila je predviđena jedna stanica za opskrbu LNG-ijem na osnovnim europskim koridorima na tzv. TNT prometni network. Nadalje promišljali smo i samu poziciju EU prema smanjenju SO_x i NO_x u pomorskom prometu pa smo vidjeli na koji način će se A) penalizirati dakle mrkva i batina, na koji način će Europa blagonaklono, a i financijski intervenirati u nabavku novih plovila, retrofita itd. koji će preći na LNG, ali isto tako na koji način će penalizirati one i onda smo napravili procjenu isplativosti i na temelju te isplativosti sagledali smo u sustavu cijelog Jadrana, jer LNG nema granica, potpuno je svejedno gdje će se bankerirati brod- da li u Veneciji ne znam u Kopru ili kod nas, sve je to nekakav možemo reći bazen. Dakle, iz Blue koridora smo vukli podatke, to je projekt EU i iz projekta MED5 (medfive) i iz raznoraznih već implementiranih projekata koji su promovirali LNG mi smo preuzimali podatke.“ (član Povjerenstva)

„(...) na primjer, IRENA, zatim statistički podaci iz Eurostata, pa dalje Međunarodna energetska agencija, definitivno oni su bili najpozvaniji resursi i u drugim državama pa smo se tako i mi vodili time.“ (član Povjerenstva)

„Mi smo konzultirali sve, ja bih rekao, relevantne dokumente koji su iz različitih područja, s obzirom da smo u radnim podlogama detaljnije obrađivali svaki pojedini sektor, od primjerice sektora prometa do sektora industrije, sektora prirodnog plina, energetike. Nastojali smo se uskladiti sa svim relevantnim dokumentima EU i svaki stručnjak iz određenog područja je nastojao konzultirati bitne dokumente.“ (stručnjak EIHP)

„Ja sam prvenstveno u toj strategiji bio zadužen za analizu naftnog sektora što nije baš popularno u nekoj strategiji koja promiče ciljeve nekog smanjenja emisija i pokušavao sam vidjeti što napraviti sa tom naftnom industrijom u Hrvatskoj da se maksimalno iskoristi, a da se ipak ostvare ciljevi koji nam predstoje. Tako da, ja sam se uglavnom koristio nekim strateškim dokumentima država u okruženju pogotovo naftnih kompanija koji idu prema obnovljivim izvorima. Tako da smo malo konzultirali te dokumente iz tog područja, ali što se tiče svih ciljeva ovaj Roadmap do 2050. znači, definirani ovi nacionalni ciljevi za povećanje energetske učinkovitosti, generalno za udio obnovljivih i takve stvari, recimo biogoriva su jako važna u naftnom sektoru, tu je Zakon o obnovljivim izvorima energije koji propisuje udio, obvezan udio obnovljivih izvora energije u prijevozu, zapravo ima jako jako puno tih dokumenata.“ (stručnjak EIHP)

„Recimo, konkretno od Međunarodne organizacije za energiju smo koristili projekcije cijena za prirodni plin i ovoga za naftu, mislim da smo koristili njihove projekcije cijena do 2050. godine. Koristili smo od EK, ima jedan dokument za projekciju cijena, emisijskih dozvola CO₂.“ (stručnjak EIHP)

„Da, čak su i navedeni nekakvi europski dokumenti, sporazumi koje smo mi analizirali, od Pariškog sporazuma, Konvencije o klimi i takve stvari koje smo nastojali da budu uključeni u to.“ (stručnjak EIHP)

Polazišni dokumenti za izradu smjernica za izvođača bili su materijali hrvatskoga strateškog partnera, EU-a, što je potvrdio intervjuirani član:

„Materijali Europske unije su bile neke ideje vodilje jer smo morali, dakle, jer mi smo od 1.7.2013. članica EU i Strategija se morala prilagoditi tim novim smjernicama. Rekao sam što EU-EK traži, da svaka članica 50 % uvozi energije i 50 % proizvodi sama. Dakle, morali smo na neki način posegnuti za novim izvorima energije da bi spala naša ovisnost ispod 50 %, a u to vrijeme smo uvozili preko 60 % sveukupne energije.“ (član Povjerenstva)

Ministarstvo je kao formalni akter koordiniralo cijelu fazu formulacije. Dodatnu je transparentnost u ovoj fazi predstavljala uporaba alata objave informacije o javnoj raspravi. Navedeni je alat uključivao podalate poput organiziranja radionica za predstavljanje zainteresiranoj javnosti, zatim podalat e-mail komunikacije s javnošću te podalat e-javne rasprave. Javna rasprava za Nacrt Zelene knjige započela je 5. 11. 2018. te se odvijala kroz tri javne radionice; konačan je Nacrt Zelene knjige objavljen 1. 2. 2019 (Zelena knjiga, 2019). Javna rasprava Nacrta Bijele knjige odvijala se putem e-mail komunikacije Ministarstva zaštite okoliša i energetike sa zainteresiranom javnošću, od 29. 3. do 15. 4. 2019 (MZOE, 2019a), a njezin je konačan Nacrt objavljen 10. 5. 2019 (EIHP, 2019). Javna je rasprava za Nacrt prijedloga Strategije započela 20. 5. 2019. i trajala je do 20. 6. iste godine (MZOE, 2019a). Za predstavljanje je Nacrta prijedloga Strategije zainteresiranoj javnosti MZOE rabio sve navedene alate (Ćorić, 2019). Konačan Nacrt prijedloga Strategije iznjedren je u listopadu 2019 (MZOE, 2019b). Pregledom dinamike izrade konačnog Nacrta prijedloga Strategije uočeno je da je proces izrade prve analitičke podloge u koju su bili uključeni Povjerenstvo i izvođač iziskivao najviše uloženog vremena. Povjerenstvo je s radom počelo prije odabira izvođača, koji se pridružio odmah nakon zaključenja ugovora s Ministarstvom, poštujući rokove izrade, što je potvrdio intervjuirani član:

„Neke faze su recimo trajale duže po meni nego što su trebale. To je recimo faza od imenovanja Povjerenstva do imenovanja izvođača. Tu se izgubi vremena u tim administrativnim procedurama natječaja, izbora, potpisivanja ugovora. Dok recimo sam taj proces izrade od trenutka kada je izvođač sjeo i počeo raditi zajedno sa svojim nekim podizvođačima, taj proces je po meni u zadanim okvirima.“ (član Povjerenstva)

Dinamika izrade konačne analitičke podloge Nacrta Bijela knjige i Nacrta prijedloga Strategije trajali su u prosjeku četiri mjeseca.

Atraktivnosti dinamike izrade analitičkih podloga i Nacrta prijedloga Strategije pridonijeli su procesi javne rasprave u smislu legitimnosti politike. Posebnost se ogledavala u akterima koji su bili zastupljeni te njihovu alatu komentara. Od aktera bile su zastupljene nevladine udruge, interesne skupine te pojedinci odnosno potrošači, ali i znanstvenici s fakulteta, državne institucije i tijela izvršne vlasti. Interesantan je nalaz da u javnoj raspravi nisu sudjelovali lobisti. Alat je komentara MZOE podijelio u tri skupine: prihvaćen, nije prihvaćen i primljeno na znanje, dok je empirijska analiza uključivala samo prihvaćene komentare. U tablici 19 prezentira se nalaz istraživanja tipova aktera koji su sudjelovali u javnoj raspravi i prihvaćeni komentari, zatim njihova aktivnost kao i uspješnost koja se mjerila udjelom prihvaćenog komentara u predanom komentaru. Izvori su podataka integrirani iz odgovora na komentare Nacrta Zelene i Bijele knjige te prijedloga Strategije koje je izradio EIHP. Uočeno je da EIHP pri obradi komentara Zelene knjige nije primijenio istu metodologiju obrade kao u ostalim izvješćima javnih rasprava. Nije, naime, raščlanio broj komentara po akteru u javnoj raspravi Nacrta Zelene knjige, pa nije bilo moguće utvrditi koliko je svaki akter dao komentara te kolika je bila njihova aktivnost i uspješnost prihvaćenih komentara osim u ukupnome. Velika vjerojatnost takve obrade leži u činjenici organizacije javne rasprave u tri javne radionice i prikupljanja komentara bez zabilježbi predanog komentara po akteru. Javna rasprava za Nacrt Bijele knjige odvijala se putem dostave komentara izravno ministarstvu, dok se za Nacrt prijedloga Strategije odvijala putem e-javne rasprave, jednoga javnog izlaganja te pisanim putem prema Ministarstvu (EIHP, 2019a; MZOE, 2020c; EIHP, 2018; EIHP, 2019c).

Tablica 19: Nalaz istraživanja vrsta aktera i prihvaćenih komentara javnih rasprava analitičkih podloga i Nacrta prijedloga Strategije

	Nacrt Zelene knjige (EIHP, 2019a; EIHP, 2018)				Nacrt Bijele knjige (EIHP, 2019b; EIHP, 2019c)				Nacrt prijedloga Strategije (MZOE, 2019b; MZOE, 2019d)			
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Akter	Br. Aktera sudionika	Br. prihvaćenih komentara	Prihvaćeni u ukupnim (%)	Aktivnost u %	Br. komentara	Br. prihvaćenih komentara/uspjeh u %	Prihvaćeni u ukupnim (%)	Aktivnost u %	Br. komentara	Br. prihvaćenih komentara	Prihvaćeni u ukupnim (%)	Aktivnost u %
Udruge	7	N/P	N/P	N/P	15	2 (13,33 %)	2,38 %	17,86 %	59	5 (12,82 %)	2,20%	25,88 %
Zadruga	0	N/P	N/P	N/P	0	0	0%	0%	1	0 (0 %)	0%	0,44 %
Energetske privatne tvrtke	5	N/P	N/P	N/P	5	0 (0 %)	0%	5,95 %	18	2 (11,11 %)	0,87%	7,90 %
Udruženja	3	N/P	N/P	N/P	12	0 (0 %)	0%	14,29 %	37	4 (10,81 %)	1,75%	16,23 %
Potrošači	2	N/P	N/P	N/P	0	0 (0 %)	0%	0 %	62	8 (12,9 %)	3,50%	27,19 %
ZNANSTVENICI	6	N/P	N/P	N/P	52	13 (25 %)	15,48%	61,90 %	30	3 (10%)	1,32%	13,16 %
TIJELA IZVRŠNE VLASTI	1	N/P	N/P	N/P	0	0 (0 %)	0	0 %	17	5 (29,41 %)	2,20%	7,45 %
DRŽAVNE INSTITUCIJE	6	N/P	N/P	N/P	0	0 (0 %)	0	0 %	4	3 (75 %)	1,32 %	1,75 %
Ukupno:	301 komentara	60	19,93 %	N/P	84	15	17,86 %	100 %	228	30	13,16 %	100 %
Sveukupno:	613 komentara, od toga 105 prihvaćenih, tj. 17,13 %											

Napomena: u analizu nisu uzeti u obzir akteri ni prihvaćeni komentari vezani za dokument Strateške procjene utjecaja na okoliš za Strategiju energetskog razvoja Republike Hrvatske do 2030. godine s pogledom na 2050. godinu

Izvor: Autoričino istraživanje analizom dokumenata

Analiza dokumentacije o javnoj raspravi pokazala je da se u trima organiziranim javnim raspravama zaprimilo 613 komentara, od kojih je prihvaćeno 105, odnosno 17,13 %. Dakle, prosječan je broj komentara za kreiranje Strategije iznosio 204 komentara, što je pozamašna brojka dok je odbijeno 82,87 %. Iznimno visok prosjek predanih komentara govori u prilog izuzetne važnosti reflektiranja energetske politike na ostale javne politike u cjelini. Pritom se naglašava da u analizu nisu uključeni komentari vezani za raspravu o dokumentu Strateške procjene utjecaja na okoliš koja se odvijala usporedno s javnom raspravom Nacrta prijedloga Strategije. Najviše je komentara zaprimljeno na javnoj raspravi Nacrta Zelene knjige, njih 301, dok je prihvaćeno svega 60 komentara, odnosno 19,93 %. S druge strane, pri javnoj raspravi Nacrta Bijele knjige predano je 84 komentara, od kojih je prihvaćeno njih 15, odnosno 17,86 %.

Najveću aktivnost u javnoj raspravi Nacrta Bijele knjige imali su znanstvenici s fakulteta s predanih 52 komentara, što je činilo 61,90 % predanih komentara u odnosu na njihov ukupan broj. U usporedbi s brojem predanih i prihvaćenih komentara njihova je djelotvornost bila 25 %. Takav je rezultat potvrda prirode dokumenta Nacrta Bijele knjige jer je bila riječ o skraćenoj inačici Zelene knjige s napretek tehničkih podataka. Slijedile su ih udruge s 15 komentara, čija je aktivnost bila 17,86 %, dok uspješnost prihvaćenih komentara svega 2,38 %. Udruženja su također bila aktivna s 14,29 % prihvaćenih komentara u ukupnim, međutim nije bilo djelotvornosti u prihvaćenim komentarima kao ni za privatne energetske tvrtke. Prosječna je uspješnost prihvaćenih komentara u cjelini iznosila 17,86 %.

Najreprezentativnija dinamičnost aktera bila je vidljiva u javnoj raspravi središnjeg dokumenta Nacrta prijedloga Strategije. Predano je ukupno 228 komentara, a prihvaćeno ih je tek 13,16 %, tj. njih 30. Najaktivniji su bili potrošači s predana 62 komentara tj. udio u ukupnim komentarima iznosio je 27,19. Njih su slijedile udruge s 59 komentara, tj. s udjelom od 25,88 % u ukupnim komentarima. Udruženja su predala 37 komentara što je činilo 16,23 % ukupnih komentara. Njima su bili prigrljeni znanstvenici s 30 komentara, slijedile su privatne energetske tvrtke s 18 komentara te tijela izvršne vlasti s približnim rezultatom (17 komentara), dok su državne institucije predale svega 4 komentara. Obzirom na dinamiku aktivnosti, najaktivniji su bili potrošači i udruge.

Premda najaktivniji, prihvaćenost komentara udruga u ukupnim komentarima bio je u korelaciji s prihvaćenim komentarima tijela izvršne vlasti te je iznosio 2,20 %, dok je za potrošače bio najuspješniji te je iznosio 3,50 %. Slično rezultatu prihvaćenih komentara u

ukupnom broju, podijelili su znanstvenici i državne institucije, kojima je prihvaćenost iznosila 1,32 %. Najmanji udio prihvaćenih komentara imale su privatne energetske tvrtke, i to 0,87 %. Osvrtom na uspješnost aktera, a referirajući se na broj predanih i broj prihvaćenih komentara, najuspješnije su bile državne institucije, kojima je prihvaćeno 75 % komentara, i tijela izvršne vlasti s 29,41 %. Slijedili su ih potrošači s 12,9% i udruge s 12,82%, zatim privatne energetske tvrtke s 11,11 %, udruženja s 10,81 % te znanstvenici s 10 %. Dakle, najviše su prihvaćenih komentara imali državni subjekti s najmanjom aktivnošću, dok su nedržavni subjekti s najvećom aktivnošću, točnije udruge i potrošači, imali relativno nizak udio prihvaćenih komentara.

Znakovitost empirijske analize u procesu javne rasprave pružila je e-javna rasprava o Nacrtu prijedloga Strategije, u kojoj su akteri služeći se alatom komentara predali 174 komentara. Jedinstvenost ove e-javne rasprave ogledala se u dinamici vremena predaje komentara. Impresivno je da je u posljednja tri dana e-javne rasprave predano 82,86 % komentara, odnosno njih 145; pritom su udruženja stvorila svojevrsnu senzaciju te posljednji dan rasprave predala 39 komentara, a njih čak 23 netom prije završetka (EIHP, 2019d). Tomu valja pridružiti i činjenicu da su akteri veći broj komentara predavali „jednim spajanjem“ na e-javnu raspravu. Takav način postupanja može govoriti u prilog potrebnoj pripremi za predaju komentara, s jedne strane, te kratkom roku javne rasprave, s druge, s obzirom da je Nacrt prijedloga Strategije bio gotov u svibnju 2019, a javna je rasprava započela, kao što je spomenuto, 20. 5. 2019. te je trajala do 20. lipnja.

Analiza statistika zaprimanja i prihvaćanja komentara nadogradila se analizom sadržaja prihvaćenih komentara. U tablici 20 daje se pregled prihvaćenih komentara po vrstama zastupljenosti u analitičkim podlogama i Nacrtu prijedloga Strategije. Kao što pokazuje tablica, u formulaciji strateškog dokumenta bila su zastupljena dva tipa prihvaćenih komentara: 1) nomotehnička pravila i 2) globalne ideje energetike. Utvrđeno je da se 85,71 % prihvaćenih komentara (90 komentara) odnosilo na tip nomotehničkih pravila poput jezika i terminologije (tuđice, jasniji, dosljedni i precizniji izričaj) te stila pisanja (pravopis, navođenje). Prihvaćeni su komentari tog tipa gotovo u cijelosti zabilježeni od strane znanstvenika u raspravi o Nacrtu Bijele knjige i Nacrtu prijedloga Strategije, ali i od strane tijela izvršne vlasti te državnih institucija.

Tablica 20: Nalaz istraživanja zastupljenosti tipova prihvaćenih komentara javnih rasprava analitičkih podloga i Nacrta prijedloga Strategije te kategorija globalnih ideja energetike i prioriteta globalnih aktera

	ZASTUPLJENOST TIPOVA PRIHVAĆENIH KOMENTARA			ZASTUPLJENOST KATEGORIJA GLOBALNIH IDEJA ENERGETIKE					ZASTUPLJENOST KATEGORIJA PRIORITETA GLOBALNIH AKTERA (PREMA Van de Graafu i Colganu, 2016)			
	Nomo-tehnička pravila	Globalne ideje energetike	Σ	Globalni trendovi u energetici	Projekti, inicijative, dokumenti	Razmjena iskustva	Državni energetske interes	Σ	Zaštita okoliša i ekonomski razvoj	Zaštita okoliša	Ekonomski razvoj	Σ
Nacrt Zelene knjige	53	7	60	4	1	1	1	7	5	1	1	7
Nacrt Bijele knjige	14	1	15	1	/	/	/	1	1	/	/	1
Nacrt prijedloga Strategije	23	7	30	6	1	/	/	7	4	/	3	7
Σ	90	15	105	11	2	1	1	15	10	1	4	15
Ukupno u %:	85,71 %	14,29 %	100 %	73,34 %	13,34 %	6,66 %	6,66 %	100%	66,67 %	6,66 %	26,67 %	100 %

Napomena: u analizu nisu uzeti u obzir akteri ni prihvaćeni komentari vezani za dokument Strateške procjene utjecaja na okoliš za Strategiju energetskog razvoja Republike Hrvatske do 2030. godine s pogledom na 2050. godinu

Izvor: Autoričino istraživanje analizom dokumenata

S druge strane, utvrđena je zastupljenost od 14,29 % (15 komentara) prihvaćenih komentara u kojima su se promovale kategorije globalnih ideja energetike. Prihvaćeni komentari tog tipa pretežno su uključivali kategoriju globalnih trendova u energetici (73,34 % – 11 komentara), dok su ostali bili u kategorijama projekata, inicijativa i dokumenata (13,34 % – 2 komentara), razmjene iskustva (6,66 % – 1 komentar) i državnoga energetskeg interesa (6,66 % – 1 komentar). U korelaciji s prihvaćenim komentarima prema tipu globalnih ideja energetike, a već prema unaprijed utvrđenim kategorijama Van de Graafa i Colgana (2016), izvršila se klasifikacija prioriteta globalnih aktera. Dominaciju u globalnim prioritetima povele su kategorije zaštite okoliša i ekonomskog razvoja.

Nakon svih završenih javnih rasprava prihvaćeni su se komentari ugrađivali u analitičke podloge i Nacrt prijedloga Strategije. Dva važna čimbenika pri izradi konačnog Nacrta prijedloga Strategije bili su količina stranica i stil pisanja. S obzirom na to da je Nacrt prijedloga Strategije bio sublimacija analitičkih podloga, količina je stranica bila vrlo bitna jer su sve to trebali pročitati zastupnici u Saboru pri usvajanju, što su potvrdili i intervjuirani članovi Povjerenstva:

„Zelena knjiga je slijedila Bijelu knjigu i nije se puno razlikovala od toga, jedino što sam ja inzistirao da Strategija nema više od 60 stranica.“ (član Povjerenstva)

„Komplet svega, pa čak i prepisani dokumenti, a Bijela knjiga je sukus koja pokazuje smjer bez previše koliko se sjećam tehničkih podataka i priče pa onda slušamo prigovore, prijedloge, sugestije zainteresirane javnosti i izrađujemo dokument Nacrt prijedloga Strategije koji će se i donijeti na Parlamentu, koji mora biti kratak da se stigne pročitati.“ (član Povjerenstva)

„Ja bi se čak usudio reći da sam osobno inzistirao da taj dokument strategije bude što moguće kraći, sažetiji kao što se uspjelo. Nisam jedini ja donosio odluke, ja sam kroz ovaj svoj dio pokušao utjecati koliko sam mogao.“ (član Povjerenstva)

„Mislim da strategija, sad se više ne sjećam, ali mislim da ima 50-tak stranica čak i manje. Mi smo ciljali ... znam da smo mi ciljali negdje 30 stranica, ali nam je malo iznad pobjeglo, nismo uspjeli.“ (stručnjak EIHP)

Stil pisanja, koji se odnosi na nomotehnička pravila, također je imao važnu ulogu. To je potvrdio intervjuirani stručnjak EIHP: „Na izradi same strategije ja mislim da je možda radilo dvoje ljudi, da to sistematizira i napiše, da je skrati. Zapravo završni dokument ne može raditi jako puno ljudi jer bi to bilo i neujednačeno napisano i što se tiče jezično i sadržajno. Ja bih rekao da je to

bilo relativno optimalno, često to nije slučaj, često su rokovi nategnuti, naravno da bi mi uvijek koji radimo takve dokumente htjeli imati više vremena, to je definitivno, nikad nije dovoljno, ali sve u svemu s obzirom kad pogledam druge projekte koje radimo ovo je bilo ok.“ (stručnjak EIHP)

Konačan Nacrt prijedloga Strategije završen je nakon javne rasprave te je MZOE dokumentu dodijelio naziv Prijedlog strategije energetskog razvoja RH do 2030. s pogledom na 2050. godinu (Prijedlog Strategije). Sama dinamika izrade od strane izvođača je bila u rokovima, dok se daljnji proces nastavio prema Vladi RH. Kao što je već spomenuto da faze nisu lako uočljive, no daljnji je proces u ovom doktorskom radu obilježen fazom odlučivanja.

Analiza prikupljenih dokumenata i provedenih intervjuja potvrdila je Grdešićevu (1995) konceptualizaciju prema kojoj proces odlučivanja ima svoje specifične subjekte, institucije, vrijeme odvijanja i oblike aktivnosti. Identificirani specifični subjekti procesa donošenja odluke, dakle nakon što je MZOE izradio Prijedlog strategije (listopad 2019), bili su ministar zaštite okoliša i državni tajnik nadležnog ministarstva, zastupnici u Hrvatskom saboru i njegov predsjednik, zatim Vlada RH, Odbor za gospodarstvo Hrvatskog sabora, Odbor za zaštitu okoliša i prirode Hrvatskog sabora te Hrvatski Sabor. Proces je tekao tako da je MZOE bio predlagatelj Prijedloga strategije Vladi RH, a Vlada RH predlagatelj Hrvatskomu saboru, što je potvrdio intervjuirani član Povjerenstva: „(...) ali uvijek ministarstvo, kao predlagatelji, a Vlada je donositelj odnosno i ona je predlagatelj Saboru.“ (član Povjerenstva)

Vlada je aktom od 31. 10. 2019. poslala Prijedlog strategije u proceduru Hrvatskomu saboru (Hrvatski sabor, 2019). Predsjednik je Hrvatskog sabora prije stavljanja u proceduru donošenja odluke uputio Prijedlog strategije na mišljenje Odboru za gospodarstvo Hrvatskog sabora (Odbor za gospodarstvo, 2019) i Odboru za zaštitu okoliša i prirode Hrvatskog sabora (Odbor za zaštitu okoliša i prirode Hrvatskog sabora, 2019). Dinamika izdavanja mišljenja bila je mjesec dana, tj. zadnje mišljenje doneseno je 4. 12. 2019. od strane Odbora za zaštitu okoliša i prirode (Odbor za zaštitu okoliša i prirode, 2019). Predsjednik je Hrvatskog sabora otvorio raspravu zastupnicima 5. 2. 2020. te ju isti dan zaključio. Rasprava se odvijala na način da je državni tajnik MZOE-a kao predstavnik predlagatelja predstavljao Prijedlog strategije zastupnicima u Saboru te odgovarao na njihova pitanja (Milatić, 2020).

Zastupnici u Hrvatskom saboru, njih 104 s predstavničkim mandatima, glasovali su 28. 2. 2020 (Hrvatski sabor, 2020). U tablici 21 predstavljeni su rezultati glasovanja, pri čemu je vidljivo

da su gotovo svi zastupnici glasovali prema stranačkim stajalištima, osim jednog zastupnika iz SDP-a (Hrvatski sabor, 2020).

Tablica 21: Pregled glasovanja zastupnika prema stranačkoj pripadnosti za Prijedlog strategije energetskog razvoja Hrvatske do 2030. s pogledom na 2050 (28. 2. 2020)

ZASTUPNICI prema političkim strankama	Ishod glasovanja		
	ZA	PROTIV	SUZDRŽAN
SDP	0	1	10
HDZ	54	0	0
HNS	6	0	0
GLAS	0	0	4
Nezavisni zastupnici	7	0	0
MOST	0	4	0
HDS	2	0	0
HSSSB	0	1	0
SDSS	3	0	0
HSLŠ	1	0	0
Promijenimo Hrvatsku	0	1	0
BM365	5	0	0
Demokrati	0	0	1
SIP	0	1	0
Živi zid	0	2	0
NLM	1	0	0
Ukupan broj glasova:	79	10	15
Sveukupan broj glasova:	104		

Izvor: Autoričina analiza prema Hrvatskom saboru (2020)

Nakon glasovanja, Hrvatski je sabor Strategiju energetskog razvoja Republike Hrvatske do 2030. s pogledom na 2050. usvojio 28. 2. 2020. objavom u službenom glasilu, *Narodnim novinama* (NN 25/20).

Kako se iz analize može prepoznati, fazu formulacije ili alternative koordiniralo je nadležno ministarstvo, dok je Povjerenstvo surađivalo s EIHP-om i time je EIHP koristio stručno znanje Povjerenstva. Povjerenstvo i EIHP su uz pomoć alata konzultiranja sekundarnih izvora iz međunarodne arene promovirali globalne ideje energetike i prioritete globalnih aktera. U svim

procesima javne rasprave državni i nedržavni akteri putem komentara promovirali su razne ideje energetike. Prihvaćenost komentara bila je pak u najvećem dijelu vezana za nomotehnička pravila, a manjim dijelom za kategorije globalnih ideja energetike i prioriteta globalnih aktera. Najdinamičnija se javna rasprava zbog heterogenosti aktera odvijala za središnji dokument.

Zajedničkim razmatranjem faza koje su prethodile usvajanju strateškog dokumenta mogu se utvrditi dvije karakteristike procesa utjecaja na hrvatsku energetska politiku: 1. u fazi postavljanja dnevnoga reda pri promicanju globalnih ideja energetike i globalnih prioriteta potrošači se nisu manifestirali kao ključni akteri jer su djelovali kroz udruge, dok su u fazi formulacije pokazali izrazitu aktivnost i 2. u fazi postavljanja dnevnog reda pri promicanju globalnih ideja energetike i prioriteta lobisti i udruženja bili su ključni akteri, no njihovo nedjelovanje u fazi formulacije nije determiniralo njihovu neaktivnost upravo zbog njihove prirode posla – konzultiranja privatnih energetska tvrtki koje su pretežno i članice udruženja. Iz svega je proizašlo da je javna uprava u fazi formulacije djelovala kao sukreator energetska politike te da je izbor najbolje alternative ovisio o donositeljima odluka. U fazi donošenja odluke identificirani su svi formalni subjekti i institucije te njihove aktivnosti. Glasovanje je provedeno sukladno demokratskomu mehanizmu tradicionalnog glasovanja većinom i Strategija je usvojena od strane Hrvatskog sabora. Usvajanjem je odluka tj. Strategija poprimila formalni oblik i ona predstavlja ishod politike. U nastavku će analiza dizajna ciljeva Strategije razjasniti reflektira li Strategija globalne ideje energetike i prioritete globalnih aktera te u kojoj mjeri.

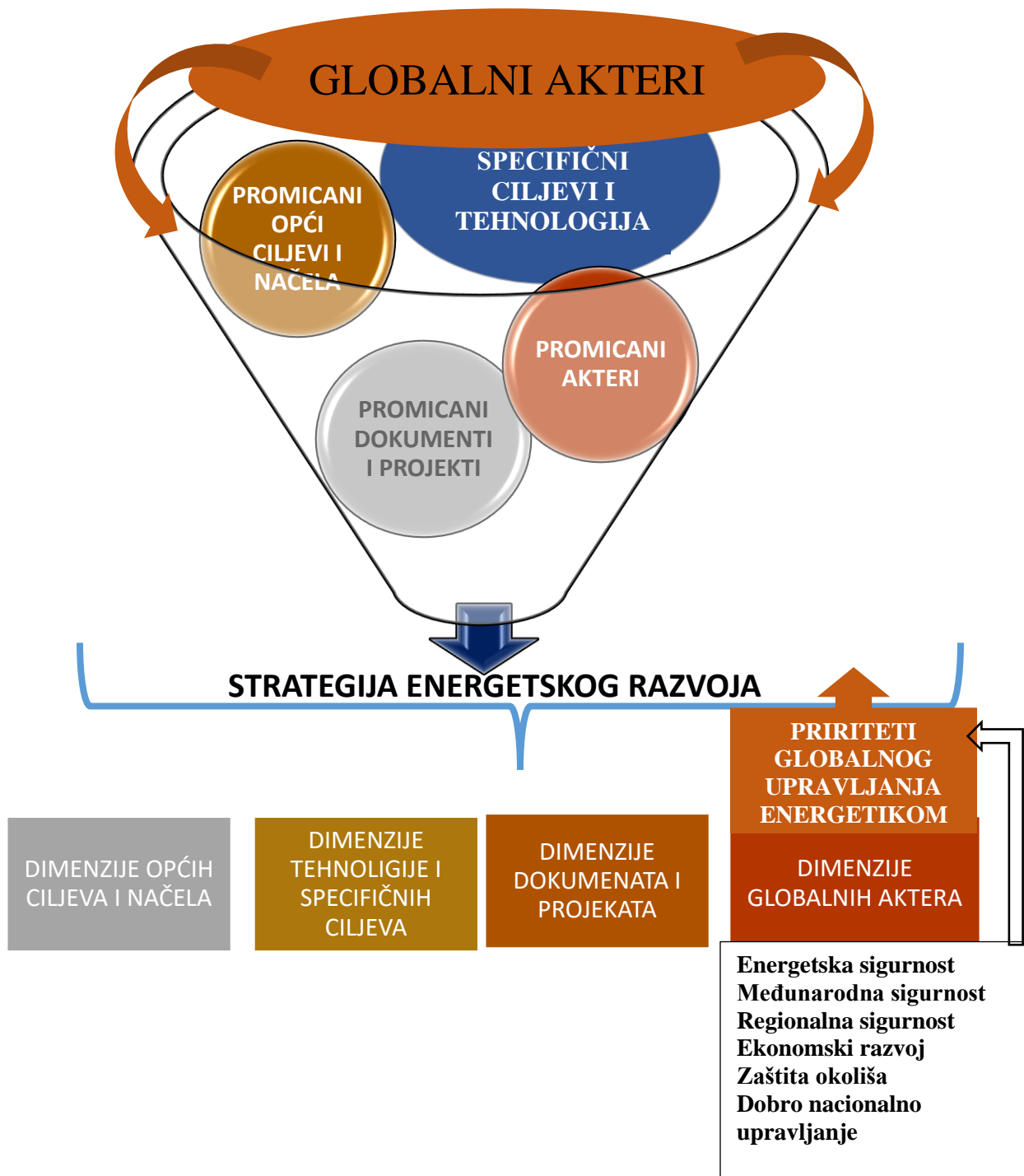
4.1.3. Ishod: Strategija energetska razvoja

Ishod predstavlja rezultat neke politike, što je u ovom istraživanju usvojena Strategija energetska razvoja Hrvatske do 2030. s pogledom na 2050. godinu (Strategija; NN, 25/20). S obzirom na primijenjenu metodologiju izrade dokument Strategije obuhvaća dvije analitičke podloge: Zelenu i Bijelu knjigu, koji su njezini sastavni dijelovi. U analizi ishoda procesa utjecaja globalnih aktera na energetska politiku Hrvatske dokumenti usvojene Strategije i njezinih podloga bili su ključni u utvrđivanju prisutnosti utjecaja globalnih aktera na energetska pozicioniranje Hrvatske u 21. stoljeću. Primjenom metode tematske analize, pri čemu su vrste promoviranih ideja globalnih aktera

utvrđenih u poglavlju *Upravljanje idejama energetike* služile kao podloga za usporednu analizu ciljeva Strategije, potvrdila se prisutnost svih promicanih prioriteta u ciljevima strategije.

Tematskom su analizom bili obuhvaćeni opći ciljevi i načela, specifični ciljevi i promicana tehnologija, dokumenti i projekti koji se spominju u Strategiji. Svi su ti elementi analizirani s obzirom na prisutnost globalnih prioriteta i ciljeva energetike te globalnih dokumenata i s njima povezanih projekata, koji su utvrđeni u prethodnim koracima analize te opisani u poglavlju *Upravljanje idejama energetike*. Analiza je pokazala, što se detaljno predstavlja u ovom poglavlju, kako su globalni prioriteti i ciljevi energetike bili znatno prisutni u općim i specifičnim ciljevima Strategije, a Strategija se često pozivala na međunarodne dokumente koji se vežu uz globalne aktere i prioritete.

Uz zastupljenost promicanih ciljeva i dokumenata, analiza je utvrdila i snažnu zastupljenost globalnih aktera u općim i sektorskim ciljevima, pri čemu je do izražaja došla dominantna zastupljenost EU-a kao važnoga globalnog aktera u ovoj i nizu drugih javnih politika u Hrvatskoj. Na kraju, analizom odražavanja zastupljenosti prioriteta globalnog upravljanja energetikom u općim i strateškim ciljevima Strategije potvrđena je prisutnost svih kategorija globalnih prioriteta upravljanja energetikom sukladno kategorizaciji Van de Graafa i Colgana (2016): energetska sigurnost, međunarodna sigurnost, regionalna sigurnost (autor), ekonomski razvoj, zaštita okoliša i dobro nacionalno upravljanje. Slika 22 sintetizira analizu refleksije utjecaja globalnih aktera na Strategiju energetskega razvoja. U nastavku se elaboriraju nalazi tematske analize.

Slika 22: Sinteza reflektiranja utjecaja globalnih aktera na strategiju energetskeg razvoja
 Izvor: Autoričino istraživanje

U tematskoj analizi ciljeva Strategije energetskog razvoja Hrvatske izdvojili su se ciljevi prema općenitosti na dvije kategorije: opći strateški ciljevi i specifični sektorski ciljevi. Kategorizacija je ciljeva na dva tipa omogućila stavljanje naglaska na opću viziju i smjer energetskog pozicioniranja, s jedne strane, i ciljeve kojima se nastoji ostvariti opće strateške ciljeve, s druge strane. Prva je kategorija obuhvatila sedam ciljeva, druga pak njih 35, što je činilo ukupno 42 cilja Strategije. U analizu se svakog cilja uključio detaljniji opis tog cilja u analitičkoj podlozi Zelene knjige. Za komparativnu analizu preuzele su se dimenzije promicanih prioriteta, dokumenata i načela energetike globalnih aktera iz poglavlja *Upravljanje idejama energetike* s naglaskom na ideje koje su u kontekst deliberacije o hrvatskoj energetskoj politici ušle kroz dvije ključne ulazne točke priljeva – konferencije i radne sastanke.

4.1.3.1. Dimenzija općih ciljeva i globalnih načela

U poglavlju *Upravljanja idejama energetike* identificirani su promicani opći ciljevi i načela od strane globalnih aktera u hrvatskoj energetskoj areni. Slijedom toga, u prvom se koraku tematske analize u općim strateškim ciljevima (sedam ciljeva) i specifičnim sektorskim ciljevima (35 ciljeva) hrvatske Strategije utvrđivala njihova prisutnost.

Zastupljenost promicanih globalnih općih ciljeva poput smanjenja stakleničkih plinova, povećanja udjela obnovljivih izvora energije i energetske učinkovitosti, ciljeva Energetske unije, modernizacije gospodarstva, gospodarskog rasta, stvaranja radnih mjesta i socijalne poštene tranzicije, tako, utvrđena je u općim strateškim i u sektorskim ciljevima Strategije. Promicani opći ciljevi bili su zastupljeni u pet od sedam općih strateških ciljeva. Primjerice, promicani cilj smanjenja stakleničkih plinova bio je zastupljen u općem strateškom cilju br. 1 Strategije (2020): „Strateški ciljevi razvoja energetskog sektora Republike Hrvatske temelje se na osiguranju kvalitetne, sigurne i pristupačne opskrbe energijom uz postupno smanjenje emisija stakleničkih plinova u skladu s EU ciljevima.“ S obzirom na to da se svakomu cilju pridružila referencija na detaljniji opis iz Zelene knjige, definiranu se općemu strateškom cilju br. 1 dodijelila sljedeća referenca iz Zelene knjige (2019): „Europska komisija usvojila je Strategiju Energetske unije i postavila ju kao jedan od prioriteta u razdoblju od 2015. do 2019. godine. Strategija EU-a sastoji se od sljedećih dimenzija:

- energetske sigurnosti,
- unutrašnjeg energetskeg tržišta,
- energetske učinkovitosti,
- dekarbonizacije gospodarstva i
- istraživanja, inovacija i konkurentnosti.“ (Zelena knjiga, 2019)

S druge strane, zastupljenost identificiranih elemenata promicanih načela poput energetske sigurnosti, energetske učinkovitosti i nZEB koncepta (*nearly Zero energy buildings*) utvrđena je također u pet od sedam općih strateških ciljeva. Primjerice, promicano načelo energetske učinkovitosti zastupljeno je u općem strateškom cilju br. 2: „Glavni strateški ciljevi energetskeg razvoja Republike Hrvatske su:

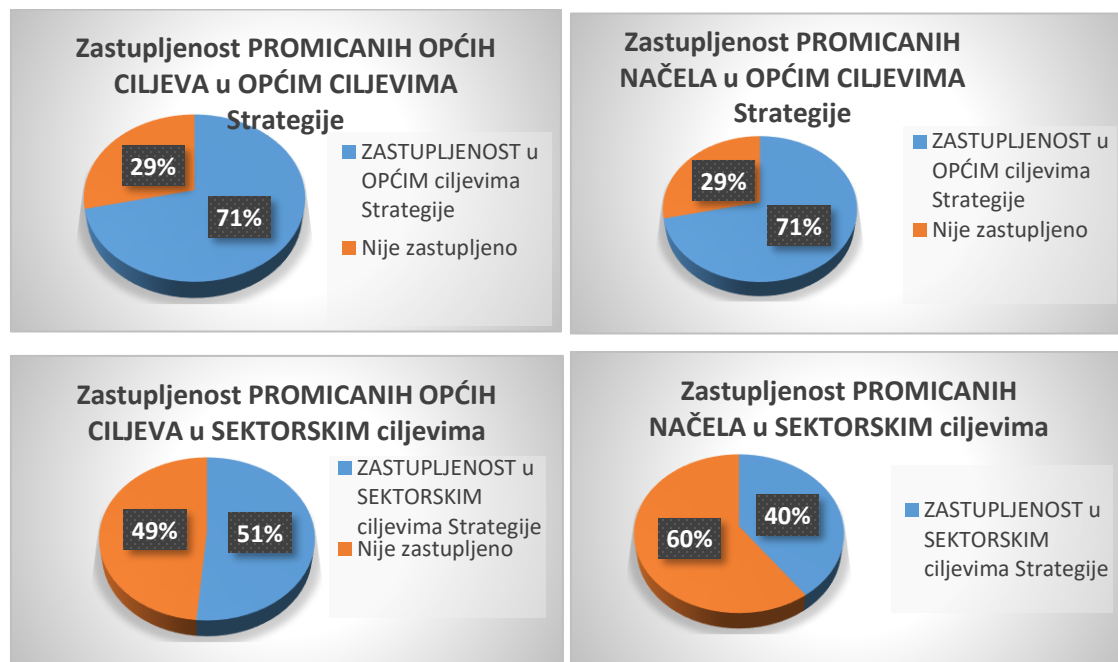
- rastuća, fleksibilna i održiva proizvodnja energije kroz smanjenje ovisnosti o uvozu energije zaustavljanjem pada domaće proizvodnje, optimalnim korištenjem postojećih kapaciteta za proizvodnju i ulaganjima u novu proizvodnju (osiguranje adekvatnog energetskeg miksa s nižim emisijama stakleničkih plinova).
- razvoj energetske infrastrukture i novih dobavnih pravaca energije
- veća energetska učinkovitost.“ (Strategija, 2020)

Navedenomu cilju pridružena je sljedeća referencija detaljnijeg opisa iz Zelene knjige (2019): „Dokument Smjernice i podloge navodi strateške ciljeve energetske politike RH koje se temelje na sigurnosti opskrbe u skladu s EU ciljevima:

1. rastuća, fleksibilna i održiva proizvodnja energije kroz smanjenje ovisnosti o uvozu energije zaustavljanjem pada domaće proizvodnje, boljim korištenjem postojećih kapaciteta za proizvodnju, transport i skladištenje energije i ulaganjima u nove kapacitete i infrastrukturu (osiguranje adekvatnog energetskeg miksa s nižim emisijama CO₂),
2. bolja povezanost energetske infrastrukture kroz razvoj nove infrastrukture i alternativne dobavne pravce energije i
3. veća energetska učinkovitost kroz razvoj mjera za rast učinkovitosti potrošnje energije.“

Istraživanjem zastupljenosti razine promicanih globalnih općih ciljeva i načela u općim strateškim ciljevima Strategije rezultiralo je uvidom o gotovo jednakoj zastupljenosti razine općih ciljeva i razine načela u visini od 71 %. S druge pak strane, zastupljenost razine promicanih

globalnih općih ciljeva u sektorskim ciljevima iznosila je 51 %, a promicanih razina načela u visini od 40 %, što je vidljivo na slici 23.

Slika 23: Zastupljenost razine promicanih globalnih općih ciljeva i načela u općim strateškim ciljevima i sektorskim ciljevima Strategije

Izvor: Autoričino istraživanje

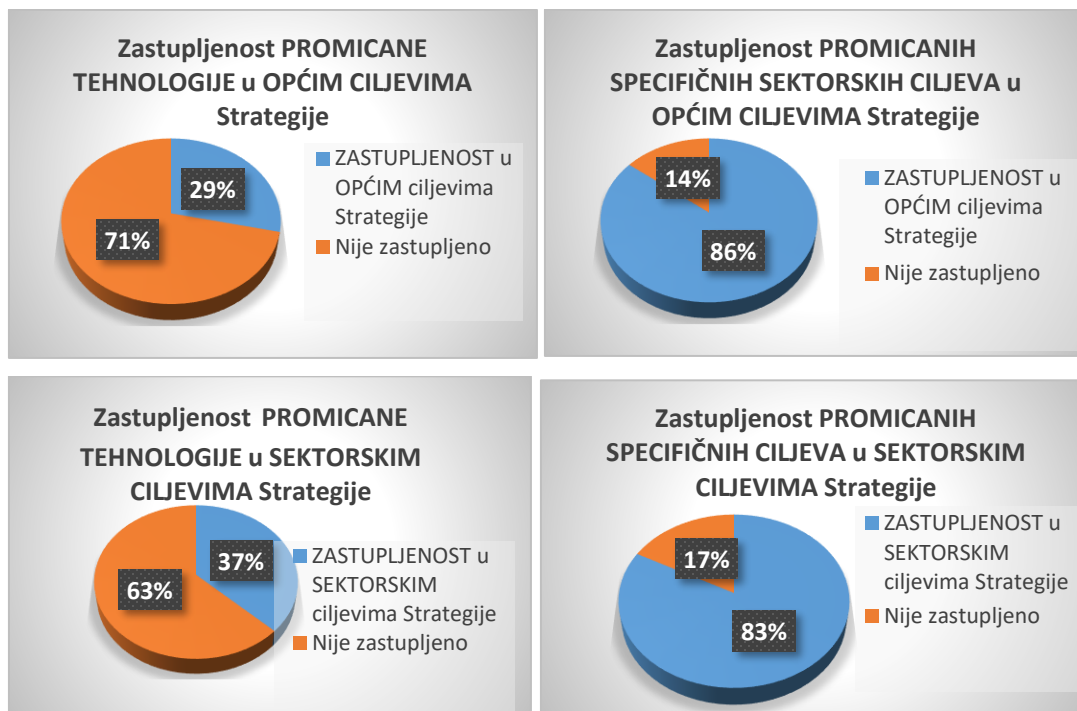
4.1.3.2. Dimenzija tehnologije i specifičnih sektorskih ciljeva

Analiza prisutnosti promicane globalne tehnologije i specifičnih sektorskih ciljeva iz poglavlja *Upravljanja idejama energetike* u ciljevima Strategije pokazala je vrlo zanimljive rezultate. U dimenziji tehnologije, tako, utvrđivana je zastupljenost promicanih elemenata poput *Power to gas* tehnologije (proizvodnja vodika i metana), pametni uređaji na transportnim i distributivnim sustavima, infrastrukture za alternativna goriva, *Hybrid Power Plants* (termoelektrane na plin) i proizvodnja energije iz vjetra i sunca. Zastupljenost promicane tehnologije u općim strateškim ciljevima bila je svega u 2 cilja od 7. Ilustracije radi, *Power to Gas* tehnologija bila je zastupljena u općem strateškom cilju br. 4 Strategije (Strategija, 2020): „Dugoročno promatrano, važnu ulogu u ostvarenju energetske tranzicije imat će nove tehnologije proizvodnje vodika, metana i tekućih

goriva iz električne energije proizvedene iz obnovljivih izvora. To su power to liquids (PtL) tehnologija za proizvodnju tekućih goriva poput npr. mlaznog ili dizelskog goriva, odnosno power to gas (P2G) tehnologija za proizvodnju vodika i metana, korištenjem električne energije proizvedene iz obnovljivih izvora. Plinovita i tekuća goriva proizvedena spomenutim tehnologijama bit će neizostavni oblici energije u onim područjima gdje je direktno korištenje električne energije ograničeno, poput avionskog, pomorskog i cestovnog teretnog prometa te u određenim industrijskim procesima. Trenutačno se ove tehnologije primjenjuju na razini pilot i demonstracijskih projekata, a može se očekivati da će u budućnosti imati važnu ulogu, prije svega u segmentu uporabe plina.“

U dimenziji promicanih specifičnih sektorskih ciljeva iz poglavlja *Upravljanja idejama energetike* tražila se prisutnost promicanih elementa poput proizvodnje više energije u području električne energije, energetske učinkovitosti i toplinarstva, prijenos i distribucija u području plina, nafte i naftnih derivata te energetske učinkovitosti, suzbijanje energetske siromaštva i vlastite opskrbljenosti u područjima električne energije i toplinarstva, nafte i naftnih derivata, plina i energetske učinkovitosti. Analiza je ukazala na zastupljenost svih promicanih elemenata u općim strateškim ciljevima pa je svijetli primjer tomu promicani element proizvodnje više energije u području električne energije koji je zastupljen u čak 4 opća strateška cilja od njih 7. Primjer njegove zastupljenosti vidljiv je u već gore prezentiranom općem strateškom cilju Strategije br. 4.

Usporedna analiza sadržaja strategije i promicanih ciljeva u fazi deliberacije, tako, pokazala je da je udio promicane razine tehnologije u općim strateškim ciljevima Strategije iznosio 29 % dok je udio razine promicanih sektorskih ciljeva iznosio 86 %. S druge strane, udio razine promicane tehnologije u sektorskim ciljevima također je bio s nižim udjelom, od 37 % dok je razina promicanih sektorskih ciljeva bila dosljedna i u sektorskim ciljevima Strategije s udjelom od 83 %, a sve prikazano na slici 24.

Slika 24: Zastupljenost razine promicane tehnologije i specifičnih sektorskih ciljeva u općim strateškim ciljevima i sektorskim ciljevima Strategije

Izvor: Autoričino istraživanje

4.1.3.3. Dimenzija dokumenta i projekata

Promicani dokumenti iz poglavlja *Upravljanja idejama energetike* poput Sporazuma gradonačelnika, Direktive 94/2014, Pariškog sporazuma, Trećega energetskeg paketa i Open Smart Grid protokola zastupljeni su u četirima općim strateškim ciljevima Strategije od njih sedam. Primjerice, elementi Sporazuma gradonačelnika i Pariškog sporazuma zastupljeni su u prvom, petom i sedmom općem strateškom cilju. Eklatantan je primjer cilj br. 5 koji tematski, zajedno s detaljnijim opisom iz Zelene knjige (2019), potvrđuju njihovu zastupljenost:

„Tranzicija energetskeg sektora pomiče energetske subjektivnost od velikih energetskeg tvrtki ka građanima, malim poduzetnicima, zadrugama i lokalnoj zajednici. U fokusu interesa su energetske učinkovitost, obnovljivi izvori, gospodarenje i upravljanje energijom i troškovima, socijalna prihvatljivost te zaštita okoliša i klime. Lokalna i područna samouprava postaju ravnopravni partneri državnim institucijama u provedbi energetske politike. Energetske obnova zgrada je od

posebne važnosti za provedbu temeljnog strateškog cilja očuvanja klime i smanjenja emisija CO₂, za koju je neposredno zainteresirana lokalna i područna samouprava. Poželjno je aktivnosti lokalne i područne samouprave u socijalnoj zaštiti potrebitih građana povezati s energetsom obnovom zgrada i na taj način ostvariti dva cilja, socijalnu prihvatljivost troškova energije i očuvanje klime. Promet je također jedan od izazova za svaku lokalnu i područnu samoupravu. Stvaranje uvjeta za korištenje elektromobilnosti, biogoriva i novih tehnologija trajni je cilj energetske tranzicije. Nužan uvjet za povećanje korištenja OIE je raspoloživi prostor. Planiranje raspoloživih prostora, pravodobno i kroz provedive procedure, može osigurati ostvarenje ciljeva energetske tranzicije. To je područje odgovornosti i odlučivanja lokalne i područne samouprave.

U ruralnim područjima, proaktivnim upravljanjem korištenja poljoprivrednih i šumskih površina može se znatno pridonijeti ciljevima korištenja OIE i smanjenja emisije CO₂, ali i napraviti tranzicija u biogospodarstvo te postići željeni multiplikacijski učinak i socio-ekonomske mjere. Ključna je uloga lokalne samouprave u pogledu mobilizacije potencijala biomase, stvaranja prilike da poljoprivrednici postanu dionici lanca dobave biomase te aktivno uključivanje u lanac dobave, bilo kroz sudjelovanje komunalnih poduzeća ili kroz sudjelovanje u osnivanju sabirno – logističkih centara za biomasu odnosno kroz zadružna bioplinska postrojenja.“

Cilj proizašao iz detaljnijeg opisa iz Zelene knjige (2019):

„Europski sporazum gradonačelnika za klimu i energiju okuplja na tisuće lokalnih tijela vlasti koja su se dobrovoljno posvetila provedbi ciljeva EU za klimu i energiju. Sporazum gradonačelnika okuplja više od 7 tisuća tijela lokalne i regionalne vlasti u 57 zemalja, koristeći prednosti pokreta koji ujedinjuje brojne dionike širom svijeta te metodološku i tehničku potporu koju pružaju nadležni uredi. Potpisnici Sporazuma podržavaju zajedničku viziju za 2050. godinu: ubrzavanje dekarbonizacije njihovih teritorija, osnaživanje kapaciteta za prilagodbu na neizbježan utjecaj klimatskih promjena te omogućavanje građanima pristup sigurnoj, održivoj i povoljnoj energiji. Gradovi potpisnici obvezuju se na djelovanje koje će podržati smanjenje emisije stakleničkih plinova za 40 % do 2030. godine te usvajanje zajedničkog pristupa rješavanju ublažavanja i prilagodbe na klimatske promjene. Kako bi svoj politički angažman prenijeli iz teorije u praktične mjere i projekte, potpisnici Sporazuma obvezuju se na dostavljanje Akcijskog plana za energetske i klimatski održivi razvitak (engl. Sustainable Energy and Climate Action Plans, SECAP) u roku od dvije godine od odluke lokalnog vijeća. Ovu inicijativu je u Republici Hrvatskoj prihvatilo 70

gradova i općina, a do sada su dostavljena 62 Akcijska plana. Sporazumom gradonačelnika je na taj način obuhvaćeno preko 2 milijuna stanovnika u Republici Hrvatskoj.“

„Biomasa ima važnu ulogu u tranziciji na niskougljično gospodarstvo, posebice u proizvodnji naprednih biogoriva. IEA očekuje oko 17 % udjela u finalnoj energetskej potrošnji 2060. godine iz biomase, u Scenariju 2 °C (2DS) koji nastoji zadržati smjernice Pariškog sporazuma iz 2015 (IEA, 2017.). Poboljšanje tehnologija pretvorbe biomase se kreće u smjeru poboljšanja učinkovitosti konverzije biomase te prihvaćanja heterogenosti biomase. Troškovi proizvodnje biometana ovise o ulaznoj sirovini, a ukoliko se koristi kukuruzna silaža (kao najskuplji supstrat), proizvodni troškovi biometana čine

-0,73-0,93 USD/lge kod ispiranja vodom

-0,75-0,79 USD/lge kod ispiranja aminom (IRENA, 2013.).“

U dimenziji promicanih projekata poput Jonsko-jadranskog plinovoda (IAP-Ionian Adriatic Pipeline) i *EU – Life* evidentna je zastupljenost u šestom i sedmom općem strateškom cilju Strategije od njih ukupno sedam, s detaljnijim opisom iz Zelene knjige (2019): „Predviđeni financijski instrumenti EU koji služe kao potpora državama članicama u postizanju zadanih energetskej i klimatskej ciljeva su: Europski strukturni i investicijski fondovi (ESI fondovi), Europski fond za strateška ulaganja (EFSU), financiranje Europske investicijske banke (EIB) i financiranje Europske banke za obnovu i razvoj (EBRD). Za novo razdoblje, od 2021. godine nadalje, očekuje se potpisivanje novog Sporazuma o partnerstvu između Republike Hrvatske i Europske komisije za korištenje ESI fondova. U okviru ESI fondova, većina ulaganja iz Europskog fonda za regionalni razvoj i Kohezijskog fonda u novom razdoblju 2021. – 2027. usmjerit će se na dva cilja: pametniju Europu putem inovacija, digitalizacije, gospodarske preobrazbe i potpore malim i srednjim poduzećima (MSP) i zeleniju Europu bez ugljika u kojoj se provodi Pariški sporazum i ulaže u energetskej tranziciju, OIE i borbu protiv klimatskej promjena. Republika Hrvatska će ova sredstva raspodijeliti s obzirom na zadane strateške ciljeve i ključna područja intervencije koja će biti definirana u Nacionalnoj razvojnoj strategiji (NRS) za razdoblje do 2030. godine. Na raspolaganju je i instrument za povezivanje Europe (CEF), koji potiče ulaganja u prometnu, energetskej i digitalnu infrastrukturu putem razvoja transeuropskej mreža (TEN), a promiče i prekograničnu suradnju u proizvodnji energije iz obnovljivih izvora, što je ključno za funkcioniranje jedinstvenog tržišta i od strateške važnosti za ostvarenje energetske unije,

jedinstvenog digitalnog tržišta i razvoja održivih načina prijevoza. Očekuje se da će Instrument za povezivanje Europe u novom višegodišnjem financijskom okviru za razdoblje od 2021. do 2027. godine (CEF2) osobito promicati sinergiju među sektorima (promet, energetika i digitalna infrastruktura) i ulaganja u projekte od zajedničkog interesa kako bi se odgovorilo na nova tehnološka kretanja i prioritete te poticati daljnja ulaganja i iz drugih izvora, osobito privatnog sektora, kao dopuna InvestEU i drugim programima Unije.“ (Strategija, 2020)

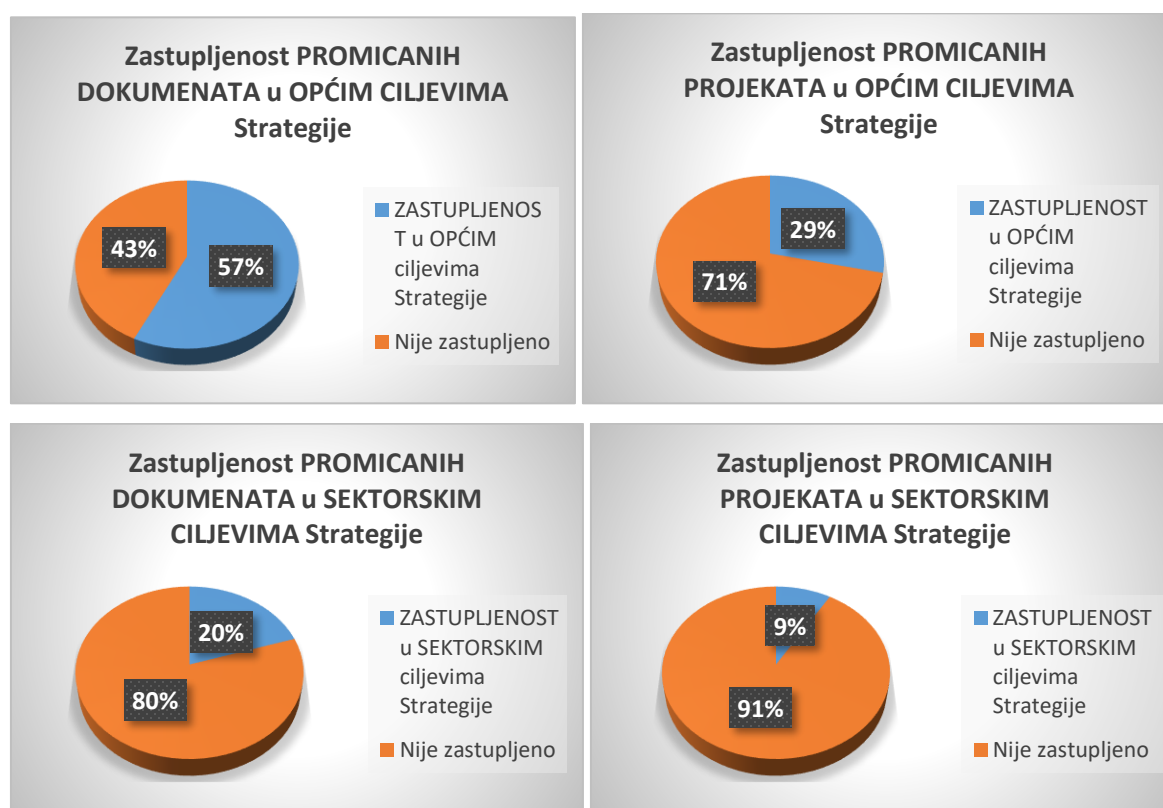
Detaljniji opis iz Zelene knjige (2019):

„Kao važne buduće aktivnosti i projekti iz energetskega sektora do 2030. ističu se:

- u Državnom planu prostornog razvoja treba definirati lokacije za nove energetske građevine državnog značaja uključujući linijsku i točkastu infrastrukturu (dalekovodi, plinovodi, naftovodi, skladišni kapaciteti, trafostanice, kompresorske stanice, mjesto za opskrbu UPP-om u Rijeci, terminal za UPP-fazni razvoj, mjesta za opskrbu UPP-om prema NOP-u i sl.), a u skladu s Uredbom o određivanju građevina, drugih zahvata u prostoru i površina državnog i područnog (regionalnog) značaja, Zakonom o uspostavi infrastrukture za alternativna goriva te Strategijom energetskega razvoja Republike Hrvatske,
- programi zaštite, uređenja i korištenja rijeka i zaobalja relevantni su za višenamjenske građevine i projekte koje koriste vodne resurse,
- u prostornim planovima regionalnog i lokalnog značaja potrebno je definirati lokacije za nove energetske građevine uključivo linijsku i točkastu infrastrukturu (dalekovodi, plinovodi, naftovodi, skladišni kapaciteti, trafostanice, kompresorske stanice i sl.),
- povezivanje baze podataka energetskega sektora s informatičkim sustavom prostornog uređenja (ISPU),
- klaster projekata RH i Bosne i Hercegovine koji uključuje izgradnju interkonekcijskog 400 kV dalekovoda između Like i Banje Luke te novi 400 kV dalekovod između Brinja i Konjskog,
- izrada smjernica za odabir lokacija i planiranje vjetroelektrana, solarnih elektrana i malih hidroelektrana,
- terminal za UPP na otoku Krku,
- mjesto za opskrbu UPP-om u Rijeci,
- projekt JANAF – Adria Projekt TAP (Trans Adriatic Pipeline),
- Jonsko-jadranski plinovod (IAP– Ionan Adriatic Pipeline),

- drugi projekti EU koji imaju status projekta od zajedničkog interesa (PCI).“

Usporedna analiza sadržaja Strategije i sadržaja u fazi deliberacije promicanih globalnih projekata i dokumenata ukazala je na zastupljenost promicane razine dokumenata od 57 % u općim strateškim ciljevima i 29 % razine projekata. Toj je zastupljenosti oprečan udio promicane razine dokumenata u sektorskim ciljevima Strategije. Tako je udio promicane razine dokumenata najmanje upola manji od zastupljenosti u općim strateškim ciljevima: udio mu iznosi 20 %. Udio je razine promicanih projekata gotovo triput manji od udjela u općim strateškim ciljevima, odnosno zastupljenost mu je 9 %. Sve je to prikazano na slici 25.

Slika 25: Zastupljenost razine promicanih dokumenata i projekata u općim strateškim ciljevima i sektorskim ciljevima Strategije

Izvor: Autoričino istraživanje

4.1.3.4. Dimenzija međunarodnih aktera

Analiza utjecaja međunarodnih aktera provela se na trima razinama. Prva je uključivala vrednovanje zastupljenosti promicanih međunarodnih aktera iz poglavlja *Upravljanja idejama energetike* u ciljevima Strategije. Druga je obuhvaćala mjerenje zastupljenosti dvama pristupima promicanih međunarodnih aktera također iz poglavlja *Upravljanja idejama energetike* u ciljevima Strategije. Treća je pak razina ispitala zastupljenost svih međunarodnih aktera koji su se manifestirali u ciljevima Strategije. Dodatno se na ovoj razini analiza prisutnosti aktera objedinila s analizom zastupljenosti prioriteta globalnog upravljanja energetikom u ciljevima Strategije.

Prvom je analizom promicanih međunarodnih aktera kroz prizmu UNDP-a, EBRD-a, IRENA-e, EIB-a, EU-a, UNFCCC-a, IEA-e i IPCC-a dokazana zastupljenost u ciljevima Strategije od 86 %. Promicani međunarodni akteri bili su zastupljeni u šest općih strateških ciljeva, što je udio od visokih 86 %. Od svih promicanih aktera jedino UNDP nije bio zastupljen ni u jednom općem strateškom cilju. S druge strane, primjerice, EBRD bio je zastupljen u samo jednom cilju, i to u općem strateškom cilju br. 7:

- opći strateški cilj br. 7 Strategije: „Predviđeni financijski instrumenti EU koji služe kao potpora državama članicama u postizanju zadanih energetske i klimatskih ciljeva su: Europski strukturni i investicijski fondovi (ESI fondovi), Europski fond za strateška ulaganja (EFSU), financiranje Europske investicijske banke (EIB) i financiranje Europske banke za obnovu i razvoj (EBRD).

Za novo razdoblje, od 2021. godine nadalje, očekuje se potpisivanje novog Sporazuma o partnerstvu između Republike Hrvatske i Europske komisije za korištenje ESI fondova. U okviru ESI fondova, većina ulaganja iz Europskog fonda za regionalni razvoj i Kohezijskog fonda u novom razdoblju 2021. – 2027. usmjerit će se na dva cilja: pametniju Europu putem inovacija, digitalizacije, gospodarske preobrazbe i potpore malim i srednjim poduzećima (MSP) i zeleniju Europu bez ugljika u kojoj se provodi Pariški sporazum i ulaže u energetske tranziciju, OIE i borbu protiv klimatskih promjena. Republika Hrvatska će ova sredstva raspodijeliti s obzirom na zadane strateške ciljeve i ključna područja intervencije koja će biti definirana u Nacionalnoj razvojnoj strategiji (NRS) za razdoblje do 2030. godine. Na raspolaganju je i instrument za povezivanje Europe (CEF), koji potiče ulaganja u prometnu, energetske i digitalnu infrastrukturu putem razvoja transeuropskih mreža (TEN), a promiče i prekograničnu suradnju u proizvodnji energije iz

obnovljivih izvora, što je ključno za funkcioniranje jedinstvenog tržišta i od strateške važnosti za ostvarenje energetske unije, jedinstvenog digitalnog tržišta i razvoja održivih načina prijevoza. Očekuje se da će Instrument za povezivanje Europe u novom višegodišnjem financijskom okviru za razdoblje od 2021. do 2027. godine (CEF2) osobito promicati sinergiju među sektorima (promet, energetika i digitalna infrastruktura) i ulaganja u projekte od zajedničkog interesa kako bi se odgovorilo na nova tehnološka kretanja i prioritete te poticati daljnja ulaganja i iz drugih izvora, osobito privatnog sektora, kao dopuna InvestEU i drugim programima Unije.“

Prva razina istraživanja pokazala je također da je udio promicanih međunarodnih aktera u specifičnim sektorskim ciljevima Strategije iznosio 83 % (slika 26).

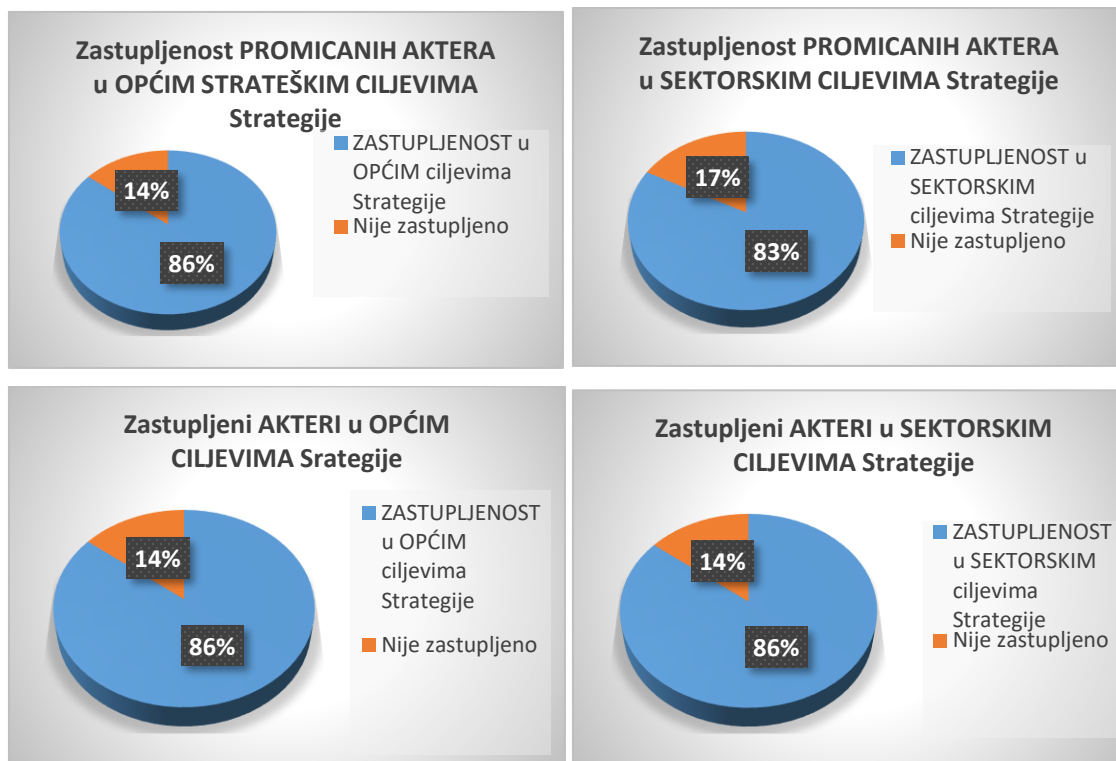
Neophodno je naglasiti zastupljenost EU-a kao globalnog aktera koji se spominje u čak šest od sedam općih strateških ciljeva. Zbog visoke razine zastupljenosti promicanog aktera EU-a u općim strateškim ciljevima pristupilo se drugoj razini analize koja je obuhvatila dodatne analitičke korake. U prvom se koraku utvrđivala prisutnost EU-a u sadržaju ciljeva Strategije, no isključivanjem obrade podataka detaljnijeg opisa ciljeva iz Zelene knjige (2019). U tom je koraku utvrđeno pozivanje na EU u trima općim ciljevima. Drugi je korak, a zbog dodatne relevantnosti istraživanja konkurirao prvomu pristupu analize na način da se iz obrade podataka u općim strateškim ciljevima Strategije isključio akter EU. Prema toj analizi udio zastupljenosti promicanih međunarodnih aktera u ciljevima Strategije bio je za trećinu manji od prvobitnoga te je iznosio 57 % u općim strateškim ciljevima.

U ciljevima Strategije, uz gore navedene, prepoznati su i dodatni međunarodni akteri: Energetska zajednica, Energetska unija, UN i dvije udruge ENTSO-E te NGVA Europe. Zbog njihove je zastupljenosti napravljena i treća razina analize, koja je zahvatila sve zastupljene međunarodne aktere u općim strateškim ciljevima. Valja naglasiti da dodatni međunarodni akteri, osim Energetske zajednice, nisu bili zastupljeni ni u jednom općem strateškom cilju. Energetska je zajednica bila zastupljena u općem strateškom cilju br. 1 referiranjem na detaljniji opis iz kojeg proizlazi opći strateški cilj br. 1 u Zelenoj knjizi (2019):

- opći strateški cilj br. 1 (Strategija, 2020): „Strateški ciljevi razvoja energetskog sektora Republike Hrvatske temelje se na osiguranju kvalitetne, sigurne i pristupačne opskrbe energijom uz postupno smanjenje emisija stakleničkih plinova u skladu s EU ciljevima.“

- Cilj proizašao iz detaljnijeg opisa u Zelenoj knjizi (2019): „Energetska zajednica uspostavljena je Ugovorom o energetske zajednici (engl. Energy Community Treaty) koji je potpisan 25. listopada 2005. godine u Ateni. Ugovorne strane: EK trenutno devet Ugovornih strana: Republika Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Republika Kosovo, Republika Makedonija, Republika Srbija, Gruzija, Moldavija i Ukrajina. Osnovni cilj Energetske zajednice predstavlja kreiranje stabilnog i jedinstvenog regulatornog okvira i tržišnog prostora koji osigurava sigurnu opskrbu energentima i privlači ulaganja u energetske sektor. Kao ugovorna strana Ugovora o energetske zajednici koji je potvrđen od strane Hrvatskoga sabora 2006. godine, Republika Hrvatska obvezala se na postupno preuzimanje dijelova pravne stečevine Zajednice u područjima električne energije, plina, zaštite okoliša, tržišnog natjecanja, obnovljivih izvora energije, energetske učinkovitosti, nafte i statistike. Aktivnosti ugovornih strana, uključujući i izradu energetske propisa u skladu s pravnom stečevinom EU, odvijaju se i nadziru kroz upravljačka i savjetodavna tijela Energetske zajednice (Ministarsko vijeće, Sekretarijat, Forume i sl.). U skladu s člankom 95. Ugovora o Energetske zajednici, države članice EU mogu dobiti status sudionika Ugovora, pa je trenutno 20 od 28 članica EU, uključujući i Hrvatsku u tom statusu.“

Analiza je pokazala da je zastupljenost međunarodnih aktera u općim strateškim ciljevima gotovo jednaka onoj utvrđenoj u prvom koraku analize: iznosila je 86 %. Dodatno se utvrdila i zastupljenost međunarodnih aktera u specifičnim sektorskim ciljevima Strategije, gdje je ishod svega tri posto veći (86 %) od udjela promicanih međunarodnih aktera u sektorskim ciljevima (83 %). Usporedba razine zastupljenosti promicanih međunarodnih aktera u općim strateškim i specifičnim sektorskim ciljevima Strategije i razine zastupljenih aktera međunarodnih aktera prikazuje se na slici 26.

Slika 26: Komparacija zastupljenosti razine promicanih međunarodnih aktera u općim strateškim ciljevima i sektorskim ciljevima Strategije i zastupljenosti razine aktera

Izvor: Autoričino istraživanje

Dodatno težište u završnim koracima analize postavilo se na zastupljenosti prioriteta globalnog upravljanja energetikom u ciljevima Strategije. Fokus je istraživanja bio na usporedbi esencijalnih ciljeva globalnih aktera kojima promiču prioritete globalnog upravljanja energetikom i njihovih zastupljenih prioriteta u Strategiji. Na slici 27 prikazuju se rezultati istraživanja.

	UNDP	UNDP RH	EBRD	EBRD RH	IRENA	IRENA	EU	EU RH	EIB	EIB RH	UN	UN RH	UNFCCC	UNFCCC C.RH	IEA	IEA RH	IPCC	IPCC RH	EZ	EZ RH	EN.UN	EN.UN RH	ENTSO-E	ENTSO-E RH	NGVA	NGVA RH	
Energetska sigurnost	X				X		X	X			X				X	X			X	X	X	X	X				
Ekonomski razvoj	X		X	X			X	X	X	X	X		X	X					X	X	X					X	X
Međunarodna sigurnost							X	X	X														X				
Regionalna sigurnost				X			X	X	X	X			X						X	X	X	X	X	X			
Zaštita okoliša	X			X	X		X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Dobro nacionalno upravljanje	X	X		X			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

Slika 27: Usporedba esencijalnih ciljeva globalnih aktera i prioriteta globalnog upravljanja energetikom u Strategiji prema kategorizaciji Van de Graafa i Colgana (2016)

Izvor: Autoričino istraživanje¹⁶

Analizom je također utvrđeno da u ciljevima Strategije nema zastupljenosti esencijalnih ciljeva globalnog aktera IRENA-e, što se može vezati uz praksu u konzultiranju sekundarnih izvora podataka u ciljevima Strategije. S druge strane, esencijalni ciljevi EU-a, Energetske zajednice, IPCC-a i udruge NGVA Europe u potpunosti su prisutni u njezinim ciljevima. Dodatna posebnost pridaje se EBRD-u, čiji su esencijalni ciljevi zastupljeni u ciljevima Strategije s proširenjem na regionalnu sigurnost, zaštitu okoliša i dobro nacionalno upravljanje. Obrazloženje takva rezultata veže se uz njihovu svrhu postojanja u smjeru zaštite kapitala, ali i ozbiljnosti u zadanim ciljevima Strategije. Nadalje, esencijalni ciljevi EIB-a gotovo su u potpunosti zastupljeni u ciljevima Strategije osim međunarodne sigurnosti. Ista dinamika poput EBRD-a utvrđena je i u slučaju UNFCCC-a, samo s dodatnom zastupljenošću u kategoriji regionalne sigurnosti koja nije esencijalni cilj UNFCCC-a. Obrazloženje se za potonje može pronaći u pristupu globalnih organizacija prema regijama, pa je važnost u ciljevima Strategije tim veća. Esencijalni su ciljevi UN-a i UNDP-a u ciljevima Strategije zastupljeni jedino u kategoriji dobrog nacionalnog upravljanja. Esencijalni pak ciljevi IEA nisu zastupljeni u samo jednoj kategoriji, i to ekonomskog razvoja, posve opravdano zato što su ciljevi Strategije u kojima je zastupljen akter IEA usmjereni

¹⁶ Esencijalni ciljevi prema Van de Graafu i Colganu (2016) za UNFCCC uključuju jedan prioritet globalnog upravljanja energetikom. Analizom su utvrđene još dvije dodatne kategorije promjenom opisanih ciljeva UNFCCC-a (UNFCCC, 2021).

na obvezne zalihe energije. I na kraju, no ne manje značajno, prioriteti Energetske unije zastupljeni su u ciljevima Strategije, i to u kategorijama energetske sigurnosti, regionalne sigurnosti i dobrog nacionalnog upravljanja.

Zaključno se može utvrditi kako između globalnog upravljanje energetikom i sadržaja nacionalnoga energetskeg dokumenta postoji jasna povezanost na trima razinama: sadržajnoj, projektnoj i prisutnosti aktera. Na sadržajnoj razini promicani globalni opći ciljevi i načela prisutna su u velikoj mjeri u objema kategorijama ciljeva Strategije, dok su promicani dokumenti u znatnoj mjeri zastupljeni u općim strateškim ciljevima. Projekti i tehnologija ipak su zastupljeni u manjoj mjeri u objema kategorijama ciljeva, što govori u prilog njihovu kruženja kao ideja. Isto tako, manja zastupljenost može biti dodatna potvrda nedovoljnog uzimanja u obzir direktnih i indirektnih investicija u tranziciju koje determiniraju provedbu Strategije. Utvrđena prisutnost aktera u velikoj mjeri u objema kategorijama ciljeva i prisutnost prioriteta globalnog upravljanja energetikom idu u prilog tezi utjecaja globalnih aktera na energetske pozicioniranje Hrvatske, i to uvelike utjecaja ili transfera javne politike vezane za EU.

5. ZAKLJUČAK

Značaj energije kroz povijest pokazao se motivom za razvoj znanosti energetike. Energetika kao temeljna znanost o izučavanju energije i svega onoga što dolazi u vezi s tim (Požar, 1976a: 319) djelovala je kao motor razvoja novih disciplina poput geopolitike, ali i kao poticaj za empirijska istraživanja interdisciplinarnim pristupom. Ovom disertacijom dominira spajanje teorijskih okvira i metoda različitih znanstvenih disciplina, što se izravno veže uz međuovisnost kao temeljno obilježje suvremene energetske politike (Yergin, 2006). Usmjeravanjem na analizu aktera i praćenje njihovih ideja, alata i aktivnosti u procesu upravljanja hrvatskom energetsom politikom rad je pokazao kako je odgovore na širok spektar današnjih geopolitičkih izazova moguće tražiti uz pomoć znanja i uvida iz disciplina javnog upravljanja i javnih politika. Odgovor na obilježja procesa i ishoda utjecaja globalnih aktera na stvaranje hrvatske energetske politike, tako, u radu se tražio strukturiranim povezivanjem uvida i metoda disciplina energetike, geopolitike te javnog upravljanja i javnih politika.

Dinamiku interakcije globalnih energetske aktera, kako je pokazao Van de Graaf (2013), u 90-im godinama prošlog stoljeća obilježio je trend osnivanja energetske organizacija na globalnoj razini te postavljanje nedržavnih aktera kao važnih nositelja sadržaja energetske politike. Istodobno, u procesima stvaranja javnih politika diljem svijeta sve izraženiji je postao koncept javnog upravljanja (*governance*), koji je u djelovanje na dizajnu i provedbi energetske i drugih politika uključio i aktivnosti lokalnih i međunarodnih nevladinih organizacija te aktivističkih skupina, tj. nevladinih aktera, uz učestalo donošenje odluka na globalnim konferencijama (Van de Graaf i Colgan, 2016). Akademska i praktična usmjerenost na proces globalnog upravljanja energetikom ocrtala je tako novu milenijsku paradigmu energetske pozicioniranja na globalnoj razini i u Hrvatskoj. Trend djelovanja u dizajnu i provedbi energetske politike s obuhvatom aktivnosti lokalnih i međunarodnih nevladinih organizacija i aktivističkih grupa, stoga, stavljen je u fokus ovog doktorskog rada.

Zaokret prema trendu globalnog upravljanja energetikom stvorio je suvremen kontekst stvaranja energetske politike. U odnosu na Hrvatsku u doktoratu je tako pokazano da se i kontekst nacionalne energetske politike mijenja pod utjecajem događaja, procesa i aktera, pri čemu suvremena hrvatska geopolitika uključuje i geopolitiku, i geoekonomiju, i geoaktere, a sve u skladu

s globalnim promjenama 21. stoljeća. Važna promjena i trend u Hrvatskoj na koji je ukazao doktorat odnosi se na, u literaturi prepoznato, stvaranje energetske politike u interakciji vlada, kompanija i aktera civilnog društva na lokalnoj, regionalnoj i globalnoj razini (Van de Graaf i dr., 2016; Heine i Holstenkamp, 2018). Usto, kako se pristup energiji pod okriljem energetske sigurnosti u novom tisućljeću artikulirao kao glavna stavka na međunarodnoj političkoj agendi (Goldthau i Witte, 2009), tako se direktnom vezom prelio na hrvatsku nacionalnu političku agendu. Prepoznajući taj trend, doktorat se usmjerio na analizu dinamike te ishoda utjecaja globalnih aktera na sadržaj energetske politike u Hrvatskoj. Pritom je fokus analize bio proces kojim se oblikovala hrvatska energetska politika, uz razmatranje utjecaja aktera i koraka koji su prethodili usvajanju politike.

Za konceptualizaciju i istraživanje utjecaja globalnih aktera na energetske pozicioniranje Hrvatske u 21. stoljeću koristio se teorijski okvir Pollitta i Bouckaerta (2011), koji omogućava višedimenzionalno proučavanje procesa globalno potaknutih upravljačkih reformi u nacionalnim javnim politikama. Njihova je konceptualna mapa služila za istraživanje utjecaja različitih činitelja na ishod hrvatske energetske politike, kao i utjecaja nacionalnih i međunarodnih aktera na njezino kreiranje. Nadalje, istraživanje se temeljilo na postavci Saint Martina (2009), ali u širem smislu i na tvrdnjama Pollitta i Bouckaerta (2011) kako u oblikovanju energetske politike ideje energetike cirkuliraju ne samo u nacionalnom okruženju nego i oko međunarodnih mreža. Međunarodne su organizacije i mreže u suvremenim procesima javnog upravljanja često važan dio oblikovanja ili reforme energetske i drugih javnih politika. Štoviše, ključne odluke nacionalnih izvršnih vlasti o energetske politici u velikoj se mjeri odvijaju pod utjecajem širih mreža i organizacija poput Svjetske banke, OECD-a i dr. Istodobno vlade oponašaju druge vlade, dok ministri i državni službenici razmjenjuju ideje na sastancima u međunarodnim organizacijama ili Europskom vijeću ministara. Vlade se također koriste alatima savjetodavnih usluga konzultanata, obično multinacionalnih konzultantskih kuća (Saint Martin, 2009; Pollitt i Bouckaert, 2011). Upravo je ta dinamika interakcije i utjecaja globalnih aktera na energetske pozicioniranje Hrvatske u 21. stoljeću bila u fokusu ovoga doktorskog rada.

Analiza procesa i tematska analiza, korištene u ovoj disertaciji, pokazale su kako su čimbenici globalnog upravljanja energetikom, uključujući globalizaciju, klimatske promjene, globalne energetske aktere i njihove prioritete globalnog upravljanja energetikom (Pollitt i

Bouckaert, 2011), nadahnuli hrvatske nacionalne aktere u oblikovanju hrvatske energetske politike. Procesi, akteri i infrastruktura doveli su do prividnih brisanja granica procesom globalizacije (Perkov, 2019), što se odrazilo i na Hrvatsku. Tako je globalizacija, koja je omogućila razvoj globalnih tržišta energije te rast aktera poput kompanija koje trguju energijom (Dekanić i dr., 2003), zapravo onemogućila potpunu kontrolu nacionalne vlasti nad sadržajem energetske politike. Zbog razvoja natjecateljskog okruženja i izazova potaknutih klimatskim promjenama i Vlada Republike Hrvatske bila je primorana mijenjati svoju energetske politiku u 21. stoljeću.

Procesna analiza provedena u radu potvrdila je radnu hipotezu prema kojoj globalne ideje energetike imaju važan utjecaj na energetske pozicioniranje Hrvatske i taj utjecaj ostvaruju interakcijom državnih i nedržavnih aktera u fazama procesa stvaranja nacionalne energetske politike što se, posljedično, odražava u strateškom dokumentu države. Fokusrajući se na ključne aktere i njihove aktivnosti u procesu stvaranja energetske politike, analiza je omogućila daljnji razvoj postavke iz hipoteze te identificirala ključne platforme priljeva globalnih ideja energetike u hrvatski energetske javni i politički prostor, kao i ključne nacionalne aktere koji su sudjelovali u njihovu priljevu. Dodatno su otkriveni njihovi alati u promicanju globalnih ideja energetike i prioriteta globalnih aktera, koji su pomogli u objašnjenju njihova načina djelovanja u nacionalnoj deliberaciji o sadržaju energetske politike pri promicanju prioriteta globalnog upravljanja energetikom i borbe za moć. Kod formuliranja i odlučivanja također su prepoznati alati djelovanja užeg broja aktera, pri čemu se disertacijom utvrdilo što se promicalo, ali i što se prihvaćalo. Nakon utvrđivanja procesa utjecaja tematskom je analizom sadržaja Strategije energetske razvoja Hrvatske do 2030. s pogledom na 2050. godinu detektiran uspjeh prijenosa prioriteta globalnih aktera u sadržaj ciljeva strateškog dokumenta ključnoga za energetske pozicioniranje. Identifikacijom globalnih i nacionalnih aktera, njihovih aktivnosti i interakcije u različitim fazama stvaranja energetske politike doktorski je rad ponudio objašnjenje obrazaca i procesa utjecaja globalnih aktera na energetske pozicioniranje Hrvatske te mehanizam kojim se taj utjecaj u Hrvatskoj odvio.

Utvrđeni mehanizam geopolitičkog utjecaja globalnih aktera na energetske pozicioniranje Hrvatske u 21. stoljeću djeluje tako da ideje globalnih aktera koje se vežu uz prioritete energetske sigurnosti, ekonomskog razvoja, zaštitu okoliša, dobro upravljanje i nacionalnu sigurnost kruže, tj. ulaze u hrvatski politički prostor u fazi inicijative u nacionalnoj deliberaciji o sadržaju energetske

politike. Dokazano je da je i u Hrvatskoj dinamika agenda procesa vrlo složena jer u tom procesu samo neki akteri mogu uspjeti, pa se pokazalo da je postavljanje dnevnog reda ili inicijativa kao prva faza ciklusa kompetitivni politički proces (Grdešić, 1996; Birkland, 2007). U prvoj kompetitivnoj fazi u Hrvatskoj identificirano je pet ključnih platformi ulaska ideja globalnih aktera kroz događaje: 1. organiziranja konferencija; 2. odlazaka na konferencije; 3. prijava na europske projekte; 4. učlanjivanje u međunarodne organizacije i 5. primanje stranih investitora i veleposlanika na sastanke.

Konferencije u Hrvatskoj organizirali su nacionalni politički akteri, interesne skupine i nevladine organizacije. Na njima su sudjelovali strani predstavnici međunarodnih i regionalnih organizacija, interesnih skupina i udruga te državnih aktera. Upravo je sudjelovanje stranih predstavnika na konferencijama u Hrvatskoj bio jedan od mehanizma djelovanja navedenih aktera (Lorenz i dr., 2008; Cherp i dr., 2011: 84; Sovacool i Florini, 2012: 239; Wilson, 2015: 88; Van de Graaf i Zelli, 2016: 59; Smith i dr., 2017). Nadalje, u inicijacijama odlazaka na konferencije izvan matične države dominirali su nositelji izvršnih ovlasti i stručnjaci stalno zaposleni u tijelima javne vlasti. Inicijativa za prijave na europske projekte dolazila je od strane nacionalnih aktera, i to ministarstva zaduženog za energiju, *policy* poduzetnika, nositelja izvršne ovlasti, stručnjaka stalno zaposlenih u tijelima javne vlasti i udruga. Navedeni su akteri uz pomoć facilitatora akumulirali globalne ideje energetike i razmjenjivali svoja iskustva na radnim sastancima. Odluke o članstvima u međunarodnim organizacijama pokretali su nositelji izvršne ovlasti, a priključenjem su najaktivnijima postajali stručnjaci stalno zaposleni u javnim tijelima. Potonji su aktivnošću u međunarodnim organizacijama postali dominantnim akterima u razmjeni iskustava i preuzimanju ideja globalnih aktera. Platforma priljeva globalnih ideja energetike kroz primanje stranih investitora i veleposlanika odvijala se uz inicijativu nositelja izvršne vlasti i to ministra i njegova pomoćnika. Zadnja ključna ulazna točka ideja globalnih aktera u hrvatsku energetska arenu bili su događaji poput odlazaka na sastanke radnih skupina EU-a, kao obveza koja proizlazi iz članstva Hrvatske, a u priljevu globalnih ideja energetike dominirali su dužnosnici iz sektora energetike zajedno s nositeljima izvršne vlasti.

Prikazani elementi faze inicijative u nacionalnoj deliberaciji o sadržaju energetske politike i proces ulaska globalnih ideja u hrvatski politički prostor odgovaraju teorijskom okviru Pollitta i Bouckaerta (2011), koji, analizirajući međunarodno uokvirene reforme različitih javnih politika,

ističu ulogu prijenosnika ideja i to: interesnih skupina, nevladinih organizacija i aktera unutar političkog sustava i tijela javne vlasti. Istraživanje je pokazalo da je u Hrvatskoj na djelu bila dinamika upravo tih aktera.

Istraživanjem je također utvrđeno da su na ulaznim platformama u Hrvatskoj promicane globalne ideje energetike koje su u najvećoj mjeri dolazile od pet međunarodnih aktera: 1. predstavnika međunarodnih organizacija poput UNDP-a i IRENA-e; 2. predstavnika regionalnih organizacija poput EU-a i CEI-ES inicijative; 3. predstavnika interesnih skupina poput energetske tvrtke Siemens i Shell te lobističkih poput PWC Italija, zatim privatnih poslovnih škola i instituta; 4. nevladinih organizacija (udruga) poput Greenpeacea, Europske udruge gradova *Energy Cities*, te 5. državnih aktera poput državnih agencija i veleposlanika. Valja istaknuti da je promicanje ideja, koje se istraživanjem pokazalo kao značajna aktivnost procesa stvaranja hrvatske energetske politike, jedan od važnijih mehanizama djelovanja navedenih aktera u ostvarenju ciljeva (Lorenz i dr., 2008; Cherp i dr., 2011: 84; Sovacool i Florini, 2012: 239; Wilson, 2015: 88; Van de Graaf i Zelli, 2016: 59; Smith i dr., 2017). Istraživanje je pokazalo da su promicane ideje globalnih aktera kroz fazu inicijative i deliberacije ušle u prostor hrvatske energetske politike i postale integralnim dijelom njezine formulacije.

Procesna je analiza dodatno pokazala kako su se procesi ulaska globalnih ideja energetike u arenu hrvatske energetske politike odvijali istovremeno s djelovanjem triju grupa ključnih aktera: nevladinim organizacijama, interesnima skupinama te akterima unutar političkog sustava i tijela javne vlasti. Intervjuima s ključnim akterima procesa stvaranja energetske politike i analizom dokumenata, tako, utvrđeno je da su ključni nacionalni akteri u dinamici nacionalne deliberacije o sadržaju energetske politike promicali globalne ideje energetike lepezom alata i aktivnosti promicanja, tj. lobiranja i/ili zagovaranja.

Udruge su, tako, primjenom „zelenih“ koalicija, podrškom regionalnih i međunarodnih organizacija, pisama lokalnoj i državnoj vlasti, kampanjama i sl. zagovarale prioritete globalnih aktera vezane uz održiv razvoj i dobro upravljanje. S druge strane, potvrđeno je da su njihovi „opponenti“ – interesne skupine – lobističkim alatima promovirali globalne prioritete vezane uz ekonomski razvoj. Energetske su tvrtke pritom promicale ideje kontaktima s predstavnicima političkih institucija, kroz suradnju s izvršnom vlašću te osnivanjem interesnih organizacija. Uz spomenuto, u uporabi su bili i alati izjava predsjednika uprave ili direktora, akvizicija ili kupovanja

tvrtke iste djelatnosti, dok su aktivnosti promicanja društvene odgovornosti uključivale alate sponzorstava, financiranja razvojnih aktivnosti lokalne zajednice te donacija vladinim organizacijama, što se veže uz obrasce djelovanja aktera na globalnoj energetskej sceni.

Analiza aktivnosti lobista u Hrvatskoj ukazala je na primjenu alata sličnih onima kojima su se koristile energetske tvrtke, pri čemu su lobisti pozornost pridali alatima umrežavanja poduzetnika, sudjelovanja u upravnim i izvršnim odborima, partnerstvu s vladinim organizacijama i izradi studija. Takav ih izbor alata pri promicanju nije izdvojio iz načina djelovanja međunarodnih *think tankova* (Bruckner, 2019). Analizom je također utvrđeno da u Hrvatskoj ne postoji adekvatan zakonodavni ili institucionalni okvir za djelatnosti lobiranja (npr. djelatnost lobiranja ne postoji u Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti), no postoji Hrvatsko društvo lobista u koju je učlanjeno tek nekoliko tvrtki. Ipak, istraživanje je pokazalo da su u deliberaciji o sadržaju energetske politike Hrvatske kao svojevrsni „lobisti“ djelovale tvrtke i udruženja koje pružaju usluge u klasifikaciji konzultantskih usluga.

S druge strane, analiza je prikupljenih izvora pokazala, akteri unutar političkih institucija i tijela javne vlasti u Hrvatskoj promicali su prioritete globalnih aktera vezane uz energetske, međunarodnu i regionalnu sigurnost te ekonomski razvoj, održivi razvoj i dobro upravljanje. U njihovu su djelovanju detektirana dva tipa alata: osiguranje informativne analitičke podloge te alati promocije i usmjeravanja. Za komunikaciju, usmjeravanje i promociju koristili su alate poput suradnje s odjelom odnosa s javnošću Kabineta ministra (press kabinet), sudjelovanja na konferencijama, izjave za medije te nezaobilazne mrežne platforme i multimedijisku tehnologiju. Alat suradnje s odjelom odnosa s javnošću Kabineta ministra (press kabinet) služio je za plasiranje informacija u javnost i njihovu promociju gotovo uvijek prema ministrovj odluci. Isto tako, analiza je utvrdila da je nositelj izvršne vlasti, predsjednik Vlade Republike Hrvatske, također sudjelovanjem na konferencijama i davanjem izjava kanalizirao informacije o budućem smjeru provođenja energetske politike vlade prema javnosti. Primjenom tih dvaju alata nositelj izvršne vlasti pokazao je kako može djelovati na promjenu opće političke orijentacije i prioriteta, kao i na posve konkretan izbor novih problema (Grdešić, 1995, Grdešić, 2006) te tako odlučivati o tom koji *policy problem* ima najveći odjek kod postavljanja na dnevni red.

Analizom alata osiguranja informativne analitičke podloge otkrilo se i djelovanje aktera u sjeni: uporaba znanja stručnjaka zaposlenih u tijelima javne vlasti i EIHP-u. Analizama uporabe

alata promocije i usmjeravanja također je potvrđena internalizacija globalnih ideja energetike u nacionalni sustav hrvatske energetske politike. Dodatno se analizom uporabe alata promocije i usmjeravanja objasnilo generiranje moćnije pozicije u deliberaciji o sadržaju energetske politike pri afirmiranju globalnih prioriteta energetike te je potvrđeno da je njihovom uporabom omogućeno fluidno transferiranje zagovaranih prioriteta globalnih aktera u institucionalnu praksu. Također, u fazi nacionalne deliberacije kao akteri istaknuli su se i predstavnici lokalne vlasti, koji su djelovali alatima promocije i usmjeravanja zagovaranjem ili pak bojkotiranjem strateških projekata vezanih uz ekonomski razvoj.

Prikazan širok izbor alata za provođenje aktivnosti promicanja ideja, nacionalnim je akterima energetske politike omogućio postizanje uspješnosti u promicanju onih prioriteta globalnog upravljanja energetikom koje su lobirali ili zagovarali. Analiza je, k tomu, pokazala kako je proces stvaranja energetske politike u Hrvatskoj u kontinuiranoj interakciji s globalnom razinom, što se ogleda u diferencijaciji izbora lepeze alata aktera za njihovo djelovanje. Kako je za odjek u deliberaciji o sadržaju javne politike potreban mehanizam za mobilizaciju pažnje (Grdešić, 1995), istraživanje je pokazalo da su svim nacionalnim akterima zajednički alati internetskih stranica i multimedijske tehnologije koji su danas nenadmašni, ali i posve uobičajeni alati u promicanju i zagovaranju interesa, kako na nacionalnoj tako na međunarodnoj razini. Isto tako, dokazano je da je u Hrvatskoj, jednako kao i na međunarodnoj sceni, aktivan fenomen profileracije aktera i kompleksnosti multiakterskih konstelacija te jačanje zagovarateljske i inovativne uloge interesnih skupina, nevladinih organizacija i državnih aktera u kreiranju energetske politike (Heine i Holstenkamp, 2018).

Drugom fazom procesa, fazom formulacije ili alternative, započinje dizajn odnosno oblikovanje javne politike (Grdešić, 1996). Navedena faza predmnijeva da su akteri prepoznali i definirali problem te ga postavili na institucionalnu agendu (Sydney, 2007). Također, ova faza implicira smanjenje broja aktera i ključno djelovanje formalnih i neformalnih stručnjaka za pojedine resore, uključujući zaposlenike javnih vlasti (npr. državni službenici), stručnjake specijalizirane za određeni sektor ili stručnjake sa sveučilišta, iz istraživačkih instituta, organizacija civilnog društva i međunarodnih organizacija (Sydney, 2007; Petak i Petek, 2014b). Analiza procesa u fazi formulacije, tako, u Hrvatskoj identificirala je uži broj državnih i nedržavnih aktera. Tijek te faze koordiniralo je ministarstvo nadležno za energetske politiku, dok je povjerenstvo

zaduženo za izradu strateškog dokumenta usko surađivalo sa specijaliziranom znanstvenom ustanovom (EIHP). Utvrđeno je da su formalni akteri poput ministra, povjerenstva i EIHP konzultiranjem sekundarnih izvora, pretežno međunarodnih strateških dokumenata, promicali prioritete globalnog upravljanja energetikom.

Dodatno se analizom procesa otkrilo da je povjerenstvo zaduženo za izradu strateškog dokumenta mandat predalo EIHP-u za cijeli niz dodatnih aktivnosti izrade Nacrta prijedloga Strategije pri prvoj javnoj raspravi o analitičkoj podlozi. Usto, utvrdilo se da je Ministarstvo prostor sudjelovanja ostalim državnim i nedržavnim subjektima otvorilo isključivo u ograničenom vremenskom okviru (trajanje javne rasprave), dok su završne procese prihvaćenosti komentara diktirali izrađivači Strategije i Ministarstva. Valja istaknuti da je i u Hrvatskoj alat javne rasprave postao trendom standarda i prakse, baš kao i u drugim demokratskim državama (Vidačak i Đurman, 2017: 75). Analizom je dokazano da su nedržavni akteri alatima javne rasprave promicali prioritete globalnog upravljanja energetikom, ali su rezultati prihvaćenosti komentara bili u najvećem dijelu vezani za nomotehnička pravila, a manjim dijelom za kategorije globalnih ideja energetike poput globalnih trendova u energetici i prioriteta globalnog upravljanja vezane za ekonomski razvoj i zaštitu okoliša. U analizi Nacrta Zelene knjige, Bijele knjige i prijedloga Strategije identificirano je ukupno 613 komentara, od kojih je prihvaćeno svega njih 105, odnosno 17,13 %. Tip zastupljenosti prihvaćenih komentara u kategoriji nomotehničkih pravila iznosio je 85,71 %, a u kategoriji prihvaćenih globalnih ideja energetike tek 14,29 %. Prihvaćene su komentare u kategoriji nomotehničkih pravila gotovo beziznimno uputili znanstvenici u raspravi o Nacrtima Bijele knjige i prijedloga Strategije, ali i tijela izvršne vlasti te državnih institucija. Takav rezultat potvrđuje ograničen utjecaj aktera i zainteresirane javnosti na kreiranje energetske politike.

Analiza je također pokazala da su u javnoj raspravi o Nacrtu prijedloga Strategije najaktivnije bile udruge s 25,88 % predanih komentara, zatim potrošači s 27,19 %, udruženja s 16,23 %, znanstvenici s 13,16 % te energetske privatne tvrtke s 7,9 %. Aktivnost tijela izvršne vlasti iznosila je 7,45 %, a državnih institucija 1,75 %. Kako je cilj interesnih skupina i nevladinih organizacija usmjeren uglavnom na sprečavanje ostvarenja nekih prijedloga te prilagođavanje nekoj interesnoj strukturi (Grdešić, 1995), analiza aktivnosti pri javnoj raspravi Nacrta prijedloga Strategije dokazala je da su za izražavanje mišljenja donositeljima odluka nevladine organizacije i potrošači

rabili ovaj kanal pritiska u većoj mjeri, dok su pak interesne skupine s 7,9 % aktivnosti ipak podržavale dosadašnji odnos izvršne vlasti.

U procesu formulacije, dakle, dominantnu ulogu uz državne aktere igrali su stručnjaci. Pritom su se ideje globalnih aktera u javnom prostoru formalizirale kroz analitičke podloge te ciljeve i mjere budućega strateškog dokumenta. Osim toga, javna se rasprava kao legitimacijski proces pokazala da to i nije jer se primjedbe odnosno komentari nisu prihvaćali, osim u dijelu nomotehničkih pravila. Vrijednu ulogu u fazama deliberacije i formulacije imali su tzv. *policy* poduzetnici koji u teoriji o javnim politikama zauzimaju istaknuto mjesto u razumijevanju i razvoju javnih politika zbog postizanja sadržajnih promjena u energetske politici. Istraživanje je tako pokazalo da su *policy* poduzetnici kao akteri iz sjene preuzeli inicijativu artikuliranja sadržaja energetske politike i postali nositeljima globalnih ideja energetike u Hrvatskoj.

Proces odlučivanja, kao treća faza procesa stvaranja energetske politike, ima svoje specifične subjekte, institucije, vrijeme odvijanja i oblike aktivnosti (Grdešić, 1995). Analiza procesa, tako, identificirala je specifične subjekte procesa donošenja odluke. Nakon izrade Prijedloga strategije, koju je načinio MZOE (listopad 2019), u fazi odlučivanja sudjelovali su nadležni ministar i državni tajnik, zastupnici u Hrvatskom saboru, predsjednik Hrvatskog sabora, Vlada RH, saborski odbori za gospodarstvo te zaštitu okoliša i prirode te Hrvatski sabor. Dinamika je odvijanja procesa odlučivanja bila efikasna, pa su od predaje strateškog dokumenta (Prijedloga strategije) u Hrvatski Sabor do njegova usvajanja prošla četiri mjeseca. U tom su procesu dominirale aktivnosti tipične za djelovanje formalnih aktera nakon predaje akta u proceduru Saboru: Sabor traži mišljenje odbora, nakon dobivanja pozitivnih mišljenja predsjednik Sabora otvara raspravu, Vladinu poziciju u raspravi brani ministar iz područja energetike ili njegov državni tajnik te se potom odvija glasanje zastupnika i usvajanje strateškog dokumenta. Dakle, ključno je što je faza odlučivanja djelovala kao legitimacijski korak bez prostora za velike sadržajne promjene energetske politike, što je prema Grdešiću (1995) u skladu sa širim i užim smislom faze odlučivanja: legitimno političko djelovanje kao širi smisao te formalna selekcija kao uža (Grdešić, 1995).

Tematskom analizom ishoda energetske politike, usvojene Strategije energetskog razvoja Hrvatske do 2030. s pogledom na 2050. godinu (čiji su sastavni dio analitičke podloge), dokazana je prisutnost utjecaja globalnih aktera na energetske pozicioniranje. Ciljevi javnih politika pokazuju sadržajni imperativni „izlaz“ strateškog dokumenta (Howlett, 2009; Dunn, 2018), pa su

se u tematskoj analizi razmatrale dvije kategorije ciljeva: 1. opći strateški ciljevi i načela te 2. specifični sektorski ciljevi, pri čemu su uspoređivane s idejama globalnih aktera koje su u fazi deliberacije ušle u prostor hrvatske energetske politike. Analiza prve kategorije ciljeva dokazala je da su promicane globalne ideje energetike u dimenziji općih ciljeva i načela zastupljene gotovo 70 % u općim strateškim ciljevima dok u dimenziji specifičnih sektorskih ciljeva gotovo 86 %.

Tematskom analizom strateškog dokumenta utvrđeno je i izravno spominjanje međunarodnih aktera poput UNDP-a, EBRD-a, IRENA-e, EIB-a, EU-a, UNFCCC-a, IEA-e i IPCC-a u ciljevima Strategije (86 %). Među njima se osobito istaknuo EU, zastupljen u šest od sedam općih strateških ciljeva, što nije neobičan rezultat jer je EU strateški partner Hrvatske. U ciljevima Strategije utvrđena je prisutnost i drugih međunarodnih aktera kao što su Energetska zajednica, Energetska unija, UN, ENTSO-E te NGVA Europe. Dodatno je dokazano da je zastupljenost međunarodnih aktera u općim i strateškim ciljevima Strategije viša od 80 %. Usto, tematska je analiza dokazala zastupljenost prioriteta globalnog upravljanja energetikom u objema kategorijama ciljeva Strategije: energetske, međunarodne i regionalne sigurnosti, ekonomskog razvoja, zaštite okoliša i dobroga nacionalnog upravljanja.

Tematska je analiza, zaključno, dokazala jasnu povezanost ideja globalnih aktera koje su u procesu deliberacije ušle u hrvatsku energetska arenu te ideja dominantnih u sadržaju usvojene Strategije. Ta se povezanost očitovala na trima razinama: sadržajnoj razini, projektnoj razini i razini prisutnosti aktera. Na sadržajnoj su razini opći ciljevi i globalna načela bili prisutni u velikoj mjeri u objema kategorijama ciljeva, dok su globalni dokumenti u znatnoj mjeri bili zastupljeni u općim strateškim ciljevima. Projekti i tehnologija koje promiču globalni akteri, s druge strane, u sadržaju Strategije bili su zastupljeni u manjoj mjeri, što se pak može objasniti relativno niskom razinom operacionalizacije ciljeva same Strategije. Dodatna dokazana prisutnost aktera u velikoj mjeri u objema kategorijama ciljeva kao i prisutnost prioriteta globalnog upravljanja energetikom govori u prilog tezi o utjecaju globalnih aktera na energetska pozicioniranje Hrvatske, i to uvelike utjecaja ili transfera javne politike vezane za EU. Svakako valja istaknuti da je analiza potvrdila da se povezanost prisutnosti aktera reflektirala većim dijelom u strateškom dokumentu zbog članstva Hrvatske u međunarodnim organizacijama i time preuzimanjem obveza koje iz članstva proizlaze.

Primjena metoda analize procesa i tematske analize u istraživanju utjecaja globalnih aktera na energetska pozicioniranje Hrvatske u 21. stoljeću u ovom radu omogućila je izgradnju

mehanizma procesa utjecaja koji objašnjava način na koji se ostvario utjecaj globalnih aktera na energetska pozicioniranje Hrvatske u 21. stoljeću. Analiza je procesa također objasnila da je dinamika utjecaja ostvarena djelovanjem ključnih aktera, i to nevladinih organizacija, interesnih skupina te aktera unutar političkog sustava i tijela javne vlasti u svim fazama stvaranja energetske politike. Glavno istraživačko pitanje koje je glasilo: kako izgledaju proces utjecaja i ishod utjecaja globalnih aktera na energetska pozicioniranje Hrvatske u 21. stoljeću?, odgovoreno je identifikacijom dvaju glavnih mehanizama utjecaja: 1. priljev globalnih ideja energetike kroz politički sustav u fazi nacionalne deliberacije i 2. prijenos globalnih ideja energetike javna uprava internalizira u nacionalni sustav energetske politike u fazama nacionalne deliberacije i formulacije.

Povezivanjem analize aktera i praćenja faza procesa stvaranja javnih politika s uvidima iz područja energetike i geopolitike rad je pokazao kako je za razumijevanje geopolitičkog utjecaja globalnih aktera na energetska pozicioniranje Hrvatske u 21. stoljeću važno spajanje disciplina energetike, geopolitike, javnih politika i javnog upravljanja. Tek se interdisciplinarnim pristupom može utvrditi način na koji geopolitički važni akteri, s posebnim naglaskom na međunarodne organizacije, ostvaruju utjecaj u prostoru nacionalnih javnih politika kao što je energetska politika. Korištenjem metode analize procesa u radu je izgrađena procesna teorija koja može pridonijeti objašnjenju mehanizama kojima globalne ideje energetike ulaze u nacionalne arene energetske politike u državama koje, poput Hrvatske, nacionalne politike snažno vežu za djelovanje unutar međunarodnih organizacija kojih su članice.

LITERATURA

1. Aalto, P., Dusseault, D., Kivinen, M., Kennedy, M. D. (2012). How are Russian energy policies formulated? Linking actors and structures of energy policy. *Russia's energy policies: National, interregional and global levels*, 20-44. Pristupljeno 19. prosinca 2019. na https://www.researchgate.net/profile/David_Dusseault/publication/263226867_Russia's_energy_relations_in_Europe_and_the_Far_East_Towards_a_social_structurationist_approach_to_energy_policy_formation/links/569cebdb08ae8f8ddc70bbca.pdf
2. Abbasi, T., Premalatha, M., Abbasi, S. (2011). *The return to renewables: Will it help in global warming control?* *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 15, 891–894. Pristupljeno 3. siječnja 2020. na <http://dx.doi.org/10.1016/j.rser.2010.09.048>
3. Accenture, (2017). *New Energy Consumer: new paths to operating agility*. Pristupljeno 1. lipnja 2020. na https://www.accenture.com/_acnmedia/Accenture/next-gen-5/insight-new-energy-consumer-2017/Accenture-NEC2017-Main-Insights-POV.pdf?fla=en#zoom=50
4. Agnew, J., Mastering, S. C., Anderson, B., & Anderson, M. (2010). *Geopolitics: Re-Visioning World Politics*. London: Routledge, 1998. *Borderlines and Borderlands: Political Oddities at the Edge of the Nation-state*, 53, 237.
5. Alves Dias, P., Kanellopoulos, K., Medarac, H., Kapetaki, Z., Miranda-Barbosa, E., Shortall, R., Czako, V., Telsnig, T., Vazquez-Hernandez, C., Lacal Arántegui, R., Nijs, W., Gonzalez Aparicio, I., Trombetti, M., Mandras, G., Peteves, E., Tzimas, E. (2018) *EU coal regions: opportunities and challenges ahead*. Luxembourg: JRC Science for Policy Report, Publications Office of the European Union.
6. Analytical Center for Government of the Russian Federation. (2020). *About Department of Fuel and Energy Sector*. Pristupljeno 9. travnja 2020. na www.ac.gov.ru
7. Andersen, S.S., Goldthau, A., Sitter, N. (2017). *Energy Union: Europe's New Liberal Mercantilism?*. London: Palgrave Macmillan UK. Pristupljeno 22. travnja 2020. na b-ok.org/book/2921841

8. Aramco. (2020). Who we are? Pristupljeno 22. svibnja 2020. na <https://americas.aramco.com/en/who-we-are/about/our-parent-company-and-affiliates>
9. Archibugi, D., Lundvall, B. A. (Eds). (2001). *The Globalising Learning Economy*. New York: Oxford University Press.
10. Arond, E., Bebbington, A., Dammert, J. L. (2019). NGOs as innovators in extractive industry governance. Insights from the EITI process in Colombia and Peru. *The Extractive Industries and Society*, 6(3), 665-674. Pristupljeno 13. siječnja 2020. na <https://reader.elsevier.com/reader>
11. Baldwin, D. A. (1985). *Economic statecraft*. Princeton University Press. P189. Pristupljeno 13. siječnja 2020. na <https://books.google.hr>
12. Baldwin, D. A. (2012). Power and International. *Handbook of international relations*, 273. Pristupljeno 13. siječnja 2020. na <https://books.google.hr/books>
13. Barry, C., Mehlenbacher, A. (2010). Constituting Global Leadership: Which Countries Need to be Around the Summit Table for Climate Change and Energy Security?' *Global Governance*, 16(1), 21–37. Pristupljeno 4. svibnja 2020. na DOI: 10.1163/19426720-01601003
14. Baylis, J., Smith, S., Owens, P. (2020). *The globalization of world politics: An introduction to international relations*. Oxford University Press. Pristupljeno 19. veljače 2020. na <https://books.google.hr/books?>
15. Beach, D., Pedersen, R. B. (2013). *Process-Tracing Methods: Foundations and Guidelines*. Michigan: The University of Michigan.
16. Bebbington, A. (2013). Natural resource extraction and the possibilities of inclusive development: politics across space and time. Pristupljeno 1. travnja 2020. na <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.840.3289&rep=rep1&type=pdf>
17. Bebbington, A., Abdulai, A. G., Bebbington, D. H., Hinfelaar, M., & Sanborn, C. (2018). *Governing extractive industries: Politics, histories, ideas*. Oxford University Press.
18. Biermann, F., Pattberg, P. H., van Asselt, H. D., & Zelli, F. (2007). Fragmentation of global governance architectures. The case of climate policy. *Global governance working paper*, (34).

Pristupljeno 16. veljače 2020. na <https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/46097705/>

19. Biermann, F., Zelli, F., Pattberg, P., & van Asselt, H. (2010). The architecture of global climate governance: setting the stage. Pristupljeno 16. veljače 2020. na https://lup.lub.lu.se/search/ws/files/36136897/Ch.2_p15_24.pdf
20. Bini, E. (2014). A Transatlantic Shock: Italy's Energy Policies between the Mediterranean and the EEC, 1967-1974. *Historical Social Research / Historische Sozialforschung, Vol. 39, No. 4 (150), Special Issue: The Energy Crises of the 1970s: Anticipations and Reactions in the Industrialized World (2014), pp. 145-164.* Pristupljeno 19. travnja 2020. na URL: <https://www.jstor.org/stable/24145531>
21. Bini, E., Garavini, G., Romero, F. (Eds.). (2016). *Oil shock: The 1973 crisis and its economic legacy.* London: Bloomsbury Publishing. Pristupljeno 19. travnja 2020. na <https://book.org/book/5234952/195fba>
22. Birkland, T. A. (2007). Agenda setting in public policy. *Handbook of public policy analysis: Theory, politics, and methods, 125, 63-78.*
23. Blackwill, R. D., Harris, J., Harris, J. M. (2016). *War by other means.* Harvard University Press. Pristupljeno 11. siječnja 2021. na www.degruyter.com
24. Božinović, D. (2016). *Globalna sigurnost.* Zagreb: Narodne novine d. d.
25. Bradshaw, M. J. (2010). Global Energy Dilemmas: a geographical perspective. *The Geographical Journal, 176 (4), 275-90.* Pristupljeno 30. ožujka 2020. na <https://rgs-ibg-onlinelibrary-wiley-com.ezproxy.nsk.hr/doi/pdf/10.1111/j.1475-4959.2010.00375.x>
26. Bradshaw, M. J. (2014). *Global energy dilemmas: Energy security, globalization, and climate change.* Cambridge: Polity Press.
27. Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2020). *Comecon. Encyclopedia Britannica.* Pristupljeno 8. lipnja 2020. na <https://www.britannica.com/topic/Comecon>

28. British Petroleum. (2015). BP Statistical Review of World Energy 2015 Pristup dana 4. siječnja 2020. na https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/attachments/150611_BP%20Statistical%20Review.pdf
29. Brouard, S., Guinaudeau, I. (2015). Policy beyond politics? Public opinion, party politics and the French pro-nuclear energy policy. *Journal of Public Policy*, 35(1), 137-170. Pristupljeno 8. lipnja 2020. na https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00911445/file/SPGWP_N6.pdf
30. Bruckner T., I. A. Bashmakov, Y. Mulugetta, H. Chum, A. de la Vega Navarro, J. Edmonds, A. Faaij, B. Functammasan, A. Garg, E. Hertwich, D. Honnery, D. Infield, M. Kainuma, S. Khennas, S. Kim, H. B. Nimir, K. Riahi, N. Strachan, R. Wisner, and X. Zhang, 2014: Energy Systems. In: *Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change*. Contribution of Working Group III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Edenhofer, O., R. Pichs-Madruga, Y. Sokona, E. Farahani, S. Kadner, K. Seyboth, A. Adler, I. Baum, S. Brunner, P. Eickemeier, B. Kriemann, J. Savolainen, S. Schlömer, C. von Stechow, T. Zwickel and J.C. Minx (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA.
31. Bruckner, T. (2019). Navigating the Gray Zones of Third-Party Lobbying via Nonprofits: Transparify's Experiences with Think Tanks and Fake News. U: Dialer, D., Richter, M. (2019). Lobbying in the European Union. Strategies, Dynamics and Trends. Cham: Springer Nature Switzerland. (str. 328-329). Pristupljeno 28. svibnja 2020. na <https://doi.org/10.1007/978-3-319-98800-9>
32. Carter, N., Ladrech, R., Little, C., & Tsagkroni, V. (2018). Political parties and climate policy: A new approach to measuring parties' climate policy preferences. *Party politics*, 24(6), 731-742. Pristupljeno 17. lipnja 2020. na <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1354068817697630>
33. Center for Responsive Politics (CRP).(2019). *Annual Lobbying on Oil & Gas 2019*. Pristupljeno 25. svibnja 2020. na <https://www.opensecrets.org/federal-lobbying/industries/summary?id=e01&cycle=2019>

34. Center for Responsive Politics (CRP).(2020a). *Top Contributors, 2019-2020*. Pristupljeno 25. svibnja 2020. na <https://www.opensecrets.org/industries/indus.php?Ind=E>
35. Center for Responsive Politics (CRP).(2020b). *Party Split, 1990-2020*. Pristupljeno 25. svibnja 2020. na <https://www.opensecrets.org/industries/indus.php?Ind=E>
36. CERES. (2020). *About us*. Pristupljeno 2. lipnja 2020. na <https://www.ceres.org/about-us>
37. Chapman, B. (2011). *Geopolitics: A Guide to the Issues: A Guide to the Issues*. ABC-CLIO.
38. Cherp, A., Jewell, J., Goldthau, A. (2011). *Governing Global Energy: Systems, Transitions, Complexity*. Budapest: Central European University. Pristupljeno 2. siječnja 2020. na <https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/44052149/>
39. Chi, Z. (2015). *The Domestic Dynamics Of China's Energy Diplomacy* (Vol. 38). World Scientific. Pristupljeno dana 9. travnja 2020. na <https://books.google.hr/books>
40. Chin, T. G. (2015). *The State of the Art: Trends in the Study of the BRICS and Multilateral Organizations*. U: Lesage, D., Van de Graaf, T. (2015). *Rising Powers and Multilateral Institutions*. New York: Palgrave Macmillan. Pristupljeno 26. siječnja 2020. na DOI 10.1057/9781137397607
41. China Petroleum & Chemical corporation (Sinopec corp.). (2020). *Annual Report and Accounts 2019*. Pristupljeno 22. svibnja 2020. na <http://www.sinopec.com/listco/en/Resource/Pdf/2020042310.pdf>
42. Claeys,G., Tagliapietra, S., Zachmann, G. (2019). *How to make the European Green Deal work*. Bruegel Policy Contribution Issue n°14. Pristupljeno 4. svibnja 2020. na https://www.bruegel.org/wp-content/uploads/2019/11/PC-13_2019-151119.pdf
43. Clapp, J., Dauvergne, P. (2005). *Paths to a green world: The political economy of the environment*. Cambridge, MA: MIT Press.
44. Clifton, J., Díaz-Fuentes, D. (2015). *From “Club of the Rich” to“Globalization a la Carte”?* Evaluating Reform at the OECD. U: Lesage, D., Van de Graaf, T. (2015). *Rising Powers and Multilateral Institutions*. New York: Palgrave Macmillan. Pristupljeno 26. siječnja 2020. na DOI 10.1057/9781137397607

45. Cobb, R., Ross, J. K., & Ross, M. H. (1976). Agenda building as a comparative political process. *The American political science review*, 70(1), 126-138. Pristupljeno 22. srpnja 2020. na http://fbaum.unc.edu/teaching/articles/Cobb_Ross_and_Ross_1976.pdf
46. Cohen, S. B. (2003). *Geopolitics of the world system*. Rowman & Littlefield.
47. Cohen, S. B. (2014). *Geopolitics: The geography of international relations*. Rowman & Littlefield.
48. Colgan, J. (2014). The Emperor Has No Clothes: The Limits of OPEC in the Global Oil Market. *International Organization*, 68(3), 599-632. doi:10.1017/S0020818313000489 Pristupljeno 26. siječnja 2020. na https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/1A35BB1511789C7AEC0F36AAAAD2C188/S0020818313000489a.pdf/emperor_has_no_clothes_the_limits_of_opec_in_the_global_oil_market.pdf
49. Colgan, J., 2009. *The International Energy Agency: Challenges for the 21st Century*. Berlin: Global Public Policy Institute, GPPi Policy Paper Series No. 6.
50. Colgan, J., Keohane, R., & Van de Graaf, T. (2011, January). Institutional change in the energy regime complex. In *Political Economy of International Organizations Meeting, Zurich* (pp. 27-29). Pristupljeno 17. travnja 2020. na <https://pdfs.semanticscholar.org/b99e/56e27efeba0fceb64195c5e2511b6100c3c5.pdf>
51. Council on Foreign Relations. (2019). *The G7 and the Future of Multilateralism*. Pristupljeno 28. siječnja 2020. na <https://www.cfr.org/background/g7-and-future-multilateralism>
52. Criekemans D. (2018) Geopolitics of the Renewable Energy Game and Its Potential Impact upon Global Power Relations. In: Scholten D. (eds) *The Geopolitics of Renewables*. Lecture Notes in Energy, vol 61. Springer, Cham. Pristupljeno 23. lipnja 2020. na https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-67855-9_2#citeas
53. Criekemans D. Geopolitical schools of thought: a concise overview from 1890 till 2015 and beyond Geopolitics: schools of thought, method of analysis and case studies / Csurgai, Gyula [edit.] – CISB 2970039559 – Geneva, Editions de Penthes & International Centre for

- Geopolitical Studies, 2009, p. 5-47. Pristupljeno 24. lipnja 2020. na <https://geopolitics-geneva.ch/publications/>
54. Dannreuther, R. (2013). Geopolitics and international relations of resources. In *Global Resources* (pp. 79-97). Palgrave Macmillan, London. Pristupljeno 30. ožujka 2020. na https://doi.org/10.1057/9781137349149_5
55. De Jong, S., & Schunz, S. (2012). Coherence in European Union External Policy before and after the Lisbon Treaty: the cases of energy security and climate change. *European Foreign Affairs Review*, 17(2).
56. Dekanić, I. (2006). World oil market at the beginning of the 21st century. *Nafta*, 57(7-8), 295-313. Pristupljeno 20. travnja 2020. na <http://bib.irb.hr>
57. Dekanić, I. (2007). *Nafta-blagoslov ili prokletstvo*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
58. Dekanić, I. (2011). Energy markets at the beginning of the second decade of the 21st century. *Nafta* 62 (9-10) 307-319 (2011) Pristupljeno 7. ožujka 2021. na <https://core.ac.uk/reader/14441495>
59. Dekanić, I. (2011). *Geopolitika energije. Uloga energije u suvremenom globaliziranom gospodarstvu*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
60. Dekanić, I. (2015). *Značajke energetske geopolitike južne i jugoistočne Europe*. Pristupljeno 22. studenog 2021. na <https://www.scribd.com/document/359762444/PA-22-Dekanic>.
61. Dekanić, I. (2016a). *Izazovi nove energetske strategije*. EGE (energetika, gospodarstvo, ekologija, etika). Br. 2/2016 (8-9 str.). Zagreb: Energetika marketing d. o. o.
62. Dekanić, I. (2016b). *Što u američku energetiku donosi novi predsjednik?* EGE (Energetika, gospodarstvo, ekologija, etika). br.5/2016. (8-10). Zagreb: Energetika marketing d. o. o.
63. Dekanić, I., Karasalihović Sedlar, D. (2016). *Ekonomika energije. Proizvodnja, potrošnja, korištenje i trgovanje energijom u suvremenu globaliziranom gospodarstvu*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
64. Dekanić, I., Kolundžić, S., Karasalihović, D. (2003). *Stoljeće nafte*. Zagreb: Naklada Zadro.

65. Denny, L. (1928). *We fight for Oil*. New York-London: Alfred A. Knopf. (str. 259). Pristupljeno 8. siječnja 2020. na https://ia801608.us.archive.org/12/items/7ludwellDennyWeFightForOil/7ludwell_denny_we_fight_for_oil.pdf
66. Dery, D. (2000). Agenda setting and problem definition. *Policy Studies*, 21(1), 37-47. Pristupljeno 11. listopada 2020. na https://www.researchgate.net/profile/David_Dery2/publication/255666065_Agenda_Setting_and_Problem_Definition/links/54717db60cf24af340c3bf7d/Agenda-Setting-and-Problem-Definition.pdf
67. Dialer, D., Richter, M. (2019). Lobbying in the European Union. Strategies, Dynamics and Trends. Cham: Springer Nature Switzerland. (str. 328-329). Pristupljeno 28. svibnja 2020. na <https://doi.org/10.1007/978-3-319-98800-9>
68. Diwan, R. (2007). The Current Implications of the World Energy Situation for United States Energy Supplies. *PFC Energy presentation*. Washington D.C.: Federal Trade Commission. Pristupljeno 14. svibnja 2020. na https://www.ftc.gov/sites/default/files/documents/public_events/energy-markets-21st-century-competition-policy-perspective/transcript_070412.pdf.
69. Doré, J., (1996). Negotiating the Energy Charter Treaty. U: *The Energy Charter Treaty: An East-West Gateway for Investment and Trade*, str. 137–155. London: Kluwer Law International. Pristupljeno 22. travnja 2020. na <https://books.google.hr/>
70. Downie, C. (2015). Global Energy Governance: Do the BRICs have the energy to drive reform?. *International Affairs*. 91. 799-812. Pristupljeno 21. listopada 2019. na DOI: 10.1111/1468-2346.12338.
71. Drent, M. E., Holderied, M., Schout, J. A., Kassim, H., Korteweg, A. R., van Loon, Y., ... & Zweers, W. (2018). *Clingendael State of the Union 2018: towards better European integration*. Clingendael Institute.

72. Du, S., & Vieira, E. T. (2012). Striving for legitimacy through corporate social responsibility: Insights from oil companies. *Journal of Business Ethics*, 110(4), 413-427. Pristupljeno 24. svibnja 2020. na https://www.researchgate.net/profile/Edward_Vieira_Jr/publication/257541898_Striving_for_Legitimacy_Through_Corporate_Social_Responsibility_Insights_from_Oil_Companies/links/558bf70308ae1f30aa801562/Striving-for-Legitimacy-Through-Corporate-Social-Responsibility-Insights-from-Oil-Companies.pdf
73. Dubash, N. K. (2011). From norm taker to norm maker? Indian energy governance in global context. *Global Policy*, 2, 66-79. Pristupljeno 17. rujna 2019. na www.wiley.com
74. Dubash, N. K., Florini, A. (2011). Mapping Global Energy Governance. *Global policy* Volume 2. Special Issue. (str. 6). Pristupljeno 17. rujna 2019. na DOI:<https://doi.org/10.1111/j.1758-5899.2011.00119.x>
75. Dunn, W.N. (2018). *Public Policy Analysis: An Integrated Approach. Sixth Edition*. New York: Routledge.
76. Dür, A. (2008). How much influence do interest groups have in the EU? Some methodological considerations. *Opening EU-Governance to Civil Society: Gains and Challenges, CONNEX, Mannheim*, 45-68. Pristupljeno 22. lipnja 2020. na <http://www.connex-network.org/series>
77. Dür, A., De Bièvre, D. D. (2007). *The Question of Interest Group Influence. Journal of Public Policy*, 27, 1-12.
78. Dutton, J. (2015). EU energy policy and the third package. *Energy Policy Group/UKERC working paper*. Pristupljeno 19. prosinca 2019. na https://ukerc.rl.ac.uk/UCAT/PUBLICATIONS/EU_energy_policy_and_the_third_package.pdf
79. EBRD. (2020). *Sustainability Report 2015*. London: EBRD. Pristupljeno 31. ožujka 2021. na <https://2019.sr-ebd.com/>
80. **EBRD. (2021). *EBRD Shareholders and Board of Governors*. Pristupljeno 21. travnja 2021. na <https://www.ebrd.com/shareholders-and-board-of-governors.html>**

81. ECT. (2021). *Who We Are?*. Bruxelles: ECT. Pristupljeno 31. ožujka 2021. na <https://www.energychartertreaty.org/who-we-are/>
82. EITI. (2020). *Open EITI*. Oslo: EITI. Pristupljeno 5. lipnja 2020. na <https://eiti.org/explore-data-portal>
83. EITI. (2021). *Summary data*. Oslo: EITI. Pristupljeno 31. ožujka 2021. na <https://eiti.org/summary-data>
84. EK. (2014). *KOMUNIKACIJA KOMISIJE EUROPSKOM PARLAMENTU I VIJEĆU o kratkoročnoj otpornosti europskog plinskog sustava Pripravnost za mogući poremećaj opskrbe s istoka tijekom jeseni i zime 2014./2015. /* COM/2014/0654 final/2 */*. Bruxelles: EK. Pristupljeno 21. ožujka 2020. na www.eur-lex.europa.eu
85. Energy Charter Treaty. (2019). *Signatories / Contracting Parties to the Energy Charter Treaty*. Bruxelles: ECT. Pristupljeno 25. siječnja 2020. na <https://www.energycharter.org/process/energy-charter-treaty-1994/energy-charter-treaty/>
86. Environmental Protection Agency (EPA). 2019. *Inventory of U.S. Greenhouse Gas Emissions and Sinks 1990-2017*. EPA: New York. Pristupljeno 2. siječnja 2020. na: <https://www.epa.gov/sites/production/files/2019-04/documents/us-ghg-inventory-2019-main-text.pdf>
87. Escribano, G., Valdés, J. (2017). *Oil Prices: Governance Failures and Geopolitical Consequences, Geopolitics*. (str. 693-718). Pristupljeno 18. srpnja 2019. na DOI: 10.1080/14650045.2016.1254621
88. EU. (2019). *Uredbe, direktive i ostali pravni akti*. Bruxelles: EU. Pristupljeno 31. siječnja 2020. na https://europa.eu/european-union/eu-law/legal-acts_hr
89. EU. (2020). *Zemlje*. Bruxelles: EU. Pristupljeno 25. siječnja 2020. na https://europa.eu/european-union/about-eu/countries_hr#28-dr%C5%BEava-%C4%8Dlanica-europske-unije

90. EU. (2021). Networks.Bruxelles: EU. Pristupljeno 31. ožujka 2021. na https://europa.eu/european-union/contact/social-networks_en
91. European Atomic Energy Community (EAEC). (1957). *Euratom Treaty establishing the European Atomic Energy Community (Euratom)*. Rim: EAEC. Pristupljeno 31. siječnja 2020.
92. European Coal and Steel Community (ESC) Treaty. (1951). European Coal and Steel Community Treaty. Pariz: ESC. Pristupljeno 31. siječnja 2020. http://aei.pitt.edu/37145/1/ECSC_Treaty_1951.pdf
93. Europska komisija. (2019). Clean Energy for all Europeans. Luxembourg: Publication Office of European Union. Pristupljeno dana 4. svibnja 2020. na https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/b4e46873-7528-11e9-9f05-01aa75ed71a1/language-en?WT.mc_id=Searchresult&WT.ria_c=null&WT.ria_f=3608&WT.ria_ev=search
94. Europska komisija. (2020). *DG Energy organisational chart - January 2020*. Brisel: Europska komisija Pristupljeno 9. travnja 2020 na https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/energy_climate_change_environment/organigram_ener_en.pdf
95. Europska komisija. (2020). *Long-term strategies*. Bruxelles: Europska komisija. Pristupljeno 4. svibnja 2020. na https://ec.europa.eu/info/energy-climate-change-environment/overall-targets/long-term-strategies_en
96. Europska komisija. (2021a). O Europskoj banci za obnovu i razvoj. Bruxelles: Europska komisija. Pristupljeno 21. ožujka 2021. na https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/growth-and-investment/coordination-european-financial-institutions/coordination-european-bank-reconstruction-and-development_hr
97. Europski parlament i Vijeće Europske unije. (2018). *Uredba (EU) 2018/1999 Europskog parlamenta i Vijeća*. Bruxelles: Službeni list Europske unije. Pristupljeno dana 4. Svibnja 2020. Na <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2018/1999/oj>
98. Europski Parlament. (2019). *EU i Pariški sporazum: Put prema klimatskoj neutralnosti*. Pristupljeno 21. ožujka 2021. na

<https://www.europarl.europa.eu/news/hr/headlines/society/20191115STO66603/eu-i-pariski-sporazum-put-prema-klimatskoj-neutralnosti>

99. Evrard, A. (2012a). Political Parties and Policy Change: Explaining the Experiences with Think Tanks and Fake News. U: Dialer, D., Richter, M. (2019). *Lobbying in the European Union. Strategies, Dynamics and Trends*. Cham: Springer Nature Switzerland. (str. 328-329). Pristupljeno 28. svibnja 2020. na <https://doi.org/10.1007/978-3-319-98800-9>
100. Evrard, A. (2012b). Political parties and policy change: Explaining the impact of French and German greens on energy policy. *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*, 14(4), 275-291. Research and Practice, 14:4, 275-291. Pristupljeno 16. lipnja 2020. na DOI: 10.1080/13876988.2012.698582
101. Falkner, R. (2003). Private environmental governance and international relations: exploring the links. *Global environmental politics*, 3(2), 72-87.
102. Fattouh, B., Van der Linde, C. (2011). *The International Energy Forum, Twenty years of producer-consumer dialogue in a changing*. Riyadh: IEF. Pristupljeno 26. siječnja 2020. na https://www.ief.org/_resources/files/pages/history/ief-history-book.pdf
103. Field, M. (1996). *Inside the Arab world*. Harvard University Press. Pristupljeno 11. siječnja 2020. na <https://books.google.hr/books>
104. Florini, A. (2015). *The Coming Democracy: New Rules for Running a New World*. Washington, DC: Brookings Institution Press. Pristupljeno 3. rujna 2019. na DOI: 10.1080/02646811.2012.11435295
105. Florini, A., Sovacool, B.K. (2009). Who governs energy? The challenges facing global energy governance. *Energy policy*, 37 (12), 5239-5248. Pristupljeno 17. rujna 2019. na https://ink.library.smu.edu.sg/cgi/viewcontent.cgi?article=3322&context=soss_research
106. Fortune Global 500. (2019). *Energy*. Pristupljeno 21. svibnja 2020. na <https://fortune.com/global500/2019/search/?sector=Energy>

107. Fratianni, M., Kirton, J. J., Savona, P. (2007). *Financing development: the G8 and UN contribution*. Burlington: Ashgate. Pristupljeno 29. siječnja 2020. na <https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/57114260/>
108. Frieden, J. A., & Lake, D. A. (2000). *International political economy: Perspectives on global wealth and power*. Abingdon: Routledge. Pristupljeno 9. ožujka 2021. na <https://ug1lib.org/book/11002239/5603b6f>
109. Friends of the Earth. (2008). *How the World Bank's Energy Framework Sells the Climate and Poor People Short*. Washington, DC: Friends of the Earth. Pristupljeno 30. ožujka 2021. na <https://foe.org/news/2008-10-world-bank-energy-framework-sells-climate-and-poor-p/>
110. Friends of the Earth. (2020). *What We Do?* Pristupljeno 1. lipnja 2020. na <https://www.foei.org/what-we-do/climate-justice-and-energy>
111. Friends of The Earth. (2021). *Questions*. Pristupljeno 31. ožujka 2021. na <https://www.greenpeace.org/international/>
112. Frynas, J. G. (2009). *Beyond Corporate Social Responsibility: Oil Multinationals and Social Challenges*. (str. 38-64). New York: Cambridge University Press. Pristupljeno 19. svibnja na <https://b-ok.cc/book/1002400/252323>
113. G20. (2021). *Media*. Pristupljeno 5. svibnja 2020. na <https://www.g20.org/about-the-g20.html>
114. G7 leaders (2017). *G7 Rome Energy Ministerial Meeting – Energy Security: from Rome 2014 to Rome 2017*. Rim: Ministry of Foreign Affairs of Japan. Pristupljeno 5. svibnja 2020 na <https://worldjpn.grips.ac.jp/documents/texts/summit/20170410.D1E.html>
115. G7 leaders. (2014). *G-7 Leaders Statement on Ukraine*. Bruxelles: Ministry of Foreign Affairs of Japan. Pristupljeno 5. svibnja 2020. na <https://worldjpn.grips.ac.jp/documents/texts/summit/20140303.D1E.html>
116. G7 leaders. (2015). *Leaders' Declaration G7 Summit*. Schloss Elmau: Ministry of Foreign Affairs of Japan. Pristupljeno 5. svibnja 2020. na <https://worldjpn.grips.ac.jp/documents/texts/summit/20150608.D1E.html>

117. G7 leaders. (2016). *G7 Ise-Shima Leaders' Declaration*. Ise-Shima: Ministry of Foreign Affairs of Japan. Pristupljeno 5. svibnja 2020. na <https://worldjpn.grips.ac.jp/documents/texts/summit/20160527.D1E.html>
118. G7 leaders. (2019). *Sahel Partnership Action Plan*. Biarritz: Ministry of Foreign Affairs of Japan. Pristupljeno 5. svibnja 2020. na <https://worldjpn.grips.ac.jp/documents/texts/summit/20190826.O6E.html>
119. G7. (2021). *News*. London: G7. Pristupljeno 31. ožujka 2021. na <https://www.g7uk.org/>
120. Gazprom. (2020). *List of Gazprom subsidiaries*. Pristupljeno 22. svibnja 2020. na https://wikivisually.com/wiki/List_of_Gazprom_subsidiaries
121. Giannetto, L. (2019). *Lobbying EU Agencies from Within: Advocacy Groups in Frontex Consultative Forum on Fundamental Rights*. U: Dialer, D., Richter, M. (2019). *Lobbying in the European Union. Strategies, Dynamics and Trends*. Cham: Springer Nature Switzerland. (str. 165-184). Pristupljeno 28. svibnja 2020. na <https://doi.org/10.1007/978-3-319-98800-9>
122. Giddens, A. (2005). *Odbjegli svijet. Kako globalizacija oblikuje naše živote*. Zagreb: Jesenski i Turk.
123. Gilpin, R. (1987). *The political economy of international relations*. Princeton: Princeton University Press. Pristupljeno 9. ožujka 2020. na https://www.academia.edu/36253602/Robert_Gilpin_The_Political_Economy_of_International_Relations_Princeton_University_Press_1987_
124. Gilpin, R. (1999). *War and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press. Pristupljeno 10. siječnja 2020. na <http://www.ir.rochelleterman.com/sites/default/files/gilpin%20intro.pdf>
125. Glennan, S. (1996). Mechanisms and the Nature of Causation. *Erkenntnis* / (1996): 49-71. Pristupljeno 25. studenog 2021. na https://digitalcommons.butler.edu/facsch_papers/27
126. Gochberg, W., Menaldo, V. (2016). The resource Curse Puzzle Accross Four Waves of Work.. U: *The Palgrave Handbook of the International Political Economy of Energy*. London: Palgrave Macmillan.

127. Goldthau, A. (2012). From the state to the market and back: Policy implications of changing energy paradigms. *Global Policy*, 3(2), 198-210 Pristupljeno 30. ožujka 2020. na <https://doi.org/10.1111/j.1758-5899.2011.00145.x>
128. Goldthau, A. (2012). *The Politics of Natural Gas Development in the European Union*. James A. Baker III Institute for Public Policy Rice University.
129. Goldthau, A., Witte, J. M. (2009). Back to the future or forward to the past? Strengthening markets and rules for effective global energy governance. *International Affairs*, 85(2), 373–390. Pristupljeno 30. ožujka 2021. na <https://doi.org/10.1111/J.1468-2346.2009.00798.X>
130. Goldthau, A., Witte, J. M. (2010). *Global energy governance: The New Rules of the Game*. Berlin: Global Public Policy Institut.
131. Government of Canada. (2020). Natural Resources Canada. 2018. *Energy and Greenhouse Gas Emissions (GHGs)*. Quebec: Government of Canada. Pristupljeno 2. siječnja 2020. na <https://www.nrcan.gc.ca/science-data/data-analysis/energy-data-analysis/energy-facts/energy-and-greenhouse-gas-emissions-ghgs/20063>
132. Grdešić, I. (1995). *Političko odlučivanje*. Zagreb: Alineja.
133. Grdešić, I. (2006). *Osnove analize javnih politika*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
134. Greenpeace. (2020). *O nama*. Pristupljeno 2. lipnja 2021. na <https://www.greenpeace.org/croatia/o-nama/>
135. Greenpeace. (2021). *Contact us*. Pristupljeno 31. ožujka 2021. na <https://www.greenpeace.org/international/>
136. Group of Eight. (2005). *Chair's Summary: Prime Minister Tony Blair*. Gleneagles (UK): G8. Pristupljeno 29. siječnja 2020. na <http://www.g8.utoronto.ca/summit/2005gleneagles/summary.html>
137. Haines, A., Scheelbeek, P. (2020). European Green Deal: a major opportunity for health improvement. *The Lancet*. Pristupljeno 4. svibnja 2020. na https://www.researchgate.net/profile/Andy_Haines/publication/339230998_European_Green

[_Deal_a_major_opportunity_for_health_improvement/links/5e4c6a25299bf1cdb9356036/European-Green-Deal-a-major-opportunity-for-health-improvement.pdf](#)

138. Hall, P., Soskice, D.(2001). *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. New York: Oxford University Press. Pristupljeno 1. travnja 2020. na <https://b-ok.cc/book/685528/a9012d>;
139. Hancock, K. J., & Vivoda, V. (2014). International political economy: A field born of the OPEC crisis returns to its energy roots. *Energy Research & Social Science*, 1, 206–216. Pristupljeno 04. travnja 2021. na <https://doi.org/10.1016/J.ERSS.2014.03.017>
140. Hein, W., & Holstenkamp, L. (2018). Global Governance and the Interplay of Coordination and Contestation: The Case of Renewable Energies in the South. *Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations*, 24(3), 431-449. Pristupljeno 6. ožujka 2021. na <https://www.thefreelibrary.com/Global+Governance+and+the+Interplay+of+Coordination+and+Contestation%3a...-a0558541520>
141. Hertog, S. (2013). *Saudi Aramco as a national development agent: recent shifts*. London School of economics and political science Research online - Norwegian Peacebuilding Resource Centre (NOREF). Oslo: NOREF. Pristupljeno 20. svibnja 2020. na http://eprints.lse.ac.uk/54394/1/Hertog_Saudi_Aramco_as_a_national_development_agent_2013.pdf
142. Hess, D. J., & Renner, M. (2019). Conservative political parties and energy transitions in Europe: Opposition to climate mitigation policies. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 104, 419-428. Pristupljeno 7. lipnja 2020. na https://archive.org/details/mccl_10.1016_j.rser.2019.01.019/page/n1/mode/2up
143. Heubaum, H., Biermann, F. (2015). Integrating global energy and climate governance: The changing role of the International Energy Agency, *Energy Policy* 87, pp. 229-239.
144. Hill, M. (2010). *Proces stvaranja javnih politika*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

145. Hood, C., Margetts, H. (2007). *The Tools of Government in Digital Age*. London: Palgrave Macmillan.
146. Howlett, M. (1991). Policy instruments, policy styles, and policy implementation: National approaches to theories of instrument choice. *Policy studies journal*, 19(2), 1-21. Pristupljeno 3. kolovoza 2020. na https://www.researchgate.net/profile/Michael_Howlett/publication/307638315
147. Howlett, M. (2009). Governance modes, policy regimes and operational plans: A multi-level nested model of policy instrument choice and policy design. *Policy Sciences*, 42(1), 73-89. Pristupljeno 4. kolovoza 2020. na DOI 10.1007/s11077-009-9079-1
148. Howlett, M., Kekez, A., & Poocharoen, O. O. (2017). Understanding co-production as a policy tool: Integrating new public governance and comparative policy theory. *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*, 19(5), 487-501. Pristupljeno 4. kolovoza 2020. na https://bib.irb.hr/datoteka/860069.Howlett_Kekez_Poocharoen_2017_Coproduction.pdf
149. Howlett, M., Ramesh, M., Perl, A. (2020). *Studying Public Policy. Principles and processes*. Fourth Editions. Ontario: Oxford University Press.
150. Howlett, M., Ramish, M. (2006). Policy actors and institution. U: *Studying public policy, policy cycles and policy subsystems*. Second Edition. Ontario: Oxford University Press.
151. Hughes, L. (2014). *Globalizing oil*. Cambridge University Press. Pristupljeno 9. siječnja 2020. na http://llewelynhughes.net/wp-content/uploads/2013/05/Stevens_EJ_2015.pdf
152. Hughes, L., Lipsy, P. Y. (2013). The politics of Energy. *The Annual Review of Political Scienceis*. 16:449–69 Pristupljeno 5. siječnja 2020. na https://www.researchgate.net/profile/Llewelyn_Hughes/publication/234146747_The_Politics_of_Energy/links/56dcb25508aebabdb414282a.pdf
153. Hughes, L., Urpelainen, J. (2015). Interests, institutions, and climate policy: Explaining the choice of policy instruments for the energy sector. *Environmental Science & Policy*, Vol. 54,

- pp. 52-63. Pristupljeno 10. travnja 2020. na https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2299619
154. Hults, D. R. (2012). Hybrid governance: state management of national oil companies. *Oil and Governance: State Owned Enterprises and the World Energy Supply*, 62-121.
155. Huntington, S. P. (1993). The clash of civilizations?. In *Culture and politics* (pp. 99-118). Palgrave Macmillan, New York.
156. IEA. (2013). *World Energy Outlook 2013*. IEA: Paris. Pristupljeno 12. studenog 2021. na <https://iea.blob.core.windows.net>
157. IEA. (2019a). *Energy security*. Pristupljeno 14. siječnja 2020. na <https://www.iea.org/areas-of-work/ensuring-energy-security>
158. IEA. (2019b). *Global Energy & CO₂ Status Report 2019*. Paris: IEA. Pristupljeno 3. siječnja 2020. na <https://www.iea.org/reports/global-energy-and-co2-status-report-2019>
159. IEA. (2019c). *Global Energy & CO₂ Status Report 2019*. Paris: IEA. Pristupljeno 2. siječnja 2020. na: <https://www.iea.org/reports/global-energy-and-co2-status-report-2019>
160. IEA. (2018). *SDG7: Data and Projections*. Paris: IEA. Pristupljeno 3. siječnja 2019. na <https://www.iea.org/reports/sdg7-data-and-projections>
161. IEA. (2020). Membership. Paris: IEA. Pristupljeno 25. siječnja 2020. na <https://www.iea.org/about/membership>
162. IEA. (2021a). *International Collaborations*. Pristupljeno 21. ožujka 2021. na <https://www.iea.org/areas-of-work/international-collaborations>
163. IEA. (2021b). *Training. Establishing ongoing working relationships with participating countries for continual capacity building*. Pristupljeno 21. ožujka 2021 na <https://www.iea.org/areas-of-work/training>
164. IEA. (2021c). *Programmes and Partnerships*. Pristupljeno 21. ožujka 2021. na <https://www.iea.org/areas-of-work/programmes-and-partnerships/clean-energy-transitions-programme>

165. IEA. (2021d). *The IEA Mobility Model. A comprehensive transport modelling tool aimed at improving the analysis of all the aspects of mobility*. Pristupljeno 21. ožujka 2021. na <https://www.iea.org/areas-of-work/programmes-and-partnerships/the-iea-mobility-model>
166. IEA. (2021e). *News and Events*. Pristupljeno 21. ožujka 2021. na <https://www.iea.org/news-and-events>
167. IEF. (2020a). *Member Countries*. Riyadh: IEF. Pristupljeno 31. ožujka 2021. na <https://www.ief.org/about-ief/organisation/member-countries.aspx>
168. IEF. (2020b). *Twenty Years of Producer-Consumer Dialogue*. Riyadh; IEF. Pristupljeno 26. siječnja 2020. na <https://www.ief.org/about-ief/history.aspx>
169. IEF. (2021). *Newsroom*, Riyadh: IEF. Pristupljeno 31. ožujka 2021. na <https://www.ief.org/ief-news>
170. Ikenberry, G. J. (2018). *Reasons of state: Oil politics and the capacities of American government*. Cornell University Press. Pristupljeno 11. siječnja 2020. na https://books.google.hr/books?hl=hr&lr=&id=PhBQDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR7&dq=Ikenberry+1988+reasons+of+state+oil&ots=UNnlhl5Zdg&sig=yMOpZi_pmdqmvFewha3wdrxaTaU&redir_esc=y#v=onepage&q=Ikenberry%201988%20reasons%20of%20state%20oil&f=false
171. Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). (2018). Summary for Policymakers. In: *Global Warming of 1.5°C. An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1.5 °C above pre-industrial levels and related global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change, sustainable development, and efforts to eradicate poverty*. Masson-Delmotte, V., P. Zhai, H.-O. Pörtner, D. Roberts, J. Skea, P.R. Shukla, A. Pirani, W. Moufouma-Okia, C. Péan, R. Pidcock, S. Connors, J.B.R. Matthews, Y. Chen, X. Zhou, M.I. Gomis, E. Lonnoy, T. Maycock, M. Tignor, and T. Waterfield (eds.). In Press.
172. IRENA. (2021a). *IRENA Membership*. Abu Dhabi: IRENA. Pristupljeno 31. ožujka 2021. na <https://www.irena.org/irenamembership>

173. IRENA. (2021b). *About IRENA*. Pristupljeno 22. ožujka 2021. na <https://www.irena.org/aboutirena>
174. IRENA. (2021c). *Latest Publications*. Pristupljeno 22. ožujka 2021. na <https://www.irena.org/publications>
175. IRENA. (2021d). *Newsroom*. Pristupljeno 21. ožujka 2021. na <https://www.irena.org/newsroom>
176. Jann, W., Wegrich, K. (2006). *4 Theories of the Policy Cycle*. Pristupljeno 14. srpnja 2020. Na DOI:10.1201/9781420017007.pt2.
177. Jann, W., Wegrich, K. (2007). Theories of the Policy Cycle. *Handbook of public policy analysis: Theory, politics, and methods*, 4, 43-63.
178. Jones, M., Jones, R., Woods, M. (2004). *An itroduction to Political Geography. Space, place and politics*. London and New York: Routledge.
179. Jurčić, Lj. (2016). *Intervju za tportal s Nikolom Sućecom*. Pristupljeno 1. veljače 2020. na <http://www.tportal.hr/biznis/politika-i-ekonomija/448187/Evo-sto-Hrvatskoj-donosi-CETA-sporazum-o-trgovini-s-Kanadom.html>
180. Kang, K. (2016). Policy influence and private returns from lobbying in the energy sector. *The Review of Economic Studies*, 83(1), 269-305. Pristupljeno 20. kolovoza 2021. na <https://doi.org/10.1093/restud/rdv029>
181. Karlsson-Vinkhuyzen, S. I. (2010). The United Nations and global energy governance: past challenges, future choices. *Global Change, Peace & Security*, 22(2), 175–195. Pristupljeno 20. ožujka 2021. na <https://doi.org/10.1080/14781151003770820>
182. Karlsson-Vinkhuyzen, S. I. (2016). The UN, Energy and Sustainable Developments Goals. U: *The Palgrave Handbook of the International Political Economy of Energy*. London: Palgrave Macmillan.

183. Karlsson-Vinkhuyzen, S. I., McGee, J. (2013). Legitimacy in an Era of Fragmentation: The Case of Global Climate Governance. *Global Environmental Politics* 1 August 2013; 13 (3): 56–78. Pristupljeno 21. ožujka 2021. na doi: https://doi.org/10.1162/GLEP_a_00183
184. Katzenstein, P. J. (1977). Conclusion: domestic structures and strategies of foreign economic policy. *International Organization*, 31(4), 879-920. Pristupljeno 11. siječnja 2020. na <https://bbs.pku.edu.cn/attach/20/17/20170a249315f723/io77katzenstein2.pdf>
185. Kaygusuz, K. (2012). Energy for sustainable development: A case of developing countries. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 16, 1116–1126. Pristupljeno 21. kolovoza 2021. na <http://dx.doi.org/10.1016/j.rser.2011.11.013>
186. Keohane, O. R. (1984). The Consumers Oil Regime 1974-1981. U: *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton: Princeton University Press, str.217-240. Pristupljeno 26. siječnja 2020. na <https://b-ok.org/book/782231/d0d7fa>
187. Keohane, R. (1984). *After Hegemony: Cooperation and Discord in World Political Economy*. New Jersey: Princeton University Press. (str. 192) Pristupljeno 10. siječnja 2020. na <http://professor.pucgoias.edu.br/SiteDocente/admin/arquivosUpload/17973/material/KEOHANE%20After%20Hegemony%20-%20Cooperation%20and%20Regimes.pdf>
188. Keohane, R. O., & Victor, D. G. (2011). The regime complex for climate change. *Perspectives on politics*, 9(1), 7-23. Pristupljeno 16. veljače 2020. na https://www.researchgate.net/profile/Robert_Keohane/publication/228212111_The_Regime_Complex_for_Climate_Change/links/00463527298acc3c3b000000.pdf
189. Keohane, R. O., Victor, D. G. (2013). The transnational politics of energy. *Daedalus*, 142(1), 97-109. Pristupljeno 10. siječnja 2020. na https://www.princeton.edu/system/files/research/documents/keohaner_the_transnational_politics_of_energy.pdf
190. Kerebel, C., Keppler, J H. (2009). *World governance for energy; La gouvernance mondiale de l'energie*. Pariz: N. P. Pristupljeno 3. veljače 2020. na <https://www.osti.gov/etdeweb/biblio/21467907>

191. Kerebel, C., Keppler, J. H. (2009). *La gouvernance mondiale de l'énergie*. Pariz: IFRI. Pristupljeno 12. ožujka 2021. na <https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/t5.pdf>
192. Kern, F., Markard, J. (2016). Analysing Energy Transitions: Combining Insights from Transition Studies Analysing Energy Transitions: Combining Insights from Transition Studies and International Political Economy. (str. 291-321) U: *The Palgrave Handbook of the International Political Economy of Energy*. London: Palgrave Macmillan.
193. Kirton, J. (2006). *The G8 and Global Energy Governance: Past Performance. St. Petersburg Opportunities*. St. Petersburg: Moscow State Institute of International Relations (MGIMO) Pristupljeno 02. rujna 2019. na https://www.researchgate.net/publication/242325157_The_G8_and_Global_Energy_Governance_Past_Performance_St_Petersburg_Opportunities/citation/download
194. Kirton, J. J. (2016). *G20 governance for a globalized world*. New York: Routledge. Pristupljeno 29. siječnja 2020. na www.taylorfrancis.com
195. Kirton, J., Kokotsis, E. (2005). *The Global Governance of Climate Change*. London: Routledge.
196. Klaić, B. (2012). *Novi rječnik stranih riječi*. Zagreb: Školska knjiga.
197. Konoplyanik, A., Wälde, T. (2006). Energy Charter Treaty and its Role in International Energy. *Journal of Energy and Natural Resources Law*, 24(4): 524-558. Pristupljeno 29. siječnja 2020. na http://www.konoplyanik.ru/ru/publications/articles/417_Energy_Charter_Treaty_and_its_Role_in_International_Energy.pdf
198. Krenek, A. (2020). How to implement a WTO-compatible full border carbon adjustment as an important part of the European Green Deal. *Österreichische Gesellschaft für Europapolitik (ÖGfE) Policy Brief*, 1-9. Pristupljeno dana 4. svibnja 2020. na https://oegfe.at/wordpress/wp-content/uploads/2020/01/OEGfE_Policy_Brief-2020.02.pdf
199. Kuznetsova, V. N. (2015). Energy Strategy of the Russian Federation. *Mediterranean Journal of Social Sciences*. Vol 6 No 5. Rim: MCSER Publishing.

200. Lasswell, H. D. (1936). *Politics: who gets what, when, how*. Cleveland. *Meridian Books*, 1958, 677-715. Pristupljeno 15. ožujka 2021. na <http://digitalcollections.library.cmu.edu/awweb/awarchive?type=file&item=46443>
201. Leal-Arcas, R. (2018). *Natural Gas, US Shale Dynamics and Energy Security: A View from the European Union*. U: *The International Political Economy of Oil and Gas*. London: Palgrave Macmillan.
202. Leal-Arcas, R., & Filis, A. (2013). The fragmented governance of the global energy economy: a legal-institutional analysis. *Journal of World Energy Law and Business*, 6(4), 348-405. Pristupljeno 24. siječnja 2020. na SSRN:<https://ssrn.com/abstract=2296311>
203. Leal-Arcas, R., & Filis, A. (2014). The Energy Community and the Energy Charter Treaty: Special Legal Regimes, their Systemic Relationship to the EU, and their Dispute Settlement Arrangements. *Oil, Gas & Energy Law Journal*, 12(2), 1-42. Pristupljeno 1. rujna 2020. na <https://ssrn.com/abstract=2443251>
204. Leal-Arcas, R., Grasso, C. (2016). *The Transatlantic Trade and Investment Partnership, Energy, and Divestment*. U: *The Palgrave Handbook of the International Political Economy of Energy*. London: Palgrave Macmillan.
205. Leal-Arcas, R., Schmitz, J. (2014). Unconventional energy sources and EU energy security: A legal, economic and political analysis. *Oil, Gas & Energy Law Journal*, 12, 1–37. Pristupljeno 1. veljače 2020. na <https://ssrn.com/abstract=2499522>
206. Ledenko, M., Velić, J., Sedlar Karasalihović, D. (2018). Analysis of oil reserves, production and oil price trends in 1995, 2005, 2015. *Rudarsko-geološko-naftni zbornik*. Vol.33.(4) 105-115. Pristupljeno 7. ožujka 2021. na DOI:10.17794/rgn.2018.4.10.
207. Lee, J. (2005). *Regional: The Oil and Gas Sector in Transition: Challenges and the role of the EBRD – Energy Operations Policy*. London: *Report Centre for Global Energy Studies*. Pristupljeno 30. ožujka 2021. na <https://www.ebrd.com/downloads/research/economics/publications/specials/lee.pdf>

208. Lee, S., Silver, A. (2014). *Group of Eight (G8) Industrialized States*. Pristupljeno 28. siječnja 2020. na <https://www.cfr.org/backgrounder/group-eight-g8-industrialized-nations>
209. Leiserowitz, A. (2006). Climate change risk perception and policy preferences: The role of affect, imagery, and values. *Climatic change*, 77(1-2), 45-72. Pristupljeno 8. lipnja 2020. na https://climatecommunication.yale.edu/wp-content/uploads/2016/02/2006_01_Climate-Change-Risk-Perception-and-Policy-Preferences.pdf
210. Leonard, M. (2016). Introduction: connectivity wars. *Connectivity wars. Why migration, finance and trade are the geo-economic battlegrounds of the future*, 13, 27. Pristupljeno 27. srpnja 2021. na <https://www.jstor.org>
211. Lesage, D., Van de Graaf, T. (2015). *Rising Powers and Multilateral Institutions*. New York: Palgrave Macmillan. Pristupljeno 26. siječnja 2020. na DOI 10.1057/9781137397607
212. Lesage, D., Van de Graaf, T., & Westphal, K. (2009). The G8's Role in Global Energy Governance Since the 2005 Gleneagles Summit. *Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations*, 15(2), 259–277. Pristupljeno 3. rujna 2019. na <https://biblio.ugent.be/publication/521020>.
213. Lesage, D., Van de Graaf, T., Westphal, K. (2010). *G8+5 collaboration on energy efficiency and IPEEC: Shortcut to a sustainable future?*, "Energy Policy, Elsevier, vol. 38(11), pages 6419-6427. Pristupljeno 02. siječnja 2020. na <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0301421509007265>
214. Lesage, D., Van de Graaf, T., Westphal, K. (2010). *G8+5 collaboration on energy efficiency and IPEEC: Shortcut to a sustainable future?*, "Energy Policy, Elsevier, vol. 38(11), pages 6419-6427. Pristupljeno 02. siječnja 2020. na <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0301421509007265>
215. Lesage, D., Van de Graaf, T., Westphal, K. (2016). *Global Energy Governance in Multipolar World*. New York: Routledge Francis and Taylor Group.
216. Leverett, F. (2010). Consuming Energy: Rising Powers, the International Energy Agency, and the Global Energy Architecture. U: *Rising States, Rising Institutions: Challenges for Global*

- Governance*, edited by Alan S. Alexandroff and Andrew F. Cooper, 240–265. Washington, D.C.: Brookings Institution Press. Pristupljeno 20. travnja 2020. na <https://book.cc/book/2073698/9174f7>
217. Lindgreen, A., Maon, F., Reast, J., Yani-De-Soriano, M. (2012). Guest editorial: Corporate social responsibility in controversial industry sectors. *Journal of Business Ethics*, 110(4), 393-395. Pristupljeno 24. svibnja 2020. na www.springer.com
218. Lindgreen, A., Swaen, V., Johnston, W. J. (2009). Corporate social responsibility: An empirical investigation of US organizations. *Journal of business ethics*, 85(2), 303-323. Pristupljeno 24. svibnja 2020. na <http://orca.cf.ac.uk/17995/1/Article%2056.pdf>
219. Linnér, B. O. (1998). *The world household: Georg Borgström and the postwar population-resource crisis* (Doctoral dissertation, Linköpings universitet). Pristupljeno 20. ožujka 2021. na <https://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A255893&dswid=-4474>
220. Lipset, S. M. (2000). The indispensability of political parties. *Journal of democracy*, 11(1), 48-55. Pristupljeno 16. lipnja 2020. na <https://muse.jhu.edu/article/17013>
221. Lorenz, S., Rabinsky, M., & Wurtzel, J. (2008). Exxon Mobile and British Petroleum: A tale of two companies or just business as usual?. *Michigan: University of Michigan*. Pristupljeno 21. svibnja 2020. na http://climate-action.engin.umich.edu/CLIMATE_CHANGE_Problem_Solving_Lectures_2008/projects/AOSS480_2008_BP_Exxon_FINAL_rpt.pdf
222. Lorenz, S., Rabinsky, M., Wurtzel, J. (2008). Exxon Mobile and British Petroleum: A tale of two companies or just business as usual?. *Michigan: University of Michigan*. Pristupljeno 21. svibnja 2020. na http://climate-action.engin.umich.edu/CLIMATE_CHANGE_Problem_Solving_Lectures_2008/projects/AOSS480_2008_BP_Exxon_FINAL_rpt.pdf
223. Mabro, R. (1991). A Dialogue between Oil Producers and consumers: The why and the How. Pristupljeno 21. travnja 2020. na https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:11302c90-eed1-4dad-8ecc-cc1de049b386/download_file?safe_filename=A%2Bdialogue%2Bbetween%2Boil%2Bprodu

cers%2Band%2Bconsumers%252C%2Bthe%2Bwhy%2Band%2Bthe%2Bhow.pdf&file_format=application%2Fpdf&type_of_work=Working+paper

224. MacKay, B., Munro, I. (2012). Information warfare and new organizational landscapes: An inquiry into the ExxonMobil–Greenpeace dispute over climate change. *Organization Studies*, 33(11), 1507-1536. Pristupljeno 25. svibnja 2020. na https://www.researchgate.net/profile/Iain_Munro/publication/259841404_Information_Warfare_and_New_Organizational_Landscapes_An_Inquiry_into_the_ExxonMobil-Greenpeace_Dispute_over_Climate_Change/links/0f31753558f4c53187000000.pdf
225. Majone, G. (1996). Public policy and administration: ideas, interests and institutions. *A new handbook of political science*, 610-27. Pristupljeno 17. studenog 2021. na www.pdfshares.com
226. Malakhov, V.A., Nesytykh, K.V. On the role of the fuel-and-energy complex in the Russian economy. *Stud. Russ. Econ. Dev.* **27**, 528–536 (2016). <https://doi.org/10.1134>
227. Maltby, T. (2013). *European Union Energy Policy Integration: A Case of European Commission Policy Entrepreneurship and Increasing Supranationalism*. *Energy Policy* 55 (435-444). Pristupljeno 11. prosinca 2019. na DOI: 10.1016/j.enpol.2012.12.031
228. Manzano, O., Monaldi, F., Sturzenegger, F. (2008). The political economy of oil production in Latin America [with comments]. *Economía*, 9(1), 59-103. Pristupljeno 21. rujna 2021. na www.fsturzenegger.com
229. Marcel, V. (2006). *Oil titans: National oil companies in the Middle East*. Brookings Institution Press. Pristupljeno 10. siječnja 2020. na <https://books.google.hr/>
230. Mayer, A., & Smith, E. K. (2017). Education, political affiliation and energy policy in the United States: A case of Tea Party exceptionalism?. *Energy Research & Social Science*, 23, 74-81. Pristupljeno 8. lipnja 2020. na www.academia.edu
231. Meidan, M., Andrews-Speed, P., & Xin, M. (2009). Shaping China's energy policy: actors and processes. *Journal of Contemporary China*, 18(61), 591-616. Pristupljeno 17. prosinca 2019. na DOI:10.1080/10670560903033885

232. Miles, M. B.; Huberman, A.M. (1994). *Qualitative Dana Analysis – second edition*. London: Sage Publications, Inc.
233. Mingst, K. (2019). *Group of Eight*. United Kingdom: Encyclopædia Britannica, inc. Pristupljeno 25. siječnja 2020. na <https://www.britannica.com/topic/Group-of-Eight>
234. Morgenthau, H. J. (1963). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: MCGrawHill. Pristupljeno 8. siječnja 2020. na https://sca.district70.org/ourpages/auto/2014/4/24/50263602/Morgenthau_Politics%20Among%20Nations.pdf
235. Munta, M. (2020). The European Green Deal: A game-changer or simply a buzzword? *Climate change, Energy and Enviroment (1-20)*. Zagreb: Friedrich-Ebert-Stiftung. Pristupljeno 22. lipnja 2020. na <https://www.fes-croatia.org/news/article/the-european-green-deal/>
236. National Oceanic and Atmospheric Administration. (2019). *Global Climate Report 2019*. Pristupljeno 4. siječnja 2020. na <https://www.ncdc.noaa.gov/sotc/global/201907>
237. Naumann, M., & Philippi, A. (2014). *ExxonMobil in Europe's Shale Gas Fields: Quitting Early or Fighting It Out?*. Pristupljeno 24. svibnja 2020. na <https://pdfs.semanticscholar.org/9845/d6c00253bce956824962ee54555d88bbd0e5.pdf>
238. Niubo, A. B. (2020). *The IOCs and The NOCs in The Modern Energy Context*. New York: IEF. Pristupljeno 13. travnja 2020. na [ttps://www.ief.org/news/the-iocs-and-the-nocs-in-the-modern-energy-context](https://www.ief.org/news/the-iocs-and-the-nocs-in-the-modern-energy-context)
239. Nowell, G. P. (1994). *Mercantile States and the World Oil Cartel, 1900-1939*. Cornell University Press. Pristupljeno 11. siječnja 2020. na https://books.google.hr/books?hl=hr&lr=&id=qAsZXT5CwWIC&oi=fnd&pg=PP11&dq=Nowell+1994+mercantile+states+and&ots=WQxOUvBK45&sig=cOQPjmPzRVZ_DbUxe4Az0O8ID0U&redir_esc=y#v=onepage&q=Nowell%201994%20mercantile%20states%20and&f=false
240. OLADE. (2020). *Our organisation*. Quito: OLADE - Sector San Carlos. Pristupljeno 18. travnja 2020. na <http://www.olade.org/informativo/?lang=en>

241. OPEC (2020b). *World Oil Outlook 2019*. Pristupljeno 26. siječnja 2020. na <https://woo.opec.org/pdf-download/>
242. OPEC. (2013). *I need to know*. Beč: OPEC. Pristupljeno 30. ožujka 2021. na https://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/ChildrenBook2013.pdf
243. OPEC. (2020a). *Member Countries*. Baghdad: OPEC. Pristupljeno 25. siječnja 2020. na https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/25.htm
244. OPEC. (2021). *Who gets what from imported oil?*. Beč: OPEC. Pristupljeno 30. ožujka 2021. na https://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/WGW_August_2020.pdf
245. OPEC.(2012). *OPEC Statute*. Beč: OPEC Secretariat. Pristupljeno 26. siječnja 2020. na https://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/OPEC_Statute.pdf
246. Overland, I., Reischl, G. (2018). A place in the Sun? IRENA's position in the global energy governance landscape. *Int Environ Agreements* **18**, 335–350. Pristupljeno 22. ožujka 2021. na <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s10784-018-9388-y.pdf>
247. Owusu, A. P., Asumadu-Sarkodie, S. (2016). *A review of renewable energy sources, sustainability issues and climate change mitigation*. Cogent Engineering (ISSN: 2331-1916) is published by Cogent OA, part of Taylor & Francis Group. Cogent Engineering, 3: 1167990. Pristupljeno 3. siječnja 2020. na <http://dx.doi.org/10.1080/23311916.2016.1167990>
248. Perkov, D. (2019). *Upravljanje promjenama u poslovnoj organizaciji digitalnog doba*. Zagreb: Narodne novine d. d.
249. Petak, Z. (2014). Analiza javnih politika. U: *Pojmovnik javnih politika*.(30). Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

250. Petak, Z., Kekez Koštro, A. (2014). Instrumenti javnih politika. U: *Pojmovnik javnih politika*.(74-75). Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
251. Petak, Z., Petek, A. (2014a). Formulacija. U: *Pojmovnik javnih politika*. (65-66). Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.
252. Petak, Z., Petek, A. (2014b). Dionici javnih politika. U: *Pojmovnik javnih politika*. (47). Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.
253. Petak, Z., Petek, A. (2014c). Ciljevi javnih politika.. U: *Pojmovnik javnih politika*. (42-43). Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.
254. Petek, A. (2012). Što su hrvatske javne politike?. *Političke analize*, 3 (11), 37-45. Pristupljeno 26. kolovoza 2019. na <https://hrcak.srce.hr/142001>
255. Petek, A. (2014). Analiza aktera javnih politika. U: *Pojmovnik javnih politika*. (27-29). Zagreb: Političke analize.
256. Petek, A. (2016). Politološka ekspertiza za javne politike. *Suvremene teme*, 8 (1), 7-23. Pristupljeno 3. siječnja 2021. na <https://hrcak.srce.hr/174030>
257. Petek, A., Baketa, N., Kekez Koštro, A., Kovačić, M., Munta, M., Petković, K., Šinko, M., Zgurić, B. (2020). Unboxing the Vague Notion of Policy Goals: Cross-Sectoral Comparison of Croatian Public Policies. Pristupljeno 11. studenog 2021. na www.wiley.com
258. Petek, A., Petković, K. (2014). Odlučivanje. U: *Pojmovnik javnih politika*. (118-199). Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.
259. Petković, K. (2014). Deliberacija o javnim politikama. U: *Pojmovnik javnih politika*. (44). Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
260. Pollitt, C., Bouckaert, G. (2011). *Public Management Reform*. New York: Oxford University Press Inc.
261. Powell, R. (1991). Absolute and Relative Gains in International Relations Theory. *American Political Science Review*, 85(4), 1303-1320. Pristupljeno 12. ožujka 2021. na <http://ir.rochelleterman.com/sites/default/files/Powell%201991.pdf>

262. Požar, H. (1976a). *Energija i energetika*. Tehnička enciklopedija, knjiga 5. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod. (str. 319-334).
263. Požar, H. (1976b). *Osnove energetike*. Prvi svezak. Zagreb: Školska knjiga.
264. Požar, H. (1992). *Osnove energetike I*. Drugo, dopunjeno i izmjenjeno izdanje. Zagreb: Školska knjiga.
265. Prontera, A. (2009). Energy policy: Concepts, actors, instruments and recent developments. *World Political Science*, 5(1).
266. Pülzl, H., Treib, O. (2007). Implementation of Public policy. U: *Handbook of public policy analysis: Theory, politics, and methods*, 125, 89-108.
267. Raustiala, K., Victor, D. G. (2004). The regime complex for plant genetic resources. *International organization*, 58(2), 277-309. Pristupljeno 16. veljače 2020. na <http://pages.ucsd.edu/~dgvictor/publications/Working%20Papers/WP14%20Regime%20Complex.pdf>
268. Ravenhill, J. (2011). The study of global political economy, in: Ravenhill, J.(Ed.), *Global Political Economy, third ed., (pp 3-24)*. New York: Oxford University Press. Pristupljeno 12. ožujka 2021. na https://books.google.hr/books?id=-_e4DQAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=hr#v=onepage&q&f=false
269. Roberts, A., Choer Moraes, H., & Ferguson, V. (2019). Toward a Geoeconomic World Order. Available at SSRN. Pristupljeno 6. prosinca 2019. na https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3389163
270. Rochefort, D. A., Donnelly, K. P. (2013). *Agenda-setting and political discourse*. (str. 189-203). U: E. Araral Jr., S. Fritzen, M. Howlett, M. Ramesh, X. Wu. Routledge Handbook of Public Policy. New York: Routledge.
271. Rosenau, J. N., Czempiel, E. O., & Smith, S. (Eds.). (1992). *Governance without government: order and change in world politics* (No. 20). Cambridge University Press. Pristupljeno 12. siječnja 2021. na [www. https://cil.nus.edu.sg/wp](http://www.cil.nus.edu.sg/wp)

272. Rühl, C. (2010). Global energy after the crisis: Prospects and priorities. *Foreign Affairs*, 63-75. Pristupljeno 14. siječnja 2021. na <https://www.jstor.org>
273. Rusnák, U. (2016). *The International Energy Charter Consolidated Energy Charter Treaty*. Bruxelles: Energy Charter Secretariat Pristupljeno 27. siječnja 2020. na https://www.energycharter.org/fileadmin/DocumentsMedia/Legal/ECT-Positive_Annex_W.pdf
274. Rybár, R., Kudelas, D., & Beer, M. (2015). Selected problems of classification of energy sources-What are renewable energy sources?. *Acta Montanistica Slovaca*, 20(3).
275. Rye, D. (2014). *Political Parties and the Concept of Power: A Theoretical Framework*. London: Palgrave Macmillan. Pristupljeno 16. lipnja 2020. na <https://1lib.eu/book/2688674/48225c>
276. Saint Martin, D. (2009). Management consultancy .(str.780-808). U: Ferlie, E., Lynn, L., Pollit (eds) *The Oxford Handbook of Public Management*. London: Oxford University Press.
277. Sampson, A., Shay, P. (1975). *Seven sisters*. (Chapter 4, pp. 196-97). New York: Viking Press. Pristupljeno 16. travnja 2020. na <https://www.energytoday.net/conventional-energy/the-seven-sisters-the-great-oil-companies-and-the-world-they-shaped/>
278. Schattschneider. E. E. (1975). *The Semisovereign People*. Hinsdale: The Dryden Press.
279. Schmidt, M. G. (1996). When parties matter: A review of the possibilities and limits of partisan influence on public policy. *European Journal of Political Research*, 30(2), 155-183. Pristupljeno 22. lipnja 2020. na https://www.researchgate.net/profile/Manfred_Schmidt2/publication/229885976_When_parties_matter_A_review_of_the_possibilities_and_limits_of_partisan_influence_on_public_policy/links/5b7b141c299bf1d5a718ca9f/When-parties-matter-A-review-of-the-possibilities-and-limits-of-partisan-influence-on-public-policy.pdf
280. Scholten, D. (2018). *The Geopolitics of Renewables*. Springer. Pristupljeno 23. lipnja 2020. na <https://1lib.eu/book/3416121/d8a89f>

281. Scholvin, Sören, and Mikael Wigell. "Power politics by economic means: Geoeconomics as an analytical approach and foreign policy practice." *Comparative Strategy* 37.1 (2018): 73-84.
282. Schröder, M. (2013). *Integrating Varieties of Capitalism and Welfare State Research: A Unified Typology of Capitalisms*. London: Palgrave Macmillan. Pristupljeno 1. travnja 2020 na <https://b-ok.cc/book/2688131/a44024>
283. Shahbaz, M., Shahzad, S. J. H., Alam, S., & Apergis, N. (2018). Globalisation, economic growth and energy consumption in the BRICS region: the importance of asymmetries. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 27(8), 985-1009. Pristupljeno 17. prosinca 2019. na https://mpra.ub.uni-muenchen.de/86979/1/MPRA_paper_86979.pdf
284. Sharma, R. (2012). *Broken BRICs: Why the Rest Stopped Rising*. New York: ForeignAffairs. Pristupljeno 15. prosinca 2019. na www.foreignaffairs.com/articles/138219/ruchir-sharma/broken-brics; <https://www.devex.com/news/sponsored/broken-brics-why-the-rest-stopped-rising-79622>
285. Sigurnosno-obavještajna agencija. (2021). Energetska sigurnost. Pristupljeno, 30. studenog 2021. na <https://www.soa.hr/hr/podrucja-rada/energetska-sigurnost/>
286. Silva, M. (2019). *The European Union's Revolving Door*. U: Dialer, D., Richter, M. (2019). *Lobbying in the European Union. Strategies, Dynamics and Trends*. Cham: Springer Nature Switzerland. (str. 289). Pristupljeno 28. svibnja 2020. na <https://doi.org/10.1007/978-3-319-98800-9>
287. Smil, V. (2006) *Energy: A Beginner's Guide*. Oxford: Oneworld Publications.
288. Smil, V. (2010). *Energy transitions: History, requirements, prospects*. Oxford: Praeger. Pristupljeno 30. ožujka 2020. na <https://b-ok.cc/book/989755/be549c?dsource=recommend>
289. Smith, J. L. (2009). World oil: market or mayhem?. *Journal of Economic Perspectives*, 23(3), 145-64. Pristupljeno 5. siječnja 2020. na <https://pubs.aeaweb.org/doi/pdfplus/10.1257/jep.23.3.145>
290. Smith, R., El-Anis, I., Farrands, C. (2017). *International political economy in the 21st century: Contemporary issues and analyses*. New York: Routledge. Smith, R. *International*

- Political Economy in the 21st Century*. [VitalSource Bookshelf]. Pristupljeno dana 14. ožujka 2020. na <https://bookshelf.vitalsource.com/#/books/9781317612735/>
291. Sovacool, B. K. (2011). *The Routledge Handbook of Energy Security*. New York: Rotledge. Pristupljeno 12. svibnja 2020. na <https://1lib.eu/book/3109703/1327df>
292. Sovacool, B. K. (2014). What are we doing here? Analyzing fifteen years of energy scholarship and proposing a social science research agenda. *Energy Research & Social Science*, 1, 1–29. Pristupljeno 20. veljače 2020. na <https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/60463984/Sovacool-ERSS-Content-Final20190902-6717-d941ra.pdf>
293. Sovacool, B. K. (2017). Monitoring the moneylenders: institutional accountability and environmental governance at the World Bank’s inspection panel. *The Extractive Industries and Society*, 4(4), 893-903. Pristupljeno 30. ožujka 2021. na <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2214790X17301028>
294. Sovacool, B. K., & Dworkin, M. H. (2014). *Global energy justice*. Cambridge University Press.
295. Sovacool, B. K., & Florini, A. (2012). Examining the complications of global energy governance. *Journal of Energy & Natural Resources Law*, 30(3), 235-263. Pristupljeno 19. rujna 2019 na DOI: 10.1080/02646811.2012.11435295
296. Sovacool, B. K., & Saunders, H. (2014). Competing policy packages and the complexity of energy security. *Energy*, 67, 641-651. Pristupljeno 5. svibnja 2020. na <https://doi.org/10.1016/j.energy.2014.01.039>
297. Sovacool, B. K., Florini, A. (2012). *Examining the Complications of Global Energy Governance*. *Journal of Energy & Natural Resources Law*, 30:3, 235-263. Pristupljeno 2. rujna 2019. na DOI:10.1080/02646811.2012.11435295
298. Sovacool, B. K., Linnér, B.-O., & Goodsite, M. E. (2015). The political economy of climate adaptation. *Nature Climate Change*, 5 (7), 616–618. Pristupljeno 15. ožujka 2021. na https://pure.au.dk/ws/files/107181558/The_Political_Economy_of_Climate_Adaptation.pdf

299. Statoil. (2020). *List of Statoil subsidiaries*. Pristupljeno 22. svibnja 2021. na <https://www.sec.gov/Archives/edgar/data/1140625/000102140802004805/dex8.html>
300. Stephens, P. (2011). *A Story of Brics Without Mortar*. Financial Times, 24 November 2011. Pristupljeno 26. lipnja 2021. na <https://www.ft.com/content/352e96e8-15f2-11e1-a691-00144feabdc0>
301. Stern, P. C. (1986). Blind spots in policy analysis: What economics doesn't say about energy use. *Journal of Policy Analysis and management*, 5(2), 200-227. Pristupljeno 20. veljače 2020. na <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/pam.4050050202>
302. Stevens, P. (2015). Globalizing Oil: Firms and Oil Market Governance in France, Japan, and the United States. *The Energy Journal*, 36(3), 212-2. *Gale Academic Onefile*. Pristupljeno 7. siječnja 2020. na <https://go.galegroup.com/ps/anonymous?id=GALE%7CA573559680&sid=googleScholar&v=2.1&it=r&linkaccess=abs&issn=01956574&p=AONE&sw=w>
303. Stobaugh, R. (1975). The Oil Companies in the Crisis. *Daedalus*, 104(4), 179-202. Pristupljeno 11. siječnja 2020. na www.jstor.org/stable/20024369
304. Strange, S. (1996). *The retreat of the state: The diffusion of power in the world economy*. Cambridge university press. (str.161). Pristupljeno 7. lipnja 2020. na <https://1lib.eu/book/2709847/67161d>
305. Stuenkel, O. (2013). The Financial Crisis, Contested Legitimacy, and the Genesis of Intra-BRICS Cooperation. (str. 611 -630) Pristupljeno 14. prosinca 2019. na <https://ri.fgv.br/sites/default/files/publicacoes/The%20financial%20crisis,%20contested%20legitimacy%20and%20the%20genesis%20of%20intra-BRICs%20cooperation.pdf>
306. Suding, P. H., & Lempp, P. (2007). The multifaceted institutional landscape and processes of international renewable energy policy. *Newsletter for the International Association of Energy Economists*, 4-9. Pristupljeno 4. veljače 2020. na <https://www.iaee.org>
307. Sydney, M. S. (2007). Policy Formulation: Design and Tools. (str. 79-107) U: *Handbook of public policy analysis: Theory, politics, and methods*, 125, 79-107

308. Tepavcevic, S. (2018). In the Bear's Shadow? Russia's International Image and Its Influence on Investments of Russian Companies in Post-Socialist Europe. *Journal of East-West Business* (108-137 Vol.24). Pristupljeno 21. svibnja 2020. na DOI: <https://doi.org/10.1080/10669868.2018.1433265>
309. Torgerson, D. (2007). Promoting the Policy Orientation: Lasswell in Context. *Handbook of public policy analysis: Theory, politics, and methods*, 125, 15-27. Pristupljeno 25. svibnja 2021. na www.researchgate.com
310. Tranter, B., & Booth, K. (2015). Scepticism in a changing climate: A cross-national study. *Global Environmental Change*, 33, 154-164. Pristupljeno 8. lipnja 2020. na www.academia.edu
311. Tuathail, G. Ó. (1999). Understanding critical geopolitics: Geopolitics and risk society. *The Journal of Strategic Studies*, 22(2-3), 107
312. U.S. Department of Energy. (2017). *Valuation of Energy Security of United States*. Washington: U.S. Department of Energy. Pristupljeno 9. travnja 2020. na <https://www.energy.gov/policy/articles/valuation-energy-security-united-states>
313. Udovičić, B. (2004). *Neodrživost održivog razvoja*. Zagreb: Kigen.
314. Udovičić, B. (2016). *Čovjek, društvo i razvoj*. Zagreb: Tiskara Zelina d. d.
315. UN (2021e). *WEB TV-The United Nations Live and and On Demand*. Pristupljeno 21. ožujka 2021. na <http://webtv.un.org/>
316. UN. (2015). *Paris Agreement. Reference: C.N.735.2016.TREATIES-XXVII.7*. (Depositary Notification). Pristupljeno 3. siječnja 2020. na <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2016/CN.735.2016-Eng.pdf> i https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-7-d&chapter=27&clang=_en
317. UN. (2021a). *About UN*. Pristupljeno 20. ožujka 2021. na <https://www.un.org/en/about-un/index.html>

- 318.UN. (2021c). *Civil Society*. Pristupljeno 21. ožujka 2021. na <https://www.un.org/en/civil-society/page/application>
319. UN. (2021d). *Social Media*. Pristupljeno 21. ožujka 2021. na <https://www.un.org/en/sections/about-website/un-social-media/index.html>
320. UNEP DTU. (2021). *Partnership.-about*. Pristupljeno 21. ožujka 2021. na <https://unepdtu.org/who-we-are/>
321. UNEP. (2019). *Strategy for Private Sector*. Nairobi: UNEP. Pristupljeno 20. ožujka 2021. na <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/31107/Strategy%20for%20Private%20Sector%20Engagement-2.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
322. UNEP. (2021a). *Why does Enviromental Programme Metter?*. Pristupljeno 20. ožujka 2021. na <https://www.unep.org/about-un-environment/why-does-un-environment-matter>
323. UNEP. (2021b). *What we are doing?*. Pristupljeno 21. ožujka 2021. na <https://www.unep.org/explore-topics/energy/about-energy>
324. UNEP. (2021c) *People and Partners*. Pristupljeno 21. ožujka 2021. na <https://www.unep.org/explore-topics/energy/about-energy>
325. UNEP. (2021d). *Media centre*. Pristupljeno 21. ožujka 2021. na <https://www.unep.org/media-centre>
326. UNFCCC. (2016). *Pariški sporazum*. Brisel: Službeni list Europske unije. Pristupljeno 4. svibnja 2020. na [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:22016A1019\(01\)&from=HR](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:22016A1019(01)&from=HR)
327. UNFCCC. (2021a). *The Paris Agreement*. Pristupljeno 21. ožujka 2021. na <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>
- 328.UNFCCC. (2021b). *About the Secretariat*. Pristupljeno 21. ožujka 2021. na <https://unfccc.int/about-us/about-the-secretariat>
329. UNFCCC. (2021c). *Global Climate Action Events*. Pristupljeno 21. ožujka 2021. na <https://unfccc.int/climate-action/global-climate-action-events>

330. United Nations General Assembly. (2012). Resolution adopted by the General Assembly. 66/288. *The future we want*. New York: United Nations. Pristupljeno 13. travnja 2020. na <https://digitallibrary.un.org/record/734344?ln=en>
331. United Nations General Assembly. (2013). Resolution adopted by the General Assembly. 67/215. *Promotion of new and renewable sources of energy*. New York: United Nations. Pristupljeno 13. travnja 2020. na <https://digitallibrary.un.org/record/756451?ln=en>
332. United Nations General Assembly. (2013). Resolution adopted by the General Assembly. 67/215. *Promotion of new and renewable sources of energy*. New York: United Nations. Pristupljeno 13. travnja 2020. na <https://digitallibrary.un.org/record/756451?ln=en>
333. United Nations General Assembly. (2015). Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. 70/1. Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development. United Nations, New York. Pristupljeno 4. svibnja 2020. na https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf
334. United Nations. (1961). *Yearbook of the United Nations 1961*. New York: Office of Public Information, UN. Pristupljeno 20. ožujka 2021. na <https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789210602082/read>
335. United Nations. (1985). *Yearbook of the United Nations 1981*. New York: Office of Public Information, UN. Pristupljeno 20. ožujka 2021. na <https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789210601818>
336. United Nations. (2021b). *UN System*. Pristupljeno dana 20. ožujka 2021. na <https://www.un.org/en/about-us/un-system>.
337. Urpelainen, J., & Van de Graaf, T. (2015). Your place or mine? Institutional capture and the creation of overlapping international institutions. *British Journal of Political Science*, 799-827. Pristupljeno 18. ožujka 2021. na thijsvandegraaf.be/wp-content/uploads/2012/04/BJPS_UrpelainenVandegraaf_FINAL.pdf

338. Urpelainen, J., Van de Graaf, T. (2018). United States non-cooperation and the Paris agreement. *CLIMATE POLICY*, 18(7), 839–851. Pristupljeno 21. ožujka 2021. na <http://hdl.handle.net/1854/LU-8542106>
339. Van Alstine, J. (2017). Critical reflections on 15 years of the Extractive Industries Transparency Initiative (EITI). *The Extractive Industries and Society*, 4(4), 766-770. Pristupljeno 6. lipnja 2020. na http://eprints.whiterose.ac.uk/125840/1/EITI%20Critical%20Reflections_Introduction.pdf
340. Van Alstine, J., Andrews, N. (2016). Corporations, Civil Society, and Disclosure: A Case Study of the Extractive Industries Transparency Initiative. U: *The Palgrave Handbook of the International Political Economy of Energy* (pp. 95-114). Palgrave Macmillan, London.
341. Van Beeck, N. M. J. P. (2000). *Classification of energy models*. Tilburg: Tilburg University, Faculty of Economics and Business Administration.
342. Van de Graaf, T. (2013). *The Politics and Institutions of Global Energy Governance*. London: Palgrave Macmillan.
343. Van de Graaf, T., & Lesage, D. (2009). The International Energy Agency after 35 years: Reform needs and institutional adaptability. *The Review of International Organizations*, 4(3), 293-317. Pristupljeno 4. svibnja 2020. na https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/42084079/The_International_Energy_Agency_Aft
344. Van de Graaf, T., Colgan, J. (2016). *Global energy governance: a review and research agenda*. Pristupljeno 3. rujna 2019. na <https://doi.org/10.1057/palcomms.2015.47V>
345. Van de Graaf, T., Overland, I., Scholten, D., & Westphal, K. (2020). The new oil? The geopolitics and international governance of hydrogen. *Energy Research & Social Science*, 70, 101667.
346. Van de Graaf, T., Sovacool, B. K. (2020). *Global energy politics*. Cambridge: UK; Medford: MA: Polity Press.

347. Van de Graaf, T., Sovacool, B. K., Ghosh, A., Kern, F., Klare, M. T. (2016). States, Markets, and Institutions: Integrating International Political Economy and Global Energy Politics. U: *The Palgrave Handbook of the International Political Economy of Energy*. London: Palgrave Macmillan.
348. Van de Graaf, Thijs, & Zelli, F. (2016). Actors, frames and institutions in global energy politics. In Thijs Van de Graaf, B. K. Sovacool, A. Ghosh, F. Kern, & M. T. Klare (Eds.), *The Palgrave Handbook of the International political economy of energy* (pp. 47–71). Basingstoke.
349. Victor, D. G. (2006). Toward Effective International Cooperation on Climate Change: Numbers, Interests and Institutions. U: *Global Environmental Politics*, 6(3), 90–103. Pristupljeno 15. travnja 2020. na https://pages.ucsd.edu/~dgvictor/publications/Faculty_Victor_Article_2006_Toward%20Effective_Global%20Environ%20Politics.pdf
350. Victor, D. G., Hults, D. R., Thurber, M. C. (2012). *Oil and Governance: State-Owned Enterprises and the World Energy Supply*. New York: Cambridge University Press.
351. Vidačak, I., Đurman, P. (2017). Savjetovanje s javnošću u donošenju propisa: kvaliteta javnog odlučivanja i sudjelovanje građana. U: Koprić, I., Musa, A. i Giljević, T. (ur.) *Građani, javna uprava i lokalna samouprava: povjerenje, suradnja, potpora*. Zagreb, Institut za javnu upravu, str. 73-104.
352. Vihma, A., & Wigell, M. (2016). Unclear and present danger: Russia's geoeconomics and the Nord Stream II pipeline. *Global Affairs*, 2(4), 377-388. Pristupljeno 6. prosinca 2020. na www.researchgate.net
353. Vining, A., Weimer, F. (2010). Policy Analysis. *The Foundations of Public Administration Series*. American Society for Public Administration (ASPA). (str. 5). Pristupljeno 22. srpnja 2019. na [aspanet.com: http://www.aspanet.org/public/ASPADocs/PAR/FPA/FPA-Policy-Article.pdf](http://www.aspanet.org/public/ASPADocs/PAR/FPA/FPA-Policy-Article.pdf)
354. Von der Leyen, U. (2019). A Union that strives for more: My agenda for Europe', Political Guidelines Political Guidelines for the Next European Commission 2019-2024. Pristupljeno 4.

- svibnja 2020. na https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/political-guidelines-next-commission_en.pdf
355. Wälde, T. W. (Ed.). (1996). *The energy charter treaty: An East-West gateway for investment and trade*. London: Kluwer Law International.
356. Warshaw, C. (2012). The political economy of expropriation and privatization in the oil sector. (str. 35-61) U: *Oil and Governance: State-Owned Enterprises and the World Energy Supply*. New York: Cambridge University Press.
357. Weber, M. (1948). From Max Weber: Essays in Sociology, (eds) H.H. Gerth and C. Wright Mills. London: Routledge. (str. 78). Pristupljeno 16. lipnja 2020. na <https://ilib.eu/book/880209/e87820>
358. WEC. (2021). *Membership of World Energy Council*. Pristupljeno 30. ožujka 2021. na <https://www.worldenergy.org/impact-communities/members>
359. Wesley, M. (2016). Australia and the Rise of Geoeconomics.29 centre of Gravity I. Pristupljeno 21. travnja 2021. na <https://openresearch-repository.anu.edu.au/bitstream/1885/228733/1/centre-of-gravity-29-australia-and-the-rise-of-geoeconomics.pdf>
360. Wilson, J. D. (2015). Multilateral organisations and the limits to international energy cooperation. *New Political Economy*, 20(1), 85-106. Pristupljeno 11. siječnja 2020. na https://researchrepository.murdoch.edu.au/id/eprint/21015/1/Multilateral_organisations_and_the_limits_to_international_energy_cooperation.pdf
361. Witajewska-Baltvilka, B. (2018). *Political parties and climate change policy: why do parties sometimes talk about it, but sometimes keep silent* (No. 05/2018). Instytut Badan Strukturalnych. Pristupljeno 11. lipnja 2020. na https://ibs.org.pl/app/uploads/2018/09/IBS_Working_Paper_05_2018.pdf
362. Woolfson, C., & Beck, M. (2005). Corporate social responsibility in the international oil industry. *Corporate social responsibility failures in the oil industry*, 1-13. Pristupljeno 24. svibnja 2020. na https://www.researchgate.net/profile/Charles_Woolfson/publication/333570020_Corporate_S

ocial_Responsibility_in_the_International_Oil_Industry/links/5d922415a6fdcc2554a95f81/C
orporate-Social-Responsibility-in-the-International-Oil-Industry.pdf

363. World Bank. (2021a). *Member Countries*. Washington DC: World Bank Group. Pristupljeno 30. ožujka 2021. na <https://www.worldbank.org/en/about/leadership/members>
364. World Bank. (2021b). *Who we are*. Pristupljeno 29. ožujka 2021. na <https://www.worldbank.org/en/about/history>
365. World Bank. (2021c). *History*. Pristupljeno 30. ožujka 2021. na <https://www.worldbank.org/en/about/history>
366. World Bank. (2021d). *Annual report 2020: Supporting Countries in Unprecedented Times*. Washington DC: World Bank Group. Pristupljeno 31. ožujka 2021. na <file:///C:/Users/Dobrinka/AppData/Local/Temp/9781464816192.pdf>
367. World Bank. (2021e). *Events*. Pristupljeno 30. ožujka 2021. na <https://www.worldbank.org/en/events/all>
368. World Data Bank. (2020). Izvješće za 2017. Pristupljeno 19. prosinca 202. na <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=EG.ELC.ACCS.ZS&country=>
369. World Energy Council. (2019). *World Energy Trilemma Indeks 2019*. London: World Energy Council 2019 in partnership with OLIVER WYMAN. Pristupljeno 5. svibnja 2020. <https://trilemma.worldenergy.org/reports/main/2019/2019%20Energy%20Trilemma%20Index.pdf>
370. World Energy Council. (2021). *Our history*. Pristupljeno 29. ožujka 2021. na <https://www.worldenergy.org/about-us>
371. Wright, R., Shin, H., & Trentmann, F. (2013). *From World Power Conference to World Energy Council*. World Energy Council. Pristupljeno 29. ožujka 2021. na <https://www.worldenergy.org/assets/downloads/A-Brief-History-of-the-World-Energy-Council.pdf>

372. Yergin, D. (2006). Ensuring energy security. *Foreign affairs*, 69-82. Pristupljeno 20. veljače 2020. na http://faculty.nps.edu/relooney/0_New_820.pdf
373. Yergin, D. (2012). The New Century. (4 poglavlje) U: *The Prize: The epic quest for oil, money and power*. New York: Simon and Schuster. Pristupljeno 19. travnja 2020. na <https://b-ok.cc/book/3588734/776c5f>
374. Yergin, D., (1991). *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power*. New York: Simon and Schuster. Pristupljeno 17. travnja 2020. na <https://b-ok.cc/book/693835/70944d>
375. Zahariadis, N. (Ed.). (2016). *Handbook of public policy agenda setting*. London: Edward Elgar Publishing.

SAŽETAK

Geopolitika, iako uvijek interdisciplinarna, u sinergiji s javnim upravljanjem u 21. stoljeću daje zamah analizi utjecaja različitih činitelja na kreiranje energetske politike. Sinergijom disciplina geopolitike, energetike i javnog upravljanja, ovaj doktorski rad objašnjava dinamiku i ishod utjecaja globalnih aktera na energetska pozicioniranje Hrvatske u 21. stoljeću. Kako bi se objasnio proces i ishodi tog utjecaja, rad koristi kvalitativan pristup i metodu analize procesa. Koristeći obuhvatan popis dokumenata ključne aktere nacionalne energetske politike kao dva primarna izvora rad utvrđuje ključne platforme priljeva globalnih ideja energetike u hrvatski javni i politički prostor i ključne aktere koji sudjeluju u njihovom priljevu. Dodatno rad otkriva alate korištene u promicanju globalnih ideja energetike u nacionalnoj deliberaciji o sadržaju energetske politike kao i alate u fazama formuliranja i odlučivanja. U konačnici, tematskom analizom sadržaja strateškog dokumenta hrvatske energetske politike ukazuje na jasnu prisutnost globalnih ciljeva, načela, dokumenta i aktera u sadržaju strateškog dokumenta energetske politike. Izgradnjom mehanizma utjecaja globalnih aktera na energetska politiku Hrvatske doktorski rad doprinosi razumijevanju procesa utjecaja globalnih aktera na energetska pozicionirane mladih demokracija.

Ključne riječi: *globalne ideje energetike, prioriteti globalnog upravljanja energetikom, alati, državni i nedržavni akteri, energetska pozicioniranje, analiza procesa, Hrvatska*

SUMMARY

The discipline of geopolitics, though always interdisciplinary, when in synergy with the public governance and public policy field can generate relevant insights for the analysis of process and factors impacting the energy policies. Combining lenses of geopolitics, energetics, and public governance this PhD thesis aims to describe and explain dynamic and outcome of influence global actors had on the design of Croatian national energy policy in 21st century. To explain the process and outcome of the global actors' influence, the thesis utilises qualitative approach based on process tracing analysis. Using numerous documents and key energy policy stakeholders as primary sources of evidence, the process tracing analysis identifies key actors and platforms used for the transfer of global energy ideas in Croatian energy policy environment. These, in addition, identifies and classifies tools used by actors to promote global energy ideas in the process of national deliberation on national energy policy as well as tools used to integrate those ideas in the content of policy document in stages of formulation and decision making on Croatian energy policy. Finally, thematic analysis of the content of adopted policy document has relieved explicit connection between global energy ideas promoted in the deliberation stage with the ideas encompassed by energy policy document. By unfolding the stages, and with them related actors and activities, through which global ideas have been transferred into current energy policy, the PhD proposes a process theory that can explain causal process through which global energy actors can produce impact on national energy policy in young democracies such is Croatia.

Keys words: global energy ideas, priorities of global energy governance, tools, state and no-state actors, energy positioning, process tracing, Croatia.

PRILOZI

PRILOG 1 Popis analiziranih dokumenata

1. Ahmetović, M. (2019). Odbijena tužba protiv lokacijske dozvole za plutajući LNG terminal. (Članak, 3.4.2019.) Pristupljeno 11. rujna 2021. na <https://www.index.hr/vijesti/clanak/odbijena-tuzba-protiv-lokacijske-dozvole-za-plutajuci-Ing-terminal/2075782.aspx>
2. Andročec, I. (2019). Video okruglog stola Okruglog stola o energetskim potrebama Hrvatske: Potencijali električne energije u Hrvatskoj. Zagreb: Večernji list. (Održano 3.9.19. u 11:00 h). Pristupljeno 30. prosinca 2020. na <https://video.vecernji.hr/portal/2019/9/d990b863.mp4>
3. Bajo, A., Šimović, H., Davidović, M. (2018). 2. ENERGETSKA KONFERENCIJA: Energetski strateški prioriteti i kapitalna ulaganja u Republici Hrvatskoj. Zagreb: KPMG, Institut za javne financije, Ekonomski fakultet Zagreb. Pristupljeno 24. travnja 2021. na https://drive.google.com/file/d/1EujLWG7vxpkU_YK1olBKgZ_exch3BPPQ/view
4. Barbalić, F. (2018). HEP Vjesnik. 4/18. Godina XXXII. Zagreb: HEP d. d. Sektor za korporativne komunikacije. Pristupljeno 11. rujna 2021. na https://www.hep.hr/UserDocsImages/dokumenti/vjesnik/2018/4_2018.pdf
5. Biscardini, G. (2017). U: Vranković, L. (2017). NOVA ENERGETSKA STRATEGIJA Predsjednica Kolinda Grabar Kitarović iznijela 5 ključnih smjernica za energetsku budućnost Hrvatske. Zagreb: Jutarnji list. Pristupljeno 20. prosinca 2020. na <https://www.jutarnji.hr/globus/biznis/video-foto-nova-energetska-strategija-predsjednica-kolinda-grabar-kitarovic-iznijela-5-kljucnih-smjernica-za-energetsku-buducnost-hrvatske-5546531>
6. Božičević Vrhovčak, M. (2018): Izjava u: Zelena akcija. (2018). Obnovljivi izvori energije – šansa koju moramo iskoristiti! (Članak 26.2.2018.). Pristupljeno 20. travnja 2021. na https://zelena-akcija.hr/hr/programi/energetika/obnovljivi_izvori_energije_sansa_koji_moramo_iskoristiti
7. Brodportal. (2016). Inicijativa "Želimo čist zrak" kod predsjednice. (Članak, 7.6.2016.). Slavonski Brod: Brodportal. Pristupljeno 22. travnja 2021. na

- <http://www.brodportal.hr/clanak/inicijativa-%22zelimo-cist-zrak%22-kod-predsjednice-12695>
8. Casagrande, W. (2017). Intervju mjeseca: Prirodni plin u Dalmaciji ima budućnost. (Energetika-net, članak 3.3.2017.). Pristupljeno 23. travnja 2021. na <http://www.energetika-net.com/specijali/intervju-mjeseca/prirodni-plin-u-dalmaciji-ima-buducnost-24254>
 9. CEE Bankwatch Network. (2018). IZVOZNO-KREDITNE AGENCIJE U SREDNJOJ I ISTOČNOJ EUROPIHBOR - pogled izbliza. Pula: Zelena Istra. Pristupljeno 20. travnja 2021. na https://www.zelena-istra.hr/media/filer_public/17/a4/17a4dab4-b169-4e57-9278-14a33b60edd4/hbor-pogled-izbliza-izvozno-kreditne-agencije.pdf
 10. CEI. (2018). Priopćenje za javnost. Pristupano 20. travnja 2021. na <https://www.cei.int/sites/default/files/2018-10/press%20CEI%20%28003%29%20EN%20ZAGREB.pdf>
 11. CEI. (2021). *About us*. Trst: CEI. Pristupljeno 18.siječnja 2021. na <https://www.cei.int/about-us>.
 12. Celex. (2016). Pročišćena verzija Ugovora o Europskoj uniji i Ugovora o funkcioniranju Europske unije. (2016/C 202/01) Sl.EU 7.6.2016. Pristupljeno 10. lipnja 2021. na <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:12016ME/TXT>
 13. Civilno društvo.hr. (2016). DOOR: Energetsko siromaštvo pogađa oko 30 posto hrvatskih građana. (Članak, 18.10.2016.). Pristupljeno 22. travnja 2021. na <https://www.civilnodrustvo.hr/door-energetsko-siromastvo-pogada-oko-30-posto-hrvatskih-gradana/>
 14. Civilno društvo.hr. (2017). Eko Kvarner predstavio kontrastudiju za projekt plutajućeg LNG terminala. (Članak, 28.12.2017.). Pristupljeno 22. travnja na <https://www.civilnodrustvo.hr/eko-kvarner-predstavio-kontrastudiju-za-projekt-plutajuceg-Ing-terminala/>
 15. Civilno društvo.hr. (2018a). Greenpeace poručio ministru Ćoriću: Pet do dvanaest je da se Hrvatska uključi u svjetski i europski trend poticanja obnovljivih izvora energije. (Članak, 24.4.2018.). Pristupljeno 22. travnja 2021. na <https://www.civilnodrustvo.hr/greenpeace-porucio-ministru-pet-do-dvanaest-je-da-se-hrvatska-ukljuci-u-svjetski-i-europski-trend-poticanja-obnovljivih-izvora-energije/>

16. Civilno društvo.hr. (2018b). Prijatelji životinja pokrenuli kampanju „Poštujmo naše more”. (Članak, 19.7.2018.). Pristupljeno 22. travnja 2021. na <https://www.civilnodrustvo.hr/prijatelji-zivotinja-pokrenuli-kampanju-postujmo-nase-more/>
17. Civilno društvo.hr. (2019a). VIDEO: Zelena akcija traži da se obustavi izdavanje novih koncesija za istraživanje nafte i plina. (Članak, 16.7.2019.). Pristupljeno 22. travnja 2021. na <https://www.civilnodrustvo.hr/video-zelena-akcija-trazi-da-se-obustavi-izdavanje-novih-koncesija-za-istrazivanje-nafte-i-plina/>
18. Civilno društvo.hr. (2019b). Vodeće okolišne udruge brine nedostatak volje hrvatske politike za ostvarenjima okolišnih ciljeva EU. (članak, 19.1.2019.). Pristupljeno 22. travnja na <https://www.civilnodrustvo.hr/vodece-okolisne-udruge-brine-nedostatak-volje-hrvatske-politike-za-ostvarenjima-okolisnih-ciljeva-eu/>
19. CROBIOM. (2016). Objava: Studija: Analiza porezne presije drvoprerađivačkog sektora i prijedlozi mjera za poreznu reformu. Autor: dr.sc. Guste Santini: Izradili: RIELN. (Objava 3. studeni 2016.).
20. CROBIOM. (2018a). Brojnim aktivnostima obilježen 25.10. kao Hrvatski dan bioenergije! (Članak, 29.10.2018.). Pristupljeno 24. travnja 2021. na <http://www.drwnipelet.hr/novosti/>
21. CROBIOM. (2018b). Hrvatski dan Bioenergije-LETAK. Zagreb: CROBIOM-hrvatska udruga za biomasu. Pristupljeno 24. travnja 2021. na <http://www.drwnipelet.hr/wp-content/uploads/2018/10/Hrvatski-dan-bioenergije-2018-flyer.pdf>.
22. CROBIOM. /2016). Objava-Facebook: Studija: Analiza porezne presije drvoprerađivačkog sektora i prijedlozi mjera za poreznu reformu. Autor: dr.sc. Guste Santini: Izradili: RIELN. (Objava 3.11.2016.). Pristupljeno 12. veljače 2021. na <https://www.facebook.com/1488034244826767/photos/a.1488034428160082/1615540775409446/>
23. Ćorić, T. (2017). Izjava u: Filipović Grčić, A. M. (2017) „Energetika u Hrvatskoj može postati zamašnjakom nacionalnog gospodarstva”. (Članak, 10.10.2017.). Pristupljeno 12. rujna 2021. na <https://www.poslovni.hr/poduzetnik/foto-energetika-u-hrvatskoj-moze-postati-zamasnjakom-nacionalnog-gospodarstva-333093>
24. Ćorić, T. (2019). Informacija o javnoj raspravi strateške studije procjene utjecaja na okoliš i Nacrta prijedloga Strategije energetskog razvoja RH do 2030. s pogledom na 2050. Zagreb:

- Ministarstvo zaštite okoliša i energetike. Pristupljeno 25. siječnja 2021. na <https://mingor.gov.hr>
25. Čorić, T. (2020). Izvješće o provedenom postupku strateške procjene utjecaja na okoliš za Strategiju energetskega razvoja Republike Hrvatske do 2030. godine s pogledom na 2050. godinu. (26.3.2020.; Klasa: 310-02/18-01/106; urbroj: 517-06-1-1-20-73)
 26. Deloitte. (2018). Deloitte: PMI Croatia – Project Of The Year“. Videozapis: „Projekt godine“ (13.11.2018.). Pristupljeno 24. travnja 2021. na <https://www.facebook.com/DeloitteHrvatska/videos/209362706630770>
 27. DENA. (2021). About DENA. Pristupljeno 11. lipnja 2021. na <https://www.dena.de/en/about-dena/>
 28. Devčić, M. (2019). FOTO, VIDEO: MLADI IZ HRVATSKE PRIDRUŽILI SE GLOBALNOJ AKCIJI Prozvali ministra Čorića i zatražili zaustavljanje projekata koji uništavaju planetu. Zagreb: Jutarnji list. (Članak, 20.9.2019.) Pristupljeno 22. travnja 2021. na <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/foto-video-mladi-iz-hrvatske-pridruzili-se-globalnoj-akciji-prozvali-ministra-corica-i-zatrazili-zaustavljanje-projekata-koji-unistavaju-planetu-9385577>
 29. Donerer, D. (2018). Izjava u: ZEZ. (2018). Zaključci i preporuke sa skupa Dobra energija Vis, od 2. do 5. svibnja 2018.“
 30. Društvo za oblikovanje društvenog razvoja (DOOR). (2016). Analiza sustava poticaja korištenja obnovljivih izvora energije za proizvodnju električne energije. Zagreb: DOOR. Pristupljeno 17. ožujka 2021. na https://door.hr/wp-content/uploads/2016/01/Analiza_OIE.pdf
 31. EIHP. (2018). Analize i podloge za izradu Strategije energetskega razvoja Republike Hrvatske. Odgovori na komentare na Nacrt ZELENE KNJIGE objavljene 30. listopada 2018. godine. |
 32. EIHP. (2019a). Analize i podloge za izradu Strategije energetskega razvoja Republike Hrvatske. Zelena knjiga- konačan nacrt. Pristupljeno 7. veljače 2021. na <https://mzoe.gov.hr/>
 33. EIHP. (2019b). Analize i podloge za izradu Strategije energetskega razvoja Republike Hrvatske. Bijela knjiga - konačan nacrt. Zagreb: EIHP. Pristupljeno 7. veljače 2021. na <https://mzoe.gov.hr/>
 34. EIHP. (2019c). Analize i podloge za izradu Strategije energetskega razvoja Republike Hrvatske. Odgovori na komentare na Nacrt BIJELE KNJIGE. | Zagreb: EIHP.

35. EIHP. (2019d). Odgovori i komentari na e-javnoj raspravi Nacrta prijedloga Strategije energetskog razvoja Republike Hrvatske do 2030. s pogledom na 2050. godinu održane od 20.5.19.-20.6.19. Pristupljeno, 13. srpnja 2021. na <https://esavjetovanja.gov.hr/Econ/MainScreen?EntityId=10936>
36. EK. (2021). Life Projects-Croatia. Pristupljeno 11. travnja 2021. na <https://ec.europa.eu/environment/life/project/Projects/index.cfm?fuseaction=home.search&cfid=4248094&cftoken=790712114ba0c4e4-DC066BE0-AAC6-F774-2A6603F2E9BA5B46>
37. Ekovjesnik. (2017). Predstavljajanje kontrastudije za predloženi projekt LNG terminala. (Članak, 28.12.2017). Zagreb: Sodalis Projekt d. o. o. Pristupljeno 21. travnja 2021. na <https://www.ekovjesnik.hr/clanak/316/predstavljajanje-kontrastudije-za-predlozeni-projekt-lng-terminala>
38. Energetika-net. (2017a). FN paneli otvaraju radna mjesta u EU. (Članak 7.11.2017.). Pristupljeno 20. veljače 2021. na <http://www.energetika-net.com/vijesti/obnovljivi-izvori-energije/fn-paneli-otvaraju-radna-mjesta-u-eu-25684>
39. Energetika-net. (2017b). Zeleni i građani Resnika protiv županijskog smeća u Zagrebu. (Članak, 25.10.2017.). Pristupljeno 23. travnja 2021. na <http://www.energetika-net.com/vijesti/zastita-okolisa/zeleni-i-gradani-resnika-protiv-zupanijskog-smeca-u-zagrebu-25610>
40. Energetika-net. (2018b). Zeleni tuže Ministarstvo energetike zbog eko-studije o LNG-u. (Članak, 22.5.2018.). Pristupljeno 23. travnja 2021. na <http://www.energetika-net.com/vijesti/plin/zeleni-tuze-ministarstvo-energetike-zbog-eko-studije-o-lng-u-26952>
41. Energetika-net. (2018a). RWE ponovo donirao Tehnički muzej. (Članak, 1.10.2018.). Pristupljeno 23. travnja 2021. na <http://www.energetika-net.com/vijesti/obnovljivi-izvori-energije/rwe-ponovo-donirao-tehnicki-muzej-27500>
42. Energetika-net. (2019). Zeleni su protiv financiranja LNG terminala iz proračuna. (Članak, 7.6.2019.). Pristupljeno 23. travnja 2021. na <http://www.energetika-net.com/vijesti/plin/zeleni-su-protiv-financiranja-lng-terminala-iz-proracuna-28720>
43. Energetika-net. (2016). Zelena akcija postala članica mreže Zero Waste Europe. (Članak, 25.4.2016.). Pristupljeno 21. travnja 2021. na <http://www.energetika-net.com/vijesti/zastita-okolisa/zelena-akcija-postala-clanica-mreze-zero-waste-europe-22688>

44. Energia naturalis grupa. (2018). ENNA ESCO dovršila energetska obnovu Policijske akademije u Zagrebu. (Članak, 12/2018). Pristupljeno 12. ožujka 2021. na <https://www.enna.hr/enna-esco-dovrsila-energetsku-obnovu-policijske-akademije-u-zagrebu-n12>
45. Energy Cities. (2021). Vision and Mission. Pristupljeno 10. lipnja 2021. na <https://energy-cities.eu/vision-mission/>
46. Energy Delta Institute. (2021). History. Groningen: Energy Delta Institute. Pristupljeno 26. svibnja 2021. na <https://www.energydelta.org/about/>
47. Eurocities. (2020). About Eurocities. Bruxelles: Eurocities. Pristupljeno 31. prosinca 2020. na http://members.eurocities.eu/eurocities/about_us
48. European Bank for Reconstruction and Development. (2021). Croatia Overview. Bruxelles: EBRD. Pristupljeno 18. siječnja 2021. na <https://www.ebrd.com/where-we-are/croatia/croatia-overview.html>
49. EVN Croatia plin. (2016a). Održan stručni skup o plinu. (Članak, 11.4.2016.) Pristupljeno 15. travnja 2021. na <https://www.evn.hr/EVN-HR/Mediji/Objave-za-medije/Odrzan-strucni-skup-o-plinu.aspx?ru=%2fEVN-HR%2fMediji%2fObjave-za-medije.aspx%3farchiveyear%3d2016>
50. EVN Croatia Plin. (2016b). EVN nastavlja stipendirati učenike Strukovne škole Vice Vlatkovića. (Članak, 14.12.2016.).
51. EVN Croatia Plin. (2017). Radni sastanak predstavnika EVN Croatia sa županima. (Članak, 26.7.2017.). Pristupljeno 22. travnja 2021. na <https://www.evn.hr/EVN-HR/Mediji/Objave-za-medije/Radni-sastanak-EVN-Croatia-sa-zupanima-Sibensko-kn.aspx?ru=%2fEVN-HR%2fMediji%2fObjave-za-medije.aspx%3farchiveyear%3d2017>
52. Fakultet strojarstva i brodogradnje. (2018). Priče sponzora. Zagreb: Fakultet strojarstva i brodogradnje. Pristupljeno 13. veljače 2021. na <https://100.fsb.hr/hr/254/Crodux>
53. Fiorentini, P. (2017). Izjava u: Izvještaj o 32. međunarodnom znanstveno-stručnom susretu stručnjaka za plin. (Održano 3.5.-5.5.17., Opatija) Pristupljeno 28. prosinca 2020. na [http://www.hsap.hr/upload_data/editor/files/potpuno%20izvje%C5%A1%C4%87e%20-%20Opatija%202017.\(4\).pdf](http://www.hsap.hr/upload_data/editor/files/potpuno%20izvje%C5%A1%C4%87e%20-%20Opatija%202017.(4).pdf)

54. Gasparac, M. J. (2019); Videozapis-Facebook-Izjava predsjednika uprave. (2.7.2019). Pristupljeno 11. travnja 2021. na <https://www.facebook.com/PwCCroatia/videos/1627845930692645>
55. Greenpeace Hrvatska. (2017a). Break Free from Fossil Fuels-You Tube. Zagreb: Greenpeace Hrvatska. Pristupljeno 25. travnja 2021. na <https://youtu.be/7cfPeGSxmbw>
56. Greenpeace Hrvatska. (2017b). Spasimo klimu. Zagreb: Greenpeace Hrvatska. Pristupljeno 25. travnja 2021. na <https://www.greenpeace.org/croatia/aktiviraj-se/klima-i-energija/>
57. Greenpeace Hrvatska. (2018). Hrvatska energetika zaglavila u prošlosti. (Članak 24.4.2018.). Zagreb: Greenpeace Hrvatska. Pristupljeno 31. ožujka 2021. na <https://www.greenpeace.org/croatia/energetika-zaglavila-u-proslosti/>
58. Greenpeace Hrvatska. (2019). Priopćenje-Tribina: Energetski i klimatski plan RH – uteg ili spas za klimu? (Članak, 21.11.2019.). Pristupljeno 25. travnja 2021. na <https://www.greenpeace.org/croatia/tribina-energetski-i-klimatski-plan-rh-uteg-ili-spas-za-klimu/>
59. Grewe, F. (2018). Izjava u: Izvještaj sa 33. međunarodnog znanstveno-stručnog susreta stručnjaka za plin (Opatija, održano 9.-11.5.2018.). Pristupljeno 27. prosinca 2020. <https://hsup.hr/wp-content/uploads/2018/05/Izve%C5%A1%C4%87e-o-odr%C5%BEanom-33-me%C4%91unardnom-susretu-stru%C4%8Dnjaka-za-plin.pdf>
60. Gruppo 24ore. (2021). Najava 14. energetskog samita Italije. Pristupljeno 11. travnja 2021. na http://www.energy2014.ilsole24ore.com/c_biscardini.html
61. Gurbanov, F. (2018). Izjava na: 2. Međunarodnog energetskog foruma EU-Euroazija. Održano 27.-28.9.2018. Split: Panda komunikacije d. o. o.
62. HEP vjesnik. (2021). O nama. HEP vjesnik (2021). Pristupljeno 11. rujna 2021. na <https://www.hep.hr/o-hep-grupi/publikacije/hep-vjesnik/61>
63. HGK. (2019). Vodeći međunarodni skup plinske struke u jugoistočnoj Europi održat će se uskoro u Opatiji. Zagreb: HGK. Pristupljeno 11. siječnja.2021. na <https://www.hgk.hr/odjel-energetiku-i-zastitu-okolisa/vodeci-medunarodni-skup-plinske-struke-u-jugoistocnoj-europi-odrzat-ce-se-uskoro-u-opatiji-najava>

64. Hina. (2016). HOK i Crodux ugovorili pogodnosti za obrtnike pri kupovini goriva i plina. (Članak 10.6.2016.). Pristupljeno 13. travnja 2021. na <https://www.poslovni.hr/hrvatska/hok-i-crodux-ugovorili-pogodnosti-za-obrtnike-pri-kupovini-goriva-i-plina-314099>
65. HINA. (2017). Srđ je naš: Vlada je ignorirala sudsku presudu! (članak, 8.12.2017.) Zagreb: HINA. Pristupljeno 25. travnja 2021. na <https://hr.n1info.com/vijesti/a265971-srdj-je-nas-vlada-je-ignorirala-sudsku-presudu/>
66. HINA. (2018a). Masovna biciklistička vožnja kroz Zagreb s ciljem zaustavljanja klimatskih promjena. Zagreb: HINA YouTube. Pristupljeno 25. travnja na https://www.youtube.com/watch?v=MQib__1HmH4
67. HINA. (2018b). Sud poništio odluke o prihvatljivosti gradnje mini HE Primišlje na Korani. (Članak, 21.12.2018.). Pristupljeno 23. travnja 2021. na <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/visoki-upravni-sud-ponistio-odluke-o-prihvatljivosti-gradnje-mini-he-primislje-na-korani-20181221>
68. HINA. (2018c). VIDEO KONTRA LNG-a objavila HINA- IZJAVA MILETA MARIJA (Izjava 11.10.2018.).
69. HINA. (2018d). Stvorena je LNG kolacija SDP-a, MOST-a i Živog zida. (Članak, 27.2.2018.). Pristupljeno 11. rujna 2021. na <https://hr.n1info.com/vijesti/a283814-zlatko-komadina-stvorena-je-lng-koalicija-sdp-a-mosta-i-zivog-zida/>
70. Hina. (2019). Zelena akcija: Zaustavite izdavanje novih koncesija za istraživanje nafte i plina. (Članak, 16.7.2019.). Pristupljeno 25. travnja 2021. na <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/zelena-akcija-zaustavite-izdavanje-novih-koncesija-za-istrazivanje-nafte-i-plina-foto-20190716>
71. Hodalić, M. (2018). Izvještaj sa 33. međunarodnog znanstveno-stručnog susreta stručnjaka za plin (Opatija, održano 9.-11.5.2018.). Pristupljeno 27. prosinca 2020. <https://hsup.hr/wp-content/uploads/2018/05/Izvje%C5%A1%C4%87e-o-odr%C5%BEanom-33.-me%C4%91unarodnom-susretu-stru%C4%8Dnjaka-za-plin.pdf>
72. Hrvatski sabor. (2019). 9.saziv Hrvatskog sabora (14.10.2016.-22.7.2020.). Prijedlog Strategije energetskeg razvoja Republike Hrvatske do 2030. s pogledom na 2050 godinu. Podnositeljica: Vlada RH. Pristupljeno 22. travnja 2021. na <https://sabor.hr/prijedlog-strategije-energetskog-razvoja-republike-hrvatske-do-2030-s-pogledom-na-2050-godinu?t=114203&tid=208434>

73. Hrvatski sabor. (2020). Glasovanje na 9.saziv Hrvatskog sabora (14.10.2016.-22.7.2020.). za: Prijedlog Strategije energetskog razvoja Republike Hrvatske do 2030. s pogledom na 2050 godinu. (28.2.2020. u 13:17 h). Podnositeljica: Vlada RH. Pristupljeno 22. travnja 2021. na <https://sabor.hr/prijedlog-strategije-energetskog-razvoja-republike-hrvatske-do-2030-s-pogledom-na-2050-godinu?t=114203&tid=208434>
74. HSUP. (2016). Izvještaj o 31. međunarodnom znanstveno-stručnom susretu stručnjaka za plin. (Održano 4.5.-6.5.2016.) Pristupljeno 20. prosinca 2020. na <https://hsup.hr/medunarodni-susret/31-medunarodni-znanstveno-strucni-susret-strucnjaka-za-plin/>
75. HSUP. (2017). Izvještaj o 32. međunarodnom znanstveno-stručnom susretu stručnjaka za plin. (Održano 3.5.-5.5.17., Opatija) Pristupljeno 28. prosinca 2020. na [http://www.hsup.hr/upload_data/editor/files/IZV%20OPATIJE%20FINALNO\(2\).pdf](http://www.hsup.hr/upload_data/editor/files/IZV%20OPATIJE%20FINALNO(2).pdf)
76. HSUP. (2018b). Osvrt na okrugli stol „Pametno mjerenje plina-smart metering of gas. Zagreb: HSUP. Pristupljeno 1. svibnja 2021. na <https://hsup.hr/wp-content/uploads/2019/03/Osvrt-na-okrugli-stol-Pametno-mjerenje-plina.pdf>
77. HSUP. (2018a). Izvještaj sa 33. međunarodnog znanstveno-stručnog susreta stručnjaka za plin (Opatija, održano 9.-11.5.2018.). Pristupljeno 27. prosinca 2020. <https://hsup.hr/wp-content/uploads/2018/05/Izvje%C5%A1%C4%87e-o-odr%C5%BEanom-33.-me%C4%91unardnom-susretu-stru%C4%8Dnjaka-za-plin.pdf>
78. HSUP. (2019a). Izvještaj sa 34. međunarodnog znanstveno-stručnog susreta stručnjaka za plin (Opatija, održano 8.-10.5.2019.). Pristupljeno 26. prosinca.2020. na <https://hsup.hr/wp-content/uploads/2019/10/34.-me%C4%91unardni-znanstveno-stru%C4%8Dni-susret-stru%C4%8Dnjaka-za-plin.pdf>
79. HSUP. (2019b). Znanstveno-stručni časopis za plinsko gospodarstvo i energetiku. Broj 3-Godina XIX. Zagreb: Printera. Pristupljeno 13. veljače 2021. na https://hsup.hr/wp-content/uploads/2019/12/Elektronicko_izdanje_casopisa-12.2019.pdf
80. HSUP. (2021). Upravni odbor. Zagreb: HSUP. Pristupljeno 22. travnja 2021. na <https://hsup.hr/hrvatska-strucna-udrug-a-za-plin/>
81. Huseynov, K. (2018). Izjava na: 2. Međunarodnog energetskog foruma EU-Euroazija. Održano 27.-28.9.2018. Split: Panda komunikacije d. o. o.
82. IEA. (2021). Croatia. Pristupljeno 10. travnja 2021. na <https://www.iea.org/countries/croatia>

83. IRMO i Jean Monnet. (2017). Izvještaj sa okruglog stola: „Energetska unija“-mogućnosti i izazovi za RH. Opatija: Jean Monnet međusveučilišni centar izvrsnosti. Održano 12.10.2017. Pristupljeno 31. siječnja 2021. na <https://polocro28.irmo.hr/izvjestaj-s-okruglog-stola-energetska-unija-mogucnosti-izazovi-hrvatsku>
84. Janaf. (2019a). JANAF-ov međunarodni uspjeh – postali članom IAOT-a. Zagreb: Janaf. Pristupljeno 25. siječnja 2021. na <https://janaf.hr/novosti/janaf-ov-medunarodni-uspjeh-postali-clanom-iaot-a>
85. Janaf. (2019b). JANAF-ova 5. međunarodna energetska-naftna konferencija „Energija u 21. stoljeću“. (Održana 5.12.2019.). Pristupljeno 28. prosinca 2020. na <https://janaf.hr/novosti/janaf-ova-5-medunarodna-energetskonaftna-konferencija-energija-u-21-stoljecu>
86. Jerkić, E. (2016). Intervju mjeseca: Novi energetske objekti trebaju se uklapati u cijeli lanac vrijednosti. Zagreb: Energetika-net. Pristupljeno 23. travnja 2021. na <http://www.energetika-net.com/specijali/intervju-mjeseca/novi-energetski-objekti-trebaju-se-uklapati-u-cijeli-lanac-vrijednosti-22001>
87. Jutarnji list. (2018). Želimo svijet u kojem daroviti stvaraju, a potrebiti dobivaju pažnju i pomoć. (Članak, 14.6.2018.). Pristupljeno 12. travnja 2021. na <https://www.jutarnji.hr/naslovnica/zelimo-svijet-u-kojem-daroviti-stvaraju-a-potrebiti-dobivaju-paznju-i-pomoc-7477200>
88. Kisel, E. (2019). WORLD ENERGY SCENARIOS 2019 European Perspectives to 2040. Prezentacija na 28. Forumu: Dan energije u Hrvatskoj- Kako vidimo energetske tranziciju do 2050. godine. Zagreb: WEC u suradnji sa he Paul Scherrer Institutom . Održano 15.11.2019. u organizaciji World Energy Council/Hrvatski energetske forum) Pristupljeno 29. prosinca 2020. na <http://www.hed.hr/forum/>
89. Knight, B. (2019). #FridaysForFuture founder addresses Berlin climate strikers. Berlin:Deutsche Welle. Članak 29.3.2019. Pristupljeno 29. svibnja 2021. na <https://www.dw.com/en/fridaysforfuture-founder-addresses-berlin-climate-strikers/a-48120832>
90. Koopman, W. (2019). Izjava u: Izvještaj sa 34. međunarodnog znanstveno-stručnog susreta stručnjaka za plin (Opatija, održano 8.-10.5.2019.). Pristupljeno 26. prosinca 2020. na

<https://hsup.hr/wp-content/uploads/2019/10/34.-me%C4%91unarodni-znanstveno-stru%C4%8Dni-susret-stru%C4%8Dnjaka-za-plin.pdf>

91. Kordić, Z. (2019). Intervju mjeseca: Ulagачe u zelenu energetska zadruga ne vodi želja za zaradom. /Energetika-net, članak 7.4.2019.). Pristupljeno 23. travnja 2020. na <http://www.energetika-net.com/specijali/intervju-mjeseca/ulagace-u-zelenu-energetsku-zadrugu-ne-vodi-zelja-za-zaradom-28341>
92. KPMG. (2021). Usluge. Pristupljeno 21. travnja 2021. na <https://home.kpmg/hr/en/home/industries/energy.html>
93. Kraus, K. (2017). Intervju mjeseca: U Hrvatskoj se odluke u energetici donose iza zatvorenih vrata. (Energetika-net članak, 6.12.2017.). Pristupljeno 23. travnja 2021. na <http://www.energetika-net.com/specijali/intervju-mjeseca/u-hrvatskoj-se-odluke-u-energetici-donose-iza-zatvorenih-vrata-25862>
94. Krstulović, V. (2016). Konferencija Energy Investment Forum 2016. Zagreb: Poslovni dnevnik. -Izjava (Održana 1. ožujka 2016.) u Zagrebu. Pristupljeno 2. veljače 2021. na <https://www.hep.hr/UserDocsImages//dokumenti/vjesnik/2016//287.pdf>
95. Lahovnik, M. (2017). Deloitte Private: Održana svečana dodjela priznanja najuspješnijim hrvatskim tvrtkama. Zagreb: Lider-media. Pristupljeno 24. travnja 2021. na <https://lider.media/aktualno/deloitte-private-odrzana-svecana-dodjela-priznanja-najuspjesnijim-hrvatskim-tvrtkama-33511>
96. Lider. (2019). Energetska budućnost Hrvatske-konferencija 19.5.2019. Pristupljeno 1. svibnja 2021. na <https://lider.events/energetika-2019/sponzori/>
97. Lider15.(2019). Dobra energija i ekonomija: Predstavljene nove prakse OIE, solidarne ekonomije i energetske zadruga. (članak 31.5.2019). Pristupljeno 28. prosinca.2020. na <https://lider.media/ukratko/dobra-energija-i-ekonomija-predstavljene-nove-prakse-oie-solidarne-ekonomije-i-energetskih-zadruga-26024>
98. Lončar, M. (2018). Intervju mjeseca: Pametna mreža u Koprivnici Siemensov je proizvod s odličnim potencijalom. (Energetika.net -Članak 3.5.2018.). Pristupljeno 21. travnja 2021. na <http://www.energetika-net.com/specijali/intervju-mjeseca/pametna-mreza-u-koprivnici-siemensov-je-proizvod-s-odlicnim-potencijalom-26800>

99. Lopac, A. (2017b) Izjava: HSUP. (2017). Izvještaj na 15. Dan plina: Zajamčena sigurnost opskrbe potrošača prirodnim plinom u ogrjevnoj sezoni 2017./2018. Zagreb: HSUP. Pristupljeno 20. prosinca 2020. na <http://hsup.hr/wp-content/uploads/2017/11/WEB-Dan-plina-korigiran-PSP.pdf>
100. Lopac, A. (2017a). Potraga za “zagubljenim” ruskim pismom: Dosta je nejasnoća o plinskoj ponudi Rusije Hrvatskoj. (Članak, 24.12.2017.). Rijeka: Novi list. Pristupljeno dana 11. rujna 2021. na https://www.novolist.hr/novosti/hrvatska/potruga-za-zagubljenim-ruskim-pismom-dosta-je-nejasnoca-o-plinskoj-ponudi-rusije-hrvatskoj/?meta_refresh=true
101. Milatić, I. (2020). Govor u Saboru prilikom rasprave 5.2.2020. Pristupljeno 1. listopada 2021. na <https://sabor.hr/prijedlog-strategije-energetskog-razvoja-republike-hrvatske-do-2030-s-pogledom-na-2050-godinu?t=114203&tid=208434>
102. Moati, W. A. (2019). Izjava u: Izvještaj sa 34. međunarodnog znanstveno-stručnog susreta stručnjaka za plin (Opatija, održano 8.-10.5.2019.). Pristupljeno 26. prosinca 2020. na <https://hsup.hr/wp-content/uploads/2019/10/34.-me%C4%91unarodni-znanstveno-stru%C4%8Dni-susret-stru%C4%8Dnjaka-za-plin.pdf>
103. MZOE. (2019a). Objava konačne verzije Zelene knjige po provedenom savjetovanju i Bijele knjige za izradu Strategije energetskog razvoja Republike Hrvatske do 2030. s pogledom na 2050. (Članak, 29.3.2019.). Zagreb: MZOE. Pristupljeno 26. siječnja 2021. na <https://mingor.gov.hr/vijesti/objava-konacne-verzije-zelene-knjige-po-provedenom-savjetovanju-i-bijele-knjige-za-izradu-strategije-energetskog-razvoja-republike-hrvatske-do-2030-s-pogledom-na-2050/5432>
104. MZOE. (2019b). Prijedlog strategije energetskog razvoja Republike Hrvatske do 2030. s pogledom na 2050. godinu. (listopad 2019). Pristupljeno 7. veljače 2021. na <https://mzoe.gov.hr/UserDocsImages/UPRAVA%20ZA%20ENERGETIKU/Strategije,%20planovi%20i%20programi/Prijedlog%20Strategije%20energetskog%20razvoja%20RH%20do%202030.%20s%20pogledom%20na%202050..pdf>
105. MZOE. (2019c). Izvješće o provedenom postupku strateške procjene utjecaja na okoliš za Strategiju energetskog razvoja RH do 2030. godine s pogledom na 2050. godinu (klasa:310-02/18-01/106; urbroj: 517-06-1-1-20-73 od 26.3.20.). Zagreb: Ministarstvo zaštite okoliša i energetike.

106. MZOE. (2019d). Javna rasprava-institucije na Prijedlog Strategije energetskog razvoja: komentari i odgovori. Zagreb: MZOE.
107. MZOE. (2020). Izvješće o provedenom savjetovanju-Nacrt prijedloga Strategije energetskog razvoja Republike Hrvatske do 2030. s pogledom na 2050. godinu).
108. Načinović, T. (2020). Istekao ugovor o generalnom sponzorstvu između tvrtke Rudan d. o. o. i RK Rudan Labin. Zagreb: Jutarnji list. (Članak 2.7.2020.).Pristupljeno 1. svibnja 2021. na <https://www.labinskakomuna.eu/2020/07/istekao-ugovor-o-generalnom-sponzorstvu-između-tvrtke-rudan-d-o-o-i-rk-rudan-labin/>
109. Zakon o udrugama (NN 34/11, 125/13, 76,14, 114/18, 98/19. Zagreb: Narodne novine. Pristupljeno 11. svibnja 2021. na <https://narodne-novine.nn.hr/search.aspx?upit=Zakon+o+udrugama&naslovi=da&sortiraj=1&kategorija=1&rpp=10&qtype=3&pretraga=da>
110. NGVA. (2021). Members. Pristupljeno 11. travnja 2021. na <https://www.ngva.eu/members/energy-institute-hrvoje-pozar/>
111. NK Lokomotiva. (2021). Sponzorstvo.. Zagreb: NK Lokomotiva. Pristupljeno 1. svibnja 2021. na <https://nklokomotiva.hr/sponzori>
112. OAPEC. (2021). Objectives of the Organisation. Pristupljeno 10. lipnja 2021. na <https://www.oapecorg.org/Home/About-Us/Objective-of-the-Organization>
113. Odbor za gospodarstvo. (2019). *Izvješće Odbora za gospodarstvo o Prijedlogu strategije energetskog razvoja RH do 2030. s pogledom na 2050. godinu.* (6.11.2019.) Pristupljeno 22. travnja 2021. na <https://sabor.hr/radna-tijela/odbori-i-povjerenstva/izvjesce-odbora-za-gospodarstvo-o-prijedlogu-strategije-2>
114. Odbor za zaštitu okoliša i prirode. (2019). *Izvješće Odbora za zaštitu okoliša i prirode o Prijedlogu strategije energetskog razvoja RH do 2030. s pogledom na 2050.godinu.* (4.12.2019.). Pristupljeno 22. travnja 2021. na <https://sabor.hr/radna-tijela/odbori-i-povjerenstva/izvjesce-odbora-za-zastitu-okolisa-i-prirode-o-prijedlogu-116>
115. OIEH. (2021). *O nama. Članovi.* Pristupljeno 1. svibnja 2021. na <https://oie.hr/o-udruzenju/>
116. Ossel, M. (2019). Looking into the future.... Share the vision and let that be your guideline. Prezentacija na 28. *Forumu: Dan energije u Hrvatskoj- Kako vidimo energetsku tranziciju do 2050. godine.* Zagreb: OSGP Alliance. Održano 15.11.2019. u organizaciji World Energy

- Council/Hrvatski energetska forum). Pristupljeno 29. prosinca 2020. na <http://www.hed.hr/forum/>
117. Palzer, A., Schlegl, T. (2018). Pathways for Transforming the German Energy System by 2050. *Prezentacija na 27. Forumu: Dan energije u Hrvatskoj- Razvoj tehnologija za ostvarenje jedinstvene klimatske i energetske politike*. Zagreb: Fraunhofer Institute for Solar Energy Systems ISE. (Održano 16.11.2018. u organizaciji World Energy Council/Hrvatski energetska forum). Pristupljeno 11. prosinca 2020. na <https://www.hed.hr/forum/>
118. Piršić, V. (2017). Izjava u: Civilno društvo.hr (2017). Eko Kvarner predstavio kontrastudiju za projekt plutajućeg LNG terminala. (Članak, 28.12.2017.). Pristupljeno dana 22. travnja 2021. na <https://www.civilnodrustvo.hr/eko-kvarner-predstavio-kontrastudiju-za-projekt-plutajuceg-lng-terminala/>
119. Plenković, A. (2018a). Energetska unija novi je okvir za ostvarenje naše nacionalne energetske politike. Konferencija: Hrvatska na vratima energetske unije. Zagreb: Jutarnji list i PriceWatersCooper.(Članak, 30.1.2018.) Pristupljeno dana 11. rujna 2021. na <https://vlada.gov.hr/vijesti/energetska-unija-novi-je-okvir-za-ostvarenje-nase-nacionalne-energetske-politike/23269>
120. Plenković, A. (2018b). Govor u: Vlada RH. (2018). *Energetska unija novi je okvir za ostvarenje naše nacionalne energetske politike*. (Članak, 30.1.2018.). Pristupljeno 11. rujna 2021. na <https://vlada.gov.hr/vijesti/energetska-unija-novi-je-okvir-za-ostvarenje-nase-nacionalne-energetske-politike/23269>
121. Pokrovac, M. (2017). Drugi su poticali OIE i mi tu energiju sada skupo uvozimo. Zagreb: Lider. (Članak, 26.6.2017.). Pristupljeno 24. travnja 2021. na <https://oie.hr/maja-pokrovac-intervju-lider/>
122. Pokrovac, M. (2018). Izjava za članak: Salijecu nas svjetski lobisti, a lobiranje je ovdje i dalje siva zona. Zašto?. (Članak, 15.10.2018). Pristupljeno 1. svibnja 2021. na <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/salijecu-nas-svjetski-lobisti-a-lobiranje-je-ovdje-i-dalje-siva-zona-zasto-foto-20181015>
123. PPD ESCO. (2016). PPD ESCO obnavlja skup zgrada Opće bolnice Varaždin. Pristupljeno 11. ožujka 2020.

124. PPD ESCO. (2018). ENNA ESCO dovršila energetska obnovu OB Varaždin. (Članak, 12/2018). Pristupljeno 13. ožujka 2021. na <https://www.ppd.hr/en-na-esco-dovrsila-energetsku-obnovu-ob-varazdin-n17>
125. PWC Croatia. (2021). O nama. Pristupljeno 11. svibnja 2020. na <https://www.pwc.hr/hr/usluge/stratesko-i-operativno-savjetovanje/industrije.html>
126. PWC. (2021). Industrije. Pristupljeno 21. travnja 2021. na <https://www.pwc.hr/hr/industrije>
127. Radojčić, D. (2021). Intervju - DUŠICA RADOJČIĆ Najpoznatija pulska aktivistica nakon dva desetljeća na čelu Zelene Istre politički se angažirala i postala prvo ime stranke Možemo! u Puli. Najavila je predizborne planove te otkrila hoće li biti i kandidatkinja za GRADONAČELNICU PULE. Glas Istre- Marcello Rosanda, članak 17.1.2021.). Pristupljeno 11. svibnja 2021. na <https://www.glasistre.hr/politika/dusica-radojdic-najpoznatija-pulska-aktivistica-nakon-dva-desetljeća-na-celu-zelene-istre-politicki-se-angazirala-i-postala-prvo-ime-stranke-mozemo-u-puli-693926>
128. Redžepagić, D. (2017). Izjava u: IRMO i Jean Monnet.(2017). Izvještaj sa okruglog stola: „Energetska unija“-mogućnosti i izazovi za RH. Opatija: Jean Monnet međusveučilišni centar izvrsnosti. Održano 12.10.2017. Pristupljeno 31. siječnja 2021. na <https://polocro28.irmo.hr/izvjestaj-s-okruglog-stola-energetska-unija-mogucnosti-izazovi-hrvatsku/>
129. Rojnić, D. (2018). Bilješke Rojnić D. sa 2. Međunarodnog energetskeg foruma EU-Euroazija. Održano 27.-28.9.2018. Split: Panda komunikacije d. o. o.
130. Rojnić, D., Koštro, M. (2018). Zaključci 2. Međunarodnog energetskeg foruma EU-Euroazija. Održano 27.-28.9.2018. Split: Panda komunikacije d. o. o. Pristupljeno 30. prosinca 2020. na <http://interref.eu/program-foruma/>
131. Samardžić, Ž. (2017). Intervju mjeseca: Trošarine na obnovljivce ugrozile bi dvije trećine projekata. (Energetika-net, članak 4.4.2017.). Pristupljeno 21. travnja 2021. na <http://www.energetika-net.com/specijali/intervju-mjeseca/trosarine-na-obnovljivce-ugrozile-bi-dvije-trecine-projekata-24498>
132. Santini, G. (2016). Javno izlaganje: Analiza porezne presije drvoprerađivačkog sektora i prijedlozi mjera za poreznu reformu. Zagreb: RIELN. Pristupljeno 12. ožujka 2021. na

- <http://www.rifin.com/ekonomska-politika/2124-analiza-porezne-presije-drvo-preraivakog-sektora-i-prijedlozi-mjera-za-poreznu-reformu-uvodno-izlaganje>
133. Schachtschneider, R. (2019). German Energiewende *Recent policy developments from an integrated perspective*. *Prezentacija na 28. Forumu: Dan energije u Hrvatskoj- Kako vidimo energetske tranzicije do 2050. godine*. Zagreb: Deutsche Energie-Agentur GmbH (DENA-German Energy Agency). Održano 15.11.2019. u organizaciji World Energy Council/Hrvatski energetske forum). Pristupljeno 11. prosinca 2020. na <https://www.hed.hr/forum/>
134. Sciddurlo, O. (2018). Izjava u: Izvještaj sa 33. međunarodnog znanstveno-stručnog susreta stručnjaka za plin (Opatija, održano 9.-11.5.2018.). Pristupljeno 27. prosinca.2020. <https://hsup.hr/wp-content/uploads/2018/05/Izvj%C5%A1%C4%87e-o-odr%C5%BEanom-33.-me%C4%91unarodnom-susretu-stru%C4%8Dnjaka-za-plin.pdf>
135. Seisler, M.J. (2019). Izjava u: Izvještaj sa 34. međunarodnog znanstveno-stručnog susreta stručnjaka za plin (Opatija, održano 8.-10.5.2019.). Pristupljeno 26. prosinca.2020. na <https://hsup.hr/wp-content/uploads/2019/10/34.-me%C4%91unarodni-znanstveno-stru%C4%8Dni-susret-stru%C4%8Dnjaka-za-plin.pdf>
136. Shell. (2021). About us. Pristupljeno 11. travnja 2021. na <https://www.shell.com/about-us/contact-us/contact-croatia.html>
137. Skelin, I. (2017). Intervju mjeseca: Ulaganja u ljude najbrže se vraćaju. (Energetika-net, članak 3.10.2017.). Pristupljeno 23. travnja 2021. na <http://www.energetika-net.com/specijali/intervju-mjeseca/ulaganja-u-ljude-najbrze-se-vracaju-25460>
138. Spasić, V. (2019). Croatian ministry, German institute to sign MoU on building PV manufacturing plant. (Članak od 8.2.2019.) Balkan Green Energy News. Pristupljeno 18. siječnja 2021. na <https://balkangreenenergynews.com/croatian-ministry-german-institute-to-sign-mou-on-building-pv-manufacturing-plant/>
139. Sporazum gradonačelnika za klimu i energiju. (2021). Covenant Community-Croatia. Pristupljeno 11. travnja 2021. na <https://www.sporazumgradonacelnika.eu/about-hr/cov-initiative-hr/cov-figures-hr.html>
140. Srdoč, S. (2019). Zeleni drmaju Europom, što čekaju u Hrvatskoj? Doznajemo da su u pripremi Zeleni 2.0. Zagreb: T-portal. (Članak 7.10.2019.).

141. Strategija energetskeg razvoja Republike Hrvatske do 2030. s pogledom na 2050. godinu. (NN 25/20)
142. Sudski registar RH. (2021). Izvod iz sudskog registra Zelena energetska zadruga. Zagreb: Sudski registar RH. Zagreb: Sudski registar. Pristupljeno 30. travnja 2021. na https://sudreg.pravosudje.hr/registar/f?p=150:28:0::NO:28:P28_SBT_MBS:080870049
143. Tepavčević, S. (2018). Izjava na: 2. Međunarodnog energetskeg foruma EU-Euroazija. Održano 27.-28.9.2018. Split: Panda komunikacije d. o. o.
144. Turner, I. (2019). Izjava u: Lider15. (2019). Dobra energija i ekonomija: Predstavljene nove prakse OIE, solidarne ekonomije i energetskeg zadruga. (Članak, 31.5.2019). Pristupljeno 28. prosinca 2020. na <https://lider.media/ukratko/dobra-energija-i-ekonomija-predstavljene-nove-prakse-oie-solidarne-ekonomije-i-energetskeg-zadruga-26024>
145. Uredba o dopunama o preoblikovanju energetskeg instituta Hrvoje Požar u ustanovu. Zagreb: Narodne novine (NN 96/13) Pristupljeno 28. kolovoza 2021. na https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_07_96_2143.html
146. Validžić, D. (2018). Izjava u: Stručni skup „Zajedno za klimu: TALANOA DIJALOG“ održanog 4.7.2018. Pristupljeno 12. rujna 2021. na <https://mingor.gov.hr/print.aspx?id=5015&url=print>
147. Vedanta audit. (2019). Izvješće o obavljenoj reviziji financijskeg izvješćaja za 2018. godinu udruge Zelena akcija. Zagreb: Vedanta audit d. o. o. za reviziju. Pristupljeno 29. travnja 2021. https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/zelena-akcija.production/zelena_akcija/document_translations/1188/doc_files/original/Revizorski_iz_vjestaj_za_2018..pdf?1561802896
148. Vlada (2021). Predsjedanje. Pristupljeno 16. rujna 2021. na <https://vlada.gov.hr/>
149. Vranković, L. (2017). NOVA ENERGETSKA STRATEGIJA Predsjednica Kolinda Grabar Kitarović iznijela 5 ključne smjernice za energetskeg budućnost Hrvatske. Zagreb: Jutarnji list. Pristupljeno 20. prosinca 2020. na <https://www.jutarnji.hr/globus/biznis/video-foto-nova-energetska-strategija-predsjednica-kolinda-grabar-kitarovic-iznijela-5-kljucnih-smjernica-za-energetskeg-buducnost-hrvatske-5546531>
150. Vujnovac, P. (2018). Izjava u: ENNA u elitnom društvu kompanija koje promiču društveno odgovorno poslovanje. (Članak, 10.4.2018). Pristupljeno 13. travnja 2021. na

- <https://novosutra.hr/en-na-u-elitnom-drustvu-kompanija-koje-promicu-drustveno-odgovorno-poslovanje/>
151. WEC. (2021). Our Mission. Pristupljeno 10. lipnja 2021. na <https://www.worldenergy.org/about-us>
152. Wolk, R. (2018). Izjava u: Izvještaj sa 33. međunarodnog znanstveno-stručnog susreta stručnjaka za plin (Opatija, održano 9.-11.5.2018.). Pristupljeno 27. prosinca 2020. <https://hsup.hr/wp-content/uploads/2018/05/Izvj%C5%A1%C4%87e-o-odr%C5%BEanom-33.-me%C4%91unarodnom-susretu-stru%C4%8Dnjaka-za-plin.pdf>
153. Zagorac, N. (2019). "Hrvatska (EU) smetlište za generacije": Prosvjed Udruge za zaštitu okoliša Resnik na Markovu trgu ispred Banskih dvora. Zagreb: 24 sata. (Članak, 22.5.2019). Pristupljeno 22. travnja 2021. na <https://es-es.facebook.com/24sataPolitiko/videos/hrvatska-eu-smetli%C5%A1te-za-generacije-prosvjed-udruge-za-za%C5%A1titu-okoli%C5%A1a-resnik-na/350488895606692/>
154. Zagreb je NAŠ. (2021). Vijećnice i vijećnici. Zagreb: Zagreb je NAŠ. Pristupljeno 2. svibnja 2021. na <https://www.zagrebjenas.hr/nase-vijecnice-i-vijecnici/>
155. Zakon o udrugama (Narodne novine 34/11, 125/13, 76,14, 114/18, 98/19)
156. Zelena akcija i Friends of the Earth Europe.(2018). Plinske iluzije: Razbijanje mitova o krčkom LNG terminalu. Zagreb: Zelena akcija. Pristupljeno 11. ožujka 2021. na https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/zelena-akcija.production/zelena_akcija/document_translations/1166/doc_files/original/LNGkrk_report_croate_board.pdf?1544568486
157. Zelena akcija. (2016a). Priopćenje: Kampanja „S.O.S. za Jadran“. Zagreb: Zelena akcija. Pristupljeno 25. travnja 2021. na <https://energetika-net.com>
158. Zelena akcija. (2016b). Poziv na javnu tribinu u Dubrovniku: "Čiji je trošak infrastrukture na Srđu?". Zagreb: Zelena akcija. (Članak, 14.12.2016.) Pristupljeno 22. travnja 2021. na https://zelena-akcija.hr/hr/programi/zastita_prirodnih_resursa/poziv_na_javnu_tribinu_u_dubrovniku_ciji_je_trosak_infrastrukture_na_srdu

159. Zelena akcija. (2017a). INA: OTKUP ILI OPROST?. Zagreb: Zelena akcija. (Članak 9.1.2017.) Pristupljeno 20. travnja 2021. na https://zelena-akcija.hr/hr/programi/energetika/ina_otkup_ili_oprost
160. Zelena akcija. (2017b). Uključite se u javnu raspravu HE Kosinj. Zagreb: Zelena akcija. Pristupljeno 25. travnja 2021. na https://zelena-akcija.hr/hr/programi/zastita_prirodnih_resursa/ukljucite_se_u_javnu_raspravu_o_he_kosinj
161. Zelena akcija. (2017c). Priopćenje: EU fondovi: prilika za energetska tranziciju Hrvatske!. Zagreb: Zelena akcija. (Priopćenje. 3.2.2017.). Pristupljeno 20. travnja 2021. na https://zelena-akcija.hr/hr/programi/energetika/eu_fondovi_prilika_za_energetska_tranziciju_hrvatske
162. Zelena akcija. (2017d). GRAĐANI KOSINJA VIDEO 10.11.2017.Građani_ke Kosinja protiv potapanja Kosinjske doline. Zelena akcija: YouTube. Pristupljeno 12. travnja 2021 na www.youtube.com
163. Zelena akcija. (2018f). Priopćenje: Novi izvještaj 'Plinske iluzije' - Zelena akcija razbila mitove o krčkom LNG terminalu. Zagreb: Zelena akcija. (Članak, 12.12.2018.) Pristupljeno 21. travnja 2021. na https://zelena-akcija.hr/hr/kampanje/aktualne_kampanje/kontra_lng_a/novi_izvjestaj_plinske_iluzije_zelena_akcija_razbila_mitove_o_krckom_lng_terminalu
164. Zelena akcija. (2018b). Priopćenje: Opis kampanje „Kontra LNG-a“. Zagreb: Zelena akcija. Pristupljeno 21. travnja 2021. na https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/zelena-akcija.production/zelena_akcija/document_translations/1152/doc_files/original/LNG_kampanja_-_argumenti.pdf?1528129715
165. Zelena akcija. (2018a). Okolišne udruge pred HEP-om oštro protiv ugljena: “Čist ugljen je prljava laž!” Priopćenje - članak 7.5.2018.). Pristupljeno 20. travnja 2021. na https://zelena-akcija.hr/hr/programi/energetika/okolisne_udruge_pred_hep_om_ostro_protiv_ugljena_cist_u_gljen_je_prljava_laz
166. Zelena akcija. (2018c). Zaustavimo Plomin C. (Članak, 4.6.18.). Pristupljeno dana 20. travnja 2021. na (https://zelena-akcija.hr/hr/kampanje/zavrsene_kampanje/zaustavimo_plomin_c-vise)
167. Zelena akcija. (2018d). Poziv na panel raspravu o Niskougljičnoj strategiji RH: "Budućnost je obnovljiva!". Zagreb: Zelena akcija. Pristupljeno dana 11. ožujka 2021. na https://zelena-akcija.hr/hr/programi/energetika/niskougljicna_strategija_rh

- akcija.hr/hr/programi/klimatske_promjene/poziv_na_panel_raspravu_o_niskougljicnoj_strategiji_rh_buducnost_je_obnovljiva
168. Zelena akcija. (2018e). Brošura o izgradnji solarnih kolektora. Zagreb: Zelena akcija. (Članak 19.3.2018.). Pristupljeno 20. travnja 2021. na https://zelena-akcija.hr/hr/programi/energetika/novo_izdanje_brosure_o_samogradnji_solarnih_kolekora
169. Zelena akcija. (2019a). Godišnji izvještaj Zelene akcije za 2019. godinu. Pristupljeno 22. travnja 2021. na https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/zelena-akcija.production/zelena_akcija/document_translations/1229/doc_files/original/Godi%C5%A1nji_Izvje%C5%A1taj_ZA_2019.pdf?1601296663
170. Zelena akcija. (2019b). Akcija: Energetska strategija=klimatska katastrofa-FOTO. Zagreb: Zelena akcija. Pristupljeno 21. travnja 2021. na <https://www.flickr.com/photos/132324140@N03/albums/72157709681691951>
171. Zelena akcija. (2019c). Priopćenje: Vlada RH prodaje 3/4 kopna naftnim i plinskim tvrtkama u doba klimatske krize!. (Priopćenje od 16.7.2019.) Zagreb: Zelena akcija. Pristupljeno 20.travnja 2021.
172. Zelena Istra i Observatorio de la Deuda en la Globalización. (2018). Zelena Istra objavila izvještaj o eksploataciji i trgovini ugljenom u kolumbijskim regijama Cesar i Magdalena: "Crnog ubojicu" treba što prije zaustaviti. Pula: Zelena Istra. Pristupljeno 20. travnja 2021. na <https://www.zelena-istra.hr/hr/articles/novosti/598/zelena-istra-objavila-izvjestaj-o-eksploataciji-i/>
173. Zelena Istra. (2016). Cijena ugljena? Naši životi.-razglednica. Pula: Zelena Istra. Pristupljeno 20. travnja 2021. na https://www.zelena-istra.hr/media/filer_public/fa/ae/faae0bd3-9f76-430e-b123-96c9e2313cf2/cijena-ugljena-nasi-zivoti-razglednica.pdf
174. Zelena Istra. (2017a). Aktivisti pozvali Vladu da odustane od uvoza ugljena i Plomina C. Pula: Zelena Istra. Pristupljeno 20. travnja 2021. na <https://www.zelena-istra.hr/hr/multimedija/foto/26/aktivisti-pozvali-vladu-da-odustane-od-uvoza-uglje/>
175. Zelena Istra. (2017b). Plakat za promociju kratkog animiranog filma „Zarobljenici ugljena“. Pula: Zelena Istra. Pristupljeno 20. travnja 2021. na https://www.zelena-istra.hr/media/filer_public/a8/20/a82006a0-ae6b-4989-abd1-dd3ba0f48e2a/zarobljenici-ugljena-plakat.jpg

176. Zelena Istra. (2017c). Priopćenje: Zelena Istra postavila virtualnu izložbu fotografija "Kolumbija: Zarobljenici ugljena". Pula: Zelena Istra. Pristupljeno 20. travnja 2021. na www.zelena-istra.com
177. Zelena Istra. (2018b). Izvještaj: CRNI UBOJICA. Negativan utjecaj eksploatacije i međunarodne trgovine ugljenom na lokalne zajednice u Kolumbiji. Pula: Zelena Istra. Pristupljeno dana 12. ožujka 2021. na file:///C:/Users/Dobrinka/AppData/Local/Temp/CRNI_UBOJICA_Negativan_utjecaj_eksploatacije_i%20medunarodne_trgovine_ugljenom_na_lokalne_zajednice_u_Kolumbiji.pdf
178. Zelena Istra. (2018a). Priopćenje: Okolišne udruge pred HEP-om oštro protiv ugljena. Pula: Zelena Istra. (članak 7.5.2018.). Pristupljeno dana 20. travnja 2021. na <https://www.zelena-istra.hr/hr/articles/novosti/608/okolisne-udruge-pred-hep-om-ostro-protiv-ugljena/>
179. ZEZ. (2018b). Studija o demokratizaciji sektora energetike u Hrvatskoj (2018). Zagreb: ZEZ. Pristupljeno 1. svibnja 2021. na <https://www.zez.coop/studija-o-demokratizaciji-sektora-energetike-u-hrvatskoj-2018/>
180. ZEZ. (2018a). Zaključci i preporuke sa skupa Dobra energija Vis, 0d 2. do 5. svibnja 2018.“
181. ZEZ. (2019). Lokalna rješenja za energetska tranziciju. Zagreb: ZEZ. (Članak, 4.11.2019.). Pristupljeno 25. travnja 2021. na <https://www.zez.coop/lokalna-rjesenja-za-energetsku-tranziciju/>
182. Zhao, Z. (2018). On the road to a new energyage: Trends & innovation. *Prezentacija na 27. Forumu: Dan energije u Hrvatskoj- Razvoj tehnologijaza ostvarenje jedinstvene klimatske i energetske politike*. Zagreb: Dr. Zuozhi Zhao –CTO Siemens Power and Gas. Pristupljeno 11. prosinca 2020. na <https://www.hed.hr/forum/>
183. Zinchuc, V. (2019). EBRD-Energy. Prezentacija na 28. *Forumu: Dan energije u Hrvatskoj- Kako vidimo energetska tranziciju do 2050. godine*. Zagreb: European bank for Reconstruction and Development. Održano 15.11.2019. u organizaciji World Energy Council/Hrvatski energetski forum). Pristupljeno 11. prosinca 2020. na <https://www.hed.hr/forum/>

ANALIZA PROCESA KREIRANJA ENERGETSKE POLITIKE HRVATSKE

U 21. STOLJEĆU

-doktorsko istraživanje-

Protokol za polustrukturirane intervjuje s ekspertima

Intervjuirana osoba:

Organizacija/tvrtka:

Datum i sat intervjuja:

Na početku

- Upoznavanje sudionika s istraživanjem: intervjui su dio doktorskog istraživanja provedenog u okviru doktorskog studija Međunarodni odnosi Sveučilišta u Zadru. U ovom dijelu doktorske disertacije analizira se proces kreiranja energetske politike u Hrvatskoj koji je u veljači 2020. godine rezultirao usvajanjem Strategije energetskog razvoja RH do 2030. s pogledom na 2050. godinu (Strategija).
- Pojašnjenje da intervju ima četiri skupine pitanja te da bi mogao trajati 45 minuta do 1 sat. Skupine se pitanja odnose na:
 1. Proces promicanja ideja globalnih aktera
 2. Proces zagovaranja ideja interesnih skupina
 3. Proces formuliranja Nacrta prijedloga Strategije
 4. Proces donošenja odluke o usvajanju Strategije
- Traženje dopuštenja za snimanje (priložiti etičku izjavu)
- Izjava o tome da će se rezultati koristiti skupno, s time da će se navesti identitet intervjuiranih eksperata (ispitanika/ice) u popisu literature disertacije jer je riječ o malom broju eksperata uključenih u proces izrade Strategije.
- Pitati sudionika intervjuja ima li nekih početnih pitanja i naglasiti da su za intervju važni iskustvo i stav sugovornika.

PITANJA	BILJEŠKE
UVODNA PITANJA	
Na koji ste način sudjelovali u procesu razvoja Strategije energetskog razvoja RH do 2030. s pogledom na 2050. godinu? Što su prema Vašem mišljenju bili najvažniji rezultati tog procesa?	
Proces promicanja ideja globalnih aktera	
Kako biste opisali proces priljeva globalnih ideja energetike u hrvatsku energetsku arenu? Koja je (prema Vašem mišljenju) prva ključna ulazna točka promicanja globalnih ideja energetike u hrvatskoj javnosti? Koje su se globalne ideje i instrumenti najviše promicali?	
Kakva je bila uloga konferencija i foruma? Koji su strani akteri (prema Vašem mišljenju) bili najzastupljeniji? Na koji način, tj. kojim su se alatima koristili u promicanju globalnih ideja energetike?	
Proces zagovaranja ideja interesnih skupina	
Koje su udruge i interesne skupine (prema Vašem mišljenju) u deliberaciji o sadržaju hrvatske energetske politike, dakle prije donošenja Strategije energetskog razvoja RH do 2030. s pogledom na 2050, bile najaktivnije u promicanju globalnih prioriteta odnosno ciljeva energetike? Na koje su sve načine promicale ideje? Kakav je po Vama bio uspjeh tih aktera u promicanju spomenutih ciljeva i ideja? Koje su vrste globalnih ideja i instrumenata energetike zagovarali?	
Proces formuliranja Nacrta prijedloga Strategije	
Kako je tekao proces razvoja Nacrta prijedloga Strategije energetskog razvoja RH do 2030. s pogledom na 2050, tj. koji su bili koraci u izradi? Koji su akteri bili uključeni u proces razvoja? Kako su birani članovi Povjerenstva te koja mu je bila uloga?	
Nacrta Zelene i Bijele knjige činili su analitičku podlogu Nacrta prijedloga Strategije. Tko je bio uključen u izradu analitičkih podloga i Nacrta prijedloga Strategije? Koji su ciljevi, ideje i rješenja bili najviše promovirani u analitičkim podlogama i Nacrtu prijedloga Strategije?	

<p>Na koje su se sve načine promovirali globalni ciljevi u procesu izrade analitičkih podloga i Nacrta prijedloga Strategije?</p> <p>Koji su po Vama globalni akteri u tom promicanju bili najzastupljeniji? Primjerice, Europska unija, IRENA, IPCC (Međudržavni panel za klimatske promjene), IEA (Međunarodna organizacija za energiju), UNDP (Program za razvoj UN-a), ENTSO-E (Organizacija europskih operatera prijenosnih sustava) i slično.</p>	
<p>Na koje su se sve načine nacrti Zelene i Bijele knjige te prijedloga Strategije predstavljali javnosti?</p>	
<p>Kakve su primjedbe i prijedlozi generirani za vrijeme javnih rasprava analitičkih podloga i Nacrta prijedloga Strategije?</p> <p>Kako su se donosile odluke o prihvaćanju ili neprihvaćanju prijedloga odnosno komentara nacrta Zelene i Bijele knjige te prijedloga Strategije?</p>	
<p>Kojom je dinamikom (prema Vašem mišljenju) tekao sam proces od početka izrade analitičkih podloga i Nacrta prijedloga Strategije do njihove konačne verzije?</p>	
<p>Proces donošenja odluke o usvajanju Strategije</p>	
<p>Kojom je dinamikom (prema Vašem mišljenju) tekao sam proces od predaje Nacrta prijedloga Strategije do samog usvajanja Strategije?</p>	
<p>ZAVRŠNA PITANJA</p>	
<p>Je li dizajn ciljeva Strategije i njezinih instrumenata povezan s globalnim prioritetima odnosno ciljevima upravljanja energetikom?</p>	
<p>Želite li dodati nešto što nije spomenuto, ali je bilo vrlo bitno u procesu stvaranja Strategije energetske razvoja RH do 2030. s pogledom na 2050?</p>	

**ANALIZA PROCESA
KREIRANJA ENERGETSKE POLITIKE HRVATSKE
U 21. STOLJEĆU
-doktorsko istraživanje-**

KONTAKT INFORMACIJE

Ime i prezime istraživačice: Dobrinka Rojnić

e-mail: dobrinka.rojnic@gmail.com

Mobitel: 099 260 59 44

SAŽETAK ISTRAŽIVANJA

Intervjui su sastavni dio doktorskog istraživanja u okviru doktorskog studija Međunarodni odnosi Sveučilišta u Zadru. Tema je doktorske disertacije geopolitički utjecaj globalnih aktera na energetske pozicioniranje Hrvatske u 21. stoljeću. Mentori su prof. dr. sc. Igor Dekanić i dr. sc. Davor Perkov. U disertaciji analiziram proces kreiranja energetske politike u Hrvatskoj s ciljem utvrđivanja mehanizama utjecaja ideja globalnih aktera na kreiranje nacionalnoga strateškog dokumenta. Naglasak je istraživanja na analizi procesa kreiranja energetske politike koji je u veljači 2020. rezultirao usvajanjem Strategije energetskog razvoja RH do 2030. s pogledom na 2050. godinu (Strategija).

Vrijedan su segment doktorskog istraživanja intervjui s akterima u fazi formulacije Nacrta prijedloga Strategije energetskog razvoja RH do 2030. s pogledom na 2050. godinu. Uzorak uključuje vrlo mali broj sudionika: eksperte koji su sudjelovali u procesu izrade Zelene i Bijele knjige te Nacrta prijedloga Strategije. Proces individualnog intervjuiranja eksperata provodit ću uz poštivanje etičkih standarda i povjerljivosti. Podaci prikupljeni individualnim intervjuima obrađivat će se zajedno, a u disertaciji će se prikazivati bez spominjanja identiteta sugovornika. Identitet će se sudionika spominjati i rabiti isključivo u popisu literature korištene u izradi disertacije.

OPIS INTERVJUA

Intervju se provodi kao individualni polustrukturirani intervju, a istraživanje sa sudionicima koji su sudjelovali na izradi strateškog dokumenta. Kod polustrukturiranog intervjuja definiran je set okvirnih pitanja, međutim njihov redoslijed i potpitanja nisu unaprijed određeni. Prilikom

odgovaranja na pitanja naglasak je stavljen na iskustvo i stav sudionika. Ovaj intervju sažima četiri skupine pitanja koja se odnose na:

1. Proces promicanja ideja globalnih aktera
2. Proces zagovaranja ideja interesnih skupina
3. Proces formuliranja Nacrta prijedloga Strategije
4. Proces donošenja odluke o usvajanju Strategije

Očekivano je trajanje intervjuja 45 minuta do 1 sat. Provođit će se putem platforme Google Meet zbog epidemiološke situacije u Hrvatskoj ili kroz osobni susret. Uza suglasnost sudionika intervjuja, intervju će se zbog lakše obrade podataka snimati licenciranom aplikacijom Bandicam, a snimka će se nakon provedbe analize izbrisati. U analizi se će izjave obrađivati skupno te se neće vezati uz sudionike intervjuja. Oni će biti navedeni isključivo u popisu literature u doktorskoj disertaciji.

IZJAVA

Ovo se istraživanje provodi u okviru izrade dokorskog istraživanja u cilju analize procesa kreiranja energetske politike u Hrvatskoj, koji je 2020. rezultirao usvajanjem Strategije energetskog razvoja Republike Hrvatske do 2030. s pogledom na 2050. godinu. Sudjelovanje je u istraživanju dobrovoljno. Uz pristanak sudionika intervju se snima zvučno i/ili vizualno radi lakše obrade i analize podataka. Istraživačica će nakon provedbe intervjuja napraviti prijepis audiosnimke te će ju izbrisati najkasnije 30 dana nakon njegove provedbe. Intervju s pripadajućim podacima neće se koristiti u tekstu, nego će se u popisu literature navesti identitet eksperta. Na taj će način samo istraživačica znati da spomenute izjave i citati pripadaju tomu sudioniku intervjuja. Prijepis snimke kodirat će se sukladno odabranoj istraživačkoj metodi. Istraživačica neće trećim osobama otkriti identitet povezanih podataka o sudionicima intervjuja. Sudionik/ica ima pravo u bilo kojem trenutku prekinuti sudjelovanje u istraživanju.

Potpis istraživačice:

Dobrinka Rojnić

Potpis ispitanika/ice:

Mjesto i datum: _____

PRILOG 4 Popis slika

Slika 1: Procesni model utjecaja na energetska pozicioniranje države.....	29
Slika 2: Utjecaj BDP-a na rast potrošnje tekućeg goriva zemalja nečlanica OECD-a, od 2001. do 2019, s projekcijom za 2020.	40
Slika 3: Svjetska potrošnja tekućeg goriva, GDP, cijena sirove nafte za razdoblje od 2002. do 2019. i predviđanje za 2020.	41
Slika 4: Prikaz ispunjavanja prioriteta globalnog upravljanja energetikom međunarodnih organizacija	81
Slika 5: Balansiranje energetske trileme Svjetskoga energetskeg vijeća.....	90
Slika 6: Prvih pet energetske kompanija koje su najviše uložile u lobiranje u SAD-u u 2019.	107
Slika 7: Ukupne donacije energetskeg sektora političkim strankama za 2019/20. u SAD-u.	108
Slika 8: Prikaz financiranja stranaka u SAD-u od 1990.-2020.	108
Slika 9: Prikaz konzervativnih stranki šest zemalja članica EU od 2007. do 2017.	112
Slika 10: Stablo ciljeva kreiranja nacionalne energetske politike.....	118
Slika 11: Izgradnja procesne teorije (<i>theory-building process-tracing</i>)	124
Slika 12: Primjer konceptualnog okvira za empirijsko istraživanje.....	130
Slika 13: Primjer deduktivnog kodiranja iz izvještaja	131
Slika 14: Primjer induktivnog kodiranja iz izjava.....	132
Slika 15: Primjer kodiranja u računalnoj aplikaciji Word.....	133
Slika 16: Primjer jedinice za kodiranje iz Strategije i Zelene knjige: opći strateški cilj.....	134
Slika 17: Primjer usporedbe učestalosti pojave tema.....	135
Slika 18: Primjer učestalosti pojave teme aktera	136
Slika 19: Tematska analiza prisutnosti prioriteta globalnog upravljanja energetikom	137
Slika 20: Analitički okvir utjecaja globalnih aktera na energetska pozicioniranje Hrvatske	139
Slika 21: Potencijalni sektorski ciljevi Hrvatske promovirani na međunarodnim konferencijama u deliberaciji o sadržaju energetske politike 2016–19.	147
Slika 22: Sintaza reflektiranja utjecaja globalnih aktera na strategiju energetskeg razvoja ..	217
Slika 23: Zastupljenost razine promicanih globalnih općih ciljeva i načela u općim strateškim ciljevima i sektorskim ciljevima Strategije	220

Slika 24: Zastupljenost razine promicane tehnologije i specifičnih sektorskih ciljeva u općim strateškim ciljevima i sektorskim ciljevima Strategije.....	222
Slika 25: Zastupljenost razine promicanih dokumenata i projekata u općim strateškim ciljevima i sektorskim ciljevima Strategije	226
Slika 26: Komparacija zastupljenosti razine promicanih međunarodnih aktera u općim strateškim ciljevima i sektorskim ciljevima Strategije i zastupljenosti razine aktera	230
Slika 27: Usporedba esencijalnih ciljeva globalnih aktera i prioriteta globalnog upravljanja energetikom u Strategiji prema kategorizaciji Van de Graafa i Colgana (2016)	231

PRILOG 5 Popis tablica

Tablica 1: Ključni pozitivni učinci globalizacije u globalnom upravljanju energetikom	34
Tablica 2: Potrošnja energije u razdoblju od 2008. do 2018. Mtoe i %.....	36
Tablica 3: Sažet pregled globalnih energetske aktera 21. stoljeća: ciljevi i mehanizmi djelovanja	49
Tablica 4: Prikaz uvjeta razlika stilova nacionalnog upravljanja energetikom i mehanizama	86
Tablica 5: Vodeće svjetske kompanije sektora energetike u 2019. po prihodima i vlasništvu	99
Tablica 6: Mehanizmi djelovanja nacionalnih energetske interesne skupine i nevladinih organizacija na izvršnu vlast	103
Tablica 7: Sažetak prikupljenih dokumenata	126
Tablica 8: Sažetak provedenih intervjua u razdoblju od 25.6.21. do 14.7.21.....	127
Tablica 9: Sažetak prikaza elemenata protokola za intervjuiranje.....	128
Tablica 10: Djelovanje aktera promicatelja ideja energetike u Hrvatskoj od 2016. do 2019.	141
Tablica 11: Tipovi djelovanja globalnih promicatelja	142
Tablica 12: Prikaz konzistentnosti promicanih ideja energetike međunarodnih i regionalnih organizacija u RH od 2016. do 2019. s prioritetima globalnog upravljanja energetikom	161
Tablica 13: Nalaz istraživanja aktivnosti nevladinih organizacija u deliberaciji o sadržaju hrvatske energetske politike od 2016. do 2019. godine, prije donošenja Strategije energetske razvoja RH do 2030. s pogledom na 2050.	164
Tablica 14: Nalaz istraživanja lobističkih aktivnosti interesne skupine u deliberaciji o sadržaju hrvatske energetske politike od 2016. do 2019, prije donošenja Strategije energetske razvoja RH do 2030. s pogledom na 2050.	175
Tablica 15: Nalaz istraživanja aktivnosti aktera unutar političkog sustava i tijela javne vlasti u deliberaciji o sadržaju hrvatske energetske politike od 2016. do 2019, prije donošenja Strategije energetske razvoja RH do 2030. s pogledom na 2050. godinu	185
Tablica 16: Kategorizacija promicanih prioriteta globalnih aktera predsjednika Vlade Republike Hrvatske u dijelu govora održanog 30. 1. 2018.....	192
Tablica 17: Formalni i neformalni akteri te njihovi alati u promicanju prioriteta globalnih aktera u fazi formulacije i fazi odlučivanja.....	198
Tablica 18: Tipovi djelovanja javne uprave	199

Tablica 19: Nalaz istraživanja vrsta aktera i prihvaćenih komentara javnih rasprava analitičkih podloga i Nacrta prijedloga Strategije.....	208
Tablica 20: Nalaz istraživanja zastupljenosti tipova prihvaćenih komentara javnih rasprava analitičkih podloga i Nacrta prijedloga Strategije te kategorija globalnih ideja energetike i prioriteta globalnih aktera	211
Tablica 21: Pregled glasovanja zastupnika prema stranačkoj pripadnosti za Prijedlog strategije energetskog razvoja Hrvatske do 2030. s pogledom na 2050 (28. 2. 2020)	214

KRATAK ŽIVOTOPIS AUTORA

Dobrinka Rojnić, rođena u Puli 1977, diplomirala uz redovan rad na Veleučilištu u Rijeci – Odjel Pula te je na dekanov prijedlog za ostvareni visok prosjek ocjena dobila stipendiju Grada Pule. Nakon toga, također uz redovan rad, upisuje specijalistički studij Menadžment unutarnje i vanjske trgovine na Sveučilištu Libertas u Zagrebu te ostvaruje titulu studenta generacije. Potom upisuje sveučilišni studij Međunarodni odnos i diplomacija također Sveučilištu Libertas u Zagrebu te ga nastavlja na poslijediplomskom sveučilišnom studiju Međunarodni odnosi na Sveučilištu u Zadru. Nositeljica je ISO certifikata za normu ISO 9001:2015 (Lead Auditor).

Profesionalno iskustvo stječe u poduzetničkom sektoru iz djelatnosti medicine upravljanjem procesima u korporativnim funkcijama iz područja planiranja, financija i računovodstva, marketinga, prodaje, nabave, ljudskih resursa te upravljanja kvalitetom. Nastavlja profesionalni razvoj u javnom sustavu iz djelatnosti medicine u istom segmentu s naglaskom na upravljanje iz područja javne sektorske politike. Konzultantske usluge upravljanja kvalitetom u organizaciji te upravljanja okolišem i energijom prema međunarodnim normama ISO 9001:2015, ISO 14001:2015 i ISO 50001:2018 pruža u svim djelatnostima.

Lista publikacija:

1. Rojnić, D. (2018). IMPACT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENTS ON EMPLOYMENT IN THE REPUBLIC OF CROATIA. *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, (Special Issue 2018.), 356-371. <https://doi.org/10.46458/27121097.2018.SI.356>
2. Rojnic, D. (2020). Geopolitical Discourse: Where and What is Eurasia?. *Međunarodne studije*, XX (1-2), 39-58. <https://doi.org/10.46672/ms.20.1-2.2>